

वन्दे शिवं शङ्करम्

(शिवस्तोत्रो)

વન્દે શિવં શઙ્કરમ્

(શિવસ્તોત્રો)

(મૂળ શ્લોક, પદાર્થ તથા ભાષાંતર)

‘તત્ત્વતીર્થ’

અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર,
થલતેજ, શીલજ રોડ
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૫૯

પ્રકાશક :

કૃષ્ણપ્રસાદ ઝ. પટેલ

અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર

અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૫૯

પ્રથમ આવૃત્તિ - ઈ.સ. ૧૯૮૭, પ્રત : ૩,૦૦૦

દ્વિતીય આવૃત્તિ - ઈ.સ. ૧૯૯૩, પ્રત : ૩,૦૦૦

તૃતીય આવૃત્તિ - ઈ.સ. ૧૯૯૯, પ્રત : ૩,૦૦૦

ચતુર્થ આવૃત્તિ - ઈ.સ. ૨૦૦૯, પ્રત : ૩,૦૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન :

‘તત્ત્વતીર્થ’

અધ્યાત્મવિદ્યામંદિર,

થલતેજ,

અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૫૯

ટેલિ : (૦૭૯) ૨૬૮૫૮૩૩૩

e-mail : contact@tattvatirtha.org

મુદ્રક :

સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.,

સિટી મિલ કમ્પાઉન્ડ,

કાંકરિયા રોડ,

અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૨

ફોન : ૨૫૪૬૯૧૦૧-૦૨

ચતુર્થ આવૃત્તિવેળાએ

જ્ઞાનમિચ્છેન્મહેશ્વરાત્, જ્ઞાન મહેશ્વર પાસેથી ઇચ્છવું. સર્વ વિદ્યાના ઈશાન મહેશ્વર જ્ઞાનના દાતા છે. બ્રહ્મવિદ્યાસ્વરૂપિણી દેવી ઉમા મહેશ્વરનાં અર્ધાંગિની છે. આ ઉમા-મહેશ્વરની આરાધના કરવામાં સાધકોને સહાયભૂત થાય તેવાં સ્તોત્રોનું કઠિન પદોના અર્થ તથા બધા શ્લોકોનાં સરળ ગુજરાતી ભાષાંતર સાથેનું સંકલન અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર તરફથી વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે. ઈ.સ. ૧૯૮૮માં પ્રસિદ્ધ થયેલી ગ્રંથની ત્રીજી આવૃત્તિમાં ૩૬ શિવસ્તોત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. એ ૩૬માંથી દક્ષિણામૂર્તિ ભગવાન અને શ્રીશંકરાચાર્ય વિષેનાં સ્તોત્રોનો નમોઽસ્તુ ગુરવે સદા પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી નવી આવૃત્તિમાં તેમને રાખ્યાં નથી.

વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ની ચોથી આવૃત્તિમાં બીજાં કેટલાંક શિવસ્તોત્રો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે. ઋષિકેશસ્થ શ્રી દયાનંદ આશ્રમમાં પ્રાતઃકાળે ભગવાન ગંગાધરેશ્વર જે સ્તોત્રના શ્રવણથી નિદ્રાત્યાગ કરીને જાગે છે તે શ્રીગંગાધરસુપ્રભાતમ્ સ્તોત્ર ભાષાંતર સાથે આપ્યું છે. માર્ગબન્ધુસ્તુતિ:નું પઠન માર્ગમાં અભય આપે છે. આર્તત્રાણસ્તોત્રમ્માં ભગવાન ગંગાધરને ગતિ બનવા માટે પ્રાર્થના છે. સ્કંદપુરાણમાંથી સ્કંદ અને બૃહસ્પતિએ કરેલી સ્તુતિઓ તથા ઋષભ શિવયોગીએ રાજકુમાર ભદ્રાચુને ઉપદેશેલ અમોઘશિવકવચમ્ નો તથા બ્રહ્મપુરાણમાંથી ભગવાન રામે શિવજીની કરેલી સ્તુતિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. મહર્ષિ પતંજલિ-વિરચિત ચરણશૃંગ્ગરહિતં નટરાજસ્તોત્રમ્માં પરચિદમ્બરનટં હ્રદિ મજે કહી કવિએ નટરાજની સ્તુતિ કરી છે. તો વળી ખાસ યજ્ઞ કરીને શિવજીનો અનાદર કરવાના ફળરૂપે યજ્ઞનો વિધ્વંસ થયો ત્યારે પોતાના રક્ષણ માટે કૃતાગસં મામવ વિશ્વમૂર્તે કહીને દક્ષ પ્રજાપતિએ ક્ષમાપ્રાર્થના કરી છે તે વિશ્વમૂર્ત્યષ્ટકમ્માં છે. મંદાકાંતા છંદમાં અપ્પય્ય દીક્ષિત-વિરચિત શિવશરણાગતિ:માં કવિ પોતાના ઉદ્ધાર માટે અત્યંત દીનતાથી મંદ મંદ આર્કંદ કરતા ભગવાનની કૃપાની યાચના કરે છે. એવી જ વ્યાકુળતાભરી અને જરા અધિકારપૂર્વકની કૃપાપ્રાપ્તિ માટેની પ્રાર્થના ઉપમન્યુએ કરેલ શિવસ્તોત્રમ્માં જોવા મળે છે. શિવપદ્માક્ષરનક્ષત્રમાલાસ્તોત્રમ્માં ૨૭ શ્લોકોમાં જાણે કે કવિએ ૨૭ નક્ષત્રોની માળા ગૂંથી છે, જેમાં બધા શ્લોકોનાં બધાં ચરણના અંતે પંચાક્ષરમંત્ર નમઃ શિવાય છે. એક શ્લોકનાં ચારે ચરણમાં જોવા મળતા શબ્દાનુપ્રાસ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે. અહીં સુધીનાં બધાં સ્તોત્રોને સ્તોત્રમાંના શ્લોકોની વધતી જતી સંખ્યાના આધારે ક્રમથી સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

આ સ્તોત્રો પછી શિવજીની કેટલીક આરતીઓ ઉમેરી છે. કેટલીક આરતીઓ હિંદીમાં પણ છે. મન્ત્રપુષ્પાન્જલિઃ અને શિવાપરાધક્ષમાપનસ્તોત્રમ્ સાથે શિવતાળવસ્તુતિઃ અને પશુપતિસ્તોત્રમ્ મૂક્યાં છે, જેમાં સૌ ભક્તો માટે કલ્યાણકારી આશીર્વાચન છે. ગંગા-નર્મદાનાં સ્તોત્રો પછી કેટલાક શિવમંત્રો, શિવધ્યાનશ્લોકો તથા કેટલીક શિવસૂક્તિઓ મૂકવામાં આવેલ છે; તથા કેટલાંક પાનાંમાં સ્તોત્રની નીચે વધેલી જગ્યામાં શંકરદિગ્વિજયમાંથી હરિશંકરસ્તુતિના શ્લોકો ક્રમશઃ આપવામાં આવ્યા છે.

અનેક પુસ્તકોમાંથી આ બધાં સ્તોત્રો લેવામાં આવ્યાં છે. તેમના રચયિતા કવિઓનાં નામ તે તે પુસ્તકમાં આપેલ કવિઓનાં નામોને આધારે અમે લખ્યાં છે. સ્કંદપુરાણ વગેરે ગ્રંથોમાંથી લીધેલાં સ્તોત્રોના મૂળ સંદર્ભો જોવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. સ્તોત્રોનાં ઉપલબ્ધ ગુજરાતી, હિંદી, અંગ્રેજી ભાષાંતરોની મદદ પણ લેવામાં આવી છે, છતાં સ્વતંત્ર રીતે ભાષાંતર કરીને જ અહીં પદાર્થ અને ભાષાંતર મૂકવામાં આવ્યા છે. આ બધાં જ સ્તોત્રોનું સંકલન, ગુજરાતીમાં ભાષાંતર તથા સંપાદન સ્વામિની વિદ્યાપ્રકાશાનંદાજીએ કર્યું છે. બે-ત્રણ સ્તોત્રોમાંના કેટલાક કઠિન પદોનાં ભાષાંતર માટે ડૉ. નારાયણ કંસારા (ડાયરેક્ટર, ‘આર્ષ’, અક્ષરધામ, ગાંધીનગર)ની મદદ લીધી છે,—મદદ માટે ડૉ. કંસારાના અમે આભારી છીએ. પુસ્તકના પ્રકાશનનો સઘળો ખર્ચ પૂજ્ય સ્વામી વિદિતાત્માનંદજીના લાંબા સમયના વિદ્યાર્થીઓ એવાં અમદાવાદનાં એક સંનિષ્ઠ સાધક દંપતી તરફથી પ્રાપ્ત થયો છે. તેમનો પણ અમે આભાર માનીએ છીએ.

અંતમાં પિનાકફણિબાલેન્દુભસ્મમન્દાકિનીયુતા । પર્વર્ગચિતા મૂર્તિઃ અપર્વર્ગપ્રદાસ્તુ નઃ ॥ ભગવાન શિવ સૌને અપર્વર્ગ પ્રદાન કરનાર થાઓ એવી શિવપ્રાર્થના કરીએ છીએ.

મહાશિવરાત્રી, સં. ૨૦૬૫

ફેબ્રુઆરી, ૨૩, ૨૦૦૮

અમદાવાદ

પ્રકાશન વિભાગ

અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર

નિવેદન

કઠોપનિષદ કહે છે, ‘જે સાધક તે પરમાત્માને પસંદ કરે છે તે સાધક જ તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેની સમક્ષ પરમાત્મા પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે.’ જે ભક્ત ઈશ્વરને પસંદ કરે છે, તેની જ પ્રાર્થના કરે છે, તેને ઈશ્વરનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના પરિણામે પ્રભુનાં દર્શન થાય છે. ઈશ્વરના અનુગ્રહથી જ તેનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આથી તે જ જીવનનું એકમાત્ર ધ્યેય બની જવો જોઈએ. સતત તે જ નજર સમક્ષ રહેવો જોઈએ, સતત તેનું ભજન થવું જોઈએ. કર્મેન્દ્રિયોથી જે કોઈ કાર્ય થાય તે તેની જ સેવા હોય, જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી જે વિષયોનો ઉપભોગ થાય તે તેને જ માટેનું નૈવેદ્ય હોય, વાણીથી જે કાંઈ ઉચ્ચારણ થાય તે તેની જ સ્તુતિ હોય, હૃદયથી તેને જ પ્રેમ થતો હોય અને બુદ્ધિથી તેનું જ ચિંતન થતું હોય. આમ, સમગ્ર વ્યક્તિત્વ તેને સમર્પિત થઈ જાય તેનું નામ ભજન. આવા સમર્પિત ભક્તને ઈશ્વરનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત થાય છે, તેની બુદ્ધિમાં વિવેકનો ઉદય થાય છે અને અંતમાં તેને પરમાત્માનું જ્ઞાન થાય છે.

કાયિક, વાચિક અને બૌદ્ધિક સ્તરે જે ભજન થતું હોય તે સર્વની પાછળ ભાવાત્મક વ્યક્તિત્વ પણ જોડાય, પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમથી પ્રેરાઈને ભજન થાય, તે આવશ્યક છે અને તેથી હૃદયમાં તેના પ્રત્યે ભાવનાનું, ભક્તિનું આવાહન થવું જોઈએ. તે ત્યારે થાય જ્યારે અહંકાર પ્રભુનાં ચરણોમાં સ્વેચ્છાએ સમર્પિત થાય. પ્રભુના મહિમાનું — તે જ સર્વશક્તિમાન છે, સર્વવ્યાપી છે, સર્વનો આત્મા છે, સર્વનો પાલક છે એ સત્યનું — જેમ જેમ અહંકારને દર્શન થાય છે તેમ તેમ આત્મ-સંભાવિતતાની પકડમાંથી તે મુક્ત થાય છે અને પ્રભુનાં ચરણમાં તે નમે છે. આ માટે સ્તુતિ, પ્રભુના મહિમાનું ગાન એ અત્યંત અસરકારક સાધન છે. વાણીથી પ્રભુના ગુણનું ગાન થતું હોય અને બુદ્ધિથી તેના અર્થનું અનુસંધાન થતું હોય તો હૃદયમાં અહોભાવ જાગ્રત થાય છે, અંતર ભક્તિથી છલકાય છે, અહંકાર નષ્ટ બને છે અને ભક્ત ભગવાન સાથે એકતાનો અનુભવ કરે છે. સ્તુતિ ભગવાન પાસે કાંઈ માગવા માટે કરવાની હોતી નથી, — જોકે, તેમ કરવામાં પણ કાંઈ વાંધો નથી — એમાં તો ભક્ત પોતાના હૃદયનો ભાવ, પોતાને અનુભવાતી ધન્યતાને જ પ્રગટ કરવા માગતો હોય છે. પ્રભુના સગુણ કે નિર્ગુણ કોઈ પણ સ્વરૂપના મહિમાનું વર્ણન કરવાનું સામર્થ્ય શબ્દોમાં નથી; સાક્ષાત્ સરસ્વતી દેવી સદાકાળ તેના ગુણનું ગાન કર્યા કરે તો પણ તેનો પાર આવે નહીં, તો પછી માનવીની સ્તુતિની તો વાત જ ક્યાં ? અને છતાં પણ અનાદિકાળથી ભક્તો

તેનું ગુણગાન કરતા જ આવ્યા છે; ખુશામતથી તેને ખુશ કરવાના હેતુથી નહીં, પરંતુ પોતાના હૃદયના ભાવની અભિવ્યક્તિના પ્રયત્નરૂપે તે આપોઆપ થતું હોય છે. પ્રભુ પણ બાળકના આવા નિર્મળ ભાવસંપૂર્ણ પ્રયત્નથી ખુશ થઈ તેના પર અનુગ્રહ કરે છે.

એ પરમાત્માનું એક નામ છે ‘સદાશિવ’. આ નામ પરમાત્માના સગુણ અને નિર્ગુણ બંને સ્વરૂપનું બોધક છે. જ્ઞાનનું, અસંગતાનું, વૈરાગ્યનું, આત્મસંયમનું, પવિત્રતાનું, આનંદનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ એટલે ભગવાન શિવ. સ્મશાન તેમનું નિવાસસ્થાન છે, દિશાઓ તેમનાં વસ્ત્ર છે, ચિતાની ભસ્મ તેમનો અંગરાગ છે, સર્પ તેમનાં આભૂષણ છે. આમ, સર્વ અમંગળનું જાણે કે તેઓ નિવાસસ્થાન છે અને છતાં સ્વયં મંગળસ્વરૂપ છે. સર્વ અમંગળનો આશ્રય હોવા છતાં તેમની પવિત્રતાને કોઈ હાનિ પહોંચતી નથી. મૂર્તિમંત દરિદ્રતા તેમના વેશમાં પ્રગટ થતી હોવા છતાં તેનાથી તેમની સર્વેશ્વરતાને આંચ આવતી નથી. મિથ્યા જગતનું વિષ કંઠમાં ધારણ કરતા હોવા છતાં તેનાથી તેમની શોભામાં તો ઊલટો વધારો થાય છે. બાહ્ય જગતનો કોલાહલ તેમની ચિત્ત-એકાગ્રતામાં કોઈ ખલેલ પહોંચાડી શકતો નથી. તેઓ તો સદા-સર્વદા સ્વાત્માનંદમાં મગ્ન છે અને તેમનો આનંદ, તેમનું જ્ઞાન આ જગતને અનુગ્રહિત કરવા ભગવતી ગંગાના રૂપમાં સતત વહી રહ્યું છે.

એ જ શિવજી જ્યારે સંસારમાં ભ્રમણ કરી થાકેલા જીવોને લાંબો વિરામ આપવા જગતને પોતાનામાં સમાવી લે છે ત્યારે ‘હર’ કહેવાય છે. જીવોને ભોગ ભોગવવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તેમના માટે જગતનું સર્જન કરે છે ત્યારે તેઓ ‘ભવ’ કહેવાય છે. સૃષ્ટિકાળ દરમિયાન સર્વનું પાલન કરતા હોય છે ત્યારે તેઓ ‘મૃડ’ કહેવાય છે. આ છે શિવજીનું સગુણ સ્વરૂપ જેમાં તે જુદા જુદા ગુણરૂપી વેશ ધારણ કરે છે. પોતે તો આ સર્વ વેશોથી પર, અસંગ અધિષ્ઠાનરૂપ ‘શિવ’ છે જેને ઉપનિષદમાં તુરીય કહે છે. શિવલિંગ એ પ્રભુના સગુણ સ્વરૂપનું પ્રતીક છે અને નિર્ગુણ સ્વરૂપનું બોધક છે. આ વિશ્વને બ્રહ્માંડ કહેવામાં આવે છે, કારણ કે તેનો આકાર, જાણે કે, અંડ જેવો છે. શિવલિંગ આ બ્રહ્માંડનું પ્રતીક છે, જેમાં સર્વ નામ-રૂપ સમાયેલાં છે. વળી શિવલિંગનો આકાર અગ્નિશિખાનો પણ સૂચક છે. અગ્નિની જવાળા હંમેશ ઊર્ધ્વમુખી હોય છે અને તે ઊર્ધ્વ ગતિની, ઉન્નતિની પ્રેરણા પ્રદાન કરે છે. વળી, અગ્નિ જેમ પ્રકાશરૂપ છે, અંધકારનો નાશ કરે છે, તેમ શિવજી જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે. અગ્નિ દાહક પણ છે અને શિવજી પણ દાહક છે; ભક્તનાં પાપોને, અશુદ્ધિઓને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે અને ગોળાકાર શિવલિંગ પૂર્ણતાનું, અપરિચ્છિન્નતાનું, નિરાકારતાનું

સૂચક છે.

ભગવાન સદાશિવ આશુતોષ છે, ઝડપથી (આશુ) ખુશ થઈ જાય છે (તોષ). પોતે આંબરરહિત છે અને તેથી તેમને પ્રસન્ન કરવા માટે ખાસ આંબરની જરૂર પડતી નથી. તેઓ અભિષેક-પ્રિય છે, માત્ર જળ ચઢાવવાથી પ્રસન્ન થઈ જાય છે, સ્તુતિ કરવાથી ગમે તેવા અપરાધને પણ ક્ષમા કરે છે. આવા ભગવાન સદાશિવનાં કેટલાંક પસંદ કરેલાં સ્તોત્રોનો આ સંગ્રહ છે. બધાં સ્તોત્રોનો અનુવાદ અને કેટલાંક સરળ સ્તોત્રો બાદ કરતાં અન્યમાં પદાર્થ પણ આપવામાં આવ્યા છે, જેથી સાધકો સ્તોત્રોના અર્થ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે અને તેમના પઠન દરમિયાન અર્થનું પણ અનુસંધાન કરી શકે.

શિવમંદિરોમાં થતી આરતી, મંત્રપુષ્પાંજલિ વગેરેનો ક્રમ અહીં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. સાધકો પોતાની વ્યક્તિગત પૂજામાં પણ આરતી અને સ્તોત્રપાઠના ક્રમને અપનાવી શકે છે. બે પ્રકારની મંત્રપુષ્પાંજલિ અહીં જોવા મળશે : એક, ઉત્તર ભારતમાં જે પ્રચલિત છે તે ધ્યાન શ્લોકો અને દ્યુક્લ યજુર્વેદના મંત્રોના રૂપમાં છે; બે, દક્ષિણ ભારતમાં પ્રચલિત કૃષ્ણ યજુર્વેદના મંત્રોના રૂપમાં છે. તે પછી શિવજીની સમીપ જેમનો પાઠ થતો હોય છે તેવાં શિવમાનસપૂજાથી માંડીને મહિમ્નસ્તોત્ર સુધીનાં વિવિધ સ્તોત્રો છે. ગંગા અને નર્મદા બંને મહાનદીઓ શિવજીની જટામાંથી ઉદ્ભવી હોવાનું કહેવાય છે અને તે બંને નદીના તટનાં ક્ષેત્ર શિવજીની ઉપાસના માટે પ્રસિદ્ધ છે. તેથી ગંગાસ્તોત્ર અને નર્મદાષ્ટકનો પણ સમાવેશ કર્યો છે. અંતમાં તોટકાષ્ટક જે શિવસ્વરૂપ ગુરુજીની સ્તુતિરૂપ અને નિર્વાણષ્ટક જે આત્મસ્વરૂપ સદાશિવના નિર્ગુણ સ્વરૂપના ધ્યાનરૂપ છે તે સાથે આ સંગ્રહની સમાપ્તિ થાય છે.

આ સ્તોત્ર-સંગ્રહનાં સંકલન અને ભાષાંતર વગેરે કાર્ય મુખ્યત્વે કુ. કૃષ્ણા ભટ્ટ*ને આભારી છે. તેમણે ખૂબ પરિશ્રમ લઈને આ કાર્ય સંપાદન કર્યું છે. કેટલાંક સ્થળોએ સ્તોત્રોનાં અર્થઘટન માટે અન્ય વિદ્વાનોની સહાય લેવાનું પણ જરૂરી બન્યું છે અને તેમાં મુખ્યત્વે ડૉ. પી. યુ. શાસ્ત્રી (એલ.ડી આર્ટસ્ કોલેજ, અમદાવાદ) તેમ જ શ્રી શિવપૂજન પાંડેજી (ગોરખપુર)નો ફાળો ઉલ્લેખનીય છે. આ સર્વના અમે આભારી છીએ.

આશા છે સાધકો આ સ્તોત્ર-સંગ્રહને આવકારશે.

શંકરાચાર્ય જયંતી

મે ૩, ૧૯૮૭

પ્રકાશન વિભાગ

અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર

* હાલમાં સ્વામિની વિદ્યાપ્રકાશનંદાજી

દ્વિતીય આવૃત્તિવેળાએ

અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર તરફથી શિવસ્તોત્રોના આ સંગ્રહનું પ્રકાશન પ્રથમ ૧૯૮૭માં કરવામાં આવ્યું. શિવભક્તો તથા સાધકો તરફથી આ સ્તોત્રસંગ્રહને સારો આવકાર મળ્યો, જેના પરિણામે દ્વિતીય આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે. પ્રથમ આવૃત્તિમાંનાં સ્તોત્રો ઉપરાંત અન્ય ૧૧ જેટલાં સ્તોત્રો આમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે, જેમાં પ્રસિદ્ધ બિલ્વાષ્ટક, મહાદેવાષ્ટક, શંકરાષ્ટક, વિશ્વનાથાષ્ટક, શિવનામાવલ્યષ્ટક ઇત્યાદિનો સમાવેશ થાય છે. આમ, કુલ મળીને ૩૨ શિવસ્તોત્રોના સંકલનરૂપ આ ગ્રંથ ઠીક મોટો પણ થયો છે.

ભગવાન આશુતોષના નિત્ય-આરાધન ઉપરાંત મહાશિવરાત્રિ જેવા પર્વપ્રસંગે શિવજીની આરાધના માટે તેમ જ નર્મદાજી કે ગંગાજીના શાંત, મનોરમ કિનારે એકાંત આત્મોપાસન માટે આ સ્તોત્રસંગ્રહમાંનાં સ્તોત્રોનું પઠન સહાયરૂપ થાય તેવું છે. દેવાધિદેવ મહાદેવની રૂપમાધુરી એવં ગુણમાધુરીનું ગાન કરતાં સ્તોત્રો તેમાં છે, આવી પડેલી આપત્તિમાંથી ઉગારવા માટેની પ્રાર્થનાઓ તેમાં છે, સંસાર-સાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરવા માટેની આજીજી પણ છે અને જીવનના ઝંઝાવાતોમાં અટવાઈ જવાથી કલ્યાણકારી સદાશિવની આરાધના ન કરી શકાઈ તે માટેની ક્ષમાયાચના પણ છે. સ્તોત્રોમાં શિવજીનાં સગુણ અને નિર્ગુણ, સર્વવ્યાપક અને સર્વાતીત બંને સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે. આમ, ભગવદ્ગીતામાં ભગવાન વાસુદેવે કહેલા આર્ત, અર્થાર્થી, જિજ્ઞાસુ અને જ્ઞાની એ ચારે પ્રકારના ભક્તો જેનું પઠન કરી શકે તેવાં અથવા તો આપણા મનની જયારે જેવી સ્થિતિ હોય ત્યારે તેને અનુરૂપ સ્તુતિ કે પ્રાર્થનારૂપે જેનું પઠન કરી શકીએ તેવાં સ્તોત્રો આ ગ્રંથમાં સંકલિત છે.

આશા છે કે સાધકો આ આવૃત્તિને આવકારશે, તેનો લાભ લેશે તેમ જ વરદ મંગળમૂર્તિ મહાદેવનાં ચરણકમળયુગલમાં સમર્પિત આ વાક્યપુષ્પોપહારની શ્રવણમંગળ સુરભિ ચોદિશ પ્રસરાવશે.

શિવરાત્રિ
ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૧૯૯૩

પ્રકાશન વિભાગ
અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર

તૃતીય આવૃત્તિવેળાએ

‘વન્દે શિવં શઙ્કરમ્’ – શિવસ્તોત્રોના આ સંયયનું પ્રકાશન પહેલી વાર અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર તરફથી ૧૯૮૭માં કરવામાં આવ્યું હતું, પણ સાધકોને એટલાથી સંતોષ ક્યાંથી થાય ?....તદપિ તવ ગુણાનામ્ ઈશ પારં ન યાતિ । નિર્ગુણ છે, છતાં નિરવધિ ગુણો ગાયાં જ કરીએ, ગાયાં જ કરીએ એવું સાધકોનાં અંતઃકરણ ઝંખ્યાં કરે. ગુણ ગાયાનો ધરવ જ કોને હોય ? અને હોય પણ શાને ? દેવસિન્ધુતરઙ્ગસીકર-સિક્તશુભ્રમહાધરમ્.... કેવું મનોહર રૂપ ! ગુણનોય પાર નહીં, રૂપનોય પાર નહીં ! તેથી તો નારદાદિમુનીશ્વરસ્તુતવૈભવં ભુવનેશ્વરમ્નારદ જેવા મુનિઓ એમના વૈભવની સ્તુતિ કરે છે. સાધકોની આ જિજ્ઞાસાને સંતોષવા બીજી આવૃત્તિ વેળાએ અગિયાર સ્તોત્રો ઉમેરીને બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરી. આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં વળી ચાર સ્તોત્રો ઉમેર્યા છે.

શ્રીશંકરાચાર્યવિરચિત કાળભૈરવાષ્ટક કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું સ્તોત્ર છે; માર્કંડેય મુનિએ મૃત્યુના ભયથી ભીત થઈને ભગવાન ચંદ્રશેખરની ચંદ્રશેખરાષ્ટક સ્તોત્રથી પ્રાર્થના કરી હતી; માર્કંડેય મુનિએ સર્વ અરિષ્ટ તથા સર્વ પ્રકારનાં મૃત્યુની શાંતિ માટે મહામૃત્યુંજય સ્તોત્રનું પઠન કર્યું હતું. ભગવાન કાશિકાપુરાધિનાથ, ચંદ્રશેખર અને મૃત્યુંજયનાં એ ત્રણ સ્તોત્રો આ આવૃત્તિમાં લીધાં છે. વળી, ભગવાન દક્ષિણામૂર્તિ ભગવાન શંકરનો ગુરુસ્વરૂપમાં પ્રથમ અવતાર કહેવાયો છે. સનકાદિને ઉપદેશ આપવા માટે ભગવાને એ અવતાર ધારણ કર્યો હતો. વિશાળ વટવૃક્ષની નીચે વિરાજમાન ભગવાન દક્ષિણામૂર્તિએ જમણા હાથે જ્ઞાનમુદ્રા ધારણ કરી છે અને મૌન વ્યાખ્યાનથી ભગવાન સનકાદિ મુનિઓને ઉપદેશ આપી રહ્યા છે. એ જ ભગવાન દક્ષિણામૂર્તિ સંસારના સંતાપથી સંતપ્ત લોકોનો આત્મજ્ઞાન દ્વારા ઉદ્ધાર કરવા માટે વટવૃક્ષનો અને મૌનનો ત્યાગ કરીને ભગવાન શંકરાચાર્યના રૂપમાં વિચરણ કરે છે. આ દક્ષિણામૂર્તિ ભગવાનના એક સ્તોત્રનો સમાવેશ પણ આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં કરવામાં આવ્યો છે.

ચાર સ્તોત્રોના ઉમેરાથી આ સ્તોત્રસંગ્રહ હવે છત્રીસ શિવસ્તોત્રોના સંયયરૂપે પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. આ પ્રકાશનનો મુદ્રણખર્ચ શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ સપ્રેમ આપ્યો છે, જે બદલ અમે તેમના આભારી છીએ. આગળની આવૃત્તિઓની જેમ જ આ આવૃત્તિ પણ શિવભક્તોમાં અને શિવ-તત્ત્વ-જિજ્ઞાસુઓમાં આવકાર પામશે એવી આશા અમે રાખીએ છીએ. ઉપાસકાનાં ત્વમુમાસહાયઃ પૂર્ણેન્દુભાવં પ્રકટીકરોષિ એવી શ્રદ્ધા.

અનંતચતુર્દશી

સપ્ટેમ્બર ૨૪, ૧૯૯૯

પ્રકાશન વિભાગ
અધ્યાત્મ વિદ્યામંદિર

અનુક્રમ

ક્રમ	વિષય	રચયિતા/ગ્રંથ	પૃષ્ઠ
	ચતુર્થ આવૃત્તિવેળાએ નિવેદન		
	દ્વિતીય આવૃત્તિવેળાએ		
	તૃતીય આવૃત્તિવેળાએ		
૧.	પ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રમ્ - પરબ્રહ્મણઃ	શ્રીશંકરાચાર્ય	૧
૨.	પ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રમ્ - સદાશિવસ્ય	શ્રીશંકરાચાર્ય	૩
૩.	શ્રીગંગાધરસુપ્રભાતમ્		૫
૪.	પ્રાર્થના		૮
૫.	દ્વાદશજ્યોતિર્લિંગસ્તોત્રમ્ ૧		૯
૬.	શિવમાનસપૂજા	શ્રીશંકરાચાર્ય	૧૦
૭.	શિવપદ્માક્ષરસ્તોત્રમ્	શ્રીશંકરાચાર્ય	૧૩
૮.	માર્ગબન્ધુશિવસ્તુતિઃ	અપ્પય્ય યજ્ઞવેન્દ્ર	૧૬
૯.	શિવષડક્ષરસ્તોત્રમ્		૧૮
૧૦.	આર્તત્રાણસ્તોત્રમ્		૨૦
૧૧.	શિવનામાવલ્યષ્ટકમ્	શ્રીશંકરાચાર્ય	૨૩
૧૨.	બિલ્વાષ્ટકમ્		૨૬
૧૩.	લિંગાષ્ટકમ્		૨૮
૧૪.	શિવાષ્ટકમ્ ૧		૩૧
૧૫.	શિવાષ્ટકમ્ ૨	શ્રીશંકરાચાર્ય	૩૪
૧૬.	મહાદેવાષ્ટકમ્ ૧	રઘુનાથ શર્મા	૩૮
૧૭.	શક્કરાષ્ટકમ્	સ્વામી યોગાનંદ	૪૧

१८. कालभैरवाष्टकम्	श्रीशंकराचार्य	४४
१९. चन्द्रशेखराष्टकम्		४७
२०. शिवाष्टकम् ३	महावीरप्रसाद द्विवेदी	५०
२१. शिवभजनम्	रंग अवधूत	५३
२२. अर्धनारीनटेश्वरस्तोत्रम्	श्रीशंकराचार्य	५५
२३. महादेवाष्टकम् २		५८
२४. दारिद्र्यदहनशिवस्तोत्रम्	महर्षि वसिष्ठ	६०
२५. शिववन्दना		६३
२६. विश्वनाथाष्टकम्	महर्षि व्यास	६७
२७. विश्वनाथस्तवः	योगीश मिश्र	७२
२८. शिवस्तुतिः	स्कंदपुराण	७५
२९. नटराजस्तोत्रम्	महर्षि पतंजलि	७८
३०. दशश्लोकीस्तुतिः	श्रीशंकराचार्य	८३
३१. वेदसारशिवस्तोत्रम्	श्रीशंकराचार्य	८७
३२. शम्भुस्तुतिः	ब्रह्मपुराण	८९
३३. उमामहेश्वरस्तोत्रम्	श्रीशंकराचार्य	८४
३४. द्वादशज्योतिर्लिङ्गस्तोत्रम् २	श्रीशंकराचार्य	८८
३५. श्रीमहामृत्युञ्जयस्तोत्रम्		१०२
३६. शिवताण्डवस्तोत्रम्	दशानन रावण	१०६
३७. महादेवस्तुतिः	स्कंदपुराण	११५
३८. शिवशरणागतिः	अप्पय्य दीक्षित	११८
३९. शिवस्तोत्रम्	उपमन्यु	१२६
४०. शिवपञ्चाक्षरनक्षत्रमालास्तोत्रम्	श्रीशंकराचार्य	१३०
४१. अमोघशिवकवचम्	स्कंदपुराण	१४०

४२.	शिवमहिम्नस्तोत्रम्	गंधर्वराज पुष्पदंत	१५२
४३.	शिवनामावलि:		१७७
४४.	शिवनीराजनम्		१८०
४५.	मन्त्रपुष्पाञ्जलि:	कृष्ण यजुर्वेद	१८७
४६.	शिवापराधक्षमापनस्तोत्रम्	श्रीशंकराचार्य	१८३
४७.	शिवताण्डवस्तुति:		२०२
४८.	पशुपतिस्तोत्रम्		२०४
४९.	गङ्गास्तोत्रम्	श्रीशंकराचार्य	२०६
५०.	नर्मदाष्टकम्	श्रीशंकराचार्य	२०८
५१.	शिवमन्त्रा:		२१४
५२.	शिवध्यानम्		२१६
५३.	शिवसूक्तयः		२२३
५४.	रुद्राष्टकम्	गोस्वामी तुलसीदास	२२८
५५.	निर्वाणषट्कम्	श्रीशंकराचार्य	२३१
५६.	प्रार्थना		२३३

वन्दे शिवं शङ्करम्

૧. પ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રમ્

(પરબ્રહ્મણઃ)

પ્રાતઃ સ્મરામિ હૃદિ સંસ્ફુરતાત્મતત્ત્વં

સચ્ચિત્સુખં પરમહંસગતિં તુરીયમ્ ।

યત્સ્વપ્નજાગરસુષુપ્તમવૈતિ નિત્યં

તત્બ્રહ્મ નિષ્કલમહં ન ચ ભૂતસદ્ઘઃ ॥ ૧ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે સ્મરામિ - સ્મરણ કરું છું હૃદિ - (પ્રાણીમાત્રના) હૃદયમાં સંસ્ફુરત્ - સંસ્ફુરણ કરી રહેલ, સ્વયંસ્ફુરિત આત્મતત્ત્વમ્ - આત્મતત્ત્વ સત્-ચિત્-સુખમ્ - સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ પરમહંસગતિમ્ - (આત્મ-અનાત્મવિવેક કરનાર) પરમહંસ સંન્યાસીઓની પરમગતિ તુરીયમ્ - તુરીય યત્ - જે સ્વપ્ન-જાગર-સુષુપ્તમ્ - સ્વપ્ન, જાગ્રત અને સુષુપ્તિ ત્રણે અવસ્થાઓને અવૈતિ - જાણે છે નિત્યમ્ - નિત્ય તત્ - તે બ્રહ્મ - બ્રહ્મ નિષ્કલમ્ - નિષ્કલ અહમ્ - હું ન ચ - નહીં કે ભૂતસદ્ઘઃ - પંચભૂતનો સમુદાય

(પ્રાણીમાત્રના) હૃદયમાં સ્વયં સ્ફુરી રહેલ આત્મતત્ત્વનું હું પ્રાતઃકાળે સ્મરણ કરું છું, જે સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ છે, પરમહંસ સંન્યાસીઓની પરમ ગતિ (અવસ્થા) છે, સ્વપ્ન-જાગ્રત-સુષુપ્તિરૂપે ત્રણે અવસ્થાઓનું સાક્ષી (પરંતુ સ્વયં ત્રણેય અવસ્થાઓથી પર) તુરીય છે, તે નિત્ય, નિષ્કલ (નિરવયવ) બ્રહ્મ (જ) હું છું, આ પંચભૂતોનો સમુદાય (શરીર) હું નથી. ૧

પ્રાતર્ભજામિ મનસો વચસામગમ્યં

વાચો વિભાન્તિ નિખિલા યદનુગ્રહેણ ।

યન્નેતિ નેતિવચનૈર્નિગમા અવોચુઃ

તં દેવદેવમજમચ્યુતમાહુરગ્રયમ્ ॥ ૨ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે ભજામિ - ભજન (ચિંતન) કરું છું મનસઃ - મનનું વચસામ્ - વાણીનું અગમ્યમ્ - અગમ્ય વાચઃ - વાણી વિભાન્તિ - પ્રકાશિત થાય છે, પ્રતીત થાય છે નિખિલાઃ - સમસ્ત યત્-અનુગ્રહેણ - જેના અનુગ્રહથી યત્ - જે નેતિ નેતિ - 'આ નહીં' 'આ નહીં' વચનૈઃ - વચનો દ્વારા નિગમાઃ - વેદો અવોચુઃ - નિરૂપણ કરે છે તમ્ - તે દેવદેવમ્ - દેવાધિદેવને અજમ્ - અજન્મા અચ્યુતમ્ - અવિનાશી આહુઃ - કહે છે અગ્રયમ્ - આદિ, સર્વશ્રેષ્ઠ

મન અને વાણીને માટે જે અગમ્ય છે, (પરંતુ) જેના અનુગ્રહથી સમસ્ત વાણી (અને ક્રિયાઓ) પ્રકાશિત થાય છે, જેનું 'આ નહીં' 'આ નહીં' એવાં (વ્યાવૃત્ત્યાત્મક) વચનો દ્વારા વેદો નિરૂપણ કરે છે, જેને (વિદ્વાનો) અજન્મા, અવિનાશી, સર્વશ્રેષ્ઠ કહે છે, તે દેવાધિદેવનું હું પ્રાતઃકાળે ભજન કરું છું. ૨

પ્રાતર્નમામિ તમસઃ પરમર્કવર્ણ

પૂર્ણ સનાતનપદં પુરુષોત્તમાખ્યમ્ ।

યસ્મિન્નિદં જગદશેષમશેષમૂર્તીં

રજ્જ્વાં ભુજઙ્ગમ ઇવ પ્રતિભાસિતં વૈ ॥ ૩ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે નમામિ - નમન કરું છું તમસઃ - અજ્ઞાનથી પરમ - પર અર્કવર્ણમ્ - સૂર્ય સમાન તેજસ્વી પૂર્ણમ્ - પૂર્ણ સનાતનપદમ્ - સનાતન પદ પુરુષોત્તમાખ્યમ્ - જે પુરુષોત્તમ નામથી ઓળખાય છે યસ્મિન્ - જેમાં ઇદમ્ - આ જગત્ - જગત્ અશેષમ્ - સંપૂર્ણ અશેષમૂર્તીં - અધિષ્ઠાનમૂર્તિમાં રજ્જ્વામ્ - રજજીમાં ભુજઙ્ગમઃ - સર્પ ઇવ - જેમ પ્રતિભાસિતમ્ - પ્રતીત થાય છે વૈ - નિઃસંદેહ

રજજીમાં સર્પની જેમ આ સંપૂર્ણ જગત્ નિઃસંદેહપણે જે અધિષ્ઠાનમૂર્તિમાં પ્રતીત થાય છે તે અજ્ઞાનથી પર સૂર્ય સમાન સ્વયં પ્રકાશસ્વરૂપ, પૂર્ણ, 'પુરુષોત્તમ' એ નામથી ઓળખાતા સનાતન પદને હું પ્રાતઃકાળે નમન (અભેદરૂપે દર્શન) કરું છું. ૩

શ્લોકત્રયમિદં પુણ્યં લોકત્રયવિભૂષણમ્ ।

પ્રાતઃકાલે પઠેદ્યસ્તુ સ ગચ્છેત્પરમં પદમ્ ॥ ૪ ॥

શ્લોકત્રયમ્ - ત્રણ શ્લોકના સમૂહ(રૂપ સ્તોત્ર) ઇદમ્ - આ પુણ્યમ્ - પવિત્ર લોકત્રયવિભૂષણમ્ - ત્રણે લોકના ભૂષણ સમાન પ્રાતઃકાલે - પ્રાતઃકાળે પઠેત્ - પઠન કરે યઃ તુ - જે કોઈ સઃ - તે ગચ્છેત્ - પ્રાપ્ત કરે છે પરમમ્ - પરમ પદમ્ - પદ

ત્રણે લોકના ભૂષણ સમાન આ પવિત્ર ત્રણ શ્લોક(ના સ્તોત્ર)નું પઠન પ્રાતઃકાળે જે કોઈ (મનુષ્ય) કરે છે તેને પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૪

શ્રીશંકરાચાર્ય

૨. પ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રમ્

(સદાશિવસ્ય)

પ્રાતઃ સ્મરામિ ભવભીતિહરં સુરેશં

ગંગાધરં વૃષભવાહનમમ્બિકેશમ્ ।

ચત્વાક્ષુશૂલવરદાભયહસ્તમીશં

સંસારરોગહરમૌષધમદ્વિતીયમ્ ॥ ૧ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે સ્મરામિ - સ્મરું છું ભવ-ભીતિ-હરમ્ - ભવભયહારી (શિવજી)ને સુરેશમ્ - દેવતાઓના સ્વામી ગંગાધરમ્ - ગંગાધર વૃષભવાહનમ્ - વૃષભ જેમનું વાહન છે અમ્બિકા-ઈશમ્ - અંબિકાના સ્વામીને ચત્વાક્ષુ-શૂલ-વરદ-અભય-હસ્તમ્ - હાથમાં ખટ્વાંગ, ત્રિશૂળ, વરદ મુદ્રા તથા અભયમુદ્રા ધારણ કરનાર ઈશમ્ - ઈશને સંસાર-રોગ-હરમ્ - સંસારરૂપી રોગનું હરણ કરનાર ઔષધમ્ - ઔષધરૂપ અદ્વિતીયમ્ - અદ્વિતીય

જે ભવભયનું હરણ કરનાર છે, દેવોના સ્વામી છે, ગંગાજીને ધારણ કરનાર છે, વૃષભ જેમનું વાહન છે, અંબિકાના જે ઈશ છે તથા હાથમાં જે ખટ્વાંગ, ત્રિશૂળ, વરદ મુદ્રા તથા અભયમુદ્રા ધારણ કરે છે તે સંસારરૂપી રોગનું હરણ કરનાર અદ્વિતીય ઔષધરૂપ ઈશ (મહાદેવજી)નું હું પ્રાતઃકાળે સ્મરણ કરું છું. ૧

પ્રાતર્નમામિ ગિરિશં ગિરિજાઽર્ધદેહં

સર્ગસ્થિતિપ્રલયકારણમાદિદેવમ્ ।

વિશ્વેશ્વરં વિજિતવિશ્વમનોઽભિરામં

સંસારરોગહરમૌષધમદ્વિતીયમ્ ॥ ૨ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે નમામિ - નમન કરું છું ગિરિશમ્ - પર્વતનિવાસી ગિરિશને ગિરિજા-અર્ધદેહમ્ - પર્વતપુત્રી (પાર્વતીજી) જેમનું અર્ધાંગ છે સર્ગ-સ્થિતિ-પ્રલય-કારણમ્ - સૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને પ્રલયના કારણરૂપ આદિદેવમ્ - આદિદેવ વિશ્વેશ્વરમ્ - વિશ્વનાથ વિજિતવિશ્વ-મનઃ-અભિરામમ્ - વિશ્વવિજયી અને મનોહર સંસાર-રોગહરમ્ - સંસારરૂપી રોગનું હરણ કરનાર ઔષધમ્ - ઔષધરૂપ અદ્વિતીયમ્ - અદ્વિતીય (ભગવતી) પાર્વતીજી જેમનું અર્ધાંગ છે, જે સંસારનાં સૃષ્ટિ, સ્થિતિ, પ્રલયનું કારણ છે, જે આદિદેવ છે, વિશ્વનાથ છે, વિશ્વવિજયી છે અને મનોહર છે, તે સંસારરૂપી રોગનું હરણ કરનાર અદ્વિતીય ઔષધરૂપ ગિરિશને હું પ્રાતઃકાળે નમન કરું છું. ૨

પ્રાતર્ભજામિ શિવમેકમનન્તમાદ્યં

વેદાન્તવેદ્યમનઘં પુરુષં મહાન્તમ્ ।

નામાદિભેદરહિતં ષડ્ભાવશૂન્યં

સંસારરોગહરમૌષધમદ્વિતીયમ્ ॥ ૩ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે ભજામિ - ભજું છું શિવમ્ - શિવને એકમ્ - એક અનન્તમ્
- અંતરહિત આદ્યમ્ - આદિદેવ વેદાન્ત-વેદ્યમ્ - વેદાંતથી જાણવા યોગ્ય અનઘમ્
- પાપરહિત, પાપથી અસ્પૃષ્ટ પુરુષમ્ - પુરુષ મહાન્તમ્ - મહાન નામાદિ-ભેદ-
રહિતમ્ - નામ આદિ ભેદોથી રહિત ષડ્-ભાવશૂન્યમ્ - છ ભાવોથી (વિકારોથી)
શૂન્ય સંસાર-રોગ-હરમ્ - સંસારરૂપી રોગનું હરણ કરનાર ઔષધમ્ - ઔષધરૂપ
અદ્વિતીયમ્ -અદ્વિતીય

જે અંતથી રહિત છે, આદિદેવ છે, વેદાંતથી જાણવા યોગ્ય છે, પાપથી અસ્પૃષ્ટ
છે (તથા) મહાન પુરુષ છે, જે નામ આદિ ભેદોથી રહિત છે તથા છ ભાવવિકારોથી
શૂન્ય છે, તે સંસારરૂપી રોગનું હરણ કરનાર અદ્વિતીય ઔષધરૂપ એક શિવજીને
હું પ્રાતઃકાળે ભજું છું. ૩

પ્રાતઃ સમુત્થાય શિવં વિચિન્ત્ય

શ્લોકત્રયં યેઽનુદિનં પઠન્તિ ।

તે દુઃખજાતં બહુજન્મસંચિતં

હિત્વા પદં યાન્તિ તદેવ શમ્ભોઃ ॥ ૪ ॥

પ્રાતઃ - પ્રાતઃકાળે સમુત્થાય - ઊઠીને શિવમ્ - શિવને વિચિન્ત્ય - ચિંતન કરીને,
ધ્યાન કરીને શ્લોકત્રયમ્ - ત્રણ શ્લોકના આ સમૂહને યે - જેઓ અનુદિનમ્ - પ્રતિદિન,
દરરોજ પઠન્તિ - પાઠ કરે છે તે - તેઓ દુઃખજાતમ્ - દુઃખોના સમૂહને બહુ-
જન્મ-સંચિતમ્ - અનેક જન્મોના સંચિત હિત્વા - ત્યાગ કરીને પદમ્ - પદ યાન્તિ
- પ્રાપ્ત કરે છે તત્ - તે એવ - જ શમ્ભોઃ - શંભુનું

જે (મનુષ્યો દરરોજ પ્રાતઃકાળે ઊઠીને શિવજીનું ધ્યાન કરીને ત્રણ શ્લોકોના (આ
સ્તોત્ર)નો પાઠ કરે છે તે અનેક જન્મોના સંચિત દુઃખસમૂહોનો ત્યાગ કરીને
(તેનાથી મુક્ત થઈને) શિવજીના તે જ (કલ્યાણમય) પદને પ્રાપ્ત કરે છે. ૪

શ્રીશંકરાચાર્ય

૩. શ્રીગङ્ગાધરસુપ્રભાતમ્

શ્રીહૈમવતીસમેતશ્રીગંગાધરેશ્વરસ્વામિને નમઃ ।

શ્રીહૈમવતી (ગંગા) સહિત શ્રીગંગાધરેશ્વર સ્વામીને નમસ્કાર.

અગજાનનપદ્યાર્ક ગજાનનમહર્નિશમ્ ।

અનેકદન્તં ભક્તાનામેકદન્તમુપાસ્મહે ॥ ૧ ॥

પર્વતપુત્રી (અગ-જા)ના મુખ (આનન)રૂપી કમળને (વિકસાવવા) માટે સૂર્ય (અર્ક)સ્વરૂપ, ભક્તોને અનેક (અભીષ્ટ ફળ) પ્રદાન કરનાર તે એક દાંતવાળા હાથીના મુખવાળા (ગજાનન) (ભગવાન ગણપતિ)ની અમે દિવસ-રાત ઉપાસના કરીએ છીએ. ૧

પ્રાતઃસ્મરામિ પરમેશ્વરવક્ત્રપદ્મં

ફાલાક્ષ્મીલપરિશોષિતપદ્મબાણમ્ ।

ભસ્મત્રિપુણ્ડ્રચિતં ફણિકુણ્ડલાસ્યં

કુન્દેન્દુચન્દનસુધારસમન્દહાસમ્ ॥ ૨ ॥

લલાટમાંની આંખના અગ્નિ (કીલ)થી જેમણે કામદેવ (પદ્મબાણ)ને બાળી નાખ્યો છે (પરિશોષિત), ભસ્મનું ત્રિપુંડ જેમણે કર્યું છે, જેમના મુખ ઉપર સાપનાં કુંડળ શોભે છે, તથા કુંદ (પુષ્પ), ચંદ્ર, ચંદન અને અમૃતરસ (સમાન શ્વેત, શીતળ અને મધુર) મંદસ્મિતથી જે યુક્ત છે એવા પરમેશ્વરના મુખકમળનું હું પ્રાતઃકાળે સ્મરણ કરું છું. ૨

પ્રાતઃ સ્મરામિ પરમેશ્વરબાહુદળ્ડા-

ન્ધ્રદ્વાજ્જશૂલહરિણાસુપિનાકયુક્તાન્ ।

ગૌરીકપોલકુચરઙ્ગિતપત્રલેખા-

ન્સૌવર્ણકઙ્કણમણિદ્યુતિભાસમાનાન્ ॥ ૩ ॥

ખટ્વાંગ, ત્રિશૂળ, મૃગમુદ્રા અને ઉત્તમ પિનાક ધનુષ્યથી યુક્ત, (દેવી) ગૌરીના કપોલ અને વક્ષઃસ્થળ ઉપર સુગંધિત દ્રવ્યોના લેપનો રંગ કરનાર તથા સોનાના કંકણમાંના મણિના પ્રકાશથી ચમકતા એવા, પરમેશ્વરના બાહુદંડોનું પ્રાતઃકાળે હું સ્મરણ કરું છું. ૩

પ્રાતઃ સ્મરામિ પરમેશ્વરપાદપદ્મં

પદ્મોદ્ભવામરમુનીન્દ્રમનોનિવાસમ્ ।

પદ્માક્ષનેત્રસરસીરુહપૂજનીયં

પદ્માઙ્કુશધ્વજસરોરુહલાઙ્છનાઢ્યમ્ ॥ ૪ ॥

બ્રહ્મા (પદ્મ-ઉદ્ભવ) (આદિ) દેવો તથા શ્રેષ્ઠ મુનિઓના મન માટે નિવાસરૂપ જે કમળનયન (વિષ્ણુ)નાં નેત્રકમળથી પૂજનીય, તથા પદ્મ, અંકુશ, ધ્વજ, સંરોરુહ*ના ચિહ્નોથી યુક્ત એવા પરમેશ્વરના ચરણકમળનું પ્રાતઃકાળે હું સ્મરણ કરું છું. ૪

પ્રાતઃસ્મરામિ પરમેશ્વરપુણ્યમૂર્તિં

કર્પૂરકુન્દધવલં ગજચર્મચૈલમ્ ।

ગઙ્ગાધરં કનકબદ્ધવિભાસમાનં

કાત્યાયનીતનુવિભૂષિતવામભાગમ્ ॥ ૫ ॥

કર્પૂર અને કુંદ (પુષ્પ) જેવી શ્વેત, હાથીના ચામડાના વસ્ત્રવાળી, ગંગાને ધારણ કરનારી, સોનાના બનેલા (અલંકારો)થી શોભાયમાન, (દેવી) કાત્યાયનીના દેહથી શોભતા વામ અંગવાળી પરમેશ્વરની પવિત્ર મૂર્તિનું પ્રાતઃકાળે હું સ્મરણ કરું છું. ૫

પ્રાતઃ સ્મરામિ પરમેશ્વરપુણ્યનામ

શ્રેયઃપ્રદં સકલદુઃખવિનાશહેતુમ્ ।

સંસારતાપશમનં કલિકલ્મષઘ્નં

ગોકોટિદાનફલદં સ્મરણેન પુંસામ્ ॥ ૬ ॥

સ્મરણ કરવાથી મનુષ્યોને કલ્યાણ પ્રદાન કરનાર, સમસ્ત દુઃખોના વિનાશ માટે કારણભૂત, સંસારના તાપને શાંત કરનાર, કળિકાળનાં પાપોનો નાશ કરનાર, કરોડો ગાયોના દાનથી જે ફળ મળે તે ફળ આપનાર (એવા) પરમેશ્વરના પવિત્ર નામનું પ્રાતઃકાળે હું સ્મરણ કરું છું. ૬

ભવાય ચન્દ્રચૂડાય નિર્ગુણાય ગુણાત્મને ।

કાલકાલાય રુદ્રાય નીલગ્રીવાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૭ ॥

ભવ, ચંદ્રચૂડ (જટામાં ચંદ્રને ધારણ કરનાર), નિર્ગુણ, ગુણસ્વરૂપ, કાળના કાળ, રુદ્ર, નીલકંઠનું મંગળ થાઓ. ૭

વૃષારૂઢાય भीमाय व्याघ्रचर्माम्बराय च ।

પશૂનાં પતયે તુભ્યં ગૌરીકાન્તાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૮ ॥

* પદ્મ અને સરોરુહ બંને શબ્દના એકબીજાથી જુદા અર્થ થતા હોય તો તે જાણી શકાયા નથી. બંને શબ્દોનો અર્થ 'કમળ' થતો જોવા મળે છે.

વૃષારૂઢ (નંદિ પર સવારી કરનાર), ભીમ (ભયંકર), વાઘનું ચામડું પહેરનાર, પશુઓના પતિ આપ ગૌરીકાંતનું મંગળ થાઓ. ૮

ભસ્મોદ્ઘૂલિતદેહાય વ્યાલયજ્ઞોપવીતિને ।

રુદ્રાક્ષમાલાભૂષાય વ્યોમકેશાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૧ ॥

ભસ્મથી લિપ્ત દેહવાળા, સાપના યજ્ઞોપવીતવાળા, રુદ્રાક્ષની માળાથી વિભૂષિત, વ્યોમકેશનું મંગળ થાઓ. ૯

સૂર્યચન્દ્રાગ્નિનેત્રાય નમઃ કૈલાસવાસિને ।

સચ્ચિદાનન્દરૂપાય પ્રમથેશાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૧૦ ॥

સૂર્ય, ચંદ્ર અને અગ્નિ જેમનાં નેત્ર છે, (તથા) કૈલાસમાં જે વાસ કરે છે તે (ભગવાન ગંગાધરેશ્વર)ને નમસ્કાર. સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ અને પ્રમથ ગણોના સ્વામીનું મંગળ થાઓ. ૧૦

મૃત્યુઙ્ગયાય સામ્બાય સૃષ્ટિસ્થિત્યન્તકારિણે ।

ત્ર્યમ્બકાય ચ શાન્તાય ત્રિલોકેશાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૧૧ ॥

મૃત્યુંજય, અંબા સહિતના, સૃષ્ટિ-સ્થિતિ-સંહાર કરનારા, ત્રણ નેત્રોવાળા, શાંત (અને) જે ત્રણે લોકના સ્વામી છે તેમનું મંગળ થાઓ. ૧૧

ગઙ્ગાધરાય સોમાય નમો હરિહરાત્મને ।

ઉગ્રાય ત્રિપુરઘ્નાય વામદેવાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૧૨ ॥

ગંગાધર, સોમ (અને) હરિહરરૂપને નમસ્કાર. જે ઉગ્ર છે અને ત્રિપુરાસુરના નાશક છે (એવા) વામદેવનું મંગળ થાઓ. ૧૨

સદ્યોજાતાય શર્વાય દિવ્યજ્ઞાનપ્રદાયિને ।

ઈશાનાય નમસ્તુભ્યં પઞ્ચવક્ત્રાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૧૩ ॥

સદ્યોજાત, શર્વ અને દિવ્ય જ્ઞાન પ્રદાન કરનાર ઈશાનને નમસ્કાર. પાંચ મુખવાળા આપનું મંગળ થાઓ. ૧૩

સદાશિવસ્વરૂપાય નમસ્તત્પુરુષાય ચ ।

અઘોરાય ચ ઘોરાયં મહાદેવાય મઙ્ગલમ્ ॥ ૧૪ ॥

સદાશિવસ્વરૂપને અને તત્પુરુષને નમસ્કાર. અઘોર અને ઘોરસ્વરૂપ મહાદેવનું મંગળ થાઓ. ૧૪

૪. પ્રાર્થના

શિવં શાન્તં શુદ્ધં પ્રકટમકલઙ્કં શ્રુતિતનું
મહેશાનં શમ્ભું સકલસુરસંસેવ્યચરણમ્ ।
ગિરીશં ગૌરીશં ભવભયહરં નિષ્કલમજં
મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૧ ॥

(જે) શિવ, શાંત, શુદ્ધ, પ્રગટ (મૂર્ત), નિર્મળ, શ્રુતિરૂપી શરીરધારી, મહા ઈશાન અને શંભુ છે, જેમનાં ચરણ સર્વ દેવોથી સેવિત છે, (જે) ગિરીશ (પર્વત પર નિવાસ કરનારા) છે, (જે) ગૌરીશ (ગૌરીના ઈશ), ભવભયને હરનાર, નિષ્કળ (કળારહિત), અજન્મા, મહાદેવ છે, જે શરણાગત ભક્તના તાપનું ઉપશમન કરનાર છે, તેમને હું વંદું છું. ૧

ત્વમેકઃ શુદ્ધોઽસિ ત્વયિ નિગમબાહ્યા મલમયં
પ્રપન્નં પશ્યન્તિ ભ્રમપરવશાઃ પાપનિરતાઃ ।
બહિસ્તેભ્યઃ કૃત્વા સ્વપદશરણં માં નય વિભો
શરણ્યં ત્વાં પ્રાપ્તસ્તવચરણસેવાસુનિરતઃ ॥ ૨ ॥

આપ એક, શુદ્ધ છો, વૈદિક સંપ્રદાયથી બાહ્ય એવા લોકો આપનામાં (મળમય) દુષ્ટ પ્રપંચને જુએ છે. તેમનાથી જુદો કરીને (ગણીને) હે વિભુ ! આપના ચરણશરણમાં મને દોરી જાઓ. આપના ચરણની સેવામાં સારી રીતે લાગેલો હું આપના શરણમાં આવ્યો છું. ૨

કદાઽહં ભો શમ્ભો નિયતમનસા ત્વાં હર ભજ-
ન્નભદ્રે સંસારે હ્યનવરતદુઃખેતિ વિરસઃ ।
લભેયં તાં શાન્તિં પરમમુનિભિર્યા હ્યધિગતા
દયાં કૃત્વા મે ત્વં વિતર સુખશાન્તિં ભયહર ॥ ૩ ॥

હે કલ્યાણકારી ! હે હર ! અભદ્ર તથા નિરંતર દુઃખથી ભરેલા એવા આ સંસારથી વિરક્ત થઈને નિયત મનથી આપનું ભજન કરતો હું પરમ મુનિઓએ જેને પ્રાપ્ત કરી છે તે શાંતિ ક્યારે પામીશ ? મારા પર દયા કરીને, હે ભયનું હરણ કરનાર ! આપ મને સુખ-શાંતિ આપો. ૩

૫. દ્વાદશજ્યોતિર્લિङ્ગસ્તોત્રમ્ ૧

સૌરાષ્ટ્રે સોમનાથં ચ શ્રીશૈલે મલ્લિકાર્જુનમ્ ।

ઉજ્જયિન્યાં મહાકાલમોઢ્ઢારમમલેશ્વરમ્ ॥ ૧ ॥

સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથ અને શ્રીશૈલ ઉપર મલ્લિકાર્જુન, ઉજ્જૈનમાં મહાકાળ, ઓંકારેશ્વર અથવા અમલેશ્વર, ૧

પરલ્યાં વૈદ્યનાથં ચ ડાકિન્યાં ભીમશંકરમ્ ।

સેતુબન્ધે તુ રામેશં નાગેશં દારુકાવને ॥ ૨ ॥

પરલીમાં વૈદ્યનાથ અને ડાકિનીમાં ભીમશંકર, સેતુબંધમાં રામેશ્વર અને દારુકાવનમાં નાગેશ્વર, ૨

વારાણસ્યાં તુ વિશ્વેશં ત્ર્યમ્બકં ગૌતમીતટે ।

હિમાલયે તુ કેદારં ઘુશ્મેશં ચ શિવાલયે ॥ ૩ ॥

જ્યારે વારાણસીમાં વિશ્વેશ્વર, ગૌતમી (ગોદાવરી) નદીના કિનારે ત્ર્યંબકેશ્વર, હિમાલયમાં કેદારેશ્વર અને શિવાલયમાં ઘુશ્મેશ્વર, ૩

ઁતાનિ જ્યોતિર્લિङ્ગાનિ સાયં પ્રાતઃ પઠેન્નરઃ ।

સપ્તજન્મકૃતં પાપં સ્મરણેન વિનશ્યતિ ॥ ૪ ॥

જે મનુષ્ય પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળે અને સંધ્યાકાળે આ બાર જ્યોતિર્લિંગ(નાં નામ)નો પાઠ કરે છે તેનાં સાત જન્મોમાં કરેલાં પાપ (આ લિંગોના) સ્મરણમાત્રથી નાશ પામે છે. ૪

૬. શિવમાનસપૂજા

રત્નૈઃ કલ્પિતમાસનં હિમજલૈઃ સ્નાનં ચ દિવ્યામ્બરં
નાનારત્નવિભૂષિતં મૃગમદામોદાઙ્કિતં ચન્દનમ્ ।

જાતીચમ્પકબિલ્વપત્રરચિતં પુષ્પં ચ ધૂપં તથા

દીપં દેવ દયાનિધે પશુપતે હત્કલ્પિતં ગૃહ્યતામ્ ॥ ૧ ॥

રત્નૈઃ - રત્નોથી કલ્પિતમ્ - જડિત આસનમ્ - આસન, સિંહાસન હિમજલૈઃ - શીતળ જળ વડે સ્નાનમ્ - સ્નાન ચ - અને દિવ્યામ્બરમ્ - દિવ્ય વસ્ત્રો નાનારત્નવિભૂષિતમ્ - અનેક પ્રકારનાં રત્નોથી વિભૂષિત મૃગમદ-આમોદ-અઙ્કિતમ્ - કસ્તૂરીની સુવાસથી સુવાસિત ચન્દનમ્ - (મલયગિરિનું) ચંદન જાતી-ચમ્પક-બિલ્વપત્ર-રચિતમ્ - જૂઈ, ચંપો અને બિલ્વપત્રરચિત પુષ્પમ્ - પુષ્પમાળા ચ - અને ધૂપમ્ - ધૂપ તથા - તથા દીપમ્ - દીપ દેવ - હે દેવ દયાનિધે - હે દયાનિધિ પશુપતે - હે પશુપતિ હત્-કલ્પિતમ્ - માનસિક ગૃહ્યતામ્ - સ્વીકારો

હે દેવ ! હે દયાનિધિ ! આ રત્નજડિત સિંહાસન, શીતળ જળથી સ્નાન, અનેક પ્રકારનાં રત્નોથી વિભૂષિત દિવ્ય વસ્ત્ર, કસ્તૂરીની સુવાસથી સુવાસિત મલયગિરિનું ચંદન, જૂઈ, ચંપો અને બિલ્વપત્રથી રચિત પુષ્પમાળા, ધૂપ અને દીપ - આ સર્વ માનસિક (પૂજોપહાર કૃપા કરીને) ગ્રહણ કરો. ૧

સૌવર્ણે નવરત્નખણ્ડરચિતે પાત્રે ઘૃતં પાયસં

ભક્ષ્યં પન્ચવિધં પયોદધિયુતં રમ્ભાફલં પાનકમ્ ।

શાકાનામયુતં જલં રુચિકરં કર્પૂરખણ્ડોજ્જ્વલં

તામ્બૂલં મનસા મયા વિરચિતં ભક્ત્યા પ્રભો સ્વીકુરુ ॥ ૨ ॥

સૌવર્ણે - સુવર્ણના નવ-રત્નખણ્ડ-રચિતે - નવીન રત્નખંડોથી જડિત પાત્રે - પાત્રમાં ઘૃતમ્ - ઘી પાયસમ્ - ખીર ભક્ષ્યમ્ - વ્યંજન પન્ચવિધમ્ - પાંચ પ્રકારનાં પયસ-દધિયુતમ્ - દૂધ-દહીં સહિત રમ્ભાફલમ્ - કેળાં પાનકમ્ - શરબત શાકાનામ્ - અયુતમ્ - દશ સહસ્ત્ર અર્થાત્ અનેક પ્રકારનાં શાક જલમ્ - જળ રુચિકરમ્ - મધુર, પવિત્ર કર્પૂર-ખણ્ડ-ઉજ્જ્વલમ્ - કર્પૂરથી સુવાસિત તામ્બૂલમ્ - તાંબૂલ મનસા - મન દ્વારા મયા - મારા વડે વિરચિતમ્ - વિરચિત ભક્ત્યા - ભક્તિપૂર્વક પ્રભો - હે પ્રભુ સ્વીકુરુ - સ્વીકારો

હે પ્રભુ ! મેં નવીન રત્નખંડોથી જડિત સોનાના પાત્રમાં ધી-મિશ્રિત ખીર, દૂધ, અને દહીં સહિત પાંચ પ્રકારનાં વ્યંજન, કેળાં, શરબત, અનેક પ્રકારનાં શાક, કર્પૂરથી સુવાસિત મીઠું પવિત્ર જળ અને તાંબૂલ - આ સર્વ (ઉપકરણ) મન દ્વારા ભક્તિપૂર્વક રચીને (આપને પ્રસ્તુત કર્યું છે). (કૃપા કરીને એમનો) સ્વીકાર કરો. ૨

છત્રં ચામરયોર્યુગં વ્યજનકં ચાદર્શકં નિર્મલં

વીણાભેરીમૃદંગ્ગાહલકલા ગીતં ચ નૃત્યં તથા ।

સાષ્ટાઙ્ગં પ્રણતિઃ સ્તુતિર્બહુવિધા હોતત્સમસ્તં મયા

સદ્ગુણેન સમર્પિતં તવ વિભો પૂજાં ગૃહાણ પ્રભો ॥ ૩ ॥

છત્રમ્ - છત્ર ચામરયોઃ યુગમ્ - બે ચામર વ્યજનકમ્ - પંખો ચ - અને આદર્શકમ્ - દર્પણ નિર્મલમ્ - નિર્મળ વીણા-ભેરી-મૃદંગ-ગાહલકલા - વીણા, ભેરી, મૃદંગ, દુંદુભિ આદિ વાદ્યો(નો ધ્વનિ) ગીતમ્ - ગીત ચ - અને નૃત્યમ્ - નૃત્ય તથા - તથા સાષ્ટાઙ્ગમ્ - સાષ્ટાંગ પ્રણતિઃ - પ્રણામ સ્તુતિઃ - સ્તુતિ બહુવિધા - નાનાવિધ હિ - ખરેખર એતત્ - આ સમસ્તમ્ - સર્વ મયા - મારા વડે સદ્ગુણેન - સંકલ્પ વડે સમર્પિતમ્ - સમર્પિત તવ - આપને વિભો - હે વિભુ (વ્યાપક) પૂજામ્ - પૂજા ગૃહાણ - સ્વીકાર કરો પ્રભો - હે પ્રભુ

છત્ર, બે ચામર, પંખા, નિર્મળ દર્પણ, વીણા, ભેરી, મૃદંગ, દુંદુભિ એ સર્વ વાદ્યોનું સંગીત, ગીત અને નૃત્ય, સાષ્ટાંગ પ્રણામ તથા નાનાવિધ સ્તુતિ - આ સર્વ હું સંકલ્પથી જ આપને સમર્પિત કરું છું. હે સર્વવ્યાપી ભગવાન ! કૃપા કરીને એનો સ્વીકાર કરો. ૩

આત્મા ત્વં ગિરિજા મતિઃ સહચરાઃ પ્રાણાઃ શરીરં ગૃહં

પૂજા તે વિષયોપભોગરચના નિદ્રા સમાધિસ્થિતિઃ ।

સચ્ચારઃ પદયોઃ પ્રદક્ષિણવિધિઃ સ્તોત્રાણિ સર્વા ગિરો

યદ્યત્કર્મ કરોમિ તત્તદચિલં શમ્ભો તવારાધનમ્ ॥ ૪ ॥

આત્મા - આત્મા ત્વમ્ - આપ ગિરિજા - હિમાલય પર્વતનાં પુત્રી પાર્વતીજી મતિઃ - બુદ્ધિ સહચરાઃ - સેવકો પ્રાણાઃ - પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો શરીરમ્ - શરીર ગૃહમ્ - નિવાસસ્થાન પૂજા - પૂજા તે (તવ) - આપની વિષય-ઉપભોગ-રચના - સંપૂર્ણ વિષય ઉપભોગની રચના નિદ્રા - નિદ્રા સમાધિ-સ્થિતિઃ - સમાધિની સ્થિતિ સચ્ચારઃ - ચલન, હરવુંકરવું પદયોઃ - બે પગનો પ્રદક્ષિણવિધિઃ - પરિક્રમા સ્તોત્રાણિ - સ્તોત્રો સર્વાઃ - સર્વ ગિરઃ - વાણી યદ્ યદ્ - જે જે કર્મ - કર્મ કરોમિ - કરું છું તત્

તદ્ - તે તે અખિલમ્ - સર્વ શમ્ષો - હે શંભુ તવ - આપની આરાધનમ્ - આરાધના
 હે શંભુ! મારો આત્મા એ (સાક્ષાત્) આપ જ છો, મારી બુદ્ધિ એ પાર્વતીજી છે,
 મારા પ્રાણ (ઈન્દ્રિયો) આપના સેવકગણ છે, મારો દેહ (આપનું) નિવાસસ્થાન
 (અર્થાત્ મંદિર) છે, સંપૂર્ણ વિષયભોગની રચના (ઉપભોગ) આપની (પોડશોપચાર)
 પૂજા છે, (જ્યાં આપની સાથે મિલન થાય છે તે) નિદ્રા સમાધિની સ્થિતિ જ
 છે, પગ દ્વારા હરવુંફરવું એ (આપની) પરિક્રમા જ છે. સર્વ વાણી (જે કાંઈ
 હું બોલું છું તે) (આપનાં) સ્તોત્ર જ છે. (આ રીતે) હું જે જે પણ કર્મ કરું
 છું તે તે આપની આરાધના જ છે. ૪

કરચરણકૃતં વાક્કાયજં કર્મજં વા

શ્રવણનયનજં વા માનસં વાપરાધમ્ ।

વિહિતમવિહિતં વા સર્વમેતત્ક્ષમસ્વ

જય જય કરુણાલ્યે શ્રીમહાદેવ શમ્ષો ॥ ૫ ॥

હાથ, પગ, વાણી, શરીર, કર્મ, કર્ણ, ચક્ષુ કે મનથી જે અપરાધ થયા હોય તે
 વિહિત હોય કે અવિહિત; એ સર્વ માટે, હે કરુણાસાગર, હે મહાદેવ, હે શંભુ,
 મને ક્ષમા કરો. આપનો જય થાઓ, જય થાઓ. ૫

શ્રીશંકરાચાર્ય

૭. શિવપંચાક્ષરસ્તોત્રમ્

નાગેન્દ્રહારાય ત્રિલોચનાય

ભસ્માઙ્ગરાગાય મહેશ્વરાય ।

નિત્યાય શુદ્ધાય દિગમ્બરાય

તસ્મૈ 'ન'કારાય નમઃ શિવાય ॥ ૧ ॥

નાગેન્દ્રહારાય - જેમના કંઠમાં શેષનાગરૂપી હાર છે ત્રિલોચનાય - સૂર્ય, ચંદ્ર અને અગ્નિરૂપી ત્રણ જેમનાં નેત્રો છે ભસ્મ-અઙ્ગરાગાય - અંગ પર જે ભસ્મનું લેપન કરે છે મહેશ્વરાય - મહેશ્વર નિત્યાય - નિત્ય શુદ્ધાય - શુદ્ધ દિગમ્બરાય - દિશાઓરૂપી વસ્ત્ર જે ધારણ કરે છે, જે નગ્ન છે તસ્મૈ - તે નકારાય - 'ન'કાર સ્વરૂપ નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

જેમના કંઠમાં શેષનાગરૂપી હાર છે, જેમનાં સૂર્ય, ચંદ્ર અને અગ્નિરૂપી ત્રણ નેત્રો છે, અંગ પર ભસ્મનું જે લેપન કરે છે, દિશાઓ જેમનાં વસ્ત્ર છે (અર્થાત્ જે નગ્ન છે) તે નિત્ય, શુદ્ધ, મહેશ્વર, 'ન'કારસ્વરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ૧

મન્દાકિનીસલિલચન્દનચર્ચિતાય

નન્દીશ્વરપ્રમથનાથમહેશ્વરાય ।

મન્દારપુષ્પબહુપુષ્પસુપૂજિતાય

તસ્મૈ 'મ'કારાય નમઃ શિવાય ॥ ૨ ॥

મન્દાકિની-સલિલ-ચન્દન-ચર્ચિતાય - ગંગાજળ અને ચંદનથી જેમની પૂજા થઈ છે નન્દીશ્વર-પ્રમથનાથ-મહેશ્વરાય - નંદિના ઈશ્વર, પ્રમથ ગણોના સ્વામી, મહેશ્વર મન્દાર-પુષ્પ-બહુપુષ્પ-સુપૂજિતાય - મંદાર પુષ્પ તથા અન્ય અનેક પુષ્પોથી જેમની સુંદર અર્ચના થઈ છે તસ્મૈ - તે મકારાય - 'મ'કારસ્વરૂપ નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

ગંગાજળ અને ચંદનથી જેમની પૂજા થઈ છે, મંદાર પુષ્પ તથા અન્ય અનેક પુષ્પોથી જેમની સુંદર અર્ચના થઈ છે, તે નંદિના અધિપતિ, પ્રમથ ગણોના સ્વામી, મહેશ્વર, 'મ'કારસ્વરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ૨

શિવાય ગૌરીવદનાબ્જવૃન્દ-

સૂર્યાય દક્ષાધ્વરનાશકાય ।

શ્રીનીલકણ્ઠાય વૃષધ્વજાય

તસ્મૈ 'શિ'કારાય નમઃ શિવાય ॥ ૩ ॥

શિવાય - પરમ કલ્યાણસ્વરૂપ ગૌરી-વદન-અબ્જ-વૃન્દ-સૂર્યાય - પાર્વતીજીના મુખકમળને પ્રફુલ્લિત કરવાને માટે જે સૂર્યસ્વરૂપ છે દક્ષ-અધ્વર-નાશકાય - દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનાર શ્રીનીલકણ્ઠાય - શ્રીનીલકંઠ વૃષધ્વજાય - જેમની ધજામાં વૃષભનું ચિહ્ન છે અથવા વૃષભ જેમનું વાહન છે તસ્મૈ - તે શિકારાય - 'શિ'કારસ્વરૂપ નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

જે પરમ કલ્યાણસ્વરૂપ છે, પાર્વતીજીના મુખકમળને પ્રફુલ્લિત કરવા માટે જે સૂર્યસ્વરૂપ છે, જે દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનારા છે, જેમની ધજામાં વૃષભનું ચિહ્ન છે એવા શોભાયમાન નીલકંઠ 'શિ'કારસ્વરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ૩

વસિષ્ઠકુમ્ભોદ્ભવગૌતમાર્ય-

મુનીન્દ્રદેવાર્ચિતશેખરાય ।

ચન્દ્રાર્કવૈશ્વાનરલોચનાય

તસ્મૈ 'વ'કારાય નમઃ શિવાય ॥ ૪ ॥

વસિષ્ઠ-કુમ્ભોદ્ભવ-ગૌતમાર્ય-મુનીન્દ્ર-દેવ-અર્ચિત-શેખરાય - વસિષ્ઠ, અગસ્ત્ય, ગૌતમ આદિ શ્રેષ્ઠ મુનિઓ તથા ઇંદ્રાદિ દેવતાઓ વડે જેમના મસ્તકની પૂજા થયેલી છે ચન્દ્ર-અર્ક-વૈશ્વાનર-લોચનાય - ચંદ્ર, સૂર્ય અને અગ્નિ જેમનાં નેત્ર છે તસ્મૈ - તે વકારાય - 'વ'કારસ્વરૂપ નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

વસિષ્ઠ, અગસ્ત્ય અને ગૌતમાદિ શ્રેષ્ઠ મુનિઓ તથા ઇંદ્રાદિ દેવતાઓ વડે જેમના મસ્તકની પૂજા થયેલી છે; ચંદ્ર, સૂર્ય અને અગ્નિ જેમનાં નેત્ર છે, એ 'વ'કારસ્વરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ૪

યક્ષસ્વરૂપાય જટાધરાય

પિનાકહસ્તાય સનાતનાય ।

દિવ્યાય દેવાય દિગમ્બરાય

તસ્મૈ 'ય'કારાય નમઃ શિવાય ॥ ૫ ॥

યક્ષસ્વરૂપાય - જેમણે યક્ષનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે જટાધરાય - જે જટાધારી છે
પિનાકહસ્તાય - જેમના હાથમાં પિનાક ધનુષ્ય છે સનાતનાય - સનાતન દિવ્યાય -
દિવ્ય દેવાય - દેવ દિગમ્બરાય - દિગંબર તસ્મૈ - તે યકારાય - 'ય'કારસ્વરૂપ
નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

જેમણે યક્ષનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, જે જટાધારી છે, જેમના હાથમાં પિનાક ધનુષ્ય
છે, જે દિવ્ય સનાતન પુરુષ છે, એ દિગંબર દેવ 'ય'કારસ્વરૂપ શિવજીને
નમસ્કાર. ૫

પઞ્ચાક્ષરમિદં પુણ્યં યઃ પઠેચ્છિવસન્નિધૌ ।

શિવલોકમવાપ્નોતિ શિવેન સહ મોદતે ॥ ૬ ॥

પઞ્ચાક્ષરમ્ - પંચાક્ષર(સ્તોત્ર) હ્રદમ્ - આ પુણ્યમ્ - પવિત્ર યઃ - જે પઠેત્ - પાઠ
કરે છે શિવસન્નિધૌ - શિવજીની સમીપ શિવલોકમ્ - શિવલોક અવાપ્નોતિ - પ્રાપ્ત
કરે છે શિવેન સહ - શિવજીની સાથે મોદતે - આનંદ માણે છે
શિવજીની સમીપ આ પવિત્ર પંચાક્ષર સ્તોત્રનો જે પાઠ કરે છે તે શિવલોક પ્રાપ્ત
કરે છે અને ત્યાં શિવજીની સાથે આનંદ માણે છે. ૬

શ્રીશંકરાચાર્ય

૮. માર્ગબન્ધુશિવસ્તુતિ:

શમ્ભો મહાદેવ દેવ

શિવ શમ્ભો મહાદેવ દેવેશ શમ્ભો

શમ્ભો મહાદેવ દેવ ॥

હે શંભુ, હે મહાદેવ, હે દેવ, હે શિવ, હે શંભુ, હે મહાદેવ, હે દેવેશ, હે શંભુ,
હે શંભુ, હે મહાદેવ, હે દેવ.

પાદાવનપ્રત્કિરીટં

ફાલનેત્રાર્ચિષા દગ્ધપન્નેષુકીટમ્ ।

શૂલાહતારાતિકૂટં

શુદ્ધમર્ધેન્દુચૂડં ભજે માર્ગબન્ધુમ્ ॥ ૧ ॥

જેમના ચરણમાં મુગટ (મુગટધારીઓ) નમે છે, લલાટમાંના નેત્રના અગ્નિ વડે
જેમણે પાંચ બાણ ધરાવતા (કામદેવરૂપી) કીટને બાળી નાખ્યો છે, શત્રુ-સમૂહ
(દુઃખસમૂહ)ને જેણે ત્રિશૂળ વડે હણ્યો છે (ત્રિશૂળ વડે શત્રુઓ/દુઃખોના સમૂહોને
છેદી નાખ્યા છે), આવા શુદ્ધ, જટામાં અર્ધ ચંદ્રને ધારણ કરનારા માર્ગબંધુ
(શિવજી)ને હું ભજું છું. ૧

અઙ્ગે વિરાજદ્ભુજઙ્ગ -

મધ્રગઙ્ગાતરઙ્ગાભિરામોત્તમાઙ્ગમ્ ।

ઓઙ્કારવાટીકુરઙ્ગં

સિદ્ધસંસેવિતાઙ્ગિયં ભજે માર્ગબન્ધુમ્ ॥ ૨ ॥

જેમના અંગ ઉપર સર્પ શોભે છે, જેમનું મસ્તક આકાશગંગાના તરંગોથી સુંદર
છે, જે ઓંકારરૂપી ઉદ્યાન(માં વિહાર કરનારા) હરણરૂપ છે, તથા સિદ્ધ પુરુષો
જેમના ચરણ સેવે છે તે માર્ગબંધુને હું નમું છું. ૨

નિત્યં ચિદાનન્દરૂપં

નિહ્તાશેષલોકેશવૈરિપ્રતાપમ્ ।

કાર્તસ્વરાગેન્દ્રધાપં

કૃત્તિવાસં ભજે દિવ્યસન્માર્ગબન્ધુમ્ ॥ ૩ ॥

નિત્ય, ચિદાનંદરૂપ, બધા લોકપાલોના શત્રુ (રાવણ)ના પ્રતાપને જેમણે ઝાંખો પાડ્યો છે તેવા, સોના જેવા (કાર્ત્તસ્વર)ના ઉત્તમ પર્વત (અગેન્દ્ર = સુમેરુ)નું ધનુષ્ય ધારણ કરનાર અને હાથીના ચામડાનું વસ્ત્ર ધારણ કરનાર દિવ્ય સન્માર્ગબંધુને હું ભજું છું. ૩

કન્દર્પદર્પઘ્નમીશં

કાલકળ્ઠં મહેશં મહાવ્યોમકેશમ્ ।

કુન્દાભદન્તં સુરેશં

કોટિસૂર્યપ્રકાશં ભજે માર્ગબન્ધુમ્ ॥ ૪ ॥

કામદેવના દર્પનો નાશ કરનાર, ઈશ, કંઠમાં વિષ ધારણ કરનાર, મહેશ, મહાકાશરૂપી કેશવાળા, કુંદ પુષ્પ જેવા સફેદ દાંતવાળા, દેવોના પણ દેવ, તથા કરોડો સૂર્ય સમાન પ્રકાશમાન માર્ગબંધુને હું ભજું છું. ૪

મન્દારભૂતેરુદારં

મન્દરાગેન્દ્રસારં મહાગૌર્યદૂરમ્ ।

સિન્ધોરદૂરપ્રચારં

સિન્ધુરાજાતિધીરં ભજે માર્ગબન્ધુમ્ ॥ ૫ ॥

સ્વર્ગ (મન્દાર)ની વિભૂતિ(રૂપ કલ્પવૃક્ષ) કરતાં પણ ઉદાર, મંદર (નામના) પર્વતશ્રેષ્ઠ (અગેન્દ્ર)ના સારરૂપ (અર્થાત્ જેમને લીધે મંદરાચળ છે), મહાગૌરી જેમનાથી બહુ દૂર નથી તેવા (અર્થાત્ હંમેશાં પાર્વતીજીના સાંનિધ્યમાં વિરાજમાન), સમુદ્ર (સિન્ધુ)ના ઊંડાણ (ઝર)માં ગતિ કરનારા અથવા ચારે સમુદ્રો પર્યંત જેમના યશ અને પ્રભાવનો પ્રચાર છે તેવા અને શ્રેષ્ઠ સમુદ્ર (સિન્ધુરાજ) જેવા અતિ ધીર માર્ગબંધુને હું ભજું છું. ૫

અપ્પય્યયજ્વેન્દ્રગીતં

સ્તોત્રરત્નં પઠેદ્યસ્તુ ભક્ત્યા પ્રયાણે ।

તસ્યાર્થસિદ્ધિં વિધત્તે

માર્ગમધ્યેઽભયં ચાશુતોષો મહેશઃ ॥ ૬ ॥

અપ્પય્ય યજ્વેન્દ્રના ગાયેલ (આ) સ્તોત્રરત્નનો પાઠ પ્રયાણ સમયે જે કરે છે તેને આશુતોષ મહેશ અર્થસિદ્ધિ આપે છે (તેની ઈચ્છા પૂરી કરે છે) અને માર્ગમાં અભય આપે છે. ૬

અપ્પય્ય યજ્વેન્દ્ર

૧. શિવષડક્ષરસ્તોત્રમ્

ઔંકારં બિન્દુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિનઃ ।

કામદં મોક્ષદં ચૈવ ઔંકારાય નમો નમઃ ॥ ૧ ॥

બિંદુથી સંયુક્ત ઔંકારનું યોગીઓ હંમેશાં ધ્યાન કરે છે. સર્વ કામના પ્રદાન કરનાર અને મોક્ષનું પણ પ્રદાન કરનાર ઔંકારને વારંવાર નમસ્કાર. ૧

નમન્તિ ઋષયો દેવા નમન્ત્યપ્સરસાં ગણાઃ ।

નરા નમન્તિ દેવેશં નકારાય નમો નમઃ ॥ ૨ ॥

જે દેવેશને ઋષિઓ અને દેવો નમસ્કાર કરે છે, અપ્સરાઓના સમૂહો નમસ્કાર કરે છે અને મનુષ્યો નમસ્કાર કરે છે તે 'ન'કારસ્વરૂપ (ભગવાન શિવજી)ને વારંવાર નમસ્કાર. ૨

મહાદેવં મહાત્માનં મહાધ્યાનપરાયણમ્ ।

મહાપાપહરં દેવં મકારાય નમો નમઃ ॥ ૩ ॥

મહાદેવ, મહાત્મા, સમાધિમાં પરાયણ, મહાપાપહર એવા 'મ'કારસ્વરૂપ દેવને વારંવાર નમસ્કાર. ૩

શિવં શાન્તં જગન્નાથં લોકાનુગ્રહકારકમ્ ।

શિવમેકપદં નિત્યં શિકારાય નમો નમઃ ॥ ૪ ॥

શિવ, શાંત, જગન્નાથ, લોકો પર અનુગ્રહ કરનાર, એકમાત્ર કલ્યાણકારી પદ તેમ જ નિત્ય એવા 'શિ'કારસ્વરૂપ દેવને વારંવાર નમસ્કાર. ૪

વાહનં વૃષભો यस્ય વાસુકિઃ કણ્ઠભૂષણમ્ ।

વામે શક્તિધરં દેવં વકારાય નમો નમઃ ॥ ૫ ॥

નંદિ જેમનું વાહન છે, વાસુકિ નાગ જેમના કંઠનું ભૂષણ છે, દેહના વામ ભાગમાં જેમણે શક્તિને ધારણ કર્યા છે, એવા 'વ'કારસ્વરૂપ દેવને વારંવાર નમસ્કાર. ૫

યત્ર યત્ર સ્થિતો દેવઃ સર્વવ્યાપી મહેશ્વરઃ ।

યો ગુરુઃ સર્વદેવાનાં યકારાય નમો નમઃ ॥ ૬ ॥

જ્યાં જ્યાં (અર્થાત્ સર્વત્ર) સર્વવ્યાપી દેવ મહેશ્વર સ્થિત છે અને જે સર્વ દેવોના ગુરુ છે, તેવા 'ય'કારસ્વરૂપ દેવને વારંવાર નમસ્કાર. ૬

ષડક્ષરમિદં સ્તોત્રં યઃ પઠેચ્છિવસન્નિધૌ ।

શિવલોકમવાપ્નોતિ શિવેન સહ મોદતે ॥ ૭ ॥

આ છ અક્ષરવાળા સ્તોત્રનું પઠન શિવજીની સમીપ જે કરે છે તે શિવલોક પ્રાપ્ત કરે છે અને શિવજીની સાથે આનંદ કરે છે. ૭

હરિશઙ્કરસ્તુતિઃ

ભ્રમાપનોદાય મિદાવદાનામદ્વૈતમુદ્રામિહ દર્શયન્તૌ ।

આરાધ્ય દેવૌ હરિશઙ્કરૌ સ દ્વૈતર્થાભિરિત્યર્ચયતિ સ્મ વાગ્મિઃ ॥ ૧ ॥

ભેદવાદીઓના ભ્રમને દૂર કરવા માટે આ લોકમાં અદ્વૈતવાદને દર્શાવનારા હરિ અને શંકર આ બે દેવતાઓની પૂજા કરીને તેમણે (ભગવાન શંકરાચાર્ય) (વિષ્ણુપરક અને શિવપરક) એમ બે અર્થવાળાં વચનોથી એમની સ્તુતિ કરી. (જેમાંથી અહીં શિવપરક અર્થ લેવામાં આવ્યા છે). ૧

→ પૃ. ૫૫

૧૦. આર્તત્રાણસ્તોત્રમ્

ક્ષીરામ્બોનિધિમન્થનોદ્ભવવિષાત્સન્દહ્યમાનાન્સુરા-
ન્બ્રહ્માદીનવલોક્ય યઃ કરુણયા હાલાહલાખ્યં વિષમ્ ।
નિશ્શઙ્કં નિજલીલયા કવલયન્લોકાત્રરક્ષાદરા-
દાર્તત્રાણપરાયણઃ સ ભગવાન્ગાઙ્ગાધરો મે ગતિઃ ॥ ૧ ॥

ક્ષીરસમુદ્રના મંથનથી ઉદ્ભવેલા વિષથી સારી પેઠે બળી રહેલા બ્રહ્માદિ દેવોને જોઈને હળાહળ નામના વિષને કોઈ શંકા વગર પોતાની લીલાથી ખાઈ લેતાં જેમણે સર્વ લોકની આદરથી (પ્રેમથી) રક્ષા કરી તે, દુઃખીના રક્ષણમાં પરાયણ ભગવાન ગંગાધર મારી ગતિ છે (મારી ગતિ થાઓ). ૧

ક્ષીરં સ્વાદુ નિપીય માતુલગૃહે ગત્વા સ્વકીયં ગૃહં
ક્ષીરાલાભવશેન ચિન્નમનસે ઘોરં તપઃ કુર્વતે ।
કારુણ્યાદુપમન્યવે નિરવધિં ક્ષીરામ્બુધિં દત્તવા-
નાર્તત્રાણપરાયણઃ સ ભગવાન્ગાઙ્ગાધરો મે ગતિઃ ॥ ૨ ॥

મામાને ઘેર રહીને મધુર દૂધ પીને પોતાને ઘેર જઈ (એવું મધુર) દૂધ ન મળવાથી ખિન્ન મનવાળા થઈને ઘોર તપ કરનારા ઉપમન્યુને કરુણાથી અપાર ક્ષીરસાગર જેમણે આપ્યો તે આર્તત્રાણપરાયણ ભગવાન ગંગાધર મારી ગતિ છે. ૨

મૃત્યું વક્ષસિ તાડયન્નિજપદધ્યાનૈકભક્તં મુનિં
માર્કણ્ડેયમપાલયત્કરુણયા લિઙ્ગાદ્વિનિર્ગત્ય યઃ ।
નેત્રામ્બોજસમર્પણેન હરયેઽભીષ્ટં સ્થાઙ્ગં દદૌ
આર્તત્રાણપરાયણઃ સ ભગવાન્ગાઙ્ગાધરો મે ગતિઃ ॥ ૩ ॥

એકમાત્ર પોતાના ચરણના ધ્યાનમાં લાગેલા ભક્ત મુનિ માર્કંડેયને લિંગમાંથી બહાર આવીને મૃત્યુની છાતી પર આઘાત કરીને કરુણાથી જેમણે રક્ષા (અને) નેત્રકમળથી પૂજા કરવાના (ફળરૂપે) હરિને અભીષ્ટ (સુદર્શન) ચક્ર જેમણે આપ્યું તે આર્તત્રાણપરાયણ ભગવાન ગંગાધર મારી ગતિ છે. ૩

ऊढं द्रोणजयद्रथादिरथिकैः सैन्यं महत्कौरवं
 दृष्ट्वा कृष्णसहायवन्तमपि तं भीतं प्रपन्नार्तिहा ।
 पार्थ रक्षितवानमोघविषयं दिव्यास्त्रमृद्धोषय-
 न्नार्तत्राणपरायणः स भगवानङ्गाधरो मे गतिः ॥ ४ ॥

દ્રોણ, જયદ્રથ વગેરે રથીઓ વડે મહાન કૌરવસેના દોરાતી હતી તે જોઈને, શરણાગતના દુઃખનો નાશ કરનારા જેમણે તે ભયભીત પાર્થની, શ્રીકૃષ્ણની સહાય તેને હતી તે છતાં, અમોઘ-વિષય દિવ્યાસ્ત્રની ઘોષણા કરીને (આપીને) રક્ષા કરી. તે આર્તત્રાણપરાયણ ભગવાન ગંગાધર મારી ગતિ છે. ૪

बालं शैवकुलोद्भवं परिहसत्स्वज्ञातिपक्षाकुलं
 खिद्यन्तं तव मूर्ध्नि पुष्पनिचयं दातुं समुद्यत्करम् ।
 दृष्ट्वाऽनम्य विरिञ्चिरम्यनगरे पूजां त्वदीयां भज-
 न्नार्तत्राणपरायणः स भगवानङ्गाधरो मे गतिः ॥ ५ ॥

તેની જ્ઞાતિના પક્ષના કેટલાક લોકોએ કરેલી મશ્કરીથી વ્યાકુળ થયેલા શૈવ કુળમાં જન્મેલા બાળકને ખેદ કરતો (અને એ ખેદને કારણે) આપના મસ્તક ઉપર પુષ્પપુંજ ચઢાવવા માટે સજ્જ હાથવાળો, અને પ્રણામ કરીને આપની પૂજા (કરતો) જોઈને શિવજી*ના રમ્ય નગરમાં અપનાવી લેતા તે આર્તત્રાણપરાયણ ભગવાન ગંગાધર મારી ગતિ છે. ૫

सन्त्रस्तेषु पुरा सुरासुरभयादिन्दिदिवृन्दारके-
 ष्वारूढो धरणीरथं श्रुतिहयं कृत्वा मुरारिं शरम् ।
 रक्षन्त्यः कृपया समस्तविबुधाञ्जित्वा पुरारीन्क्षणा-
 दार्तत्राणपरायणः स भगवानङ्गाधरो मे गतिः ॥ ६ ॥

પૂર્વે સુરાપાન કરીને (મત્ત થયેલા) અસુરોના ભયથી ઈંદ્રાદિ દેવો (વૃન્દારક) અત્યંત ત્રસ્ત થઈ ગયા હતા ત્યારે ધરતીરૂપી રથ પર આરૂઢ થઈને, શ્રુતિઓને અશ્વ અને મુરારિને બાણ બનાવીને ક્ષણમાં જ ત્રિપુરરૂપી શત્રુને જીતીને કૃપાથી જેમણે બધા દેવોને રક્ષતાં (રક્ષ્યા) તે આર્તત્રાણપરાયણ ભગવાન ગંગાધર મારી ગતિ છે. ૬

* વિરિંચિ શબ્દના બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ એવા ત્રણે અર્થ 'આપ્ટે'ના કોશમાં છે.

શ્રૌતસ્માર્તપથે પરાઙ્-મુખમપિ પ્રોદ્યન્મહાપાતકં
 વિશ્વાતીતમપત્યમેવ ગતિરિત્યાલાપયન્તં સકૃત્ ।
 રક્ષન્યઃ કરુણાપયોનિધિરિતિ પ્રાપ્તપ્રસિદ્ધિઃ પુરા
 માર્તત્રાણપરાયણઃ સ ભગવાન્ગાઙ્ગાધરો મે ગતિઃ ॥ ૭ ॥

પૂર્વે શ્રુતિ-સ્મૃતિના વિહિત માર્ગથી પરામુખ (અને) મહાપાપમાં લાગેલાની પણ
 'વિશ્વાતીત સંતાન જ (મારી) ગતિ છે' એમ એક વાર કહેવાથી (જ) જેમણે
 રક્ષા કરી અને 'કરુણાસાગર' એવી પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી, તે આર્તત્રાણપરાયણ
 ભગવાન ગંગાધર મારી નિશ્ચિત ગતિ છે. ૭

ગાઙ્ગં વેગમવાપ્ય માન્યવિબુદ્ધૈઃ સોદું પુરા યાચિતો
 દૃષ્ટ્વા ભક્તભગીરથેન વિનતો રુદ્રો જટામણ્ડલે ।
 કારુણ્યાદવનીતલે સુરનદીમાપૂરયત્પાવની-
 માર્તત્રાણપરાયણઃ સ ભગવાન્ગાઙ્ગાધરો મે ગતિઃ ॥ ૮ ॥

પૂર્વે ગંગાના વેગને જોઈને (તેને) સહન કરવા માટે (ઝીલવા માટે) માન્ય દેવો/
 ઋષિઓ વડે પ્રાર્થિત (અને) ભક્ત ભગીરથ વડે વિનંતી કરાયેલ (ભગવાન) રુદ્રે
 (પોતાના) જટામંડળમાં (ગંગાના વેગને) ઝીલ્યો અને કરુણાથી પ્રેરાઈને પૃથ્વીના
 પટ ઉપર પવિત્ર દેવનદી (ગંગા)ને વહાવી, એ આર્તત્રાણપરાયણ ભગવાન
 ગંગાધર મારી ગતિ છે. ૮

૧૧. શિવનામાવલ્યષ્ટકમ્

હે ચન્દ્રચૂડ મદનાન્તક શૂલપાણે

સ્થાણો ગિરીશ ગિરિજેશ મહેશ શમ્ભો ।

ભૂતેશ ભીતભયસૂદન મામનાથં

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૧ ॥

હે ચંદ્રચૂડ (ચંદ્રમાને જટામાં ધારણ કરનાર) ! હે મદનનો નાશ કરનાર !
હે ત્રિશૂળને હાથમાં ધારણ કરનાર ! હે સ્થાણુ (સમાન કૂટસ્થ) ! હે ગિરીશ !
હે પર્વતપુત્રી દેવી ગિરિજાના સ્વામી ! હે મહાન ઈશ્વર ! હે શંભુ ! હે જીવોના
સ્વામી ! હે ભયભીતોના ભયનો નાશ કરનાર ! હે જગતના સ્વામી જગદીશ !
સંસારના દુઃખોથી મારું અનાથનું રક્ષણ કરો. ૧

હે પાર્વતીહૃદયવલ્લભ ચન્દ્રમૌલે

ભૂતાધિપ પ્રમથનાથ ગિરીશજાપ ।

હે વામદેવ ભવ રુદ્ર પિનાકપાણે

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૨ ॥

હે દેવી પાર્વતીના હૃદયવલ્લભ ! હે ચંદ્રને મસ્તક ઉપર ધારણ કરનાર ! હે ભૂતોના
સ્વામી ! હે પ્રમથાદિ ગણોના નાથ ! હે પર્વતપુત્રી પાર્વતીનું રક્ષણ કરનાર !
હે વામદેવ ! હે ભવ ! હે રુદ્ર ! હે પિનાકપાણિ ! હે જગદીશ ! સંસારના ધોર
દુઃખોથી મારું રક્ષણ કરો. ૨

હે નીલકંઠ વૃષભધ્વજ પચ્ચવક્ત્ર

લોકેશ શેષવલય પ્રમથેશ શર્વ ।

હે ધૂર્જટે પશુપતે ગિરિજાપતે માં

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૩ ॥

હે નીલકંઠ ! હે વૃષભધ્વજ ! હે પંચમુખ ! હે લોકસ્વામી ! હે શેષનાગરૂપી
કંકણ ધારણ કરનાર ! હે પ્રમથેશ ! હે શર્વ ! હે ધૂર્જટિ ! હે પશુપતિ !
હે ગિરિજાપતિ ! હે જગદીશ ! સંસારનાં ધોર દુઃખોથી મારું રક્ષણ કરો. ૩

હે વિશ્વનાથ શિવ શઙ્કર દેવદેવ
ગઙ્ગાધર પ્રમથનાયક નન્દિકેશ ।

બાણેશ્વરાન્ધકરિપો હર લોકનાથ
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૪ ॥

હે વિશ્વનાથ ! હે શિવ ! હે શંકર ! હે દેવાધિદેવ ! હે ગંગાધર ! હે પ્રમથનાયક !
હે નન્દિકેશ ! હે બાણેશ્વર ! હે અંધકાસુરના શત્રુ ! હે હર ! હે લોકનાથ !
હે જગદીશ ! સંસારના ધોર દુઃખોથી મારું રક્ષણ કરો. ૪

વારાણસીપુરપતે મણિકર્ણિકેશ
વીરેશ દક્ષમંત્રકાલ વિભો ગણેશ ।

સર્વજ્ઞ સર્વહૃદયૈકનિવાસ નાથ
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૫ ॥

હે વારાણસી નગરીના સ્વામી ! હે મણિકર્ણિકા ઘાટના સ્વામી ! હે વીરભદ્રના
સ્વામી ! હે દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનાર ! હે વિભુ ! હે ગણોના સ્વામી !
હે સર્વજ્ઞ ! હે સર્વના હૃદયમાં નિવાસ કરનાર એકમાત્ર અંતર્યામી ! હે નાથ !
હે જગદીશ ! સંસારનાં ધોર દુઃખોથી મારું રક્ષણ કરો. ૫

શ્રીમન્મહેશ્વર કૃપામય હે દયાલો
હે વ્યોમકેશ શિતિકળ્ઠ ગણાધિનાથ ।

ભસ્માઙ્ગરાગનૃકપાલકલાપમાલ
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૬ ॥

હે શ્રીમાન ! હે મહેશ્વર ! હે કૃપામય ! હે દયાળુ ! હે વ્યોમકેશ ! હે શિતિકંઠ !
હે ગણાધિનાથ ! હે ભસ્મરૂપી અંગરાગવાળા તેમ જ મનુષ્યોની ખોપરીઓના
સમૂહની માળા ધારણ કરનાર ! હે જગદીશ ! સંસારનાં ધોર દુઃખોથી મારું રક્ષણ
કરો. ૬

કૈલાસશૈલવિનિવાસવૃષાકપે હે
મૃત્યુઙ્ગય ત્રિનયન ત્રિજગન્નિવાસ ।

નારાયણપ્રિય મદાપહ શક્તિનાથ
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૭ ॥

હે કેલાસ પર્વત પર નિવાસ કરનાર વૃષાકપિ ! હે મૃત્યુંજય ! હે ત્રિનયન !
હે ત્રિજગન્નિવાસ ! હે નારાયણપ્રિય ! હે મદનું હરણ કરનાર ! હે શક્તિનાથ !
હે જગદીશ ! સંસારનાં ઘોર દુઃખોથી મારું રક્ષણ કરો. ૭

વિશ્વેશ વિશ્વભવનાશિતવિશ્વરૂપ
વિશ્વાત્મક ત્રિભુવનૈકગુણાભિવેશ ।

હે વિશ્વબન્ધુકરુણામય દીનબન્ધો
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૮ ॥

હે વિશ્વેશ ! હે વિશ્વમાં જન્મનો નાશ કરનાર વિશ્વરૂપ ! હે વિશ્વાત્મક ! હે
ત્રિભુવનના સમસ્ત ગુણોથી પરિપૂર્ણ ! હે ક્રુણામય વિશ્વબંધુ ! હે દીનબંધુ !
હે જગદીશ ! સંસારનાં ઘોર દુઃખોથી મારું રક્ષણ કરો. ૮

ગૌરીવિલાસભુવનાય મહેશ્વરાય
પઞ્જાનનાય શરણાગતરક્ષકાય ।
શર્વાય સર્વજગતામધિપાય તસ્મૈ
દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૯ ॥

દેવી ગૌરીરૂપી વિલાસભુવનવાળા (અથવા દેવી ગૌરી સાથે વિલાસરૂપી સ્વર્ગવાળા),
મહેશ્વર, પંચમુખ, શરણાગતના કલ્પવૃક્ષ, શર્વ, સર્વ લોકના સ્વામી એવા તે
દારિદ્રરૂપી દુઃખોનો નાશ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૯

શ્રીશંકરાચાર્ય

૧૨. બિલ્વાષ્ટકમ્

ત્રિદલં ત્રિગુણાકારં ત્રિનેત્રં ચ ત્રયાયુધમ્ ।

ત્રિજન્મપાપસંહારમેકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૧ ॥

ત્રણ પત્રવાળું, ત્રણ ગુણોરૂપી આકારવાળું, ત્રણ નેત્રવાળું, અને ત્રણ આયુધવાળું, (તેમ જ) ત્રણ જન્મોનાં પાપનો સંહાર કરનારું એક બિલ્વપત્ર શિવાર્પણ કરું છું. ૧

ત્રિશાખૈર્બિલ્વપત્રૈશ્ચ હ્યચ્છિદ્રૈઃ કોમલૈઃ શુભૈઃ ।

શિવપૂજાં કરિષ્યામિ હોકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૨ ॥

ત્રણ પર્ણવાળાં, છિદ્રરહિત, કોમળ અને શુભ બિલ્વપત્રોથી હું શિવપૂજા કરીશ (આવા સંકલ્પપૂર્વક) એક બિલ્વપત્ર શિવાર્પણ કરું છું. ૨

અર્ચણ્ડબિલ્વપત્રેણ પૂજિતે નન્દિકેશ્વરે ।

શુદ્ધયન્તિ સર્વપાપેભ્યો હોકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૩ ॥

અર્ચણ્ડ બિલ્વપત્રથી નંદિકેશ્વરની પૂજા કરવાથી (ભક્ત) સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ જાય છે, આથી હું એક બિલ્વપત્ર શિવાર્પણ કરું છું. ૩

શાલિગ્રામશિલામેકાં વિપ્રાણાં જાતુ અર્પયેત્ ।

સોમયજ્ઞમહાપુણ્યમેકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૪ ॥

કદાચિત્ (કોઈ શ્રદ્ધાળુ), બ્રાહ્મણોને એક શાલિગ્રામ-શિલા અર્પણ કરે તો તેને સોમયાગનું મહાપુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. (આવું જ મહાપુણ્ય બિલ્વપત્ર અર્પણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતું હોવાથી) હું એક બિલ્વપત્ર શિવાર્પણ કરું છું. ૪

દન્તિકોટિસહસ્રાણિ વાજપેયશતાનિ ચ ।

કોટિકન્યામહાદાનમેકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૫ ॥

હજારો રાજસૂય યજ્ઞ, સેંકડો વાજપેય યજ્ઞ અને કરોડો કન્યાનાં મહાદાનના ફળ (જેટલું ફળ પ્રાપ્ત થતું હોવાથી) હું એક બિલ્વપત્ર શિવાર્પણ કરું છું. ૫

લક્ષ્મ્યાઃ સ્તનત ઉત્પન્નં મહાદેવસ્ય ચ પ્રિયમ્ ।

બિલ્વવૃક્ષં પ્રયચ્છામિ હ્રોકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૬ ॥

લક્ષ્મીજીનાં સ્તનથી ઉત્પન્ન થયેલ અને મહાદેવજીને પ્રિય એવું એક બિલ્વપત્ર
અર્પણ કરું છું, (એવા સંકલ્પથી) એક બિલ્વપત્ર શિવાર્પણ કરું છું. ૬

દર્શનં બિલ્વવૃક્ષસ્ય સ્પર્શનં પાપનાશનમ્ ।

અઘોરપાપસંહારમેકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૭ ॥

બિલ્વવૃક્ષનું દર્શન અને સ્પર્શ પણ પાપનો નાશ કરનાર છે. અઘોર પાપનો નાશ
કરનાર એક બિલ્વપત્ર હું શિવાર્પણ કરું છું. ૭

મૂલતો બ્રહ્મરૂપાય મધ્યતો વિષ્ણુરૂપિણે ।

અગ્રતઃ શિવરૂપાય હ્રોકબિલ્વં શિવાર્પણમ્ ॥ ૮ ॥

મૂળમાં જે બ્રહ્મારૂપ છે, મધ્યમાં વિષ્ણુરૂપ છે અને અગ્રભાગે શિવરૂપ છે (એવા
બિલ્વવૃક્ષને નમસ્કાર). (આવા વૃક્ષનું) એક બિલ્વપત્ર હું શિવાર્પણ કરું છું. ૮

બિલ્વાષ્ટકમિદં પુણ્યં યઃ પઠેચ્છિવસન્નિધૌ ।

સર્વપાપવિનિર્મુક્તઃ શિવલોકમવાપ્નુયાત્ ॥ ૯ ॥

આ પવિત્ર બિલ્વાષ્ટકનો શિવજીની સંનિધિમાં જે પાઠ કરે છે તે સર્વ પાપથી
વિનિર્મુક્ત થઈને શિવલોક પ્રાપ્ત કરે છે. ૯

૧૩. લિङ્ગાષ્ટકમ્

બ્રહ્મમુરારિસુરાર્ચિતલિङ્ગં

નિર્મલભાસિતશોભિતલિङ્ગમ્ ।

જન્મજદુઃખવિનાશકલિङ્ગં

તત્પ્રણમ્યામિ સદાશિવલિङ્ગમ્ ॥ ૧ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ વગેરે દેવો જેની અર્ચના કરે છે, જે નિર્મળ, પ્રકાશમાન, તથા સુશોભિત છે અને જન્મ (સંસાર)માંથી જન્મતાં (જન્મ-મૃત્યુ-જરા-વ્યાધિ આદિ) દુઃખોનો વિનાશ કરનાર છે, તે સદા કલ્યાણસ્વરૂપ શિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૧

દેવમુનિપ્રવરાર્ચિતલિङ્ગં

કામદહં કરુણાકરલિङ્ગમ્ ।

રાવળદર્પવિનાશનલિङ્ગં

તત્પ્રણમ્યામિ સદાશિવલિङ્ગમ્ ॥ ૨ ॥

શ્રેષ્ઠ દેવ, મુનિ વગેરે જેની અર્ચના કરે છે, જે કામદેવને ભસ્મ કરનાર તથા કરુણાકારી છે, જે રાવણના દર્પનો વિનાશ કરનાર છે, તે સર્વદા મંગલસ્વરૂપ શિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૨

સર્વસુગન્ધિસુલેપિતલિङ્ગં

બુદ્ધિવિવર્ધનકારણલિङ્ગમ્ ।

સિદ્ધસુરાસુરવન્દિતલિङ્ગં

તત્પ્રણમ્યામિ સદાશિવલિङ્ગમ્ ॥ ૩ ॥

જેને સર્વ સુગંધી દ્રવ્યોનું લેપન કરવામાં આવ્યું છે, જે બુદ્ધિમાં વિશેષરૂપે વૃદ્ધિ કરવા માટે કારણરૂપ છે, સિદ્ધો, દેવો તેમ જ અસુરો જેની વંદના કરે છે, તે સર્વથા શિવસ્વરૂપ શિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૩

કનકમહામણિભૂષિતલિङ્ગં

ફણિપતિવેષ્ટિતશોભિતલિङ્ગમ્ ।

દક્ષસુયજ્ઞવિનાશનલિङ્ગં

તત્પ્રણમामि सदाशिवलिङ्गम् ॥ ४ ॥

જે સુવર્ણ, મહામણિ વગેરેથી વિભૂષિત છે, વીંટળાયેલા શેષનાગથી જે શોભાયમાન છે, જેણે દક્ષના સુયોજિત યજ્ઞનો વિનાશ કર્યો છે તે સર્વમાંગલ્ય શિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૪

કુङ્કુમચન્દનલેપિતલિङ્ગં

પङ્કજહારસુશોભિતલિङ્ગં ।

સન્નિતપાપવિનાશનલિङ્ગં

તત્પ્રણમामि सदाशिवलिङ्गम् ॥ ५ ॥

જે કુમકુમ તથા ચંદનથી લિપ્ત છે, જે કમળના હારથી સુશોભિત છે, જે સંચિત પાપોનો વિનાશ કરનાર છે તે સદાશિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૫

દેવગણાર્ચિતસેવિતલિङ્ગં

ભાવૈર્ભક્તિભિરેવ ચ લિङ્ગમ્ ।

દિનકરકોટિપ્રભાકરલિङ્ગમ્

તત્પ્રણમामि सदाशिवलिङ्गम् ॥ ६ ॥

જેની દેવગણોએ ભાવ-ભક્તિપૂર્વક અર્ચના તથા સેવા કરી છે, જે કરોડો સૂર્ય સમાન દેદીપ્યમાન છે તે નિત્ય પવિત્ર શિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૬.

અષ્ટદલોપરિવેષ્ટિતલિङ્ગં

સર્વસમુદ્ભવકારણલિङ્ગમ્ ।

અષ્ટદરિદ્રવિનાશનલિङ્ગં

તત્પ્રણमामि सदाशिवलिङ्गम् ॥ ७ ॥

જે આઠ પાંખડીવાળા કમળથી પરિવેષ્ટિત છે, જે સર્વ (સંસાર)ની ઉત્પત્તિનું કારણ

છે, જે આઠ પ્રકારનાં દારિદ્રનો વિનાશ કરે છે તે સર્વકલ્યાણકારી શિવલિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૭

સુરગુરુસુરવરપૂજિતલિંગં

સુરવનપુષ્પસદાચિતલિંગમ્ ।

પરાત્પરં પરમાત્મકલિંગં

તત્પ્રણમामि સદાશિવલિંગમ્ ॥ ૮ ॥

દેવોના ગુરુ બૃહસ્પતિ અને શ્રેષ્ઠ દેવ ઈંદ્રથી જે પૂજિત છે, દેવતાઓના વન (નંદનવન)નાં પુષ્પોથી જેની સર્વદા અર્ચના થાય છે, જે પરાત્પર છે અને પરમાત્મસ્વરૂપ છે તે પરમ જ્યોતિઃસ્વરૂપ લિંગને હું પ્રણામ કરું છું. ૮

લિંગાષ્ટકમિદં પુણ્યં યઃ પઠેચ્છિવસન્નિધૌ ।

શિવલોકમવાપ્નોતિ શિવેન સહ મોદતે ॥ ૯ ॥

આ પુણ્યકારી લિંગાષ્ટકનો શિવજીના સાંનિધ્યમાં જે પાઠ કરે છે તે શિવલોકને પ્રાપ્ત કરે છે અને શિવજી સાથે આનંદ માણે છે. ૯

૧૪. શિવાષ્ટકમ્ ૧

પ્રભું પ્રાણનાથં વિભું વિશ્વનાથં

જગન્નાથનાથં સદાનન્દભાજમ્ ।

ભવદ્ભવ્યભૂતેશ્વરં ભૂતનાથં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૧ ॥

પ્રભુ, પ્રાણનાથ, વ્યાપક, વિશ્વનાથ, જગતના નાથના નાથ, સદા આનંદમય, ભવિષ્યકાળ, વર્તમાનકાળ અને ભૂતકાળના ઈશ્વર, ભૂતોના નાથ, શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૧

ગલે રુઢમાલં તનૌ સર્પજાલં

મહાકાલકાલં ગણેશાધિપાલમ્ ।

જટાજૂટગઙ્ગોત્તરઙ્ગૈર્વિશાલં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૨ ॥

(જેમના) ગળામાં ખોપરીની માળા છે, દેહ ઉપર સર્પોની જાળ છે, (જે) મહાકાળના પણ કાળ છે, ગણેશના પાલન કરનારા (પિતા) છે, ગંગાનાં ઊછળતાં મોજાંથી વિશાળ જટાજૂટવાળા છે તેવા શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૨

મુદામાકરં મણ્ડનં મણ્ડયન્તં

મહામણ્ડલં ભસ્મભૂષાધરન્તમ્ ।

અનાદિં હ્યપારં મહામોહમારં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૩ ॥

આનંદના ખજાનારૂપ, શોભાશાળી, સકળ વિશ્વને સુશોભિત કરનાર, ભસ્મરૂપી આભૂષણ ધારણ કરનાર, અનાદિ, અપાર તથા મહામોહના નાશક એવા શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૩

તટાધોનિવાસં મહાદ્વાદ્વહાસં

મહાપાપનાશં સદા સુપ્રકાશમ્ ।

ગિરીશં ગણેશં સુરેશં મહેશં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૪ ॥

નીચેના તટની ભૂમિ પર નિવાસ કરનાર, અદ્વિતીય કરનાર, મહાપાપનો નાશ કરનાર, હંમેશાં સારા પ્રકાશસ્વરૂપ, ગિરીશ (પર્વત પર રહેનાર), ગણેશ (ગણોના ઈશ), સુરેશ (દેવોના સ્વામી), મહેશ (મહાન દેવ) એવા શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૪

ગિરીન્દ્રાત્મજાસઙ્ગૃહીતાર્થદેહં

ગિરૌ સંસ્થિતં સર્વદાસન્નગેહમ્ ।

પરબ્રહ્મ બ્રહ્માદિભિર્વન્દ્યમાનં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૫ ॥

પર્વતપુત્રી (પાર્વતી)નો જેમણે અર્ધ દેહમાં સ્વીકાર કર્યો છે, જે પર્વત પર નિવાસ કરે છે, જે સર્વદા પોતાના ઘરની પાસે રહેનારા છે, બ્રહ્માદિ જેમને વંદન કરે છે, જે (સ્વયં) પરબ્રહ્મ છે એવા શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૫

કપાલં ત્રિશૂલં કરાભ્યાં દધાનં

પદામ્બોજનપ્રાય કામં દધાનમ્ ।

બલીવર્દયાનં સુરાણાં પ્રધાનં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૬ ॥

બે હાથમાં જે ખોપરી અને ત્રિશૂળ ધારણ કરે છે, જે ચરણકમળમાં નમન કરનારની કામના પૂરી કરે છે, બળદ જેમનું વાહન છે, દેવોમાં જે મુખ્ય છે, તે શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૬

શરચ્ચન્દ્રગાત્રં ગુણાનન્દપાત્રં

ત્રિનેત્રં પવિત્રં ધનેશસ્ય મિત્રમ્ ।

અપર્ણાકલત્રં ચરિત્રં વિચિત્રં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૭ ॥

શરદના ચંદ્ર જેવાં (શુભ) જેમનાં અંગો છે, ગુણ અને આનંદથી જે ભરેલા છે, જે ત્રિનેત્ર છે, પવિત્ર છે, કુબેરના મિત્ર છે, અપર્ણા (દેવી પાર્વતી) જેમનાં પત્ની છે, જે વિચિત્ર (વૈવિધ્યપૂર્ણ) ચરિત્ર ધરાવે છે એવા શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૭

હરં સર્પહારં ચિતાભૂવિહારં

ભવં વેદસારં સદા નિર્વિકારમ્ ।

શ્મશાને વસન્તં મનોજં દહન્તં

શિવં શઙ્કરં શમ્ભુમીશાનમીડે ॥ ૮ ॥

હર, સાપના હારવાળા, સ્મશાનભૂમિમાં વિહાર કરનારા, ભવ (જગતને જન્મ આપનારા), વેદોના સારરૂપ, સદા નિર્વિકાર, સ્મશાનમાં વસનાર, કામદેવને બાળતા એવા શિવ, શંકર, શંભુ, ઈશાનની હું સ્તુતિ કરું છું. ૮

સ્તવં યઃ પ્રભાતે નરઃ શૂલપાણેઃ

પઠેત્સર્વદા ભર્ગભાવાનુરક્તઃ ।

સ પુત્રં ધનં ધાન્યમિત્રં કલત્રં

વિચિત્રં સમાસાદ્ય મોક્ષં પ્રયાતિ ॥ ૯ ॥

ભગવાન શૂલપાણિના સ્તોત્રનું શિવના ભાવમાં મગ્ન થઈને જે મનુષ્ય સદૈવ ઉચ્ચારણ કરે છે તે પુત્ર, ધન, ધાન્ય, મિત્ર, પત્ની, સર્વ (આ લોકમાં) પ્રાપ્ત કરીને (અંતે) મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ૯

૧૫. શિવાષ્ટકમ્ ૨

તસ્મૈ નમઃ પરમકારણકારણાય

દીપ્તોજ્જ્વલજ્જ્વલિતપિઙ્ગલલોચનાય ।

નાગેન્દ્રહારકૃતકુણ્ડલભૂષણાય

બ્રહ્મેન્દ્રવિષ્ણુવરદાય નમઃ શિવાય ॥ ૧ ॥

તસ્મૈ - તેને નમઃ - નમસ્કાર પરમ-કારણ-કારણાય - સર્વ કારણોના પરમ કારણસ્વરૂપને દીપ્ત-ઉજ્જ્વલ-જ્વલિત-પિઙ્ગલ-લોચનાય - પ્રદીપ્ત ઉજ્જ્વળ ઝળહળતા પિંગળ (લાલાશ પડતા ભૂરા) નેત્રધારી નાગ-ઇન્દ્ર-હારકૃત-કુણ્ડલ-ભૂષણાય - નાગરાજના હાર અને કુંડળથી વિભૂષિત બ્રહ્મા-ઇન્દ્ર-વિષ્ણુ-વરદાય - બ્રહ્મા, ઈંદ્ર, વિષ્ણુ (આદિ દેવો)ને વરદાન આપનાર નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - ભગવાન શિવજીને પરમ કારણ-કારણ એવા તે (ભગવાન શંકર)ને નમસ્કાર. પ્રદીપ્ત ઉજ્જ્વળ ઝળહળતા પિંગળ નેત્રધારી, નાગરાજના હાર અને (સર્પના) કુંડળથી વિભૂષિત, બ્રહ્મા, ઈંદ્ર, વિષ્ણુ આદિ દેવોને વરદાન આપનાર ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૧

શ્રીમત્પ્રસન્નશશિપન્નગભૂષણાય

શૈલેન્દ્રજાવદનચુમ્બિતલોચનાય ।

કૈલાસમન્દરમહેન્દ્રનિકેતનાય

લોકત્રયાર્તિહરણાય નમઃ શિવાય ॥ ૨ ॥

શ્રીમત્-પ્રસન્ન-શશિ-પન્નગ-ભૂષણાય - શોભાયમાન અને (શરદના) પ્રસન્ન ચંદ્ર તથા નાગરૂપી આભૂષણ ધારણ કરનાર શૈલ-ઇન્દ્રજા-વદન-ચુમ્બિત-લોચનાય - પર્વતરાજ (હિમાલય)નાં પુત્રી (દેવી પાર્વતી)ના મુખને ચુંબન કરતાં લોચન છે જેમનાં તે કૈલાસ-મન્દર-મહેન્દ્ર-નિકેતનાય - કૈલાસ, મંદરાચળ, મહેન્દ્ર પર્વતો પર નિવાસ કરનાર લોક-ત્રય-આર્તિ-હરણાય - ત્રણે લોકોનાં દુઃખોનું હરણ કરનાર નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

શોભાયમાન અને (શરદના) પ્રસન્ન ચંદ્ર તથા નાગરૂપી આભૂષણ ધારણ કરનાર, પર્વતરાજનાં પુત્રીને પોતાનાં લોચનથી ચુંબન કરનાર, કૈલાસ, મંદરાચળ અને મહેન્દ્ર પર્વતો પર નિવાસ કરનાર, ત્રણે લોકોનાં દુઃખોનું હરણ કરનાર ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૨

પદ્માવદાતમણિકુણ્ડલગોવૃષાય
 કૃષ્ણાગરુપ્રચુરચન્દનચર્ચિતાય ।
 ભસ્માનુષક્તવિક્કચોત્પલમલ્લિકાય
 નીલાબ્જકણ્ઠસદૃશાય નમઃ શિવાય ॥ ૩ ॥

પદ્મ-અવદાત-મણિ-કુણ્ડલ-ગોવૃષાય - કમળ સમાન શુભ મણિનાં કુંડળ (ધારણ કરનાર) અને શ્રેષ્ઠ નંદિ પર સવારી કરનાર કૃષ્ણ-અગરુ-પ્રચુર-ચન્દન-ચર્ચિતાય- કૃષ્ણાગરુથી મિશ્રિત ચંદનના લેપવાળા ભસ્મ-અનુષક્ત-વિક્કચ-ઉત્પલ-મલ્લિકાય - ભસ્મથી લિપ્ત તથા વિકસિત કમળ અને મલ્લિકાનાં પુષ્પો ધારણ કરેલા નીલ-અબ્જ-કણ્ઠ-સદૃશાય - નીલકમળ સમાન (નીલ) કંઠવાળા નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - ભગવાન શિવજીને

કમળ સમાન શુભ મણિઓનાં કુંડળ ધારણ કરનાર અને શ્રેષ્ઠ નંદિ ઉપર સવારી કરનાર, કૃષ્ણાગરુથી મિશ્રિત ચંદનના લેપવાળા, ભસ્મમાંથી લિપ્ત તથા વિકસિત કમળ અને મલ્લિકાનાં પુષ્પ ધારણ કરેલ, નીલકમળ સમાન નીલકંઠવાળા ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૩

લમ્બત્સપિઙ્ગલજટામુકુટોત્કટાય
 દંષ્ટ્રાકરાલવિકટોત્કટભૈરવાય ।
 વ્યાઘ્રાજિનામ્બરધરાય મનોહરાય
 ત્રૈલોક્યનાથનમિતાય નમઃ શિવાય ॥ ૪ ॥

લમ્બત્-સપિઙ્ગલ-જટા-મુકુટ-ઉત્કટાય - લટકતી પિંગળ જટારૂપી મુગટ ધારણ કરવાને લીધે ઉત્કટ સ્વરૂપવાળા દંષ્ટ્રા-કરાલ-વિકટ-ઉત્કટ-ભૈરવાય - વિકરાળ દાઢોને લીધે અત્યંત વિકટ ભૈરવસ્વરૂપ વ્યાઘ્ર-અજિન-અમ્બર-ધરાય - વ્યાઘ્રચર્મરૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરનાર મનોહરાય - મનોહર ત્રૈલોક્ય-નાથ-નમિતાય - ત્રણેય લોકોના નાથ (હોવાને લીધે) (સર્વ) જેમને નમે છે તેવા નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - ભગવાન શિવજીને

લટકતી પિંગળ જટારૂપી મુગટ ધારણ કરવાને લીધે ઉત્કટ સ્વરૂપવાળા, વિકરાળ દાઢોને લીધે અત્યંત વિકટ ભૈરવસ્વરૂપ, વ્યાઘ્રચર્મરૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, મનોહર અને ત્રણે લોકોના નાથ હોવાને લીધે સર્વ જેમને નમે છે તેવા ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૪

દક્ષપ્રજાપતિમહામખનાશનાય

ક્ષિપ્રં મહાત્રિપુરદાનવઘાતનાય ।

બ્રહ્મોર્જિતોર્ધ્વગકરોટિનિકૃન્તનાય

યોગાય યોગનમિતાય નમઃ શિવાય ॥ ૫ ॥

દક્ષ-પ્રજાપતિ-મહામખ-નાશનાય - દક્ષ પ્રજાપતિના મહાયજ્ઞનો નાશ કરનાર ક્ષિપ્રમ્ - શીઘ્ર, તત્ક્ષણ મહા-ત્રિપુર-દાનવ-ઘાતનાય - મહાન ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનાર બ્રહ્મ-ઝર્જિત-ઝર્ધ્વગ-કરોટિ-નિકૃન્તનાય - બ્રહ્માજ્ઞના ઉપરની તરફના (ઝર્ધ્વગ) શક્તિશાળી (ઝર્જિત) મસ્તક (કરોટિ)નો નાશ કરનાર યોગાય - યોગસ્વરૂપ યોગનમિતાય - યોગીઓ દ્વારા પ્રણામ કરાયેલ નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - ભગવાન શિવજીને

દક્ષ પ્રજાપતિના મહાયજ્ઞનો નાશ કરનાર, મહાન ત્રિપુરાસુરનો તત્ક્ષણ નાશ કરનાર, બ્રહ્માજ્ઞના ઉપરની તરફના શક્તિશાળી મસ્તકનો નાશ કરનાર, યોગસ્વરૂપ, યોગીઓ દ્વારા પ્રણામ કરાયેલા ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૫

સંસારસૃષ્ટિઘટનાપરિવર્તનાય

રક્ષઃપિશાચગણસિદ્ધસમાકુલાય ।

સિદ્ધોરગગ્રહગણેન્દ્રનિષેવિતાય

શાર્દૂલચર્મવસનાય નમઃ શિવાય ॥ ૬ ॥

સંસાર-સૃષ્ટિ-ઘટના-પરિવર્તનાય - (પ્રત્યેક કલ્પમાં) સંસારની રચનામાં પરિવર્તન કરનાર રક્ષઃ-પિશાચગણ-સિદ્ધ-સમાકુલાય - રાક્ષસો, પિશાચો, અને સિદ્ધોના સમૂહોથી ઘેરાયેલા સિદ્ધ-ઝરગ-ગ્રહગણ-ઇન્દ્ર-નિષેવિતાય - સિદ્ધ પુરુષો, સર્પો, ગ્રહસમૂહો અને ઈંદ્રાદિથી સુપૂજિત શાર્દૂલ-ચર્મ-વસનાય - વ્યાઘ્રચર્મધારી નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - ભગવાન શિવજીને

(પ્રત્યેક કલ્પમાં) સંસારની રચનામાં પરિવર્તન કરનાર, રાક્ષસો, પિશાચો અને સિદ્ધોના સમૂહોથી ઘેરાયેલા, સિદ્ધ પુરુષો, સર્પો, ગ્રહસમૂહો અને ઈંદ્રાદિથી સુપૂજિત, વ્યાઘ્રચર્મધારી ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૬

ભસ્માઙ્ગરાગકૃતરૂપમનોહરાય

સૌમ્યાવદાતવનમાશ્રિતમાશ્રિતાય ।

ગૌરીકટાક્ષનયનાર્ધનિરીક્ષણાય

ગોક્ષીરધારધવલાય નમઃ શિવાય ॥ ૭ ॥

ભસ્મ-અંજીરાગ-કૃત-રૂપ-મનોહરાયં - ભસ્મરૂપી અંગરાગથી કરાયેલ મનોહર રૂપવાળા
સૌમ્ય-અવદાત-વનમ્-આશ્રિતમ્-આશ્રિતાય - સૌમ્ય અને સુંદર વનમાં આશ્રય
લેનારાઓના આશ્રયરૂપ ગૌરી-કટાક્ષ-નયનાર્ધ-નિરીક્ષણાય - દેવી પાર્વતીના તીરછા
કટાક્ષનું નિરીક્ષણ કરનાર ગોક્ષીર-ધાર-ધવલાય - ગાયના દૂધની ધાર સમાન ઉજ્જવળ
વર્ણવાળા નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - ભગવાન શિવજીને

ભસ્મરૂપી અંગરાગથી કરાયેલ મનોહર રૂપવાળા, સૌમ્ય અને સુંદર વનમાં આશ્રય
લેનારાઓના આશ્રયરૂપ, દેવી પાર્વતીના તીરછા કટાક્ષનું નિરીક્ષણ કરનાર,
ગાયના દૂધની ધાર સમાન ઉજ્જવળ વર્ણવાળા ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. ૭

આદિત્યસોમવરુણાનિલસેવિતાય

યજ્ઞાગ્નિહોત્રવરધૂમનિકેતનાય ।

ઋક્સામવેદમુનિભિઃ સ્તુતિસંયુતાય

ગોપાય ગોપનમિતાય નમઃ શિવાય ॥ ૮ ॥

આદિત્ય-સોમ-વરુણ-અનિલ-સેવિતાય - આદિત્ય, ચંદ્ર, વરુણ અને વાયુથી સેવિત
યજ્ઞ-અગ્નિહોત્ર-વર-ધૂમ-નિકેતનાય - શ્રેષ્ઠ અગ્નિહોત્ર યજ્ઞના ધુમાડામાં નિવાસ
કરનારા ઋક્-સામ-વેદ-મુનિભિઃ - ઋક્-સામાદિ વેદ તેમ જ મુનિઓ વડે સ્તુતિ-
સંયુતાય - સ્તુતિ કરાયેલા ગોપાય - ગોવાળ ગોપનમિતાય - ગોવાળો જેમને નમે
છે નમઃ - નમસ્કાર શિવાય - શિવજીને

આદિત્ય, ચંદ્ર, વરુણ અને વાયુથી સેવિત, શ્રેષ્ઠ અગ્નિહોત્ર યજ્ઞના ધુમાડામાં
નિવાસ કરનારા ઋક્-સામાદિ વેદ તેમ જ મુનિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલા, ગોવાળ,
તેમ જ ગોવાળોથી નમન કરાયેલા ભગવાન શિવજીને નમસ્કાર. (શંકર ભગવાને
કૃષ્ણલીલામાં ભાગ લેવા ગોવાળોનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું તેનો અહીં ઉલ્લેખ છે). ૮

શિવાષ્ટકમિદં પુણ્યં યઃ પઠેદ્ધિવસન્નિધૌ ।

શિવલોકમવાપ્નોતિ શિવેન સહ મોદતે ॥ ૯ ॥

શિવાષ્ટકમ્ - શિવાષ્ટક હિદમ્ - આ પુણ્યમ્ - પવિત્ર યઃ - જે પઠેત્ - પઠન
કરે છે શિવસન્નિધૌ - શિવજીના સાંનિધ્યમાં શિવલોકમ્ - શિવલોકને અવાપ્નોતિ -
પ્રાપ્ત કરે છે શિવેન - શિવજીની સહ - સાથે મોદતે - આનંદ કરે છે

આ પવિત્ર શિવાષ્ટકનો શિવજીના સાંનિધ્યમાં જે પાઠ કરે છે તે શિવલોકને પામે
છે અને શિવજીની સાથે આનંદ કરે છે. ૯

શ્રીશંકરાચાર્ય

૧૬. મહાદેવાષ્ટકમ્ ૧

શિવં શાન્તં શુદ્ધં પ્રકટમકલઙ્કં શ્રુતિનુતં
મહેશાનં શમ્ભું સકલસુરસંસેવ્યચરણમ્ ।
ગિરીશં ગૌરીશં ભવભયહરં નિષ્કલમજં
મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૧ ॥

શિવ, શાંત, શુદ્ધ, પ્રગટ રૂપથી વિરાજમાન, કલંકરહિત, વેદ જેમની સ્તુતિ કરે છે તેવા, મહેશાન, શંભુ, સર્વ દેવો જેમના ચરણની સેવા કરે છે તેવા ગિરીશ, ગૌરીશ, ભવભયનો નાશ કરનાર, નિષ્કલ, અજન્મા અને શરણે આવેલ ભક્તોના તાપની શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું વંદું છું. ૧

સદા સેવ્યં ભક્તૈર્હૃદિ હૃદિ વસન્તં ગિરિશય-
મુમાકાન્તં શાન્તં કરધૃતપિનાકં શ્રમહરમ્ ।
ત્રિનેત્રં પચ્ચાસ્યં દશભુજમનન્તં શશિધરં
મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૨ ॥

ભક્તો સદા જેમનું હૃદયમાં સેવન કરે છે તેવા, હૃદયમાં વસનાર, ગિરિશ, ઉમાકાંત, ક્ષમાશીલ, હાથમાં પિનાક ધારણ કરનારા, ભ્રમનું હરણ કરનાર, ત્રિનેત્ર, પંચમુખ, દશભુજ, અનંત, શશિધર અને શરણે આવેલ ભક્તોના તાપની શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું ભજું છું. ૨

ચિતાભસ્માલિપ્તં ભુજગમુકુટં વિશ્વસુખદં
ધનાધ્યક્ષસ્યાઙ્ગં ત્રિપુરવધકર્તારમનઘમ્ ।
કરોટીખટ્વાઙ્ગે હ્યુરસિ ચ દધાનં મૃતિહરં
મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૩ ॥

ચિતાની ભસ્મથી લિપ્ત, સર્પરૂપી મુગટધારી, વિશ્વને સુખ આપનાર, ધનાધ્યક્ષ કુબેરના મિત્ર, ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનાર, નિષ્યાપ, ખોપરી અને ખટ્વાંગને વક્ષઃસ્થળ ઉપર ધારણ કરનાર, મૃત્યુનું હરણ કરનાર અને શરણે આવેલા ભક્તોના તાપની શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું વંદું છું. ૩

સદોત્સાહં ગઙ્ગાધરમચલમાનન્દકરણં
 પુરારાર્તિં ભાતં રતિપતિહરં દીપ્તવદનમ્ ।
 જટાજૂટૈર્જુઘ્નં રસમુખગણેશાનપિતરં
 મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૪ ॥

સદા ઉત્સાહસંપન્ન, ગંગાધર, અચલ, આનંદ આપનાર, ત્રિપુરાસુરના શત્રુ,
 દેદીપ્યમાન, રતિના પતિ કામદેવનો નાશ કરનાર, પ્રસન્નવદન, જટાજૂટથી
 સુશોભિત, પશુમુખ (કાર્તિકેય) અને ગણેશના પિતા અને શરણે આવેલા ભક્તોના
 તાપની શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું વંદું છું. ૪

વસન્તં કૈલાસે સુરમુનિસભાયાં હિ નિતરાં
 બ્રુવાણં સદ્ધર્મં નિખિલમનુજાનન્દજનકમ્ ।
 મહેશાની સાક્ષાત્સનકમુનિદેવર્ષિસહિતા
 મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૫ ॥

કૈલાસમાં વસનાર, દેવો અને મુનિઓની સભામાં સતત સદ્ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર,
 સર્વ મનુષ્યોમાં આનંદ જન્માવનાર, સનકાદિ મુનિઓ અને દેવર્ષિ નારદ સહિત
 સાક્ષાત્ ભગવાન શંકરને શરણે આવેલ ભક્તોના તાપની શાંતિ કરનારા મહાદેવને
 હું વંદું છું. ૫

શિવાં સ્વે વામાઙ્ગે ગુહ્યગણપતિં દક્ષિણભુજે
 ગલે કાલં વ્યાલં જલધિગરલં કળ્થવિવરે ।
 લલાટે શ્વેતેન્દુ જગદપિ દધાનં ચ જઠરે
 મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૬ ॥

દેવી પાર્વતીને પોતાના વામ અંગમાં, કાર્તિકેય અને ગણેશને જમણા હાથમાં,
 કાળા સાપને ગળામાં, સમુદ્રમાંથી નીકળેલા ઝેરને કંઠમાં, શ્વેત ચંદ્રને લલાટમાં
 અને જગતને પણ જઠરમાં ધારણ કરનાર એવા, શરણે આવેલ ભક્તોના તાપની
 શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું વંદું છું. ૬

સુરાણાં દૈત્યાનાં બહુલમનુજાનાં બહુવિધં
 તપઃકુર્વાણાનાં ઇટિતિ ફલદાતારમખિલમ્ ।
 સુરેશં વિદ્યેશં જલનિધિસુતાકાન્તહૃદયં
 મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૭ ॥

અનેક પ્રકારનાં તપ કરનાર દેવો દૈત્યો તેમ જ બહુ બધા મનુષ્યોને સત્વર સર્વ ફળ પ્રદાન કરનાર, દેવોના ઈશ, વિદ્યાઓના સ્વામી, સમુદ્રપુત્રી લક્ષ્મીજીના કાંત (શ્રીવિષ્ણુ)ના મિત્ર અને શરણે આવેલ ભક્તોના તાપની શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું વંદું છું. ૭

વસાનં વૈયાઘ્રીં મૃદુલલંલિતાં કૃત્તિમજરાં
 વૃષારૂઢં સૃષ્ટ્યાદિષુ કમલજાદ્યાત્મવપુષમ્ ।
 અતર્ક્યં નિર્માયં તદપિ ફલદં ભક્તસુખદં
 મહાદેવં વન્દે પ્રણતજનતાપોપશમનમ્ ॥ ૮ ॥

અત્યંત મનોહર અને જીર્ણ ન થાય તેવા વ્યાઘ્રચર્મનું વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, નંદી ઉપર આરૂઢ થયેલ, સૃષ્ટિના આરંભકાળે કમળમાંથી જન્મેલા (બ્રહ્માજી), શ્રીવિષ્ણુ તેમ જ શ્રીરુદ્રનું રૂપ ધારણ કરનાર, તર્કથી અતીત, માયાથી પર, છતાં પણ કર્મફળદાતા અને ભક્તોને સુખ આપનાર તેમ જ શરણે આવેલ ભક્તોના તાપની શાંતિ કરનાર મહાદેવને હું વંદું છું. ૮

ઇદં સ્તોત્રં શમ્ભોર્દુરિતદલનં ધાન્યધનદં
 હૃદિ ધ્યાત્વા શમ્ભું તદનુ રઘુનાથેન રચિતમ્ ।
 નરઃ સાયં પ્રાતઃ પઠતિ નિયતં તસ્ય વિપદઃ
 ક્ષયં યાન્તિ સ્વર્ગં વ્રજતિ સહસા સોઽપિ મુદિતઃ ॥ ૯ ॥

હૃદયમાં ભગવાન શંભુનું ધ્યાન કરીને તે પછી પંડિત રઘુનાથના રચેલ ભગવાન શંભુના આ પાપનાશક અને ધન-ધાન્ય પ્રદાન કરનાર સ્તોત્રનો જે મનુષ્ય હંમેશાં સવાર-સાંજ પાઠ કરે છે, તેની વિપત્તિઓ ક્ષીણ થાય છે અને તે (મનુષ્ય) પોતે પણ આનંદિત થઈને સત્વર સ્વર્ગમાં જાય છે. ૯

રઘુનાથ શર્મા

૧૭. શઙ્કરાષ્ટકમ્

હે વામદેવ શિવશઙ્કર દીનબન્ધો
કાશીપતે પશુપતે પશુપાશનાશિન્ ।
હે વિશ્વનાથ ભવબીજ જનાર્તિહારિ-
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૧ ॥

હે વામદેવ ! હે શિવશંકર ! હે દીનબંધુ ! હે કાશીપતિ ! હે પશુપતિ ! હે જીવોના પાશનો નાશ કરનાર ! હે વિશ્વનાથ ! હે સંસારના બીજસ્વરૂપ ! હે ભક્તોનાં દુઃખ દૂર કરનાર ! હે જગદીશ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ કરો. ૧

હે ભક્તવત્સલ સદાશિવ હે મહેશ
હે વિશ્વતાત જગદાશ્રય હે પુરોરે ।
ગૌરીપતે મમ પતે મમ પ્રાણનાથ
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૨ ॥

હે ભક્તવત્સલ ! હે સદાશિવ ! હે મહેશ ! હે વિશ્વપિતા ! હે જગતના આશ્રયરૂપ ! હે ત્રિપુરારિ ! હે ગૌરીપતિ ! હે મારા રક્ષક ! હે મારા પ્રાણનાથ ! હે જગદીશ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ કરો. ૨

હે દુઃખભઙ્ગક વિભો ગિરિજેશ શૂલિ-
ન્હે વેદશાસ્ત્રવિનિવેદ્ય જનૈકબન્ધો ।
હે વ્યોમકેશ ભુવનેશ જગદ્વિશિષ્ટ
સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૩ ॥

હે દુઃખોનો નાશ કરનાર ! હે વિભુ ! હે પાર્વતીપતિ ! હે ત્રિશૂળધારી ! હે વેદશાસ્ત્રોથી જાણવાયોગ્ય ! હે ભક્તોના એકમાત્ર બંધુ ! હે આકાશરૂપી કેશવાળા ! હે ત્રિભુવનના સ્વામી ! હે જગતથી વિશિષ્ટ ! હે જગદીશ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ કરો. ૩

હે ધૂર્જટે ગિરિશ હે ગિરિજાર્ધદેહ
હે સર્વભૂતજનક પ્રમથેશ દેવ ।

હે સર્વદેવપરિપૂજિતપાદપદ્ય

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૪ ॥

હે ધૂર્જટે ! હે ગિરિશ ! હે દેવી ગિરિજાને અર્ધ દેહમાં ધારણ કરનાર ! હે સર્વ
ભૂતોના પિતા ! હે પ્રમથેશ ! હે દેવ ! હે સર્વ દેવોથી સારી રીતે પૂજાયેલાં
ચરણકમળવાળા ! હે જગદીશ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ
કરો. ૪

હે દેવદેવ વૃષભધ્વજ નન્દિકેશ

કાલીપતે ગણપતે ગજચર્મવાસ ।

હે પાર્વતીશ પરમેશ્વર રક્ષ શમ્ભો

સંસારદુઃખગહનાદ્દહનાચ્ચ શશ્વત્ ॥ ૫ ॥

હે દેવાધિદેવ ! હે વૃષભધ્વજ ! હે નંદિકેશ ! હે કાલીપતિ ! હે સમસ્ત વીરભદ્રાદિ
ગણોના સ્વામી ! હે હાથીના ચર્મરૂપી વસ્ત્રધારી ! હે પાર્વતીશ ! હે પરમેશ્વર !
હે શંભુ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી અને સંતાપથી આપ નિરંતર મારું રક્ષણ
કરો. ૫

હે વીરભદ્ર ભવવૈદ્ય પિનાકપાણે

હે નીલકण્ઠ મદનાન્ત શિવાકલત્ર ।

વારાણસીપુરપતે ભવભીતિહારિ-

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૬ ॥

હે વીરભદ્ર ! હે ભવરોગમાંથી ઉગારનાર વૈદ્ય ! હે પિનાક ધનુષ્ય ધારણ કરનાર !
હે નીલકંઠ ! હે કામાન્તક ! હે દેવી પાર્વતી જેમનાં અર્ધાંગિની છે તેવા !
હે કાશીનગરીના સ્વામી ! હે ભવભયનું હરણ કરનાર ! હે જગદીશ ! સંસારનાં
ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ કરો. ૬

હે કાલકાલ મૃડ શર્વ સદાસહાય

હે ભૂતનાથ ભવબાધક હે ત્રિનેત્ર ।

હે યજ્ઞશાસક યમાન્તક યોગિવન્દ્ય

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૭ ॥

હે કાળના પણ કાળ મહાકાળ ! હે સુખસ્વરૂપ ! હે શર્વ (સંહારક) ! હે સદા
(ભક્તોની) સહાય કરનાર ! હે ભૂતોના સ્વામી ! હે સંસારનો નાશ કરનાર !
હે ત્રિનેત્ર ! હે યજ્ઞનું શાસન કરનાર ! હે યમદેવના વિનાશક ! હે યોગીઓથી
વંદનીય ! હે જગદીશ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ કરો. ૭

હે વેદવેદ્ય શશિશેખર હે દયાલો

હે સર્વભૂતપ્રતિપાલક શૂલપાણે ।

હે ચન્દ્રસૂર્યશશિનેત્ર ચિદેકરૂપ

સંસારદુઃખગહનાજ્જગદીશ રક્ષ ॥ ૮ ॥

હે વેદથી જાણવા યોગ્ય ! હે ચંદ્રશેખર ! હે દયાળુ ! હે સર્વ જીવોનું સારી રીતે
રક્ષણ કરનાર ! હે ત્રિશૂળધારી ! હે ચંદ્ર-સૂર્ય-અગ્નિરૂપી નેત્રવાળા !
હે ચિદ્ધનરૂપ ! હે જગદીશ ! આ સંસારનાં ધોર દુઃખોથી આપ મારું રક્ષણ કરો. ૮

શ્રીશઙ્કરાષ્ટકમિદં યોગાનન્દેન નિર્મિતમ્ ।

સાયં પ્રાતઃ પઠેન્નિત્યં સર્વપાપવિનાશકમ્ ॥ ૯ ॥

શ્રી સ્વામી યોગાનંદવિરચિત આ શંકરાષ્ટકનો (જે મનુષ્ય) હંમેશાં સવારે અને
સાંજે પાઠ કરે છે તેને માટે (આ સ્તોત્રપઠન) સર્વ પાપનો નાશ કરનાર
બને છે. ૯

સ્વામી યોગાનંદ

૧૮. કાલભૈરવાષ્ટકમ્

દેવરાજસેવ્યમાનપાવનાહિંધ્રપદ્મજં

વ્યાલયજસૂત્રમિન્દુશેખરં કૃપાકરમ્ ।

નારદાદિયોગિવૃન્દવન્દિતં દિગમ્બરં

કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૧ ॥

દેવોના રાજા ઈંદ્ર જેમનાં પવિત્ર ચરણક્રમણોનું સેવન કરે છે તેવા, સર્પનું યજ્ઞોપવીત ધારણ કરનારા, ચંદ્રશેખર, કૃપા કરનાર, નારદાદિ યોગીઓના સમૂહ વડે વંદિત અને દિશારૂપી વસ્ત્રવાળા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૧

ભાનુકોટિભાસ્વરં પરં ભવાબ્ધિતારકં

નીલકण्ठમીप्સિતાર્થદાયકં ત્રિલોચનમ્ ।

કાલકાલમમ્બુજાક્ષમક્ષશૂલમક્ષરં

કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૨ ॥

કરોડો સૂર્ય સમાન કાંતિવાળા, સર્વથી પર, સંસારસાગરમાંથી તારનારા, નીલકંઠ, ઈચ્છિત અર્થ આપનાર, ત્રણ નેત્રવાળા, કાળના પણ કાળરૂપ, ક્રમણ સમાન નેત્રવાળા, અક્ષ અને ત્રિશૂળને ધારણ કરનારા અને અવિનાશી એવા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૨

શૂલટક્કપાશદણ્ડપાણિમાદિકારણં

શ્યામકાયમાદિદેવમક્ષરં નિરામયમ્ ।

ભીમવિક્રમં પ્રભું વિચિત્રતાણ્ડવપ્રિયં

કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૩ ॥

હાથમાં ત્રિશૂળ, ટંક, પાશ અને દંડને ધારણ કરનારા, સર્વના આદિ કારણભૂત, શ્યામ દેહવાળા, સર્વના આદિદેવ, અવિનાશી, રોગરહિત, ભયંકર પરાક્રમવાળા, સર્વના સ્વામી અને વિવિધ પ્રકારનું તાંડવ નૃત્ય જેમને પ્રિય છે એવા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૩

भुक्तिमुक्तिदायकं प्रशस्तचारुविग्रहं
 भक्तवत्सलं स्थितं समस्तलोकविग्रहम् ।
 निक्वणन्मनोज्ञहेमकिङ्किणीलसत्कर्ति
 काशिकापुराधिनाथकालभैरवं भजे ॥ ४ ॥

ભોગ અને મોક્ષ આપનાર, ઉત્તમ પ્રકારના સુંદર વિગ્રહવાળા, ભક્ત ઉપર પ્રેમ રાખનાર, અવિયળ, સમસ્ત લોકરૂપી શરીરને ધારણ કરનાર, મધુર નાદ કરતી સુવર્ણની સુંદર ધૂધરીઓથી શોભતી કટિવાળા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૪

ધર્મસેતુપાલકં ત્વધર્મમાર્ગનાશકં
 કર્મપાશમોચકં સુમર્શદાયકં વિભુમ્ ।
 સ્વર્ણવર્ણશેષપાશશોભિતાઙ્ગમણ્ડલં
 કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૫ ॥

ધર્મરૂપી સેતુના પાલક, અધર્મના માર્ગનો નાશ કરનાર, કર્મબંધનથી છોડાવનાર, ઉત્તમ રીતે કલ્યાણ કરનાર, વ્યાપક અને સુવર્ણ સમાન વર્ણવાળા શેષનાગરૂપી પાશ વડે જેમનાં સર્વ અંગ શોભાયમાન છે તેવા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૫

રત્નપાદુકાપ્રભાભિરામપાદયુગ્મકં
 નિત્યમદ્વિતીયમિષ્ટદૈવતં નિરञ્जनम् ।
 મૃત્યુદર્પનાશનં કરાલદંષ્ટ્રમોક્ષણં
 કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૬ ॥

રત્નજડિત પાદુકાઓની કાંતિથી જેમનાં બંને ચરણ સુંદર જણાય છે એવા, નિત્ય, અદ્વિતીય, સર્વના ઈષ્ટ દેવતારૂપ, નિરંજન, મૃત્યુના ગર્વનો નાશ કરનાર અને વિકરાળ દાઢના ભયથી અર્થાત્ મૃત્યુથી (ભક્તને) મુક્ત કરનાર એવા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૬

અટ્ટહાસભિન્નપદ્મજાણ્ડકોશસન્તતિં

દૃષ્ટિપાતનષ્ટપાપજાલમુગ્રશાસનમ્ ।

અષ્ટસિદ્ધિદાયકં કપાલમાલિકન્ધરં

કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૭ ॥

કમળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં અનેક બ્રહ્માંડોને અટ્ટહાસ્ય વડે જેમણે ભેદી નાખ્યાં છે એવા, દૃષ્ટિના પતનમાત્રથી જ સર્વના પાપસમૂહનો નાશ કરનારા, ભયંકર શાસનવાળા, આઠ પ્રકારની સિદ્ધિ આપનારા અને ખભા પર કપાલોની માળા પહેરનારા એવા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૭

ભૂતસંહનાયકં વિશાલકીર્તિદાયકં

કાશિવાસલોકપુણ્યપાપશોધકં વિભુમ્ ।

નીતિમાર્ગકોવિદં પુરાતનં જગત્પતિં

કાશિકાપુરાધિનાથકાલભૈરવં ભજે ॥ ૮ ॥

સર્વ ભૂતોના નાયક, વિશાળ કીર્તિ આપનારા, કાશીમાં નિવાસ કરનારા, ભક્તોના પુણ્ય અને પાપનું શોધન કરનાર (અથવા ભગવાન કાશીમાં નિવાસ કરે છે તેથી ત્યાંના ભક્તોનાં પુણ્ય અને પાપનું શોધન કરે છે તેવા), સર્વવ્યાપક, નીતિમાર્ગમાં પ્રવીણ, પુરાતન અને જગતનું રક્ષણ કરનાર એવા કાશીનગરીના અધિપતિ કાળભૈરવનું હું ભજન કરું છું. ૮

કાલભૈરવાષ્ટકં પઠન્તિ ચે મનોહરં

જ્ઞાનમુક્તિસાધનં વિચિત્રપુણ્યવર્ધનમ્ ।

શોકમોહદૈન્યલોભકોપતાપનાશનં

તે પ્રયાન્તિ કાલભૈરવાઙ્ઘ્રસન્નિધિ ધ્રુવમ્ ॥ ૯ ॥

જ્ઞાન દ્વારા મુક્તિના સાધનરૂપ, વિવિધ પ્રકારનાં પુણ્યોની વૃદ્ધિ કરનાર તથા શોક, મોહ, દીનતા, લોભ, ક્રોધ અને તાપનો નાશ કરનાર આ મનોહર કાળભૈરવાષ્ટકનો જે મનુષ્યો પાઠ કરે છે તે અવશ્ય કાળભૈરવના ચરણકમળના સાંનિધ્યને પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્રીશંકરાચાર્ય

૧૧. ચન્દ્રશેખરાષ્ટકમ્

ચન્દ્રશેખર ચન્દ્રશેખર ચન્દ્રશેખર પાહિ મામ્ ।

ચન્દ્રશેખર ચન્દ્રશેખર ચન્દ્રશેખર રક્ષ મામ્ ॥

હે ચંદ્રશેખર (ભગવાન શંકર) ! હે ચંદ્રશેખર ! હે ચંદ્રશેખર ! આપ મારું રક્ષણ કરો. હે ચંદ્રશેખર ! હે ચંદ્રશેખર ! હે ચંદ્રશેખર ! આપ મને બચાવો.

રત્નસાનુશરાસનં રજતાદિશૃङ્ગનિકેતનં

સિઙ્ગિનીકૃતપત્રગેશ્વરમચ્યુતાનનસાયકમ્ ।

ક્ષિપ્રદગ્ધપુરત્રયં ત્રિદિવાલયૈરભિવન્દિતં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૧ ॥

રત્નોથી જડાયેલ ટોચયુક્ત ધનુષ્ય ધારણ કરનાર, રૂપાના પર્વતના શિખર પર નિવાસ કરનાર, સર્પોને જેમણે પોતાના અલંકાર બનાવેલા છે તેવા, જેમનાં બાણોનો અગ્રભાગ કદી વિનાશ પામી શકતો નથી એવા, ત્રિપુરાસુરની નગરીને તત્કાળ બાળનારા અને સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવોથી જે સારી રીતે વંદિત છે એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૧

પદ્મપાદપપુષ્પગન્ધપદામ્બુજદ્વયશોભિતં

ભાલલોચનજાતપાવકદગ્ધમન્મથવિગ્રહમ્ ।

ભસ્મદિગ્ધકલેવરં ભવનાશનં ભવમવ્યયં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૨ ॥

પાંચ કલ્પવૃક્ષોનાં સુગંધમય પુષ્પોથી જેમનાં બંને ચરણકમળ શોભાયમાન થઈ રહેલાં છે એવા, કપાળમાંના નેત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિ વડે કામદેવના શરીરને જેમણે બાળી નાખ્યું છે એવા, ભસ્મથી લેપાયમાન શરીરવાળા, સંસારનો નાશ કરનારા, સર્વની ઉત્પત્તિરૂપ અને અવ્યય એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૨

મત્તવારણમુખ્યચર્મકૃતોત્તરીયમનોહરં

પદ્મજાસનપદ્મલોચનપૂજિતાદિઘસરોરુહમ્ ।

દેવસિન્ધુતરઙ્ગસીકરસિક્તશુભ્રજટાધરં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૩ ॥

મદોન્મત હાથીના ઉત્તમ ચર્મથી બનાવેલ ઉપવસ્ત્ર વડે મનોહર જણાતા, કમલાસન બ્રહ્મા અને કમલલોચન વિષ્ણુએ જેમનાં ચરણકમળની પૂજા કરી છે તેવા, દેવનદી ગંગાના તરંગમાંથી ઊડતાં બિંદુઓ વડે છંટાયેલી શ્વેત જટાને ધારણ કરનાર એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૩

યક્ષરાજસખં ભગાક્ષહરં ભુજઙ્ગવિભૂષણં

શૈલરાજસુતાપરિષ્કૃતચારુવામકલેવરમ્ ।

ક્ષ્વેડનીલગલં પરશ્વધધારિણં મૃગધારિણં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૪ ॥

યક્ષરાજ કુબેરના મિત્ર, (દક્ષના યજ્ઞમાં) ભગનાં નેત્રોનો નાશ કરનાર, સર્પના અલંકાર ધારણ કરનારા, પર્વતરાજ હિમાલયની પુત્રી પાર્વતીના બેસવાથી જેમના શરીરનો વામ ભાગ સુંદર જણાય છે તેવા, વિષપાનથી નીલ રંગના થયેલા કંઠવાળા, પરશુ (પરશ્વધ)ને ધારણ કરનારા અને મૃગલાંછન-ચંદ્રને પણ મસ્તક પર ધારણ કરનારા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૪

કુણ્ડલીકૃતકુણ્ડલેશ્વરકુણ્ડલં વૃષવાહનં

નારદાદિમુનીશ્વરસ્તુતવૈભવં ભુવનેશ્વરમ્ ।

અન્ધકાન્તકમાશ્રિતામરપાદપં શમનાન્તકં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૫ ॥

ગોળાકારે રહેલા મોટા મોટા સર્પોનાં કુંડળ પહેરનારા, વૃષભ જેમનું વાહન છે તેવા, નારદાદિ મુનીશ્વરો જેમના વૈભવની સ્તુતિ કરે છે એવા, ત્રણે ભુવનોના ઈશ્વર, અંધકાસુરનો વિનાશ કરનારા, દેવતાઓના કલ્પવૃક્ષની નીચે રહેનારા, યમરાજના પણ યમરાજ એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૫

ભેષજં ભવરોગિણામખિલાપદામપહારિણં

દક્ષયજ્ઞવિનાશનં ત્રિગુણાત્મકં ત્રિવિલોચનમ્ ।

ભુક્તિમુક્તિફલપ્રદં સકલાઘસઙ્ગનિર્બર્હણં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૬ ॥

સંસારરૂપી રોગથી રોગી થયેલાઓ માટે ઔષધરૂપ, સર્વ આપત્તિઓને દૂર કરનાર,

દક્ષના યજ્ઞનો વિનાશ કરનાર, ત્રિગુણસ્વરૂપે રહેલા, ત્રણ નેત્રોવાળા, ભુક્તિ અને મુક્તિરૂપી ફળ આપનાર અને સર્વ પાપોના સમુદાયનો વિધ્વંસ કરનાર એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૬

ભક્તવત્સલમર્ચિતં નિધિમક્ષયં હરિદમ્બરં

સર્વભૂતપતિં પરાત્પરમપ્રમેયમનુત્તમમ્ ।

સોમવારિનભૂહતાશનસોમપાનિલ્લાકૃતિં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૭ ॥

ભક્તવત્સલ, સર્વથી પૂજિત, અક્ષય ખજાનારૂપ, લીલા વસ્ત્રવાળા, સર્વ પ્રાણીઓના અધિપતિ, પરથી પણ પર, અપ્રમેય (જેમનું માપ જાણી શકાય એવું નથી તેવા), જેમનાથી ચઢિયાતું કોઈ નથી તેવા (અર્થાત્ સર્વથી ઉત્તમ) તથા ચંદ્ર, જળ, સૂર્ય, પૃથ્વી, અગ્નિ, યજમાન, વાયુ અને આકાશ આ આઠ સ્વરૂપે રહેલા એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૭

વિશ્વસૃષ્ટિવિધાયિનં પુનરેવ પાલનતત્પરં

સંહરન્તમપિ પ્રપન્નમશેષલોકનિવાસિનમ્ ।

ક્રોડયન્તમર્હનિશં ગણનાથયૂથસમન્વિતં

ચન્દ્રશેખરમાશ્રયે મમ કિં કરિષ્યતિ વૈ યમઃ ॥ ૮ ॥

સમગ્ર વિશ્વને ઉત્પન્ન કરનાર, વળી તેના પાલનમાં તત્પર રહેનાર અને પછી તેનો સંહાર પણ કરનાર, સમગ્ર લોકને વિષે રહેલા, હંમેશાં ક્રોડ કરનાર, ગણનાથના ટોળાની સાથે રહેનારા એવા ભગવાન ચંદ્રશેખરનો હું આશ્રય લઉં છું તો યમરાજ પણ ખરેખર મને શું કરી શકશે ? ૮

મૃત્યુભીતમૃકણ્ડસૂનુકૃતં સ્તવં શિવસન્નિધૌ

યત્ર કુત્ર ચ યઃ પઠેન્ન હિ તસ્ય મૃત્યુભયં ભવેત્ ।

પૂર્ણમાયુરોગિતામખિલાર્થસમ્પદમાદરં

ચન્દ્રશેખર એવ તસ્ય દદાતિ મુક્તિમયત્નતઃ ॥ ૯ ॥

મૃત્યુના ભયથી ભીત મૃકંડુ મુનિના પુત્ર (માકંડેય મુનિ)એ રચેલ આ સ્તોત્રનો શિવજીની સંનિધિમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જે મનુષ્ય પાઠ કરે છે તેને મૃત્યુનો ભય રહેતો નથી. ભગવાન ચંદ્રશેખર તેને પૂર્ણ આયુષ્ય, આરોગ્ય, સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ અને પ્રતિષ્ઠા આપી અંતમાં તેને અનાયાસે મુક્તિ પણ આપે છે. ૯

૨૦. શિવાષ્ટકમ્ ૩

શીતાંશુશુભ્રકલયા કલિતોત્તમાઙ્ગં

ધ્યાનસ્થિતં ધરણિભૃત્તનયાર્ચિતં તમ્ ।

કાલાનલોપમહલાહલકૃષ્ણકણ્ઠં

શ્રીશઙ્કરં કલિમલાપહરં નમામિ ॥ ૧ ॥

શીતળ પ્રકાશકિરણો ધરાવતા ચંદ્રની ઉજ્જવળ કળાથી શોભતા મસ્તકવાળા (ઉત્તમાઙ્ગમ્), ધ્યાનમાં સ્થિત, પૃથ્વીને ધારણ કરનાર પર્વતની પુત્રી દ્વારા જેમની અર્ચના કરવામાં આવી છે તેવા, કાળાગ્નિ સમાન હળાહળ વિષ(ના પાન)ને કારણે કાળા થયેલા કંઠવાળા (તથા) કળિયુગના મળનું હરણ કરનારા તે શ્રીશંકરને હું નમું છું. ૧

ગાયન્તિ યસ્ય ચરિતાનિ મહાદ્ભુતાનિ

પદ્મોદ્ભવોદ્ભવમુખાઃ સતતં મુનીન્દ્રાઃ ।

ધ્યાયન્તિ યં યમિનમિન્દુકલાવતંસં

સન્તઃ સમાધિનિરતાસ્તમહં નમામિ ॥ ૨ ॥

કમળમાં જન્મેલા (બ્રહ્માજી)થી જન્મેલા (નારદ વગેરે) મહામુનિઓ પણ જેમનાં મહાન અદ્ભુત ચરિત્રોનું ગાન સતત કર્યા કરે છે, (તથા) સમાધિમાં નિરત સંતો જે ચંદ્રની કળાને ધારણ કરનાર યમી (યોગીશ્વર)નું ધ્યાન કરે છે, તેમને હું નમું છું. ૨

ત્રૈલોક્યમેતદખિલં સસુરાસુરઞ્ચ

ભસ્મીભવેદ્યદિ ન યો દયયાર્દ્રદેહઃ ।

પીત્વાઝહરદ્ગલમાશુ ભયં તદુત્થં

વિશ્વાવનૈકનિરતાય નમોઽસ્તુ તસ્મૈ ॥ ૩ ॥

દયાથી આર્દ્ર થયેલા દેહવાળા (અંતઃકરણવાળા) જેમણે (શિવજીએ) તત્ક્ષણ વિષપાન કરીને તે (વિષ)થી જન્મતા ભયને હરી લીધો ન હોત તો દેવો અને

અસુરો સહિતના આ સમસ્ત ત્રણે લોક ભસ્મીભૂત થઈ જાત, — એકમાત્ર વિશ્વના રક્ષણમાં જ નિરત તે (શિવજી)ને નમસ્કાર હો. ૩

પાપપ્રસાધનરતા દિતિજા અપીન્દ્રં

સદ્યો વિજિત્ય સુરધામધરાધિપત્યમ્ ।

યસ્ય પ્રસાદલવલેશવશાદવાપ્તા-

સ્તસ્મૈ મમાસ્તુ વિનતિઃ પરમેશ્વરાય ॥ ૪ ॥

સારી પેઠે પાપ કરવામાં લાગેલા દૈત્યોએ પણ જેમની કૃપાના કણના લેશમાત્રને કારણે (દેવરાજ) ઈંદ્રને શીઘ્ર (અનાયાસ) જીતીને દેવલોકની ભૂમિના આધિપત્યને પ્રાપ્ત કર્યું, તે પરમેશ્વરને મારી વિશેષ નતિ (મારા પ્રણામ) હો. ૪

નો શક્યમુગ્રતપસાપિ યુગાન્તરેણ

પ્રાપ્તું યદન્યસુરપુઙ્ગવતસ્તદેવ ।

ભક્ત્યા સકૃત્પ્રણમનેન સદા દદાતિ

યો નૌમિ નમ્રશિરસા ચ તમાશુતોષમ્ ॥ ૫ ॥

બીજા શ્રેષ્ઠ દેવતાઓ યુગ-યુગાંતર સુધી ઉગ્ર તપ કરીને પણ જે પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ નથી, તે જ (ભુક્તિ અને મુક્તિ) એક (જ) વાર ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરવાથી હંમેશાં જે આપે છે તે શીઘ્ર પ્રસન્ન થનારા (ભગવાન આશુતોષ)ને મસ્તક નમાવીને હું નમું છું. ૫

ભૂતિપ્રયોગપિ વિતરત્યનિશં વિભૂર્તિ

ભક્તાય યઃ ફણિગણાનપિ ધારયન્સન્ ।

હન્તિ પ્રચળ્ડભવભીમભુજઙ્ગમીતિં

તસ્મૈ નમોઽસ્તુ સતતં મમ શઙ્કરાય ॥ ૬ ॥

જેમને (માત્ર) ભૂતિ (ભસ્મ) પ્રિય છે, છતાં ભક્ત(જન)ને જે નિરંતર વિભૂતિ આપતા રહે છે (તથા) સર્પસમૂહને ધારણ કરતા હોવા છતાં પણ જે પ્રયંસ સંસારરૂપી ભયંકર સર્પના ભયનો નાશ કરે છે, તે (ભગવાન) શંકરને સતત મારા નમસ્કાર હો. ૬

येषां भयेन विबुधा रजनीचराणां
नो तत्त्यजुर्हिममहीध्रगुहागृहाणि ।

हत्वा ददौ गिरिश तानपि शैवधाम

त्वत्तः परोऽस्ति परमेश्वर को दयालुः ॥ ७ ॥

જે નિશાચર (રાક્ષસો)ના ભયથી (ભયને લીધે) દેવોએ હિમાલય પર્વત (મહીધ્ર = ધરતીને ધારણ કરનાર)ની ગુફાઓરૂપી ઘરોનો ત્યાગ ન કર્યો (ગુફાઓમાં જ સંતાઈ રહ્યા). તે (નિશાચરો)ને પણ હણીને હે ગિરિશ, આપે શિવજીનું (આપનું પોતાનું) ધામ આપ્યું. હે પરમેશ્વર, આપના કરતાં વધારે દયાળુ (દેવતા) કોણ છે ? ૭

अर्चा कृता न तव नाम हर स्मृतन्न

नो भक्तवत्सल कृतं तव किञ्चिदन्यत् ।

वीक्ष्य स्वपादकमलोपनतं तथापि

मां पाहि कारुणिकमौलिमणे महेश ॥ ८ ॥

હે હર, મેં આપની અર્ચા (સેવા-પૂજા) નથી કરી. (આપના) નામનું સ્મરણ નથી કર્યું. (અને) હે ભક્તવત્સલ, બીજું પણ કાંઈ આપને માટે મેં નથી કર્યું. છતાં પણ આપના ચરણકમળમાં પડેલા (ઉપનત) મને જોઈને હે કારુણિક, હે મૌલિમણિ (જટારૂપી મણિ ધારણ કરનાર) (અથવા હે કારુણિકોમાં શ્રેષ્ઠ મણિ સમાન), હે મહેશ, (મને) રક્ષો. ૮

महावीरप्रसादो यो द्विवेदिकुलसम्भवः ।

स भक्त्या परया युक्तश्चकरेदं शिवाष्टकम् ॥ ९ ॥

દ્વિવેદીના કુળમાં જન્મેલા જે મહાવીરપ્રસાદ છે તેમણે (અર્થાત્ મેં મહાવીરપ્રસાદ દ્વિવેદીએ) પરમ ભક્તિથી યુક્ત થઈને આ શિવાષ્ટકની રચના કરી છે. ૯

મહાવીરપ્રસાદ દ્વિવેદી

૨૧. શિવભજનમ્

શિશુશરણાગતતારક સામ્બ વન્દે વિજયાવર હર સામ્બ ।

વનવાસિન્વનચરનુત સામ્બ કૃપયોદ્ધર માં દરહર સામ્બ ॥ ૧ ॥

હે બાળક (માકીડેયને) અને શરણાગતને તારનારા, હે સાંબ, હે વિજયા (પાર્વતી)ના પતિ, હે હર, હે સાંબ હું (આપને) વંદું છું. હે વનવાસી, હે વનચરોથી પ્રશંસિત, હે સાંબ, હે ભય (દર)નું હરણ કરનારા, હે સાંબ, કૃપા કરીને મારો ઉદ્ધાર કરો. ૧

હતત્રિપુરાસુર સુરવર સામ્બ સુમનોર્ચિત મङ્ગલકર સામ્બ ।

રવિચન્દ્રાનલલોચન સામ્બ મદનાન્તક મદનાશક સામ્બ ॥ ૨ ॥

હે ત્રિપુરાસુરને હરનારા, હે શ્રેષ્ઠ દેવ, હે સાંબ, હે સુમન (દેવો, પુષ્પો)થી અર્ચિત, હે મંગળકારી, હે સાંબ (હું આપને વંદન કરું છું.) હે સૂર્ય-ચંદ્ર-અગ્નિરૂપ નેત્રવાળા, હે સાંબ, હે મદનાંતક, હે મદનાશક, હે સાંબ, (કૃપા કરીને મારો ઉદ્ધાર કરો). ૨

શંખસ્વન શમથપ્રદ સામ્બ શટાશીર્ષ શશિભૂષણ સામ્બ ।

કર્પૂરાભ ક્ષણકર સામ્બ કમલસુકોમલ કમનદ સામ્બ ॥ ૩ ॥

હે શંખના નાદરૂપ, હે માનસિક શાંતિ (શમથ) આપનારા, હે સાંબ, હે જટા (શટા)યુક્ત મસ્તકવાળા, હે ચંદ્રભૂષણ, હે સાંબ, (હું આપને વંદન કરું છું). હે કપૂર સમાન (ગૌર) વર્ણવાળા, હે આનંદ (ક્ષણ) આપનારા, હે સાંબ, હે કમળ કરતાં વધુ કોમળ, હે કમનીય (કમન) વસ્તુઓ આપનારા, હે સાંબ, (કૃપા કરીને મારો ઉદ્ધાર કરો). ૩

રસનાતિગ રસવર્ધક સામ્બ દક્ષયજ્ઞવિધ્વંસક સામ્બ ।

ગૌરીહર ગङ્ગાધર સામ્બ ગણવન્દિત મર્દિતગજ સામ્બ ॥ ૪ ॥

હે જીભ (વાણી)થી પર, હે રસને વધારનારા, હે સાંબ, હે દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનારા, હે સાંબ (હું આપને વંદન કરું છું). હે ગૌરીના હર, હે ગંગાધર, હે સાંબ, હે ગણોથી વંદિત, હે ગજાસુરનું મર્દન કરનારા, હે સાંબ (કૃપા કરીને મારો ઉદ્ધાર કરો). ૪

રીઢારીઢાવર્જિત સામ્બ રેવાતાત સ્વર્ચિત સામ્બ ।

શમ્બમિત્ર શયુલાજ્ઞિત સામ્બ શિતિકળ્ઠ સ્થિરવાજ્ઞિત સામ્બ ॥ ૫ ॥

હે અપમાન (રીઢા) અને માન (અરીઢા)થી વર્જિત, હે સાંબ, હે રેવાના તાત, હે સારી રીતે પૂજિત, હે સાંબ (હું આપને વંદન કરું છું). હે ગરીબ (શમ્બ)ના મિત્ર, હે સર્પ (શયુ)થી વિભૂષિત (લાજ્ઞિત), હે સાંબ, હે નીલકંઠ, હે સ્થિર, (મક્કમ મનવાળા) ઢારા ઈચ્છિત, હે સાંબ, (કૃપા કરીને મારો ઉઢ્ઢાર કરો). ૫

વન્ઢાવન્ઢિત વનિહર સામ્બ વન્યવધૂટીવજ્ઞિત સામ્બ ।

ઢેશિકવર ખલઢૂષિત સામ્બ ઢિવ્યવિભૂતિવિભૂષિત સામ્બ ॥ ૬ ॥

હે તિખારણ (વન્ઢા) ઢારા વંઢિત, હે કામના (વનિ)નું હરણ કરનારા, હે સાંબ, હે જંગલી સ્ત્રી (ભીલડીનું રૂપ ધારણ કરનાર પાર્વતી)થી છેતરાયેલા, હે સાંબ (હું આપને વંદન કરું છું). હે ગુરુશ્રેષ્ઠ, હે દુર્જનોથી નિંઢિત, હે સાંબ, હે ઢિવ્ય વિભૂતિ (ભસ્મ, વૈભવ)થી શોભિત, હે સાંબ (કૃપા કરીને મારો ઉઢ્ઢાર કરો). ૬

ગજ્ઞાસ્થિત ગળનાયક સામ્બ જય ગરલપ ગતિઢાયક સામ્બ ।

ગાયત્રાનન્ઢિત નટ સામ્બ ઢણિઢતલટ પિઙ્ગલજટ સામ્બ ॥ ૭ ॥

હે ઝૂંપડી (ગજ્ઞા)માં રહેનારા, હે ગણોના નાયક, હે સાંબ, હે વિષ (ગરલ)નું પાન કરનારા, હે ગતિ આપનારા, હે સાંબ, (આપનો) જય હો. હે વેઢના ગાનથી આનંઢિત થનારા, હે નટ, હે સાંબ, હે લૂટારા (લટ)ને ઢંડ આપનારા, હે પિંગળ જટાવાળા, હે સાંબ (કૃપા કરીને મારો ઉઢ્ઢાર કરો). ૭

ઢનપતિહિત ઢનઢુર્લભ સામ્બ ઢનકવિઢૂર ધ્રુવ મુઢ સામ્બ ।

રજસાનુપ્રિયમન્ઢિર સામ્બ 'રઙ્ગ'હ્રષ્ટમુખચન્ઢિર સામ્બ ॥ ૮ ॥

હે કુબેરના મિત્ર, હે ઢનથી અપ્રાપ્ય, હે સાંબ, હે લાલસા (ઢનક)થી અતિ ઢૂર રહેનારા, હે ધ્રુવ, હે મોક્ષ (મુ) આપનારા, હે સાંબ (હું આપને વંદન કરું છું). હે હ્રઢય (રજસાનુ)રૂપી મંઢિર જેને પ્રિય છે એવા, હે સાંબ, હે 'રંગ'ના હર્ષિત મુખ માટે (હર્ષિત કરવા માટે) ચંઢ્ર સમાન, હે સાંબ (કૃપા કરીને મારો ઉઢ્ઢાર કરો). ૮

મીમાંસક વરચેષ્ટિત સામ્બ જય યોગીશ્વરવેષ્ટિત સામ્બ ।

શઙ્કાશૂન્ય સનાતન સામ્બ પાહિ કૃપાઘન શર્મદ સામ્બ ॥ ૧ ॥

હે મીમાંસક, હે શ્રેષ્ઠ ચેષ્ટા કરનારા, હે સાંબ, હે યોગીશ્વરોથી ઘેરાયેલા, હે સાંબ, (આપનો) જય હો. હે શંકારહિત, હે સનાતન, હે સાંબ, હે કૃપાઘન, હે શાંતિદાયક, હે સાંબ, (મારું) રક્ષણ કરો). ૯

રંગ અવધૂત

વન્દ્યં મહાસોમકલાવિલાસં ગામાદરેણાઽઽકલયન્નનાદિમ્ ।

મૈનં મહઃ કિઞ્ચન દિવ્યમઙ્ગીકુર્વન્વિભુર્મે કુશલાનિ કુર્યાત્ ॥ ૨ ॥

વંદન કરવા યોગ્ય, ચંદ્રની મોટી કળાઓથી વિલાસ કરનારા, વેદરૂપ અનાદિ વાણીનો વિચાર કરનારા તથા મેના (હિમાલયની પત્ની)ની પુત્રીરૂપી કોઈ દિવ્ય તેજ (પાર્વતી)ને ધારણ કરનારા પ્રભુ મારું (સર્વ પ્રકારે) કુશળ કરે. ૨

યો મન્દરાગં દધદાદિતેયાન્સુધાભુજઃ સ્માઽઽતનુતે વિષાદી ।

સ્વામદ્રિલીલોચિતચારુમૂર્તે કૃપામપારાં સ ભવાન્વિધત્તામ્ ॥ ૩ ॥

હે કૈલાસ પર્વત પર વિલાસ કરવાવાળી સુંદર મૂર્તિવાળા, (વિષયોના) પ્રેમને (વિષયાસક્તિને) મંદ કરનારા અને ઝેરનું ભક્ષણ કરનારા જે આપે દેવતાઓને અમૃત પીનારા કર્યા છે તે આપ મારા પર આપની કૃપા કરો. ૩

→ પૃ. ૮૨

૨૨. અર્ધનારીનટૅશ્વરસ્તોત્રમ્

ચામ્પેયગૌરાર્ધશરીરકાયૈ કર્પૂરગૌરાર્ધશરીરકાય ।

ધમ્મિલ્લકાયૈ ચ જટાધરાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૧ ॥

ચંપાના (પુષ્પ) સમાન ગૌર અર્ધ શરીર ધરાવનારાં (પાર્વતી)ને, કર્પૂર સમાન ગૌર અર્ધ શરીર ધરાવનાર (શિવજી)ને, મોતી અને ફૂલોથી સુશોભિત અંબોશે ધરાવનારાંને (ધમ્મિલ્લકાયૈ) અને જટા ધારણ કરનારાંને — શિવા (પાર્વતીજી)ને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૧

કસ્તૂરિકાકુઙ્કમર્ચર્ચિતાયૈ ચિતારજઃપુઞ્જવિર્ચિતાય ।

કૃતસ્મરાયૈ વિકૃતસ્મરાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૨ ॥

કસ્તૂરિકા અને કુમકુમથી લિપ્ત થયેલાંને, ચિતાની રજના પુંજથી સારી રીતે લિપ્ત થયેલાંને, કામદેવને જિવાડનારાંને (અને) કામદેવનો નાશ કરનારાંને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૨

ચલત્ક્રણત્કઙ્કણનૂપરાયૈ પાદાબ્જરાજત્કણિનૂપરાય ।

હેમાઙ્ગદાયૈ ભુજગાઙ્ગદાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૩ ॥

હાલવાથી ઝણકાર કરે તેવાં (હાથમાં) કંકણ અને (પગમાં) નૂપુર ધારણ કરનારાંને, ચરણકમળમાં શોભતા સાપનાં નૂપુર ધારણ કરનારાંને, (ભુજાઓમાં) સોનાના બાજૂબંધ (અઙ્ગદ) ધારણ કરનારાંને અને (ભુજાઓમાં) સાપના બાજૂબંધ ધારણ કરનારાંને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૩

વિશાલનીલોત્પલલોચનાયૈ વિકાસિપદ્મરુહલોચનાય ।

સમેક્ષણાયૈ વિષમેક્ષણાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૪ ॥

પ્રફુલ્લિત નીલકમળ સમાન નેત્ર ધરાવનારાંને, વિકસિત કમળ સમાન નેત્ર ધરાવનારાંને, સમ (બધાંને હોય છે તેવાં બે નેત્ર) ધરાવનારાંને (અને) વિષમ (ત્રણ) નેત્ર ધરાવનારાંને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૪

મન્દારમાલાકલિતાલકાયૈ કપાલમાલાઙ્કિતકન્ધરાય ।

દિવ્યામ્બરાયૈ ચ દિગમ્બરાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૫ ॥

મંદાર (પુષ્પો)ની માળાથી શોભતા વાંકડિયા વાળ ધરાવનારાંને, ખોપરીઓની માળાથી શોભતી ગરદન ધરાવનારાંને, દિવ્ય અંબર ધારણ કરનારાંને (અને) દિશાઓનાં વસ્ત્ર ધારણ કરનારા (નિર્વસ્ત્ર)ને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૫

અમ્બોધરશ્યામલકુન્તલાયૈ તદિત્રખાતામ્રજટાધરાય ।

નિરીશ્વરાયૈ નિખિલેશ્વરાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૬ ॥

જળથી ભરેલા વાદળ (અમ્બોધર) સમાન શ્યામલ કેશ ધરાવનારાંને, વીજળીની પ્રભા જેવી ચમકતી તામ્રવર્ણી જટા ધારણ કરનારાંને, જેમને કોઈ ઈશ્વર નથી તેવાં (પરમ સ્વતંત્ર)ને અને સર્વ લોકના સ્વામીને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૬

પ્રપન્નસૃષ્ટ્યુન્મુખલાસ્યકાયૈ સમસ્તસંહારકતાણ્ડવાય ।

જગજ્જનન્યૈ જગદેકંપિત્રે નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૭ ॥

વિશ્વપ્રપંચના સર્જનને અનુકૂળ નૃત્ય કરનારાંને, સમસ્ત (વિશ્વપ્રપંચનો) સંહાર કરનાર તાંડવ નૃત્ય કરનારાંને, જગતનાં (એકમાત્ર) માતાને અને જગતના એકમાત્ર પિતાને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૭

પ્રદીપ્તરત્નોજ્જ્વલકુણ્ડલાયૈ સ્ફુરન્મહાપન્નગભૂષણાય ।

શિવાન્વિતાયૈ ચ શિવાન્વિતાય નમઃ શિવાયૈ ચ નમઃ શિવાય ॥ ૮ ॥

અત્યંત ઝળહળતાં રત્નોનાં ઉજ્જ્વળ કુંડળ ધારણ કરનારાંને, ફૂંફાડા મારતા મહાન સર્પોનાં આભૂષણ ધારણ કરનારાંને, શિવજીથી સમન્વિત થયેલાંને અને શિવા (પાર્વતી)થી સમન્વિત થયેલાંને — શિવાને નમસ્કાર અને શિવજીને નમસ્કાર. ૮

एतत्पठेदष्टकमिष्टदं यो भक्त्या स मान्यो भुवि दीर्घजीवी ।

प्राप्नोति सौभाग्यमनन्तकालं भूयात्सदा तस्य समस्तसिद्धिः ॥ ९ ॥

જે (મનુષ્ય) આ ઈષ્ટ (ગમતી વસ્તુ)નું પ્રદાન કરનાર અષ્ટકનો ભક્તિપૂર્વક પાઠ કરે છે તે સંસારમાં સન્માનિત થાય છે, દીર્ઘજીવી થાય છે, અનંત કાળ સુધી તે સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને તેને સદા સમસ્ત સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૯

શ્રીશંકરાચાર્ય

૨૩. મહાદેવાષ્ટકમ્ ૨

મોક્ષલક્ષ્મીગૃહદ્વારકવાટોદ્ઘાટનધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૧ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ મોક્ષલક્ષ્મીના ઘરમાં પ્રવેશ (દ્વાર) માટેના દરવાજા (કવાટ)ને ઉઘાડી નાખનારો ધ્વનિ છે. ૧

વૈવસ્વતમહારાજમૌલિસઙ્કુટ્ટનધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૨ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ યમરાજાના (મૃત્યુના) મસ્તકને સારી પેઠે કચડી નાખનાર ધ્વનિ છે. ૨

કૌલાસનગરદ્વારમહાઘણ્ટારવધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૩ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ (શિવજીના નિવાસસ્થાન) કૌલાસ નગરના દ્વાર(ને ખોલાવનાર) મહાન ઘંટના નાદરૂપ ધ્વનિ છે. ૩

મહાપાતકમત્તેભત્રાસકળ્ઠીરવધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૪ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ મહાપાતકરૂપી મદમસ્ત હાથીના ત્રાસ- (થી બચાવનાર) સિંહરૂપ ધ્વનિ છે. ૪

મહેશ્વરમહોક્ષસ્ય ઘણ્ટાઘણઘણધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૫ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ મહેશ્વરના (વાહન) મહાન (નંદિના ગળે બાંધેલા) ઘંટનો ઘણઘણ ધ્વનિ છે. ૫

મુક્ત્યઙ્ગનાકરસ્પર્શવિવાહપટહધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૬ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ મુક્તિરૂપી સુંદર સ્ત્રીનો કરસ્પર્શ (પ્રાપ્ત કરવામાં આડે આવતા) અંતરપટને દૂર કરનારો ધ્વનિ છે. ૬

મત્સેવનાસમાયાતજયશ્રીદુન્દુભિધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૭ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ મારી સેવા કરવા માટે આવેલ જયલક્ષ્મીના દુર્દુભિનો ધ્વનિ છે. ૭

પાપાટવીપ્રવિષ્ટાગ્નિજ્વાલાચટચટધ્વનિઃ ।

મહાદેવ મહાદેવ મહાદેવેત્યયં ધ્વનિઃ ॥ ૮ ॥

મહાદેવ, મહાદેવ, મહાદેવ એવો આ ધ્વનિ પાપોના વનમાં (પાપોને બાળવા માટે) પ્રવેશેલા અગ્નિની જ્વાળાનો ચટચટ ધ્વનિ છે. ૮

મહાદેવસ્ય વાગ્વલ્લી ચતુરક્ષરપલ્લવા ।

ભક્તિસિદ્ધા ભવત્યેષા ચતુર્વર્ગફલપ્રદા ॥ ૯ ॥

મહાદેવની (મહાદેવ એ નામના ઉચ્ચારણરૂપી આ) વાગ્વલતા ચાર અક્ષરરૂપી પાંદડાંવાળી છે. આ (લતા) ભક્તિ(પૂર્વક સેવન કરવા)થી સિદ્ધ થઈને (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એમ) ચારેય વર્ગનાં ફળ આપનારી બને છે. ૯

૨૪. દારિદ્રદહનશિવસ્તોત્રમ્

વિશ્વેશ્વરાય નરકાર્ણવતારણાય

કર્ણામૃતાય શશિશેખરધારણાય ।

કર્પૂરકાન્તિધવલાય જટાધરાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૧ ॥

સમસ્ત વિશ્વના સ્વામી, નરક સમાન ભવસમુદ્રમાંથી બચાવનાર, કાર્ણથી (શ્રવણ કરવામાં) અમૃત સમાન (અર્થાત્ જેમની કીર્તિ અમૃત સમાન છે તેવા), ચંદ્રમારૂપી મુગટ ધારણ કરનાર, કર્પૂરની કાન્તિ સમાન ઉજ્જવળ, જટાધર, તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર એવા શિવજીને નમસ્કાર. ૧

ગૌરીપ્રિયાય રજનીશકલાધરાય

કાલાન્તકાય ભુજગાધિપકઙ્કણાય ।

ગઙ્ગાધરાય ગજરાજવિમર્દનાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૨ ॥

પાર્વતીવલ્લભ, રાત્રિના સ્વામી અર્થાત્ ચંદ્રરૂપી કલા ધારણ કરનાર, કાળનો પણ અંત કરનાર, નાગરાજને કંકણરૂપે ધારણ કરનાર, મસ્તક ઉપર ગંગાજીને ધારણ કરનાર, ગજરાજનો નાશ કરનાર, તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર એવા શિવજીને નમસ્કાર. ૨

ભક્તપ્રિયાય ભવરોગભયાપહાય

ઝગ્રાય દુર્ગભવસાગરતારણાય ।

જ્યોતિર્મયાય ગુણનામસુનૃત્યકાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૩ ॥

ભક્તો જેમને પ્રિય છે તેવા, સંસારરૂપી રોગ અને ભયનો નાશ કરનાર, ઝગ્રરૂપ, દુર્ગમ ભવસાગરમાંથી પાર કરાવનાર, જ્યોતિઃસ્વરૂપ, ગુણ અને નામમાં રમનાર તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર એવા શિવજીને નમસ્કાર. ૩

ચર્મામ્બરાય શવભસ્મવિલેપનાય

ભાલેક્ષણાય મણિકુण्डलમण्डિતાય ।

મઙ્ગીરપાદયુગલાય જટાધરાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૪ ॥

વ્યાધ્યર્થધારી, ચિતાની ભસ્મનું વિલેપન કરનાર, ભાલપ્રદેશમાં નેત્ર ધારણ કરનાર, મણિજડિત કુંડળથી સુશોભિત, ચરણોમાં નૂપુર ધારણ કરેલા, જટાધર તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર એવા શિવજીને નમસ્કાર. ૪

પઞ્ચાનનાય ફણિરાજવિભૂષણાય

હેમાંશુકાય ભુવનત્રયમણ્ડિતાય ।

આનન્દભૂમિવરદાય તમોમયાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૫ ॥

પંચમુખ, નાગરાજરૂપી આભૂષણવાળા, સુવર્ણ સમાન દેદીપ્યમાન વર્ણવાળા, ત્રણે લોકના આભૂષણરૂપ, આનંદભૂમિ (કાશીનગરી)માં રહીને વરદાન આપનારા, તમોગુણથી યુક્ત (તમઃસ્વરૂપ) તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર એવા શિવજીને નમસ્કાર. ૫

ભાનુપ્રિયાય ભવસાગરતારણાય

કાલાન્તકાય કમલાસનપૂજિતાય ।

નેત્રત્રયાય શુભલક્ષણલક્ષિતાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૬ ॥

સૂર્યને પ્રિય, ભવસાગરમાંથી તારનાર, કાળનો અંત લાવનાર, કમલાસન (બ્રહ્માજી)થી પૂજિત, ત્રણ નેત્રવાળા, શુભ લક્ષણોથી યુક્ત તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર એવા શિવજીને નમસ્કાર. ૬

રામપ્રિયાય રઘુનાથવરપ્રદાય

નાગપ્રિયાય નરકાર્ણવતારણાય ।

પુણ્યેષુ પુણ્યભરિતાય સુરાર્ચિતાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૭ ॥

(ભગવાન) શ્રીરામચંદ્રજીને પ્રિય, રઘુનાથ શ્રીરામચંદ્રજીને વરદાન પ્રદાન કરનાર, નાગના પ્રેમી, નરક સમાન ભવસમુદ્રમાંથી બચાવનાર, પુણ્યશાળીઓમાં અત્યંત પુણ્યશાળી, દેવતાઓમાં સુપૂજિત તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૭

મુક્તેશ્વરાય ફલદાય ગણેશ્વરાય

ગીતપ્રિયાય વૃષભેશ્વરવાહનાય ।

માતઙ્ગચર્મવસનાય મહેશ્વરાય

દારિદ્રદુઃખદહનાય નમઃ શિવાય ॥ ૮ ॥

મુક્ત (યોગીઓ)ના સ્વામી, કર્મફળદાતા, (પ્રમથાદિ) ગણોના સ્વામી, સંગીતપ્રિય નંદિવાહન, હાથીના ચર્મનું વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, મહેશ્વર તેમ જ દારિદ્રરૂપી દુઃખનો નાશ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૮

વસિષ્ઠેન કૃતં સ્તોત્રં સર્વરોગનિવારણમ્ ।

સર્વસમ્પત્કરં શીઘ્રં પુત્રપૌત્રાદિવર્ધનમ્ ।

ત્રિસન્ધ્યં યઃ પઠેન્નિત્યં સ હિ સ્વર્ગમવાપ્નુયાત્ ॥ ૯ ॥

સર્વ રોગોનું નિવારણ કરનાર, શીઘ્ર સર્વ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર અને પુત્ર-પૌત્રાદિની વૃદ્ધિ કરનાર એવા આ મહર્ષિ વસિષ્ઠજીએ રચેલ સ્તોત્રનો જે નિત્ય ત્રણ સંધ્યા સમયે પાઠ કરે છે તેને અવશ્ય સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. ૯

મહર્ષિ વસિષ્ઠ

૨૫. શિવવન્દના

વન્દે દેવમુમાપતિં સુરગુરું વન્દે જગત્કારણં
વન્દે પન્નગભૂષણં મૃગધરં વન્દે પશૂનાં પતિમ્ ।
વન્દે સૂર્યશશાઙ્કવહ્નિનયનં વન્દે મુકુન્દપ્રિયં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૧ ॥

દેવતાઓના ગુરુ ઉમાપતિ મહાદેવને હું વંદું છું. જગતના કારણરૂપને હું વંદું છું. સર્પભૂષણ મૃગધરને હું વંદું છું. પશુપતિને હું વંદું છું. સૂર્ય, ચંદ્ર તેમ જ અગ્નિરૂપી ત્રણ નેત્ર ધરાવનારને હું વંદું છું. વિષ્ણુપ્રિયને હું વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને હું વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને હું વંદું છું. ૧

વન્દે સર્વજગદ્વિહારમતુલં વન્દેઽન્ધકઘ્વંસિનં
વન્દે દેવશિખામણિં શશિનિભં વન્દે હરેર્વલ્લભમ્ ।
વન્દે નાગભુજઙ્ગભૂષણધરં વન્દે શિવં ચિન્મયં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૨ ॥

સમગ્ર જગતમાં વિહાર કરનારને હું વંદું છું. અંધકાસુરનો નાશ કરનારને વંદું છું. દેવોમાં શ્રેષ્ઠ અને ચંદ્ર સમાન શુભ જે છે તેમને વંદું છું. શ્રીહરિના વલ્લભને વંદું છું. નાગ અને સાપરૂપી આભૂષણ ધારણ કરનારને હું વંદું છું. ચિન્મય શિવને હું વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને હું વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને હું વંદું છું. ૨

વન્દે દિવ્યમચિન્ત્યમદ્વયમહં વન્દેઽર્કદર્પાપહં
વન્દે નિર્મલમાદિમૂલમનિશં વન્દે મર્ખઘ્વંસિનમ્ ।
વન્દે સત્યમનન્તમાદ્યમભયં વન્દેઽતિશાન્તાકૃતિં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૩ ॥

દિવ્ય, અચિન્ત્ય, અદ્વયને હું વંદું છું. સૂર્યના દર્પનો વિનાશ કરનારને હું વંદું છું. નિર્મળ, આદિકારણને હું નિરંતર વંદું છું. (અથવા અનિશ અર્થાત્ ચેષ્ટાનો અભાવ

જેમનામાં નથી તેમને હું વંદું છું). દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનારને વંદું છું. સત્ય, અનંત, આદ્ય, અભયસ્વરૂપને વંદું છું. અતિ શાંત આકૃતિને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને હું વંદું છું. ૩

વન્દે ભૂરથમમ્બુજાક્ષવિશિખં વન્દે શ્રુતીઘોટકં
વન્દે શૈલશરાસનં ફણિગુણં વન્દેઽધિતૂળીરકમ્ ।
વન્દે પદ્મજસારથિં પુરહરં વન્દે મહાભૈરવં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૪ ॥

ધરતી જેમનો રથ છે અને ભગવાન વિષ્ણુરૂપી જેમનાં બાણ છે તેમને હું વંદું છું. શ્રુતિઓ જેમના અથ છે તેમને વંદું છું. મેરુ પર્વતરૂપી જેમનું બાણ છે અને શેષનાગ જેમના બાણની પાછા છે તેમને વંદું છું. આકાશ જેમનું (બાણ મૂકવાનું) ભાથું છે તેમને વંદું છું. બ્રહ્માજી જેમના સારથિ છે તે ત્રિપુરહરને વંદું છું. મહાભૈરવને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને વંદું છું. ૪

વન્દે પન્નમુખામ્બુજં ત્રિનયનં વન્દે લલાટેક્ષણં
વન્દે વ્યોમગતં જટાસુમુકુટં ચન્દ્રાર્ધગઙ્ગાધરમ્ ।
વન્દે ભસ્મકૃતત્રિપુણ્ડજટિલં વન્દેઽષ્ટમૂર્ત્યાત્મકં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૫ ॥

પંચમુખ તેમ જ ત્રિનયનને હું વંદું છું. જેમના લલાટમાં નેત્ર છે, તેમને વંદું છું. આકાશવ્યાપી જટારૂપી મુગટ ધારણ કરનારને તેમ જ અર્ધચંદ્ર અને ગંગાને ધારણ કરનારને વંદું છું. જેમણે ભસ્મનું ત્રિપુંડ કર્યું છે તથા જે જટાધારી છે તેમને વંદું છું. અષ્ટમૂર્તિસ્વરૂપ જે છે તેમને હું વંદન કરું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને વંદું છું. ૫

વન્દે કાલહરં હરં વિષધરં વન્દે મૃડં ધૂર્જટિં
વન્દે સર્વગતં દયામૃતનિધિં વન્દે નૃસિંહાપહમ્ ।
વન્દે વિપ્રસુરાર્ચિતાઙ્ગિકમલં વન્દે ભગાક્ષાપહં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૬ ॥

કાળનું હરણ કરનાર હરને, વિષધરને હું વંદું છું. સુખસ્વરૂપ ધૂર્જટિને હું વંદું છું. સર્વવ્યાપી અને દયામૃતના સાગરને હું વંદું છું. નૃસિંહના મદનું હરણ કરનારને હું વંદું છું. જેમનાં ચરણકમળો બ્રાહ્મણો અને દેવોથી પૂજિત છે તેમને હું વંદું છું. જે ભગનેત્રનો વિનાશ કરનાર છે તેમને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને વંદું છું. ૬

વન્દે મङ્ગલરાજતાદ્રિનિલયં વન્દે સુરાધીશ્વરં
વન્દે શङ્કરમપ્રમેયમતુલં વન્દે યમદ્વેષિણમ્ ।
વન્દે કુण्डलિરાજકુण्डલધરં વન્દે સહસ્ત્રાનનં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શङ્કરમ્ ॥ ૭ ॥

મંગળ રાજતાદ્રિ પર્વત પર નિવાસ કરનારને વંદન કરું છું. દેવોના અધીશ્વરને વંદન કરું છું. અપ્રમેય, અતુલનીય શ્રીશંકરને વંદું છું. યમરાજના દ્વેષી અર્થાત્ મૃત્યુના ભયને દૂર કરનારને વંદું છું. નાગરાજ વાસુકીરૂપી કુંડળ ધારણ કરનારને વંદું છું. સહસ્ર મુખ ધરાવનારને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને વંદું છું. ૭

વન્દે હંસમતીન્દ્રિયં સ્મરહરં વન્દે વિરૂપેક્ષણં
વન્દે ભૂતગણેશમવ્યયમહં વન્દેઽર્થરાજ્યપ્રદમ્ ।
વન્દે સુન્દરસૌરભેયગમનં વન્દે ત્રિશૂલાયુધં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શङ્કરમ્ ॥ ૮ ॥

અતીન્દ્રિય, સ્મરહર તેમ જ આત્મરૂપથી વિરાજમાન પ્રભુને હું વંદું છું. વિરૂપાક્ષને વંદું છું. ભૂતગણના સ્વામીને, અવ્યયને વંદું છું. સંપત્તિ તેમ જ રાજ્યનું પ્રદાન કરનારને વંદું છું. સુંદર વૃષભ ઉપર સવારી કરનારને વંદું છું. ત્રિશૂળરૂપી આયુધ ધારણ કરનારને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને વંદું છું. ૮

વન્દે સૂક્ષ્મમનન્તમાદ્યમભયં વન્દેઽન્ધકારાપહં
વન્દે રાવણનન્દિભૃદ્ગિવિનતં વન્દે સુપર્ણાવૃતમ્ ।
વન્દે શૈલસુતાર્ધભાગવપુષં વન્દે ભયં ત્ર્યમ્બકં
વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શङ્કરમ્ ॥ ૯ ॥

સૂક્ષ્મ, અનંત, આદ્ય, અભયસ્વરૂપને હું વંદું છું. અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરનારને વંદું છું. રાવણ, નંદિ અને ભૂંગીથી વંદિતને હું વંદું છું. સુપાર્શ્વ અર્થાત્ દેવી પાર્વતીથી આલિંગિતને વંદું છું. પર્વતપુત્રી દેવી પાર્વતીરૂપી જેમનો દેહારો છે તેમને હું વંદું છું. (પાપરૂપી શત્રુઓ માટે) ભયસ્વરૂપ ત્રિનેત્રને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને શ્રીશંકરને વંદું છું. ૯

વન્દે પાવનમમ્બરાત્મવિભવં વન્દે મહેન્દ્રેશ્વરં
 વન્દે ભક્તજનાશ્રયામરતરું વન્દે નતાભીષ્ટદમ્ ।
 વન્દે જહ્નુસુતામ્બિકેશમનિશં વન્દે ગણાધીશ્વરં
 વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥ ૧૦ ॥

આકાશસ્વરૂપ જેમનો વૈભવ છે તેવા પવિત્ર (શિવજી)ને હું વંદું છું. મહેન્દ્રના ઈશ્વરને હું વંદું છું. ભક્તજનો માટે જે કલ્પવૃક્ષ સમાન આશ્રય છે તેમને વંદું છું. નમસ્કાર કરનારને અભીષ્ટ ફળ પ્રદાન કરનારને વંદું છું. જહ્નુમુનિની પુત્રી જાહ્નવીના તેમ જ અંબિકાના સ્વામીને હું સતત વંદન કરું છું. ગણાધીશ્વરને હું વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને વંદું છું. ૧૦

૨૬. વિશ્વનાથાષ્ટકમ્

ગङ્ગાતરઙ્ગરમણીયજટાકલાપં

ગૌરીનિરન્તરવિભૂષિતવામભાગમ્ ।

નારાયણપ્રિયમનઙ્ગમદાપહારં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૧ ॥

ગંગા-તરઙ્ગ-રમણીય-જટા-કલાપમ્ - ગંગાજીના તરંગરૂપી રમણીય જટાકલાપવાળા
ગૌરી-નિરન્તર-વિભૂષિત-વામ-ભાગમ્ - દેવી પાર્વતીથી નિરંતર વિભૂષિત વામ અંગવાળા
નારાયણપ્રિયમ્ - ભગવાન નારાયણના પ્રિય અનઙ્ગ-મદ-અપહારમ્ - કામદેવના મદનું
અપહરણ કરનાર વારાણસી-પુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ
વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

ગંગાજીના તરંગરૂપી રમણીય જટાકલાપવાળા, દેવી પાર્વતીથી નિરંતર વિભૂષિત
વામ અંગવાળા, ભગવાન નારાયણના પ્રિય, કામદેવના મદનું અપહરણ કરનાર,
વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૧

વાચામગોચરમનેકગુણસ્વરૂપં

વાગીશવિષ્ણુસુરસેવિતપાદપીઠમ્ ।

વામેન વિગ્રહવરેણ કલત્રવન્તં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૨ ॥

વાચામ્-અગોચરમ્ - વાણીથી અગોચર અનેક-ગુણ-સ્વરૂપમ્ - અનેક ગુણસ્વરૂપ
વાગીશ-વિષ્ણુ-સુરસેવિત-પાદપીઠમ્ - બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તેમ જ અન્ય દેવોથી સેવિત
ચરણપાદુકાવાળા વામેન - વામ વિગ્રહવરેણ - ઉત્તમ વિગ્રહથી કલત્રવન્તમ્ -
અર્ધાંગિનીવાળા વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ
વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

વાણીથી અગોચર, અનેક ગુણસ્વરૂપ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તેમ જ અન્ય દેવોથી સેવિત
ચરણપાદુકાવાળા, જેમના ઉત્તમ વામ વિગ્રહમાં અર્ધાંગિની દેવી પાર્વતી વિરાજિત

છે તેવા વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૨

ભૂતાધિપં ભુજગભૂષણભૂષિતાઙ્ગં

વ્યાઘ્રાજિનામ્બરધરં જટિલં ત્રિનેત્રમ્ ।

પાશાઙ્કુશાભયવરપ્રદશૂલપાણિં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૩ ॥

ભૂતાધિપમ્ - ભૂતપ્રેતોના સ્વામી ભુજગ-ભૂષણ-ભૂષિતાઙ્ગમ્ - સર્પરૂપી આભૂષણથી વિભૂષિત અંગવાળા વ્યાઘ્ર-અજિન-અમ્બરધરમ્ - વ્યાઘ્રચર્મરૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરનાર જટિલમ્ - જટાધારી ત્રિનેત્રમ્ - ત્રિનેત્ર પાશ-અઙ્કુશ-અભય-વરપ્રદ-શૂલપાણિમ્ - હાથમાં પાશ, અંકુશ, અભય એવં વરદાયક મુદ્રા તેમ જ ત્રિશૂળ ધારણ કરનાર વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

ભૂતપ્રેતોના સ્વામી, સર્પરૂપી આભૂષણથી વિભૂષિત અંગવાળા, વ્યાઘ્રચર્મરૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, જટાધારી, ત્રિનેત્રધારી, હાથમાં પાશ, અંકુશ, અભય એવં વરદાયક મુદ્રા તેમ જ ત્રિશૂળ ધારણ કરનાર, વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૩

શીતાંશુશોભિતકિરીટવિરાજમાનં

ભાલેક્ષણાનલવિશોધિતપન્નબાણમ્ ।

નાગાધિપારચિતભાસુરકર્ણપૂરં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૪ ॥

શીતાંશુ-શોભિત-કિરીટ-વિરાજમાનમ્ - ચંદ્ર દ્વારા પ્રકાશિત મુગટથી સુશોભિત ભાલ-ઈક્ષણ-અનલ-વિશોધિત-પન્ન-બાણમ્ - જેનાં પાંચ બાણ છે તેવા કામદેવને ભાલપ્રદેશમાંના નેત્રાગ્નિથી ભસ્મ કરનાર નાગાધિપ-આરચિત-ભાસુર-કર્ણપૂરમ્ - નાગરાજથી રચાયેલ તેજસ્વી કુંડળવાળા વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

ચંદ્રને લીધે પ્રકાશમાન મુગટથી સુશોભિત, ભાલપ્રદેશમાંના ત્રીજા નેત્રના અગ્નિથી

કામદેવને ભસ્મ કરનાર, નાગરાજથી રચાયેલ તેજસ્વી કુંડળવાળા, વારાણસી નગરીના સ્વામીનું ભજન કર. ૪

પઞ્ચાનનં દુરિતમત્તમતઙ્ગજાનાં

નાગાન્તકં દનુજપુઙ્ગવપન્નગાનામ્ ।

દાવાનલં મરણશોકજરાટવીનાં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૫ ॥

પઞ્ચાનનમ્ - સિંહસ્વરૂપ દુરિત-મત્ત-મતઙ્ગજાનામ્ - પાપોરૂપી મદોન્મત્ત હાથીઓના (નાશ માટે) નાગ-અન્તકમ્ - નાગનો અંત કરનાર માટે ગરુડરૂપ દનુજ-પુઙ્ગવ-પન્નગાનામ્ - શ્રેષ્ઠ (અર્થાત્ અત્યંત દુષ્ટ) દૈત્યોરૂપી સર્પસમૂહના (નાશ માટે) દાવાનલમ્ - દાવાનળસ્વરૂપ મરણ-શોક-જરા-અટવીનામ્ - મરણ, શોક અને જરારૂપી વનને માટે વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

પાપોરૂપી મદોન્મત્ત હાથીઓના નાશ માટે સિંહસ્વરૂપ, શ્રેષ્ઠ દૈત્યોરૂપી સર્પસમૂહના નાશ માટે ગરુડરૂપ તથા મરણ, શોક અને જરારૂપી વનને બાળવા માટે દાવાનળસ્વરૂપ વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૫

તેજોમયં સગુણનિર્ગુણમદ્વિતીય-

માનન્દકન્દમપરાજિતમપ્રમેયમ્ ।

નાગાત્મકં સકલનિષ્કલમાત્મરૂપં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૬ ॥

તેજોમયમ્ - તેજોમય સગુણ-નિર્ગુણમ્ - સગુણ અને નિર્ગુણ અદ્વિતીયમ્ - અદ્વિતીય આનન્દ-કન્દમ્ - આનંદ-કંદ અપરાજિતમ્ - અપરાજિત અપ્રમેયમ્ - અપ્રમેય નાગાત્મકમ્ - નાગને ધારણ કરનાર સકલ-નિષ્કલમ્ - સકળ (કળાસહિત) અને વળી નિષ્કળ (કળારહિત) આત્મરૂપમ્ - આત્મરૂપ વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

તેજોમય, સગુણ અને નિર્ગુણ, અદ્વિતીય, આનંદકંદ, અપરાજિત, અપ્રમેય, નાગને ધારણ કરનાર, સકળ અને વળી નિષ્કળ અને આત્મરૂપ, વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૬

આશાં વિહાય પરિહત્ય પાપાય નિન્દાં

પાપે મર્તિ ચ સુનિવાર્ય મનઃ સમાધૌ ।

આદાય હૃત્કમલમધ્યગતં પેરેશં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૭ ॥

આશામ્ - કામનાને વિહાય - છોડીને પરિહત્ય - પરિત્યાગ કરીને પરસ્ય - પારકાની નિન્દામ્ - નિંદાને પાપે - પાપમાં મર્તિમ્ - બુદ્ધિને ચ - અને સુનિવાર્ય - સારી રીતે હટાવીને મનઃ - મન સમાધૌ - સમાધિમાં આદાય - જોડીને હૃત્કમલ-મધ્યગતમ્ - હૃદયકમળની મધ્યમાં રહેલ પેરેશમ્ - પરમેશ્વર વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

(સર્વ) કામનાને છોડીને, પારકાની નિંદાનો પરિત્યાગ કરીને અને પાપમાંથી બુદ્ધિને સારી રીતે હટાવીને, મનને સમાધિમાં જોડીને હૃદયકમળની મધ્યમાં રહેલ પરમેશ્વર, વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૭

રાગાદિદોષરહિતં સ્વજનાનુરાગં

વૈરાગ્યશાન્તિનિલયં ગિરિજાસહાયમ્ ।

માધુર્યધૈર્યસુભગં ગરલાભિરામં

વારાણસીપુરપતિં ભજ વિશ્વનાથમ્ ॥ ૮ ॥

રાગાદિ-દોષ-રહિતમ્ - રાગાદિદોષથી રહિત સ્વજન-અનુરાગમ્ - પોતાના ભક્તો પ્રત્યે અનુરાગ રાખનાર વૈરાગ્ય-શાન્તિ-નિલયમ્ - વૈરાગ્ય અને શાંતિના ધામ ગિરિજા-સહાયમ્ - દેવી પાર્વતીના સાથી (પતિ) માધુર્ય-ધૈર્ય-સુભગમ્ - માધુર્ય અને ધૈર્યને લીધે સુભગ ગરલ-અભિરામમ્ - વિષયુક્ત કંઠને લીધે મનોરમ વારાણસીપુરપતિમ્ - વારાણસી નગરીના સ્વામી ભજ - ભજ વિશ્વનાથમ્ - વિશ્વનાથ

રાગાદિ દોષથી રહિત, પોતાના ભક્તો પ્રત્યે અનુરાગ રાખનાર, વૈરાગ્ય અને શાંતિના ધામ, દેવી પાર્વતીના પતિ, માધુર્ય અને ધૈર્યને લીધે સુભગ અને વિષયુક્ત કંઠને લીધે મનોરમ (એવા) વારાણસી નગરીના સ્વામી વિશ્વનાથનું ભજન કર. ૮

વારાણસીપુરપતે: સ્તવનં શિવસ્ય

વ્યાખ્યાતમષ્ટકમિદં પઠતે મનુષ્ય: ।

વિદ્યાં શ્રિયં વિપુલસૌખ્યમનન્તકીર્તિં

સમ્પ્રાપ્ય દેહવિલયે લભતે ચ મોક્ષમ્ ॥ ૯ ॥

વારાણસીપુરપતે: - વારાણસી નગરીના સ્વામી સ્તવનમ્ - સ્તવન શિવસ્ય - ભગવાન શિવજીનું વ્યાખ્યાતમ્ - કહેલ અષ્ટકમ્ - અષ્ટક, આઠ શ્લોકોનો સમૂહ इदम् - આ પઠતે - પાઠ કરે છે મનુષ્ય: - મનુષ્ય વિદ્યામ્ - વિદ્યા શ્રિયમ્ - શ્રી, ધન વિપુલ-સૌખ્યમ્ - પુષ્કળ સુખ અનન્ત-કીર્તિમ્ - અનંત કીર્તિ સમ્પ્રાપ્ય - સારી રીતે પ્રાપ્ત કરીને દેહવિલયે - દેહનો લય થતાં લભતે - પામે છે ચ - અને મોક્ષમ્ - મોક્ષ

વારાણસી નગરીના સ્વામી ભગવાન શિવજીના (અહીં) કહેલ આ આઠ શ્લોકના સ્તવનનો જે મનુષ્ય પાઠ કરે છે તે વિદ્યા, ધન, પુષ્કળ સુખ અને અનંત કીર્તિ સારી રીતે પ્રાપ્ત કરીને દેહનો લય થતાં મોક્ષ પામે છે. ૮

વિશ્વનાથાષ્ટકમિદં ય: પઠેચ્છિવસન્નિધૌ ।

શિવલોકમવાપ્નોતિ શિવેન સહ મોદતે ॥ ૧૦ ॥

વિશ્વનાથ-અષ્ટકમ્ - વિશ્વનાથાષ્ટક इदम् - આ ય: - જે પઠેત્ - પાઠ કરે છે શિવસન્નિધૌ - શિવજીના સાંનિધ્યમાં શિવલોકમ્ - શિવલોકને અવાપ્નોતિ - પ્રાપ્ત કરે છે શિવેન સહ - ભગવાન શિવજીની સાથે મોદતે - આનંદ કરે છે

આ વિશ્વનાથાષ્ટકનો જે (મનુષ્ય) શિવજીના સાંનિધ્યમાં પાઠ કરે છે તે શિવલોકને પ્રાપ્ત કરે છે અને શિવજીની સાથે આનંદ કરે છે. ૧૦

મહર્ષિ વ્યાસ

૨૭. વિશ્વનાથસ્તવઃ

ભવાનીકલત્રં હરં શૂલપાણિં

શરણ્યં શિવં સર્પહારં ગિરીશમ્ ।

અજ્ઞાનાન્તકં ભક્તવિજ્ઞાનદં તં

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૧ ॥

ભવાની જેમનાં પત્ની છે, પાપોનું જે હરણ કરે છે (અને) હાથમાં જે ત્રિશૂળ ધારણ કરે છે તેમને, તથા શરણ લેવા યોગ્ય, શિવ, સર્પરૂપી હાર ધારણ કરનાર, ગિરીશ, અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર, ભક્તને વિજ્ઞાન પ્રદાન કરનાર અને મનોવાંછિત (ફળ) આપનાર તે વિશ્વનાથને હું ભજું છું. ૧

અજં પદ્મવક્ત્રં ત્રિનેત્રં ગુણજ્ઞં

દયાજ્ઞાનસિન્ધું પ્રભું પ્રાણનાથમ્ ।

વિભું ભાવગમ્યં ભવં નીલકण्ठં

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૨ ॥

અજન્મા, પાંચ મુખવાળા, ત્રણ નેત્રવાળા, ગુણને જાણનારા, દયા અને જ્ઞાનના સિન્ધુ, પ્રભુ, પ્રાણનાથ, વિભુ, ભાવથી ગમ્ય, ભવ, નીલકંઠ અને મનોવાંછિત (ફળ) આપનાર વિશ્વનાથને હું ભજું છું. ૨

ચિતાભસ્મભૂષાર્ચિતાભાસુરાઙ્ગં

શ્મશાનાલયં ત્ર્યમ્બકં મુણ્ડમાલમ્ ।

કરાભ્યાં દધાનં ત્રિશૂલં કપાલં

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૩ ॥

જેમનું શરીર ચિતાની ભસ્મરૂપી આભૂષણથી અર્ચિત અને ચારે બાજુથી દીપ્તિમાન (આભાસુર) છે, શ્મશાન જેમનું નિવાસસ્થાન છે, જેમને ત્રણ આંખો છે, ખોપરીઓની માળાને જે ધારણ કરે છે, બે હાથમાં જે ત્રિશૂળ અને ખોપરીને ધારણ કરે છે, તે મનોવાંછિત (ફળ) આપનારા વિશ્વનાથને ભજું છું. ૩

અઘઘ્નં મહાભૈરવં ભીમદંષ્ટ્રં

નિરીહં તુષારાચલાભાઙ્ગૌરમ્ ।

ગજારિં ગિરૌ સંસ્થિતં ચન્દ્રચૂડં

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૪ ॥

પાપનો નાશ કરનાર, મહાભૈરવ, વિકરાળ દાંતવાળા, કામનાઓથી રહિત,
બરફના પર્વત જેવા ગૌર શરીરવાળા, ગજાસુરના શત્રુ, પર્વત પર નિવાસ કરનાર,
જટાજૂટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનાર તે મનોવાંછિત (ફળ) આપનાર વિશ્વનાથને હું
ભજું છું. ૪

વિધું ભાલદેશે વિભાતં દધાનં

ભુજઙ્ગેશસેવ્યં પુરારિં મહેશમ્ ।

શિવાસઙ્ગૃહીતાર્દ્રદેહં પ્રસન્નં

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૫ ॥

ચમકતા ચંદ્રમાને ભાલપ્રદેશમાં ધારણ કરનાર, સર્પરાજ દ્વારા સેવ્ય, ત્રિપુરાસુરના
શત્રુ, મહેશ, શિવા (દેવી પાર્વતી)એ જેમના શરીરના અડધા ભાગને ગ્રહણ કર્યો
છે તેવા, પ્રસન્ન અને મનોવાંછિત (ફળ) આપનાર વિશ્વનાથને હું ભજું છું. ૫

ભવાનીપતિં શ્રીજગન્નાથનાથં

ગણેશં ગૃહીતં બલીવર્દયાનમ્ ।

સદા વિઘ્નવિચ્છેદહેતું કૃપાલું

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૬ ॥

ભવાનીના પતિ, જગતના નાથના પણ શ્રીમાન સ્વામી, ગણોના ઈશ, જેમના
વડે બળદને વાહન તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યો છે તેવા, હંમેશાં વિઘ્નોનો વિચ્છેદ
કરવામાં કારણરૂપ, કૃપાળુ તથા મનોવાંછિત (ફળ) આપનાર વિશ્વનાથને હું ભજું
છું. ૬

અગમ્યં નટં યોગિભિર્દણ્ડપાર્ણિ

પ્રસન્નાનનં વ્યોમકેશં ભયઘ્નમ્ ।

સ્તુતં બ્રહ્માયાદિભિઃ પાદકઙ્ગં

ભજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૭ ॥

યોગીઓ વડે (પણ) અગમ્ય, નટ (નાટ્યકળામાં કુશળ), દંડ જેમના હાથમાં છે તેવા, પ્રસન્નમુખ, આકાશરૂપી કેશ જેમના છે તેવા (જેમના કેશ આકાશ સુધી વ્યાપ્ત છે તેવા), ભયનો નાશ કરનારા, જેમનાં ચરણકમળની સ્તુતિ બ્રહ્મા અને માયા વગેરે વડે (પણ) કરાઈ છે તેવા, અને મનોવાંછિત ફળ આપનારા વિશ્વનાથને હું ભજું છું. ૭

મૃડં યોગમુદાકૃતં ધ્યાનનિષ્ઠં

ધૃતં નાગયજ્ઞોપવીતં ત્રિપુણ્ડ્રમ્ ।

દદાનં પદામ્બોજનપ્રાય કામં

મજેઽહં મનોઽભીષ્ટદં વિશ્વનાથમ્ ॥ ૮ ॥

આનંદમૂર્તિ, યોગમુદ્રા ધારણ કરનાર, ધ્યાનનિષ્ઠ, સર્પનું યજ્ઞોપવીત ધારણ કરનાર, ત્રિપુંડ (ધારણ કરનાર), ચરણકમળમાં ઝૂકેલા (ભક્ત)ને તેનું ઇચ્છિત આપનાર તથા મનોવાંછિત (ફળ) આપનારા વિશ્વનાથને હું ભજું છું. ૮

મૃડસ્ય સ્વયં યઃ પ્રભાતે પઠેન્ના

હૃદિસ્થઃ શિવસ્તસ્ય નિત્યં પ્રસન્નઃ ।

ચિરસ્થં ધનં મિત્રવર્ગં કલત્રં

સુપુત્રં મનોઽભીષ્ટમોક્ષં દદાતિ ॥ ૯ ॥

જે મનુષ્ય (ના) પ્રભાતના સમયે (આ સ્તોત્રનો) પાઠ કરે છે (તેના) હૃદયમાં સ્થિત થઈને સ્વયં શિવજી હંમેશાં તેના પર પ્રસન્ન રહે છે, અને ચિરસ્થાયી સંપત્તિ, મિત્રવર્ગ, પત્ની, સત્યુત્ર, મનોવાંછિત વસ્તુ તથા મોક્ષ પ્રદાન કરે છે. ૯

યોગીશમિશ્રમુખપદ્મજનિર્ગતં યો

વિશ્વેશ્વરાષ્ટકમિદં પઠતિ પ્રભાતે ।

આસાદ્ય શઙ્કરપદામ્બુજયુગ્મભક્તિં

ભુક્ત્વા સમૃદ્ધિમિહ યાતિ શિવાન્તિકેઽન્તે ॥ ૧૦ ॥

યોગીશ મિશ્રના મુખકમળથી નિર્ગત આ વિશ્વેશ્વરાષ્ટકનો જે મનુષ્ય પ્રભાતે પાઠ કરે છે તે (ભગવાન) શંકરના ચરણકમળયુગલની ભક્તિ પ્રાપ્ત કરીને આ લોકમાં સમૃદ્ધિ ભોગવીને અંતે શિવજીનું સાંનિધ્ય પ્રાપ્ત કરી લે છે. ૧૦

યોગીશ મિશ્ર

૨૮. શિવસ્તુતિ:

સ્કન્દ ઉવાચ

નમઃ શિવાયાસ્તુ નિરામયાય નમઃ શિવાયાસ્તુ મનોમયાય ।

નમઃ શિવાયાસ્તુ સુરાર્ચિતાય તુભ્યં સદા ભક્તકૃપાપરાય ॥ ૧ ॥

સ્કંદ બોલ્યા

(સર્વ પ્રકારના) રોગ-શોકથી રહિત (ભગવાન) શિવજી (કલ્યાણસ્વરૂપ)ને નમસ્કાર હો. (સર્વના) મનરૂપે નિવાસ કરી રહેલા શિવજીને નમસ્કાર હો. દેવો વડે પૂજિત શિવજીને નમસ્કાર હો. ભક્તો પર નિરંતર કૃપા કરનારા આપને (નમસ્કાર હો). ૧

નમો ભવાયાસ્તુ ભવોદ્ભવાય નમોઽસ્તુ તે ધ્વસ્તમનોભવાય ।

નમોઽસ્તુ તે ગૂઢમહાવ્રતાય નમોઽસ્તુ માયાગહનાશ્રયાય ॥ ૨ ॥

સંસારની ઉત્પત્તિના કારણ (ભગવાન) ભવને નમસ્કાર હો. મનમાંથી ઉત્પન્ન થનાર (કામદેવ)નો વિધ્વંસ કરનાર આપને નમસ્કાર હો. ગૂઢ ભાવથી મહાવ્રતનું પાલન કરનાર આપને નમસ્કાર હો. માયાના ગહન આશ્રય (એવા આપ)ને નમસ્કાર હો. ૨

નમોઽસ્તુ શર્વાય નમઃ શિવાય નમોઽસ્તુ સિદ્ધાય પુરાતનાય ।

નમોઽસ્તુ કાલાય નમઃ કલાય નમોઽસ્તુ તે કાલકલાતિગાય ॥ ૩ ॥

(પ્રલયકાળમાં જગતનો સંહાર કરનારા આપ) શર્વને નમસ્કાર હો. શિવને નમસ્કાર હો. સિદ્ધ (અને) પુરાતનને નમસ્કાર હો. કાળને નમસ્કાર હો. (સર્વની કલના અર્થાત્ ગણના કરનાર આપ) કલને નમસ્કાર હો. કાળની કળાનું અતિક્રમણ કરીને રહેનાર આપને નમસ્કાર હો. ૩

નમો નિર્સર્ગાત્મકભૂતિકાય નમોઽસ્ત્વમેયોક્ષમર્હદ્ધિકાય ।

નમઃ શરણ્યાય નમોઽગુણાય નમોઽસ્તુ તે ભીમગુણાનુગાય ॥ ૪ ॥

સ્વાભાવિક ઐશ્વર્યથી સંપન્નને નમસ્કાર હો. અપ્રમેય (મહિમાવાળા) વૃષભથી અને મહા સમૃદ્ધિથી સંપન્નને નમસ્કાર હો. (બધા માટે) શરણ લેવા યોગ્યને નમસ્કાર. નિર્ગુણને નમસ્કાર. ભયાનક ગુણોથી સંપન્ન અનુચરોવાળા આપને નમસ્કાર હો. ૪

નમોઽસ્તુ નાનાભુવનાધિકર્ત્રે નમોઽસ્તુ ભક્તાભિમતપ્રદાત્રે ।

નમોઽસ્તુ કર્મપ્રસવાય ધાત્રે નમઃ સદા તે ભગવાન્સુકર્ત્રે ॥ ૫ ॥

વિવિધ ભુવનો પર અધિકાર ધરાવનારા આપને નમસ્કાર હો. ભક્તોને મનોવાંછિત ફળ પ્રદાન કરનારા (આપ)ને નમસ્કાર હો. કર્મોનું ફળ આપનારાને તથા (સર્વનું ધારણ-પોષણ કરનાર) ધાતાને નમસ્કાર હો. હે ભગવાન ! ઉત્તમ કર્તા એવા આપને સદા નમસ્કાર. ૫

અનન્તરૂપાય સદૈવ તુભ્યમસહ્યકોપાય સદૈવ તુભ્યમ્ ।

અમેયમાનાય નમોઽસ્તુ તુભ્યં વૃષેન્દ્રયાનાય નમોઽસ્તુ તુભ્યમ્ ॥ ૬ ॥

અનંત રૂપ ધરાવનારા આપને સદૈવ (નમસ્કાર). અસહ્ય ક્રોધ ધરાવનારા આપને સદૈવ (નમસ્કાર). અમાપ સ્વરૂપવાળા આપને નમસ્કાર હો. શ્રેષ્ઠ વૃષભરૂપી વાહનવાળા આપને નમસ્કાર હો. ૬

નમઃ પ્રસિદ્ધાય મહૌષધાય નમોઽસ્તુ તે વ્યાધિગણાપહાય ।

ચરાચરાયાથ વિચારદાય કુમારનાથાય નમઃ શિવાય ॥ ૭ ॥

પ્રસિદ્ધને અને (અથવા પ્રસિદ્ધ એવા) મહા ઔષધરૂપને નમસ્કાર. વ્યાધિઓના સમૂહનો નાશ કરનાર આપને નમસ્કાર હો. ચરાચરસ્વરૂપ, (તત્ત્વનો) વિચાર (કરવાની શક્તિ) પ્રદાન કરનાર, કુમારનાથ (કાર્તિકેયના સ્વામી) શિવજીને નમસ્કાર હો. ૭

મમેશ ભૂતેશ મહેશ્વરોઽસિ કામેશ વાગીશ બલેશ ધીશ ।

ક્રોધેશ મોહેશ પરાપરેશ નમોઽસ્તુ મોક્ષેશ ગુહાશયેશ ॥ ૮ ॥

હે મારા સ્વામી, હે ભૂતોના સ્વામી, (આપ) મહેશ્વર છો. હે સમસ્ત ભોગોના અધિપતિ, હે વાણીના અધિપતિ, હે બળના સ્વામી, હે બુદ્ધિના ઈશ્વર, હે ક્રોધના

સ્વામી, હે મોહના સ્વામી, હે પર અને અપર (કારણ અને કાર્ય)ના સ્વામી,
હે મોક્ષના (મોક્ષ પ્રદાન કરનાર) સ્વામી, હે સર્વની (હૃદય)ગુહામાં નિવાસ કરનારા
સ્વામી, (આપને) નમસ્કાર હો. ૮

શિવ ઉવાચ

ये च सायं तथा प्रातस्त्वत्कृतेन स्तवेन माम् ।
स्तोष्यन्ति परया भक्त्या शृणु तेषां च यत्फलम् ॥ ९ ॥

न व्याधिर्न च दारिद्र्यं न चैवेष्टवियोजनम् ।
भुक्त्वा भोगान्दुर्लभांश्च मम यास्यन्ति सद्य ते ॥ १० ॥

શિવજી બોલ્યા

તમારા દ્વારા કરવામાં આવેલી આ સ્તુતિથી જે લોકો સાયંકાળે અને પ્રાતઃકાળે
પૂર્ણ ભક્તિપૂર્વક મારું સ્તવન કરશે, તેમને જે ફળ પ્રાપ્ત થશે તે સાંભળો. (તેમને)
રોગ નહીં થાય, દરિદ્રતા નહીં આવે, અને પ્રિય જનોથી ક્યારેય વિયોગ નહીં
થાય. (આ સંસારમાં) દુર્લભ ભોગો ભોગવીને તેઓ મારા (પરમ)ધામને પ્રાપ્ત
કરશે. ૯ - ૧૦

સ્કંદપુરાણ, કુમારિકાખંડ

૨૧. નટરાજસ્તોત્રમ્

સદઞ્જિતમુદઞ્જિતનિકુઞ્જિતપદં ઝલઝલઞ્જલિતમઞ્જુકટકં
પતઞ્જલિદૂગઞ્જનમનઞ્જનમચઞ્જલપદં જનનભઞ્જનકરમ્ ।
કદમ્બરુચિમમ્બરવસં પરમમમ્બુદકમ્બકવિડમ્બકગલં
ચિદમ્બુધિમણિં બુધહૃદમ્બુજરવિં પરચિદમ્બરનટં હૃદિ ભજે ॥ ૧ ॥

સજ્જનો દ્વારા સન્માનિત, આનંદથી ડોલતા, નીચેની તરફ નમાવેલા ચરણવાળા; ઝલઝલ (પ્રકાશતા) હાલતા સુંદર કડાવાળા, (સ્તોત્રકાર) પતંજલિની આંખો માટે આંજણરૂપ, સ્વયં રાત્રિ(થી ઉપલક્ષિત અજ્ઞાનાંધકાર)થી રહિત, સ્થિર પદ (અર્થાત્ સ્થાન)વાળા, જન્મ(થી ઉપલક્ષિત સંસાર)નો ભંગ કરનારા, કદંબ (એક પ્રકારના વૃક્ષ)(ની કાંતિ જેવી શરીરની) કાંતિવાળા, આકાશરૂપી વસ્ત્રવાળા (અર્થાત્ દિગંબર), (આકાશમાં) ધૂમતા (કમ્બક) વાદળની (અમ્બુદ) નકલ કરતા (વિડમ્બક) ગળાવાળા, ચૈતન્યસાગરમાંના મણિ, જ્ઞાનીઓના હૃદયકમળને (ખીલવનાર) સૂર્યરૂપી ઉત્તમ ચિદાકાશમાંના શ્રેષ્ઠ નટને હું હૃદયમાં ભજું છું. ૧

હરં ત્રિપુરભઞ્જનમનન્તકૃતકઙ્કણમખણ્ડદયમન્તરહિતં
વિરિઞ્ચિસુરસંહતિવિચિન્તિતપદં તરુણચન્દ્રભુજગેન્દ્રમુકુટમ્ ।
પરં પદવિખણ્ડિતયમં ભસિતમણ્ડિતતનું મદનવઞ્ચનપરં
ચિરન્તનમમું પ્રણવસઞ્ચિતનિધિં પરચિદમ્બરનટં હૃદિ ભજે ॥ ૨ ॥

ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનાર, અનંત નાગનું જેમણે કંકણ કર્યું છે તેવા, અખંડ દયાવાળા, અંતરહિત, બ્રહ્મા(થી માંડીને બધા) દેવોનો સમૂહ જેમના ચરણનું ચિંતન કરે છે તેવા, તરુણ (અર્થાત્ બીજના) ચંદ્ર અને સર્પરાજ (વાસુકિ)રૂપી મુગટવાળા, ચરણથી યમનો નાશ કરનારા, ભસ્મથી શોભતા શરીરવાળા, કામદેવને છેતરવામાં લાગેલા, ચિરંતન, પ્રણવની અંદર જેમનો (જેમના સ્વરૂપનો અથવા સિદ્ધિનો) ખજાનો સંચિત છે તેવા ઉત્તમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરનારા) નટ (અને) શ્રેષ્ઠ એવા આ હરને હું હૃદયમાં ભજું છું. ૨

शिवं दशदिगन्तरविजृम्भितकरं करलसन्मृगशिशुं पशुपतिं
हरं शशिधनञ्जयपतङ्गनयनं परचिदम्बरनटं हृदि भजे ॥ ३ ॥

આખા જગતનું રક્ષણ કરી રહેલા (કરે છે તેવા), જેમના ગુણોની ઊંચાઈ અભંગ છે તેવા, નિર્મળ, ચંદ્રને જેમણે ધારણ કર્યો છે તેવા, ગંગા (સુસરિત)ના તરંગના સમૂહ (નિકુરમ્બ)ને પકડી રાખનારી (ધૃતિ-લમ્પટ) જટાવાળા, યમ (શમન) (અર્થાત્ મૃત્યુ) અને અહંકાર (અથવા પાપંડ, ધમંડ, પાપ, દુષ્ટતા કે ઈંદ્રના વજ્ર)નું સારી રીતે હરણ કરનાર, સંસારનું હરણ કરનાર, કલ્યાણકારી, દસે દિશાઓના અંત સુધી ફેલાયેલા હાથવાળા, હાથમાં શોભતા હરણના બચ્ચાવાળા, પશુપતિ, ચંદ્ર, અગ્નિ (ધનજ્ઞય) અને સૂર્ય (પતંજલ)રૂપી (ત્રણ) નેત્રોવાળા અને પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરતા) નટ હરને હું (હૃદયમાં) ભજું છું. ૩

अनन्तनवरलविलसत्कटककिङ्किणिझलज्झलझलज्झलरवं
मुकुन्दविधिहस्तगतमहललयध्वनिधिमिद्धिमितनर्तनपदम् ।
शकुन्तरथबर्हिरथनन्दिमुखशृङ्गिरिटिभृङ्गिगणसङ्घनिकटं
सनन्दसनकप्रमुखवन्दितपदं परचिदम्बरनटं हृदि भजे ॥ ४ ॥

અનંત નવીન રત્નોથી ચમકતા કડાની ધૂધરીઓના ઝણઝણ ઝણઝણ ધ્વનિવાળા, હાથમાં રહેલ ડમરુ (મદ્દલ ?)ના લયબદ્ધ ધ્વનિથી વિષ્ણુ (મુકુન્દ) અને બ્રહ્મા (વિધિ)ને ધિમિત્ ધિમિત નર્તન કરાવનારા ચરણવાળા, શકુંત જેમનું વાહન છે (શકુન્ત-સ્થ) તેવા (અર્થાત્ ગણેશ ?) અને મોર જેમનું વાહન છે (બર્હિ-સ્થ) (કાર્તિકેય) અને નંદિ જેમાં મુખ્ય છે તેવા શૃંગિ, રિટિ, ભૃંગિ વગેરે ગણોના સમૂહની નિકટ છે તેવા, સનંદન, સનક જેવા અગ્રણીઓથી વંદિત ચરણવાળા તથા પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરતા) નટનું હું હૃદયમાં ભજન કરું છું. ૪

अनन्तमहसं त्रिदशवन्द्यचरणं मुनिहृदन्तरवसन्तममलं
कबन्धवियदिन्द्रवनिगन्धवहवह्निमखबन्धुरविमञ्जुवपुषम् ।
अनन्तविभवं त्रिजगदन्तरमणिं त्रिनयनं त्रिपुरखण्डनपरं
सनन्दमुनिवन्दितपदं सकरुणं परचिदम्बरनटं हृदि भजे ॥ ५ ॥

અનંત તેજવાળા; દેવોથી વંદન કરાવા યોગ્ય ચરણવાળા; મુનિઓના હૃદયની અંદર નિવાસ કરનારા; નિર્મળ; જળ (કવન્ધ), આકાશ, ચંદ્ર, પૃથ્વી, વાયુ (ગન્ધવહ), અગ્નિ, યજ્ઞ કરનાર પુરોહિત (મુખવન્ધુ) અને સૂર્ય (આ આઠ મૂર્તિરૂપ) મનોહર શરીરવાળા; અનંત વૈભવવાળા, ત્રણે જગતમાંના મણિરૂપ, ત્રણ નયનવાળા; ત્રિપુરાસુરના ખંડનને પરાયણ; સનંદન (વગેરે) મુનિઓથી વંદિત ચરણવાળા; કરુણા સહિતના પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરતા) નટને હું (હૃદયમાં) ભજું છું. ૫

અચિન્ત્યમલિવૃન્દરુચિબન્ધુરગલં કુરિતકુન્દનિકુરમ્બધવલં
મુકુન્દસુરવૃન્દબલહન્તૃકૃતવન્દનલસન્તમહિકુણ્ડલધરમ્ ।

અકમ્પમનુકમ્પિતરતિં સુજનમઙ્ગલનિર્ધિં ગજહરં પશુપતિં
ધનઞ્જયનુતં પ્રણતરઞ્જનપરં પરચિદમ્બરનટં હૃદિ ભજે ॥ ૬ ॥

અચિન્ત્ય, ભમરાઓના સમૂહના રંગ જેવા (રંગના) (અને) લહરદાર (ઊંચાનીચા) (અથવા રમ્ય) ગળાવાળા, ખીલેલાં (કુરિત અર્થાત્ અડ્ડકુરિત) કુંદ પુષ્પના સમૂહ જેવા ધવલ, વિષ્ણુ (વગેરે) દેવોના સમૂહના બળને હણનારા (અસુરો) વડે વંદન કરાવાથી શોભતા, સાપનું કુંડળ ધારણ કરનાર, અકંપ્ય, અનુકંપાભર્યા પ્રેમવાળા, સજ્જનો માટે મંગળ નિધિરૂપ, ગજાસુરનો નાશ કરનાર, પશુપતિ, અર્જુન (ધનંજય)થી સ્તુતિ કરાયેલા, પ્રજ્ઞામ કરનારને (ઈચ્છિત વરદાનથી) ખુશ કરનારા તથા પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરતા) નટને હું હૃદયમાં ભજું છું. ૬

પરં સુરવરં પુરહરં પશુપતિં જનિતદન્તિમુખવળમુખમમું
મૃડં કનકપિઙ્ગલજટં સનકપઙ્કજરવિં સુમનસં હિમરુચિમ્ ।

અસઙ્ગમનસં જલધિજન્મગરલં કવલયન્તમતુલં ગુણનિર્ધિં
સનન્દવરદં શમિતમિન્દુવદનં પરચિદમ્બરનટં હૃદિ ભજે ॥ ૭ ॥

પરમ, શ્રેષ્ઠ દેવ, ત્રિપુરાસુરના નાશક, પશુપતિ, હાથી (દન્તિ)ના મુખવાળા (ગણપતિ) અને છ મુખવાળા (કાર્તિકેય)ના જનક, મૃડ, સોના જેવી પિંગળ જટાવાળા, સનત્કુમારરૂપી કમળ(ને ખીલવવા) માટે સૂર્યરૂપ, સુંદર મનવાળા, હિમાલય(માં નિવાસ કરવા) માટે રુચિવાળા, અસંગ મનવાળા, સમુદ્રમાંથી

નીકળેલા વિષનો કોળિયો કરી જનારા, અતુલ, ગુણાનિધિ, સનંદને વરદાન આપનારા, શાંત, ચંદ્ર સમાન (શ્વેત) મુખવાળા તથા પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરતા) આ નટને હું હૃદયમાં ભજું છું. ૭

અજં ક્ષિતિરથં ભુજગપુઙ્ગવગુણં કનકશૃઙ્ગિયધનુષં કરલસ-
ત્કુરઙ્ગપૃથુટકપરશું રુચિરકુઙ્કુમરુચિં ડમરુકં ચ દધતમ્ ।
મુકુન્દવિશિષ્ટં નમદવન્ધ્યફલદં નિગમવૃન્દતુરગં નિરુપમં
સચ્ચિદકમમું ઇટિતિસંહતપુરં પરચિદમ્બરનટં હૃદિ ભજે ॥ ૮ ॥

અજન્મા, પૃથ્વીરૂપી રથવાળા, શ્રેષ્ઠ નાગરૂપી દોરડાવાળા, સોનાના શિખરવાળા મેરુ પર્વતરૂપી ધનુષ્યવાળા, હાથમાં શોભતાં હરણ, વિશાળ ટાંકણું અને કુહાડીવાળા, સુંદર કુમ્કુમ જેવા રંગના ડમરુને ધારણ કરનારા, વિષ્ણુરૂપી બાણવાળા, નમન કરનારાને અમોઘ ફળ આપનારા, વેદરૂપી વનમાં (મુક્ત વિહાર કરનારા) ઘોડા સમાન, ઉપમારહિત, ચંડિકા સહિતના, ત્રિપુરાસુરનો શીઘ્ર નાશ કરનારા તથા પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરનારા) આ નટને હું હૃદયમાં ભજું છું. ૮

અનઙ્ગપરિપન્થિનમજં ક્ષિતિધુરન્ધરમલં કરુણયન્તમખિલં
જ્વલન્તમનલં દધતમન્તકરિપું સતતમિન્દ્રમુખવન્દિતપદમ્ ।
ઉદજ્જ્વલવિન્દકુલબન્ધુશતબિમ્બરુચિસંહતિસુગન્ધિવપુષં
પતઙ્ગલિનુતં પ્રણવપઙ્ગરશુકં પરચિદમ્બરનટં હૃદિ ભજે ॥ ૯ ॥

કામદેવના શત્રુ, અજન્મા, પૃથ્વીની ધુરીને ધારણ કરનારા, બધા પર બહુ કરુણા કરનારા, સળગતા અગ્નિને ધારણ કરનારા, યમના શત્રુ, ઈંદ્ર જેમાં મુખ્ય છે તેવા (દેવો)થી સતત વંદિત ચરણવાળા, ખીલતા (ઉદજ્જ્વલ) કમળના સમૂહના મિત્ર (અર્થાત્ સૂર્ય)નાં સેંકડો બિંબ જેવા પ્રકાશના સમૂહ સમાન (અત્યંત દેહીપ્રમાન) અને સુગંધિત દેહવાળા, પતંજલિ દ્વારા સ્તુતિ કરાયેલા, પ્રણવરૂપી પિંજરના પોપટ તથા પરમ ચિદાકાશમાં (નૃત્ય કરતા) નટને હું (હૃદયમાં) ભજું છું. ૯

इति स्तवममुं भुजगपुङ्गवकृतं प्रतिदिनं पठति यः कृतमुखः
सदःप्रभुपदद्वितयदर्शनपदं सुललितं चरणशृङ्गरहितम् ।

सरःप्रभवसम्भवहरित्पतिहरिप्रमुखदिव्यनुतशङ्करपदं

स गच्छति परं न तु जनुर्जलनिधिं परमदुःखजनकं दुरितदम् ॥ १०॥

શ્રેષ્ઠ સર્પ (પતંજલિ મુનિ)એ રચેલ, સભાપતિ (સદઃપ્રભુ) (ભગવાન મહાદેવ)ના બે ચરણનાં દર્શન કરાવનારાં પદ (ચરણો)વાળા અને ચરણ અર્થાત્ કાનો ('l') 'આ'કાર અને શૃંગ અર્થાત્ રેફ (r) રહિતના, આ સુલલિત સ્તોત્રનો, ધન્ય મુખવાળો જે મનુષ્ય પ્રતિદિન પાઠ કરે છે, તે (ભગવાન શંકરના) બ્રહ્મા (સરઃપ્રભવ-સમ્ભવ - સરોવરમાં જન્મતા કમળમાં જન્મેલ), ઇંદ્ર (હરિત્પતિ) અને વિષ્ણુ વગેરે મુખ્ય દેવતાઓ દ્વારા સ્તુતિ કરાયેલા પરમ પદને પામે છે; પરમ દુઃખજનક અને દુરિત આપનારા જન્મ(મરણ)રૂપી (સંસાર)સાગરને પામતો નથી. ૧૦

મહર્ષિ પતંજલિ

उल्लासयन्त्यो महिमानमुच्चैः स्फुरद्वराहीशकलेवरोऽभूत् ।

तस्मै विद्धमः करयोरजस्रं सायन्तनाम्भोरुहसामरस्यम् ॥ ४ ॥

જેમણે પોતાના ઉત્કૃષ્ટ મહિમાનો પ્રકાશ કરવા માટે પોતાના શરીરને ચળકતા ઉત્તમ નાગરાજ (વાસુકિ)વાળું કર્યું છે. (ચળકતા સર્પોને શરીર પર ધારણ કર્યા છે) તેમને માટે નિરંતર અમારા બે હાથને અમે સાયંકાળના (બિડાયેલા) કમળ જેવા કરીએ છીએ (બે હાથ જોડી અમે પ્રણામ કરીએ છીએ). ૪

→ પૃ. ૧૧૮

૩૦. દશશ્લોકીસ્તુતિ:

સામ્બો નઃ કુલદૈવતં પશુપતે સામ્બ ત્વદીયા વયં

સામ્બં સ્તૌમિ સુરાસુરોરગગણાઃ સામ્બેન સન્તારિતાઃ ।

સામ્બાયાસ્તુ નમો મયા વિરચિતં સામ્બાત્પરં નો ભજે

સામ્બસ્યાનુચરોઽસ્મ્યહં મમ રતિઃ સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૧ ॥

હે પશુપતિ, સાંબ (અંબા અર્થાત્ માતા પાર્વતી સહિતના શિવજી) અમારા કુળદેવતા છે. હે સાંબ, અમે આપના છીએ. હું સાંબની સ્તુતિ કરું છું. સાંબ વડે દેવ-અસુર-સર્પગણોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો છે. સાંબને મારા વડે નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. સાંબથી ચઢિયાતા કોઈનું ભજન હું કરતો નથી (કારણ કે સાંબથી ચઢિયાતા કોઈ દેવતા નથી). હું સાંબનો અનુચર છું. મારી રતિ સાંબ પરબ્રહ્મમાં થાઓ. ૧

વિષ્ણવાદ્યાશ્ચ પુરત્રયં સુરગણા જેતું ન શક્તાઃ સ્વયં

યં શમ્ભું ભગવન્વયં તુ પશવોઽસ્માકં ત્વમેવેશ્વરઃ ।

સ્વસ્વસ્થાનનિયોજિતાઃ સુમનસઃ સ્વસ્થા બભૂવુસ્તત-

સ્તસ્મિન્મે હૃદયં સુખેન રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૨ ॥

વિષ્ણુ વગેરે દેવસમૂહો સ્વયં જે શંકર (ભગવાનની મદદ વગર) ત્રિપુરાસુરને જીતવા શક્તિમાન ન થયા (તે આપે ત્રિપુરાસુરને જીતીને) દેવોને તેમના પોતપોતાના સ્થાને સ્થાપિત કર્યા, જેથી દેવો સુખી થયા. હે ભગવાન, અમે તો પશુ(બુદ્ધિવાળા) છીએ. અમારે માટે આપ જ ઈશ્વર છો. આથી તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું મન સુખથી રમણ કરે. ૩

ક્ષોણી यस્ય રથો રથાઙ્ગયુગલં ચન્દ્રાર્કબિમ્બદ્વયં

કોદણ્ડઃ કનકાચલો હરિરભૂદ્વાણો વિધિઃ સારથિઃ ।

તૂળીરો જલધિર્હયાઃ શ્રુતિચયો મૌર્વી ભુજઙ્ગાધિપ-

સ્તસ્મિન્મે હૃદયં સુખેન રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૩ ॥

(ત્રિપુરાસુરનો વધ કરવા ભગવાન સજ્જ થયા ત્યારે) પૃથ્વી જેમનો રથ છે, સૂર્ય અને ચંદ્ર આ બે બિંબ જેમના રથનાં પૈડાં છે, સોનાનો પર્વત (સુમેરુ) ધનુષ છે, વિષ્ણુ બાણ થયા છે અને બ્રહ્મા સારથિ છે, સમુદ્ર બાણ મૂકવાનું ભાથું છે, (ચારે) વેદ ઘોડા છે, સર્પરાજ (વાસુકિ) ધનુષની દોરી છે, તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૩

येनापादितमङ्गजाङ्गभसितं दिव्याङ्गरागैः समं

येन स्वीकृतमब्जसम्भवशिरः सौवर्णपात्रैः समम् ।

येनाङ्गीकृतमच्युतस्य नयनं पूजारविन्दैः समं

तस्मिन्मे हृदयं सुखेन रमतां साम्बે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૪ ॥

પોતાના શરીર ઉપર લગાડેલી (સ્મશાનમાં બાળેલા મૃત)દેહોમાંથી જન્મેલી ભસ્મને જેમણે દિવ્ય અંગરાગ સમાન માની છે, જેમણે કમળમાં જન્મેલા (બ્રહ્માજી)ના મસ્તકને (ભિક્ષાપાત્ર તરીકે હાથમાં) સોનાના પાત્રોની જેમ સ્વીકાર્યું છે* (અને) જેમણે વિષ્ણુના (પૂજામાં ખૂટતા હજારમા કમળ તરીકે અર્પણ કરેલ તેમના પોતાના) નયનને પૂજા માટે અર્પિત કમળ તરીકે સ્વીકાર્યું છે, તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૪

गोविन्दादधिकं न दैवतमिति प्रोच्चार्य हस्तावुभा-

वृद्धृत्याथ शिवस्य सन्निधिगतो व्यासो मुनीनां वरः ।

यस्य स्तम्भितपाणिरानतिकृता नन्दीश्वरेणाभव-

तस्मिन्मे हृदयं सुखेन રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૫ ॥

મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ વ્યાસજીએ બે હાથ ઊંચા કરીને “ગોવિંદ (શ્રીકૃષ્ણ)થી ચઢિયાતા (બીજા કોઈ) દેવ નથી” એવી ઘોષણા કરી અને પછી તે (વ્યાસજી) શિવજીની સમીપ ગયા (અર્થાત્ શિવજીની સમીપ ગયા ત્યારે તેમને પરમ શાંતિ મળી*) પ્રણામ કરનારા (વિનમ્ર) નંદીશ્વર વડે જેમનો હાથ સ્તંભિત થયેલો છે (નંદીશ્વર ઉપર શિવજીનો હાથ સ્થિર થયો છે), તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૫

* આ વિષે કોઈ કથા હશે જે અમારા ધ્યાનમાં નથી.

આકાશશ્ચિકુરાયતે દશદિશાભોગો દુકૂલાયતે

શીતાંશુઃ પ્રસવાયતે સ્થિરતરણનન્દઃ સ્વરૂપાયતે ।

વેદાન્તો નિલયાયતે સુવિનયો યસ્ય સ્વભાવાયતે

તસ્મિન્મે હૃદયં સુખેન રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૬ ॥

આકાશ જેમના વાળ (ચિકુર અથવા ચિકૂર)ના સ્થાને છે, દસે દિશાઓનો વિસ્તાર (આભોગ) જેમના વસ્ત્રના સ્થાને છે, શીતળ કિરણોવાળો ચંદ્ર જેમના (મસ્તક પર) ફૂલ (પ્રસવ)ના સ્થાને છે, શાશ્વત આનંદ જેમનું સ્વરૂપ છે, વેદાંત જેમનું નિવાસસ્થાન છે (વેદનો જ્ઞાનવિભાગ એવું વેદાંત જેમના સ્થાનની, જેમના સ્વરૂપની ઓળખ આપે છે) અને સુવિનય અર્થાત્ સરળતા જેમનો સ્વભાવ છે, તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૬

વિષ્ણુર્યસ્ય સહસ્રનામનિયમાદમ્બોરુહાણ્યર્પય-

ત્રેકોનોપચિતેષુ નેત્રકમલં નૈજં પદાબ્જદ્વયે ।

સમ્પૂજ્યાસુરસંહર્તિ વિદલયન્ત્રૈલોક્યપાલોઽભવ-

તસ્મિન્મે હૃદયં સુખેન રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૭ ॥

જેમનાં સહસ્ર નામના ઉચ્ચારણ સાથે વિષ્ણુ (ભગવાન) નિયમપૂર્વક કમળ અર્પણ કરતા હતા તેમાં (એક દિવસ) એક કમળ ઓછું આવ્યું હતું ત્યારે (एकोन-ઉપચિતેષુ) તેમણે જેમના ચરણકમળદ્વયમાં પોતાનું નેત્રકમળ (અર્પાને) પૂજા કરી (બદલામાં સુદર્શન ચક્ર પ્રાપ્ત કરી) તેનાથી અસુરોના સંઘાતનો નાશ કર્યો અને તેથી ત્રણે લોકના પાલક થયા, તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૭

શૌરિં સત્યગિરં વરાહવપુષં પાદામ્બુજાદર્શને

ચક્રે યો દયયા સમસ્તજગતાં નાથં શિરોદર્શને ।

મિથ્યાવાચમપૂજ્યમેવ સતતં હંસસ્વરૂપં વિધિં

તસ્મિન્મે હૃદયં સુખેન રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૮ ॥

(ભગવાન શિવજીના લિંગનું સ્વરૂપ જાણવા માટે વિષ્ણુ ભગવાન વરાહનું રૂપ લઈને પાતાળમાં ગયા અને બ્રહ્મા હંસનું રૂપ લઈને આકાશમાં ગયા. બંનેને શિવલિંગના અંતનાં દર્શન ન થયાં. ત્યારે) ચરણકમળનાં દર્શન ન થયાં ત્યારે

(મને દર્શન થયું નથી એવી) સાચી વાણી બોલનારા વરાહનું રૂપ ધારણ કરેલા વિષ્ણુને જેમણે અનુગ્રહ કરીને સમસ્ત જગતના નાથ બનાવ્યા. અને મસ્તકના દર્શનના વિષયમાં (મેં દર્શન કર્યું છે એવી) ખોટી વાણી બોલનારા હંસનું સ્વરૂપ ધારણ કરેલા બ્રહ્માને જેમણે સતત અપૂજ્ય જ રાખ્યા (પૃથ્વીલોકમાં તમારી પૂજા નહીં થાય એવો શાપ આપ્યો), તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૮

यस्यासन्धरणीजलाग्निपवनव्योमार्कचन्द्रादयो

विख्यातास्तनवोऽष्टधा परिणता नान्यत्ततो वर्तते ।

ओंकारार्थविवेचनी श्रुतिरियं चाचष्ट तुर्यं शिवं

तस्मिन्मे हृदयं सुखेन रमतां साम्बે परब्रह्मणि ॥ ૯ ॥

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, સૂર્ય, ચંદ્ર (અને યજમાન) જેમની આઠ પ્રસિદ્ધ રૂપમાં પરિણામ પામેલી મૂર્તિઓ છે, અને તેથી બીજું કંઈ (જગતમાં) છે જ નહીં. વળી ઓંકારના અર્થનું વિવેચન કરનારી આ શ્રુતિ શિવજીને તુરીય કહે છે, તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૮

विष्णुब्रह्मसुराधिपप्रभृतयः सर्वेऽपि देवा यदा

सम्भूताज्जलधेर्विषात्परिभवं प्राप्तास्तदा सत्त्वरम् ।

तानार्ताञ्જરणागतानिति સુરાન્યોઽરક્ષદર્ધક્ષણા-

તત્ત્સમિન્મે હૃદયં સુખેન રમતાં સામ્બે પરબ્રહ્મણિ ॥ ૧૦ ॥

વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, દેવરાજ (ઈંદ્ર) વગેરે બધા દેવો જ્યારે (ક્ષીરસમુદ્રના મંથન વખતે) સમુદ્રમાંથી નીકળેલા વિષથી ભયભીત થઈ ગયા ત્યારે તરત અડધી ક્ષણમાં જ તે દુઃખી શરણાગત દેવતાઓને જેમણે રક્ષ્યા, તે સાંબ પરબ્રહ્મમાં મારું હૃદય સુખથી રમણ કરે. ૧૦

શ્રીશંકરાચાર્ય

૩૧. વેદસારશિવસ્તોત્રમ્

પશૂનાં પતિં પાપનાશં પરેશં

ગજેન્દ્રસ્ય કૃત્તિં વસાનં વરેણ્યમ્ ।

જટાજૂટમધ્યે સ્ફુરદ્ગાઙ્ગવારિં

મહાદેવમેકં સ્મરામિ સ્મરારિમ્ ॥ ૧ ॥

પશુઓના (અર્થાત્ સમસ્ત જીવોના) પતિ (અર્થાત્ રક્ષક), પાપોનો નાશ કરનાર, પરમેશ્વર, જે મૃગચર્મનું વસ્ત્ર ધારણ કરે છે, જેમની જટાજૂટની મધ્યમાંથી ગંગાજળ વહી રહ્યું છે, જે કામદેવના શત્રુ છે, એવા સર્વશ્રેષ્ઠ એકમાત્ર મહાદેવનું હું સ્મરણ કરું છું. ૧

મહેશં સુરેશં સુરારાર્તિનાશં

વિભું વિશ્વનાથં વિભૂત્યઙ્ગભૂષમ્ ।

વિરૂપાક્ષમિન્દુર્કવહ્નિત્રિનેત્રં

સદાનન્દમીડે પ્રભું પચ્ચવક્ત્રમ્ ॥ ૨ ॥

મહાન ઈશ્વર, દેવોના સ્વામી, દેવતાઓનાં દુઃખોનો નાશ કરનાર, વિભુ, સમસ્ત વિશ્વના નાથ, વિભૂતિથી વિભૂષિત અંગોવાળા, વિરૂપાક્ષ (બેથી વધુ આંખવાળા), ત્ર્યંબ-સૂર્ય-અગ્નિરૂપી ત્રણ નેત્રોવાળા, સદાનંદ, પંચમુખ પ્રભુ (શિવજી)ની હું સ્તુતિ કરું છું. ૨

ગિરીશં ગણેશં ગલે નીલવર્ણ

ગવેન્દ્રાધિરૂઢં ગુણાતીતરૂપમ્ ।

ભવં ભાસ્વરં ભસ્મના ભૂષિતાઙ્ગ

ભવાનીકલત્રં ભજે પચ્ચવક્ત્રમ્ ॥ ૩ ॥

ગિરિ અર્થાત્ (કૈલાસ) પર્વતના સ્વામી, પ્રમથાદિ ગણોના ઈશ, નીલકંઠ, નંદિ પર આરૂઢ થયેલા, સત્ત્વાદિ ગુણોથી અતીત રૂપવાળા, સંસારના આદિકારણ, અત્યંત તેજસ્વી, ભસ્મથી વિભૂષિત અંગવાળા અને પાર્વતી જેમનાં અર્ધાંગિની છે તેવા પંચમુખ (મહાદેવજી)ને હું ભજું છું. ૩

શિવાકાન્ત શમ્ભો શશાઙ્કાર્ધમૌલે
 મહેશાન શૂલિઙ્ગટાજૂટધારિન્ ।
 ત્વમેકો જગદ્વ્યાપકો વિશ્વરૂપ
 પ્રસીદ પ્રસીદ પ્રભો પૂર્ણરૂપ ॥ ૪ ॥

હે પાર્વતીનાથ ! હે શંભુ ! હે ચંદ્રશેખર ! હે મહેશ્વર ! હે ત્રિશૂળધારી !
 હે જટાજૂટધારી ! હે વિશ્વરૂપ ! આપ એક (જ સમગ્ર) જગતને વ્યાપ્ત કરનારા છો.
 હે પૂર્ણરૂપ પ્રભુ ! પ્રસન્ન થાઓ ! પ્રસન્ન થાઓ ! ૪

પરાત્માનમેકં જગદ્બીજમાદ્યં
 નિરીહં નિરાકારમોઙ્કારવેદ્યમ્ ।
 યતો જાયતે પાલ્યતે યેન વિશ્વં
 તમીશં ભજે લીયતે યત્ર વિશ્વમ્ ॥ ૫ ॥

પરમાત્મસ્વરૂપ, અદ્વિતીય, જગતના આદિકારણ, ઈશ્વરહિત, નિરાકાર, ઓંકાર
 જેમના જ્ઞાનનું સાધન છે તેવા, જેમનામાંથી (વિશ્વ) જન્મે છે, જેમના વડે વિશ્વનું
 પાલન કરવામાં આવે છે અને જેમનામાં વિશ્વ લય પામે છે (અર્થાત્ વિશ્વના
 સર્જક, પાલક અને લયકર્તા) તે ઈશ્વરને હું ભજું છું. ૫

ન ભૂમિર્ન ચાપો ન વહ્નિર્ન વાયુ-
 ન ચાકાશમાસ્તે ન તન્દ્રા ન નિદ્રા ।
 ન ગ્રીષ્મો ન શીતં ન દેશો ન વેષો
 ન યસ્યાઽસ્તિ મૂર્તિસ્ત્રિમૂર્તિ તમીડે ॥ ૬ ॥

જે ભૂમિ નથી, જળ નથી, અગ્નિ નથી, વાયુ નથી અને પ્રકાશ પણ નથી, જેમને
 તંદ્રા કે નિદ્રાવસ્થા નથી, જે ઉષ્ણ નથી કે શીતળ નથી, જેમને કોઈ સ્થળ નથી
 કે વેશ નથી, (અને) જેમનું કોઈ રૂપ નથી તેવા તે (સત્ત્વાદિરૂપ) ત્રિમૂર્તિની હું
 સ્તુતિ કરું છું. ૬

अजं शाश्वतं कारणं कारणानां

शिवं केवलं भासकं भासकानाम् ।

तुरीयं तमःपारमाद्यन्तहीनं

प्रपद्ये परं पावनं द्वैतहीनम् ॥ ७ ॥

अજન્મા, નિત્ય, કારણોના કારણરૂપ, શિવ, કેવળ, પ્રકાશક પદાર્થોના પ્રકાશક, તુરીય, અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી પર, આદિ-અંતથી રહિત, પરમ પાવન, અદ્વિતીય (શિવજી)ને હું શરણે જાઉં છું. ૭

નમસ્ते નમસ્ते વિભો વિશ્વમૂર્તે

નમસ્ते નમસ્ते ચિદાનન્દમૂર્તે ।

નમસ્ते નમસ્ते તપોયોગગમ્ય

નમસ્ते નમસ્ते શ્રુતિજ્ઞાનગમ્ય ॥ ૮ ॥

હે વિભુ ! હે વિશ્વમૂર્તિ ! આપને નમસ્કાર ! આપને નમસ્કાર ! હે ચિદાનંદમૂર્તિ ! આપને નમસ્કાર ! આપને નમસ્કાર ! તપ અને યોગથી પામી શકાય તેવા (હે પ્રભુ !) આપને નમસ્કાર ! આપને નમસ્કાર ! વેદોના જ્ઞાનથી જાણી શકાય એવા (હે પ્રભુ !) આપને નમસ્કાર ! આપને નમસ્કાર ! ૮

પ્રભો શૂલપાણો વિભો વિશ્વનાથ

મહાદેવ શમ્ભો મહેશ ત્રિનેત્ર ।

શિવાકાન્ત શાન્ત સ્મરારે પુરારે

ત્વદન્યો વરેણ્યો ન માન્યો ન ગણ્યઃ ॥ ૯ ॥

હે પ્રભુ ! હે શૂલપાણિ ! હે વિભુ ! હે વિશ્વનાથ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! હે મહેશ ! હે ત્રિનેત્ર ! હે ઉમાકાંત ! હે શાંત ! હે સ્મરહર ! હે ત્રિપુરારિ ! (સર્વ દેવોમાં) આપ સિવાય બીજા કોઈ (દેવ) શ્રેષ્ઠ નથી, માનનીય નથી (અને) ગણનીય (પણ) નથી. ૯

શમ્ભો મહેશ કરુણામય શૂલપાણે

ગૌરીપતે પશુપતે પશુપાશનાશિન્ ।

કાશીપતે કરુણયા જગદેતદેક-

સ્ત્વં હંસિ પાસિ વિદધાસિ મહેશ્વરોઽસિ ॥ ૧૦ ॥

હે શંભુ ! હે મહેશ ! હે કરુણામય ! હે શૂલપાણિ ! હે ગૌરીપતિ ! હે પશુપતિ !
હે જીવોના પાશનો નાશ કરનારા ! હે કાશીપતિ ! આપ એક જ કરુણાથી આ
જગતનો લય કરો છો, રક્ષણ કરો છો અને (તેને) ઉત્પન્ન (પણ) કરો છો. (ખરેખર
આપ) મહેશ્વર છો. ૧૦

ત્વત્તો જગદ્ભવતિ દેવ ભવ સ્મરારે

ત્વય્યેવ તિષ્ઠતિ જગન્મૃડ વિશ્વનાથ ।

ત્વય્યેવ ગચ્છતિ લયં જગદેતદીશ

લિङ્ગાત્મકં હર ચરાઽચરવિશ્વરૂપિન્ ॥ ૧૧ ॥

હે દેવ ! હે ભવ ! હે કામારિ ! આપનામાંથી જગત ઉત્પન્ન થાય છે. હે મૃડ !
(સુખ-સ્વરૂપ), હે વિશ્વનાથ ! આપનામાં જ જગત સ્થિત છે. હે ઈશ ! હે હર !
હે ચરાચર-વિશ્વરૂપ ! આ લિંગાત્મક જગત આપનામાં જ લય પામે છે. ૧૧

શ્રીશંકરાચાર્ય

૩૨. શામ્ભુસ્તુતિ:

શ્રીરામ ઉવાચ

નમામિ શામ્ભું પુરુષં પુરાણં નમામિ સર્વજ્ઞમપારભાવમ્ ।

નમામિ રુદ્રં પ્રભુમક્ષયં તં નમામિ શર્વં શિરસા નમામિ ॥ ૧ ॥

શ્રીરામ બોલ્યા

પુરાણ પુરુષ શંભુને હું નમન કરું છું. અપાર સત્તાસ્વરૂપ સર્વજ્ઞને હું નમું છું. પ્રભુ રુદ્રને હું નમન કરું છું. તે અવિનાશીને નમું છું. સર્વને હું મસ્તકથી નમું છું. ૧

નમામિ દેવં પરમવ્યયં તમુમાપતિં લોકગુરું નમામિ ।

નમામિ દારિદ્ર્યવિદારણં તં નમામિ રોગાપહરં નમામિ ॥ ૨ ॥

તે અવિનાશી પરમ દેવને હું નમું છું. લોકગુરુ ઉમાપતિને હું નમું છું. દરિદ્રતાને વિદીર્ષ કરનારને હું નમું છું. તે (ભગવાન)ને નમું છું. રોગને હરી લેનારને નમન કરું છું. ૨

નમામિ કલ્યાણમચિન્ત્યરૂપં નમામિ વિશ્વોદ્ભવબીજરૂપમ્ ।

નમામિ વિશ્વસ્થિતિકારણં તં નમામિ સંહારકરં નમામિ ॥ ૩ ॥

કલ્યાણસ્વરૂપ, અચિન્ત્ય રૂપવાળાને નમું છું. વિશ્વના ઉદ્ભવના બીજરૂપને નમું છું. વિશ્વની સ્થિતિના કારણને હું નમું છું. તે (ભગવાન)ને નમું છું. સંહાર કરનારને નમું છું. ૩

નમામિ ગૌરીપ્રિયમવ્યયં તં નમામિ નિત્યં ક્ષરમક્ષરં તમ્ ।

નમામિ ચિદ્રૂપમેયભાવં ત્રિલોચનં તં શિરસા નમામિ ॥ ૪ ॥

ગૌરીના પ્રિયતમ તે અવ્યયને નમું છું. તે ક્ષર અને અક્ષરને નિત્ય નમું છું. ચિદ્રૂપ (તથા) અપ્રમેય રૂપ ધરાવનારને નમું છું. તે ત્રણ નેત્રવાળાને મસ્તકથી નમું છું. ૪

નમામિ કારુણ્યકરં ભવસ્ય ભયઙ્કરં વાઽપિ સદા નમામિ ।

નમામિ દાતારમભીષિતાનાં નમામિ સોમેશમુમેશમાદૌ ॥ ૫ ॥

કરુણા કરનારને હું નમું છું. અને વળી સંસાર માટે ભયંકર (સંસારનો નાશ કરનાર)ને સદા નમું છું. મનોવાંછિત ફળોના દાતાને નમું છું. સોમનાથ ઉમાપતિને હું આરંભમાં નમું છું. ૫

નમામિ વેદત્રયલોચનં તં નમામિ મૂર્તિત્રયવર્જિતં તમ્ ।

નમામિ પુણ્યં સદસદ્વ્યતીતં નમામિ તં પાપહરં નમામિ ॥ ૬ ॥

ત્રણ વેદરૂપી લોચનવાળા તે (શંભુ)ને નમું છું. ત્રિવિધ મૂર્તિથી રહિત તેને નમું છું. પુણ્યમયને નમું છું. સત્ અને અસત્થી જે પર છે તેને નમું છું. પાપનું હરણ કરનાર તેને નમું છું. ૬

નમામિ વિશ્વસ્ય હિતે રતં તં નમામિ રૂપાણિ બહૂનિ ધત્તે ।

યો વિશ્વગોપ્તા સદસત્પ્રણેતા નમામિ તં વિશ્વપતિં નમામિ ॥ ૭ ॥

વિશ્વના હિતમાં રત (પ્રભુ)ને હું નમું છું. (જે) બહુ રૂપો ધારણ કરે છે તેને હું નમું છું. જે વિશ્વનું રક્ષણ કરનાર તથા સત્ અને અસત્ના પ્રણેતા છે તેને હું નમું છું. વિશ્વપતિને નમું છું. ૭

યજ્ઞેશ્વરં સમ્પ્રતિ હવ્યકવ્યં તથાગતિં લોકસદાશિવો યઃ ।

આરાધિતો યશ્ચ દદાતિ સર્વં નમામિ દાનપ્રિયમિષ્ટદેવમ્ ॥ ૮ ॥

હવે હું હવ્ય-કવ્યસ્વરૂપ યજ્ઞેશ્વરને (નમસ્કાર કરું છું). સર્વ લોકનું સદા કલ્યાણ કરનાર જે (સદાશિવ) આરાધના કરવાથી તે (આરાધના) અનુસાર ફળ (આપે છે) અને જે સર્વ (અભીષ્ટ) પ્રદાન કરે છે, (તે) દાનપ્રિય ઇષ્ટદેવને હું નમું છું. ૮

નમામિ સોમેશ્વરમસ્વતન્ત્રમુમાપતિં તં વિજયં નમામિ ।

નમામિ વિઘ્નેશ્વરનન્દિનાથં પુત્રપ્રિયં તં શિરસા નમામિ ॥ ૯ ॥

હું સોમેશ્વરને નમું છું. અસ્વતંત્ર (ભક્ત-પરવશ) ઉમાપતિને, તે વિજયશીલ (ઉમાનાથ)ને હું નમું છું. વિઘ્નેશ્વર (ગણેશ) તથા નંદિના સ્વામી પુત્રવત્સલ તે (શિવજી)ને હું મસ્તકથી નમું છું. ૯

નમામિ દેવં ભવદુઃખશોકવિનાશનં ચન્દ્રધરં નમામિ ।

નમામિ ગङ્ગાધરમીશમીઙ્ગમુમાધવં દેવવરં નમામિ ॥ ૧૦ ॥

સંસારરૂપી દુઃખ અને શોકનો નાશ કરનાર દેવને હું નમું છું. ચંદ્ર(ને મસ્તક પર) ધારણ કરનારને હું નમું છું. ગંગાધર ઈશ્વરને હું નમું છું. સ્તુતિ કરવા યોગ્ય શ્રેષ્ઠ દેવ ઉમાપતિને હું નમું છું. ૧૦ .

નમામ્યજાદીશપુરન્દરાદિસુરાસુરૈર્ચિતપાદપદ્મમ્ ।

નમામિ દેવીમુખવાદનાનામીક્ષાર્થમક્ષિત્રિતયં ચ એચ્છત્ ॥ ૧૧ ॥

બ્રહ્મા વગેરે ઈશ્વર વડે, ઈંદ્ર (પુરન્દર) વગેરે દેવો વડે, તથા અસુરો વડે જેમનાં ચરણકમળ પૂજિત છે તેમને હું નમું છું. દેવી (પાર્વતી)ના મુખથી નીકળતાં વચનો પર દષ્ટિપાત કરવાની ઈચ્છાથી (જાણે કે) જેમણે ત્રણ નેત્રની ઈચ્છા કરી (તેમને) હું નમું છું. ૧૧

પદ્મામૃતૈર્ગન્ધસુધૂપદીપૈર્વિચિત્રપુષ્પૈર્વિવિધૈશ્ચ મન્ત્રૈઃ ।

અન્નપ્રકારૈઃ સકલોપચારૈઃ સમ્પૂજિતં સોમમહં નમામિ ॥ ૧૨ ॥

પંચામૃત, ચંદન, ઉત્તમ ધૂપ, દીપ, વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્પો અને વિવિધ મંત્રોથી તથા વિધવિધ અન્ન આદિ સકળ ઉપચારોથી પૂજિત (ભગવાન) (તેમને) હું નમું છું. ૧૨

બ્રહ્મપુરાણ

૩૩. ઉમામહેશ્વરસ્તોત્રમ્

નમઃ શિવાભ્યાં નવયૌવનાભ્યાં

પરસ્પરાશ્લિષ્ટવપુર્ધરાભ્યામ્ ।

નગેન્દ્રકન્યાવૃષકેતનાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૧ ॥

નવયૌવન ધરાવતાં, પરસ્પર આલિંગિત દેહવાળાં શિવજી અને દેવી શિવાને નમસ્કાર. પર્વતરાજની પુત્રી અને વૃષભધ્વજ (ઉમા-મહેશ)ને નમસ્કાર. શિવપાર્વતીને નમસ્કાર. ૧

નમઃ શિવાભ્યાં સરસોત્સાવાભ્યાં

નમસ્કૃતાભીષ્ટવરપ્રદાભ્યામ્ ।

નારાયણેનાર્ઘ્વિતપાદુકાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૨ ॥

રસપૂર્ણ ઉત્સવસ્વરૂપ (અથવા સ-રસ ઉત્સવમાં પ્રવૃત્ત), પ્રણામ કરનારને અભીષ્ટ વર પ્રદાન કરનાર શિવજી અને દેવી શિવાને નમસ્કાર. નારાયણે જેમની પાદુકાઓની અર્ચના કરી છે તેમને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૨

નમઃ શિવાભ્યાં વૃષવાહનાભ્યાં

વિરઙ્ગિવિષ્ણવન્દ્રસુપૂજિતાભ્યામ્ ।

વિભૂતિપાટીરવિલેપનાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૩ ॥

વૃષભ ઉપર સવારી કરનારાં, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને ઈંદ્રથી સારી રીતે પૂજિત શિવજી અને દેવી શિવાને નમસ્કાર. ભસ્મ અને સુગંધિત દ્રવ્યોનું વિલેપન કરનારને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૩

નમઃ શિવાભ્યાં જગદીશ્વરાભ્યાં
 જગત્પતિભ્યાં જયવિગ્રહાભ્યામ્ ।
 જમ્ભારિમુખ્યૈરભિવન્દિતાભ્યાં
 નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૪ ॥

જગદીશ્વર, જગત્પતિ અને વિજયરૂપી વિગ્રહધારી શિવ-શિવાને નમસ્કાર.
 જંભાસુરના શત્રુ અર્થાત્ ઈંદ્રાદિ મુખ્ય દેવતાઓથી વંદિતને નમસ્કાર.
 શિવપાર્વતીને નમસ્કાર. ૪

નમઃ શિવાભ્યાં પરમૌષધાભ્યાં
 પન્ચાક્ષરીપન્નરરન્જિતાભ્યામ્ ।
 પ્રપન્નસૃષ્ટિસ્થિતિસંહતિભ્યાં
 નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૫ ॥

(યોગીજનો માટે) પરમ ઔષધરૂપ, પંચાક્ષર મંત્ર (નમઃ શિવાય)ના ઉચ્ચારણથી
 પ્રસન્ન થનારાં શિવ-શિવાને નમસ્કાર. વિશ્વના સૃષ્ટિ-સ્થિતિ-સંહારરૂપને નમસ્કાર.
 શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૫

નમઃ શિવાભ્યામતિસુન્દરાભ્યા-
 મત્યન્તમાસક્તહૃદમ્બુજાભ્યામ્ ।
 અશેષલોકૈકહિતઙ્કરાભ્યાં
 નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૬ ॥

અતિ સુંદર સ્વરૂપવાળાં, પોતાના ભક્તોનાં હૃદયકમળમાં સ્થિત શિવ-શિવાને
 નમસ્કાર. સમસ્ત ચરાચર જીવોના એકમાત્ર હિતકરને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને
 નમસ્કાર. ૬

નમઃ શિવાભ્યાં કલિનાશનાભ્યાં
 કઙ્કાલકલ્યાણવપુર્ધરાભ્યામ્ ।
 કૈલાસશૈલાસ્થિતદેવતાભ્યાં
 નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૭ ॥

કળિયુગ(ના દોષો)નો નાશ કરનાર, મૃત પ્રાણીને (તારક મંત્ર દ્વારા) કલ્યાણમય દેહ પ્રાપ્ત કરાવનાર શિવ-શિવાને નમસ્કાર. કૈલાસ પર્વત ઉપર જેમનો નિવાસ છે તેમને નમસ્કાર. શિવપાર્વતીને નમસ્કાર. ૭

નમઃ શિવાભ્યામશુભાપહાભ્યા-

મશેષલોકૈકવિશેષિતાભ્યામ્ ।

અકુળિઠતાભ્યાં સ્મૃતિસમ્ભૃતાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૮ ॥

અશુભનો નાશ કરનાર, ત્રણે લોકને વિશેષિત કરનાર શિવ-શિવાને નમસ્કાર. અકુંઠિત સ્મૃતિ જે ધરાવે છે તેમને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૮

નમઃ શિવાભ્યાં રથવાહનાભ્યાં

રવીન્દુવૈશ્વાનરલોચનાભ્યામ્ ।

રાકાશશાઙ્કાભમુખામ્બુજાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૯ ॥

જે રથમાં બિરાજમાન છે અને જેમનાં સૂર્ય-ચંદ્ર-અગ્નિરૂપી ત્રણ નેત્ર છે, તે શિવ-શિવાને નમસ્કાર. પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન પ્રકાશિત મુખકમળવાળાંને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૯

નમઃ શિવાભ્યાં જટિલન્ધરાભ્યાં

જરામૃતિભ્યાં ચ વિવર્જિતાભ્યામ્ ।

જનાર્દનાબ્જોદ્ભવપૂજિતાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૧૦ ॥

જટાજૂટધારી તેમ જ જરા અને મૃત્યુથી રહિત શિવ-શિવાને નમસ્કાર. વિષ્ણુથી અને કમળમાંથી ઉદ્ભવેલ (બ્રહ્માજી)થી પૂજિતને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૧૦

નમઃ શિવાભ્યાં વિષમેક્ષણાભ્યાં

બિલ્વચ્છદામાલિકદામભૃદ્ધ્યામ્ ।

શોભાવતીશાન્તવતીશ્વરાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૧૧ ॥

વિષમ ચક્ષુવાળાં અને બિલ્વપત્ર એવં માલતી આદિ સુગંધિત પુષ્પોથી જે આચ્છાદિત છે તે શિવ-શિવાને નમસ્કાર. શોભાયમાન, શાંત, ઈશ્વરી-ઈશ્વરને નમસ્કાર. શિવપાર્વતીને નમસ્કાર. ૧૧

નમઃ શિવાભ્યાં પશુપાલકાભ્યાં

જગત્ત્રયીરક્ષણબદ્ધહૃદ્ધ્યામ્ ।

સમસ્તદેવાસુરપૂજિતાભ્યાં

નમો નમઃ શઙ્કરપાર્વતીભ્યામ્ ॥ ૧૨ ॥

જીવોના જે પાલક છે, તેમ જ ત્રણે લોકના રક્ષણમાં જેમનું હૃદય રત છે, તે શિવ-શિવાને નમસ્કાર. સર્વ દેવો તેમ જ અસુરોથી જે પૂજિત છે તેમને નમસ્કાર. શિવ-પાર્વતીને નમસ્કાર. ૧૨

સ્તોત્રં ત્રિસન્ધ્યં શિવપાર્વતીયં

ભક્ત્યા પઠેદદ્વાદશકં નરો યઃ ।

સ સર્વસૌભાગ્યફલો ભુક્તે

શતાયુરન્તે શિવલોકમેતિ ॥ ૧૩ ॥

બાર શ્લોકોના બનેલા આ શિવ-પાર્વતીના સ્તોત્રનો જે મનુષ્ય ત્રણ સંધ્યાસમયે ભક્તિપૂર્વક પાઠ કરે છે તે સર્વ સૌભાગ્યફળોને ભોગવે છે અને અંતે શિવલોકને પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્રીશંકરાચાર્ય

૩૪. દ્વાદશજ્યોતિર્લિङ્ગસ્તોત્રમ્ ૨

સૌરાષ્ટ્રદેશે વિશદેઽતિરમ્યે

જ્યોતિર્મયં ચન્દ્રકલાવતંસમ્ ।

ભક્તિપ્રદાનાય કૃપાવતીર્ણ

તં સોમનાથં શરણં પ્રપદ્યે ॥ ૧ ॥

અત્યંત રમણીય અને નિર્મળ સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં કૃપાપૂર્વક પોતાની ભક્તિ પ્રદાન કરવા માટે અવતીર્ણ થયેલા અને ચંદ્રની કળાનો મુગટ ધારણ કરનારા જ્યોતિર્લિંગ-સ્વરૂપ (ભગવાન) શ્રી સોમનાથનું હું શરણ ગ્રહણ કરું છું. ૧

શ્રીશૈલશૃङ્ગે વિબુધાતિસङ્ગે

તુલાદિતુङ્ગેઽપિ મુદા વસન્તમ્ ।

તમર્જુનં મલ્લિકપૂર્વમેકં

નમામિ સંસારસમુદ્રસેતુમ્ ॥ ૨ ॥

ઊંચાઈના આદર્શભૂત પર્વતોથી પણ વધારે ઊંચા શ્રીશૈલના શિખર પર, જ્યાં દેવતાઓનો અત્યંત સમાગમ થતો રહે છે, ત્યાં પ્રસન્નતાપૂર્વક નિવાસ કરનારા તથા સંસારસમુદ્રને પાર કરવા માટે સેતુ સમાન તે એકમાત્ર પ્રભુ મલ્લિકાર્જુનને હું નમસ્કાર કરું છું. ૨

અવન્તિકાયાં વિહિતાવતારં

મુક્તિપ્રદાનાય ચ સજ્જનાનામ્ ।

અકાલમૃત્યોઃ પરિરક્ષણાર્થં

વન્દે મહાકાલમહાસુરેશમ્ ॥ ૩ ॥

સંતજનોને મુક્તિ પ્રદાન કરવા માટે અવંતી (ઉજજૈન) નગરીમાં અવતાર ધારણ કરનારા, તે મહાકાળ (નામથી વિખ્યાત) મહાદેવજીને હું અકાળ મૃત્યુથી (મારું) સારી રીતે રક્ષણ કરવા માટે નમસ્કાર કરું છું. ૩

કાવેરિકાનર્મદયોઃ પવિત્રે

સમાગમે સજ્જનતારણાય ।

સદૈવ માન્ધાતૃપુરે વસન્ત-

મોઢ્ઢારમીશં શિવમેકમીડે ॥ ૪ ॥

સત્પુરુષોને (સંસાર-સાગરથી) પાર ઉતારવાને માટે કાવેરી અને નર્મદાના પવિત્ર સંગમની નજીક માંધાતાના નગરમાં સદા નિવાસ કરનારા તે અદ્વિતીય કલ્યાણમય ભગવાન ઓંકારેશ્વરની હું સ્તુતિ કરું છું. ૪

પૂર્વોત્તરે પ્રજ્વલિકાનિધાને

સદા વસન્તં ગિરિજાસમેતમ્ ।

સુરાસુરારાધિતપાદપદ્મં

શ્રીવૈદ્યનાથં તમહં નમામિ ॥ ૫ ॥

પૂર્વોત્તર દિશામાં ચિતાભૂમિ (વૈદ્યનાથધામ)માં ગિરિજા સાથે હંમેશાં નિવાસ કરનારા તથા દેવો અને અસુરો જેમનાં ચરણકમળોની આરાધના કરે છે તેવા શ્રીવૈદ્યનાથને હું નમું છું. ૫

યામ્યે સદૃઢે નગરેડતિરમ્યે

વિભૂષિતાઙ્ગં વિવિધૈશ્ચ ભોગૈઃ ।

સદ્ભક્તિમુક્તિપ્રદમીશમેકં

શ્રીનાગનાથં શરણં પ્રપદ્યે ॥ ૬ ॥

દક્ષિણના (યામ્યે) અત્યંત રમણીય સદંગ નગરમાં વિવિધ ભોગોથી (સંપન્ન થઈને) જે (સુંદર આભૂષણોથી) ભૂષિત થઈ રહ્યા છે તેવા સદ્ભક્તિ અને મુક્તિ આપનારા એકમાત્ર ઈશ શ્રીનાગનાથનું હું શરણ લઉં છું. ૬

મહાદ્રિપાશ્વે ચ તટે રમન્તં

સમ્પૂજ્યમાનં સતતં મુનીન્દૈઃ ।

સુરાસુરૈર્યક્ષમહોરગાદ્યેઃ

કેદારમીશં શિવમેકમીડે ॥ ૭ ॥

મહાગિરિ (હિમાલય)ની નજીકમાં (કેદાર પર્વત)ના તટ પર રમણ (નિવાસ) કરનારા મુનીશ્વરો દ્વારા જે સતત સંપૂર્ણિત થાય છે; તથા દેવ, અસુર, યક્ષ અને મહાન સર્પ વગેરે દ્વારા (પણ જેમની પૂજા કરાય છે) તે એક કલ્યાણકારક ભગવાન કેદારનાથનું હું સ્તવન કરું છું. ૭

સહ્યાદ્રિશીર્ષે વિમલે વસન્તં

ગોદાવરીતીરપવિત્રદેશે ।

ચદર્શનાત્પાતકમાશુ નાશં

પ્રયાતિ તં ત્ર્યમ્બકમીશમીડે ॥ ૮ ॥

ગોદાવરીના કિનારાના પવિત્ર દેશમાં સહ્ય પર્વતના નિર્મળ શિ ૧૨ પર નિવાસ કરનારા એવા જે ઈશના દર્શનથી પાપ તરત જ નાશ પામે છે તે ત્ર્યંબકેશ્વરનું હું સ્તવન કરું છું. ૮

સુતામ્રપર્ણીજલરાશિયોગે

નિબદ્ધ્ય સેતું વિશિખૈરસદ્ગૃહ્યૈઃ ।

શ્રીરામચન્દ્રેણ સમર્પિતં તં

રામેશ્વરાખ્યં નિયતં નમામિ ॥ ૯ ॥

સુતામ્રપર્ણી અને સાગરના સંગમ પર ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજી દ્વારા અનેક બાણો વડે સેતુ બાંધીને પછી જેમની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી એ રામેશ્વર નામના (શિવજીને) હું નિયમથી પ્રણામ કરું છું. ૯

યં ડાકિનીશાકિનિકાસમાજે

નિષેવ્યમાણં પિશિતાશનૈશ્ચ ।

સદૈવ ભીમાદિપદપ્રસિદ્ધં

તં શઙ્કરં ભક્તહિતં નમામિ ॥ ૧૦ ॥

ડાકિની અને શાકિનીવૃંદમાં પ્રેતો દ્વારા (પિશિત-અશનૈઃ = માંસ ખાનારાઓ દ્વારા) જે સદૈવ સેવાય છે તે, ભક્તોનું હિત કરનાર, ભીમશંકર નામથી પ્રસિદ્ધ શંકરને હું નમું છું. ૧૦

સાનન્દમાનન્દવને વસન્ત-

માનન્દકન્દં હતપાપવૃન્દમ્ ।

વારાણસીનાથમનાથનાથં

શ્રીવિશ્વનાથં શરણં પ્રપદ્યે ॥ ૧૧ ॥

આનંદપૂર્વક આનંદવન (કાશીક્ષેત્ર)માં વસતા, આનંદકંદ, પાપસમૂહનો નાશ કરનાર, અનાથોના નાથ કાશીપતિ શ્રીવિશ્વનાથનું હું શરણ ગ્રહણ કરું છું. ૧૧

ઇલાપુરે રમ્યવિશાલકેઽસ્મિ-

ન્સમુલ્લસન્તં ચ જગદ્વેણ્યમ્ ।

વન્દે મહોદારતરસ્વભાવં

ઘૃષ્ણેશ્વરાઘ્યં શરણં પ્રપદ્યે ॥ ૧૨ ॥

ઇલાપુરના આ સુરમ્ય મંદિરમાં વિરાજમાન, સમસ્ત જગત માટે આરાધ્ય, અત્યંત ઉદાર સ્વભાવ ધરાવનારા, તે ઘૃષ્ણેશ્વર નામના (ભગવાન શિવજી)ને હું વંદું છું, હું (તેમનું) શરણ ગ્રહણ કરું છું. ૧૨

જ્યોતિર્મયદ્વાદશલિङ્ગકાનાં

શિવાત્મનાં પ્રોક્તમિદં ક્રમેણ ।

સ્તોત્રં પઠિત્વા મનુજોઽતિભક્ત્યા

ફલં તદાલોક્ય નિજં ભજેચ્ચ ॥ ૧૩ ॥

શિવસ્વરૂપ જ્યોતિર્મય બાર શિવલિંગોના ક્રમથી કહેલ આ સ્તોત્રનો અત્યંત ભક્તિપૂર્વક પાઠ કરીને મનુષ્ય તે પાઠનું ફળ (અભ્યુદય) ભોગવીને અંતે પોતાનું (સ્વરૂપ) પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૩

શ્રીશંકરાચાર્ય

૩૫. શ્રીમહામૃત્યુઙ્ગયસ્તોત્રમ્

ૐ અસ્ય શ્રીમહામૃત્યુઙ્ગયસ્તોત્રમન્ત્રસ્ય શ્રીમાર્કण्डेय ऋषिः ।
અનુષ્ટુપ્ છન્દઃ । શ્રીમૃત્યુઙ્ગયો દેવતા । ગૌરી શક્તિઃ । મમ
સર્વારિષ્ટસમસ્તમૃત્યુશાન્ત્યર્થં સકલૈશ્વર્યપ્રાપ્ત્યર્થં ચ જપે વિનિયોગઃ ।

ઓમ્. આ શ્રીમહામૃત્યુંજયસ્તોત્રમંત્રના શ્રીમાર્કડેય ઋષિ છે, અનુષ્ટુપ છંદ છે,
શ્રીમૃત્યુંજય દેવતા છે, ગૌરી શક્તિ છે અને મારાં સર્વ અરિષ્ટ તેમ જ સર્વ પ્રકારનાં
મૃત્યુની શાંતિને માટે તથા સર્વ ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિને માટે જપ કરવામાં આનો
વિનિયોગ કરું છું.

(ઉપર પ્રમાણે બોલી, સંકલ્પ કરી, ત્યાર પછી નીચે પ્રમાણે ધ્યાન કરવું :)

અથ ધ્યાનમ્

ચન્દ્રાર્કાગ્નિવિલોચનં સ્મિતમુખં પદ્યદ્વયાન્તઃસ્થિતં
મુદ્રાપાશમૃગાક્ષસૂત્રવિલસત્પાર્ણિં હિમાંશુપ્રભુમ્ ।
કોટીન્દુપ્રગલત્સુધાપ્લુતતનું હારાદિભૂષોજ્જ્વલં
કાન્તં વિશ્વવિમોહનં પશુપતિં મૃત્યુઙ્ગયં ભાવયેત્ ॥

ધ્યાન

ચંદ્ર, સૂર્ય અને અગ્નિરૂપી વિષમ નેત્રવાળા, સ્મિતયુક્ત મુખવાળા, ‘નમઃ શિવાય’
એ બે પદમાં કહેલા સ્વરૂપવાળા, હાથમાં મુદ્રા, પાશ, મૃગ અને અક્ષસૂત્ર રાખવાથી
શોભતા હાથવાળા, ચંદ્રના સ્વામી, કરોડો ચંદ્રમાંથી ઝરતા અમૃતથી જેમનું શરીર
અમૃતમય છે તેવા, હાર વગેરે અલંકારોથી દેદીપ્યમાન, સુંદર સ્વરૂપવાળા, વિશ્વને
વિમોહિત કરનારા, જે પ્રાણીમાત્રના અધિપતિ છે, તથા મૃત્યુને જેમણે જીત્યું છે
તેવા ભગવાન મૃત્યુંજયનું ભાવનાપૂર્વક ધ્યાન કરવું.

(આ પ્રમાણે ધ્યાન કર્યા પછી નીચે પ્રમાણે સ્તોત્રનો પાઠ કરવો.)

ૐ રુદ્રં પશુપતિં સ્થાણું નીલકण्ठमुमापतिम् ।
નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

ૐ રુદ્ર, પ્રાણીઓના અધિપતિ, સ્થાણુ (અવિચળ રહેનારા), નીલકંઠ અને પાર્વતીના પતિ એવા દેવ (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ અમને (મને) શું કરશે ? ૧

નીલકણ્ઠં કાલમૂર્તિં કાલજ્ઞં કાલનાશનમ્ ।
નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૨ ॥

નીલકંઠ, કાળસ્વરૂપ, કાળને જાણનારા અને કાળનો નાશ કરનારા એવા દેવ (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૨

નીલકણ્ઠં વિરૂપાક્ષં નિર્મલં નિલયપ્રભમ્ ।
નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૩ ॥

નીલકંઠ, ત્રણ નેત્રવાળા, નિર્ભળ અને આકાશ સમાન સ્વચ્છ એવા દેવ (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૩

વામદેવં મહાદેવં લોકનાથં જગદ્ગુરુમ્ ।
નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૪ ॥

વામદેવ, મહાદેવ, લોકના નાથ અને જગદ્ગુરુ ભગવાન (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૪

દેવદેવં જગન્નાથં દેવેશં વૃષભધ્વજમ્ ।
નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૫ ॥

દેવોના દેવ, જગતના સ્વામી, દેવોના ઈશ અને વૃષભધ્વજ ભગવાન (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૫

ગङ્ગાધરં મહાદેવં સર્વાભરણભૂષિતમ્ ।
નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૬ ॥

ગંગાને ધારણ કરનાર, મહાદેવ અને સર્વ અલંકારથી શોભાયમાન એવા ભગવાન (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૬

અનાથઃ પરમાનન્દં કૈવલ્યપદગામિનિ ।

નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૭ ॥

અનાથ એવો હું કૈવલ્યપદ પ્રાપ્ત કરવા માટે પરમ આનંદસ્વરૂપ એવા ભગવાન (શંકર)ને મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૭

સ્વર્ગાપવર્ગદાતારં સૃષ્ટિસ્થિતિવિનાશકમ્ ।

નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૮ ॥

સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનાર તથા જગતનાં સૃષ્ટિ, સ્થિતિ, વિનાશ કરનારા ભગવાન (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૮

ઉત્પત્તિસ્થિતિસંહારકર્તારમીશ્વરં ગુરુમ્ ।

નમામિ શિરસા દેવં કિં નો મૃત્યુઃ કરિષ્યતિ ॥ ૯ ॥

જગતનાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને સંહાર કરનારા, સર્વના નિયામક અને ગુરુ એવા ભગવાન (શંકર)ને હું મસ્તક વડે પ્રણામ કરું છું તો મૃત્યુ મને શું કરશે ? ૯

માર્કण्डેયકૃતં સ્તોત્રં યઃ પઠેત્થિવસન્નિધૌ ।

તસ્ય મૃત્યુભયં નાસ્તિ નાગ્નિચૌરભયં ક્વચિત્ ॥ ૧૦ ॥

માર્કંડેય ઋષિએ રચેલ આ સ્તોત્રનું પઠન જે મનુષ્ય શિવજીની સમીપમાં કરે છે તેને ક્યારેય મૃત્યુનો ભય કે અગ્નિ કે ચોરનો ભય થતો નથી. ૧૦

શતાવર્તં પ્રકર્તવ્યં સઙ્કટે કષ્ટનાશનમ્ ।

શુચિર્ભૂત્વા પઠેત્સ્તોત્રં સર્વસિદ્ધિપ્રદાયકમ્ ॥ ૧૧ ॥

સંકટના સમયમાં સો વાર પાઠ કરવાથી આ સ્તોત્ર કષ્ટનો નાશ કરે છે. પવિત્ર થઈને પઠન કરવાથી આ સ્તોત્ર સર્વ સિદ્ધિ આપે છે. ૧૧

મૃત્યુઙ્ગય મહાદેવ ત્રાહિ માં શરણાગતમ્ ।

જન્મમૃત્યુજરારોગૈઃ પીડિતં કર્મબન્ધનૈઃ ॥ ૧૨ ॥

હૈ મૃત્યુંજય ! હૈ મહાદેવ ! કર્મથી થયેલ બંધનને કારણે જન્મ, મૃત્યુ, વૃદ્ધાવસ્થા અને રોગથી પીડિત થયેલા (અને તેથી આપને) શરણે આવેલા મારું આપ રક્ષા કરો. ૧૨

તાવકસ્ત્વદ્રતપ્રાણસ્ત્વચ્ચિત્તોઽહં સદા મૃડ ।

इति विज्ञाप्य देवेशं त्र्यम्बकाख्यमनुं जपेत् ॥ १३ ॥

“હે મૃડ ! હું આપનો છું. મારા પ્રાણ આપનામાં સમર્પિત છે અને મારું ચિત્ત પણ હંમેશાં આપનામાં જ પરોવાયેલું છે.” આ પ્રમાણે કહીને (પ્રાર્થના કરીને) પછી ત્ર્યંબક નામના દેવેશ (ભગવાન શંકર)નો જપ કરવો. ૧૩

नमः शिवाय साम्बाय हराय परमात्मने ।

प्रणतक्लेशनाशाय योगिनां पतये नमः ॥ १४ ॥

કલ્યાણસ્વરૂપ, ભક્તોના કલેશનું હરણ કરનાર, પરમાત્મા, માતા પાર્વતી સહિતના ભગવાન શંકરને નમસ્કાર. પ્રણામ કરનાર (શરણાગત) ભક્તોના કલેશોનો નાશ કરનાર, યોગીઓના પતિને નમસ્કાર. ૧૪

श्रीशताङ्गायुर्मन्त्रः

(શતાંગ નામનો આયુષ્ય માટેનો ભગવાન શંકરપ્રીત્યર્થ જપવાનો મંત્ર આ પ્રમાણે છે :)

ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं ह्रौं ह्रूं ह्रः हन हन दह दह पच पच गृहाण
गृहाण मारय मारय मर्दय मर्दय महामहाभैरव भैरवरूपेण
धुनय धुनय कम्पय कम्पय विघ्नय विघ्नय विश्वेश्वरी क्षोभय
क्षोभय कटु कटु मोहय मोहय हुं फट् स्वाहा इतिमन्त्रमात्रेण
समाभीष्टो भवति ।

“ૐ હ્રીં શ્રીં હ્રીં હ્રૌં હ્રૂં હ્રઃ, (શત્રુને) હણો હણો, બાળો બાળો, પકાવો પકાવો, પકડો પકડો, મારો મારો, (શત્રુનું) મર્દન કરો મર્દન કરો. હે મહામહાભૈરવ ! ભૈરવરૂપે ધુણાવો ધુણાવો, કંપાવો કંપાવો, વિઘ્ન આણો, વિઘ્ન આણો, વિશ્વેશ્વરી શક્તિરૂપે ક્ષોભ પમાડો, ક્ષોભ પમાડો, ‘કટુ કટુ’ એ પ્રમાણેના શબ્દોથી મોહ પમાડો, હું ફટ્ સ્વાહા.”

આ મંત્રમાત્રથી (મનુષ્ય) ઇષ્ટ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે.

૩૬. શિવતાણડવસ્તોત્રમ્

જટાટવીગલજ્જલપ્રવાહપાવિતસ્થલે

ગલેડવલમ્બ્ય લમ્બિતાં ભુજઙ્ગતુઙ્ગમાલિકામ્ ।

ડમડ્ડમડ્ડમડ્ડમન્નિનાદવડ્ડમર્વયં

ચકાર ચણ્ડતાણ્ડવં તનોતુ નઃ શિવઃ શિવમ્ ॥ ૧ ॥

જટ-અટવી-ગલત્-જલ-પ્રવાહ-પાવિત-સ્થલે - જટારૂપી અરણ્યમાંથી વહેતા (ગંગા)-જળના પ્રવાહથી પવિત્ર થયેલા સ્થાનમાં ગલે - કંઠમાં અવલમ્બ્ય - અવલંબિત કરીને, ધારણ કરીને લમ્બિતામ્ - લટકતી ભુજઙ્ગ-તુઙ્ગ-માલિકામ્ - સર્પની ઉન્નત માળાને ડમત્-ડમત્-ડમત્-ડમત્-નિનાદવત્-ડમરુ - ડમરુના ડમ, ડમ, ડમ, ડમ નિનાદયુક્ત અયમ્ - આ ચકાર - કર્યું ચણ્ડ-તાણ્ડવમ્ - ભયંકર તાંડવનૃત્ય તનોતુ - વિસ્તારો, વધારો નઃ - અમારા શિવઃ - શિવજી શિવમ્ - કલ્યાણને

(પોતાના) જટારૂપ અરણ્યમાંથી વહેતા ગંગાના પ્રવાહથી પવિત્ર થયેલા કંઠસ્થાનમાં, સર્પોની લટકી રહેલી ઉન્નત માળાને ધારણ કરી (જેમણે) ડમરુના ડમ, ડમ, ડમ, ડમ નિનાદથી યુક્ત ભયંકર તાંડવનૃત્ય કર્યું, (તે) આ શિવજી અમારા કલ્યાણની વૃદ્ધિ કરો. ૧

જટાકટાહસમ્ભ્રમભ્રમન્નિલિમ્પનિર્ઝરી

વિલોલવીચિવલ્લરીવિરાજમાનમૂર્દ્ધનિ ।

ધગદ્ધગદ્ધગજ્જલલ્લલાટપટ્ટપાવકે

કિશોરચન્દ્રશેખરે રતિઃ પ્રતિક્ષણં મમ ॥ ૨ ॥

જટ-કટાહ-સમ્ભ્રમ-ભ્રમત્-નિલિમ્પ-નિર્ઝરી - જટારૂપી કટાહ (પેણી)માં વેગપૂર્વક ધૂમતી દેવનદી ગંગાજીની વિલોલ-વીચિ-વલ્લરી-વિરાજમાન-મૂર્દ્ધનિ - ચંચળ તરંગારૂપી લતાઓથી સુશોભિત જેમનું મસ્તક છે ધગત્-ધગત્-ધગત્-જ્વલત્-લલાટપટ્ટ-પાવકે - (જેમના) ભાલપ્રદેશમાં ધક્, ધક્, ધક્ (અવાજ સાથે) અગ્નિ પ્રજ્વળી રહ્યો છે કિશોર-ચન્દ્રશેખરે - જેમના મસ્તક પર (દ્વિતીયાનો) બાળચંદ્ર (શોભી રહ્યો) છે રતિઃ - રતિ, પ્રીતિ પ્રતિક્ષણમ્ - પ્રતિક્ષણ, સતત મમ - મારી

જટારૂપી કટાહમાં વેગપૂર્વક ધૂમતી ગંગાજીની ચંચળ તરંગરૂપી લતાઓથી જેમનું મસ્તક સુશોભિત છે, જેમના ભાલપ્રદેશમાં ધક્, ધક્, ધક્ (અવાજ સાથે) અગ્નિ પ્રજ્વળી રહ્યો છે, જેમના મસ્તક પર (દ્વિતીયાનો) બાળચંદ્ર (શોભી રહ્યો) છે, તેવા (ભગવાન શંકર)માં મારી સતત પ્રીતિ થાઓ. ૨

ધરાધરેન્દ્રનન્દિનીવિલાસબન્ધુબન્ધુર-

સ્ફુરદિગન્તસન્તતિપ્રમોદમાનમાનસે ।

કૃપાકટાક્ષધોરણીનિરુદ્ધદુર્ધરાપદિ

ક્વચિદ્દિગમ્બરે મનો વિનોદમેતુ વસ્તુનિ ॥ ૩ ॥

ધરા-ધરેન્દ્ર-નન્દિની-વિલાસ-બન્ધુ-બન્ધુર-સ્ફુરત્-દિગન્ત-સન્તતિ-પ્રમોદમાન-માનસે - ધરતીને ધારણ કરનાર ગિરિરાજ (હિમાલય)ની પુત્રી ગિરિરાજકિશોરી (પાર્વતી)ના વિલાસોપયોગી ચૂડામણિથી સમસ્ત દિશાઓને પ્રકાશિત થતી (જોઈ) જેમનું મન આનંદિત થઈ રહ્યું છે કૃપા-કટાક્ષ-ધોરણી-નિરુદ્ધ-દુર્ધર-આપદિ - જેમની નિરંતર કૃપાદષ્ટિથી ધોર આપત્તિઓનું (પણ) નિવારણ થઈ જાય છે ક્વચિત્ દિગમ્બરે - કોઈ દિગમ્બરમાં મન: - મન વિનોદમ્ - વિનોદને, રમણને એતુ - પ્રાપ્ત કરે વસ્તુનિ - તત્ત્વમાં

ગિરિરાજકિશોરી (પાર્વતીજી)ના વિલાસકાળમાં ઉપયોગી ચૂડામણિથી સમસ્ત દિશાઓને પ્રકાશિત થતી જોઈને જેમનું મન આનંદિત થઈ રહ્યું છે, જેમની નિરંતર કૃપાદષ્ટિથી ધોર આપત્તિઓનું પણ નિવારણ થઈ જાય છે, એવા કોઈ દિગમ્બર તત્ત્વમાં મારું મન રમણ કરે. ૩

જટાભુજઙ્ગપિઙ્ગલસ્ફુરત્ફણામણિપ્રભા-

કદમ્બકુઙ્કુમદ્રવપ્રલિપ્તદિગ્ધૂમુખે ।

મદાન્ધસિન્ધુરસ્ફુરત્ત્વગુત્તરીયમેદુરે

મનો વિનોદમદ્ભૂતં બિભર્તુ ભૂતભર્તરિ ॥ ૪ ॥

જટા-ભુજઙ્ગ-પિઙ્ગલ-સ્ફુરત્-ફણા-મણિ-પ્રભા-કદમ્બ-કુઙ્કુમ-દ્રવ-પ્રલિપ્ત-દિગ્ધૂમુખે - જેમની જટામાં રહેલ સર્પોની ફેણના મણિઓમાંથી સ્ફુરિત થતો પિંગળ રંગનો પ્રકાશપુંજ દિશાઓરૂપી અંગનાઓનાં મુખ પર કુંકુમ રંગનો અનુલેપ કરી રહ્યો છે

મદાન્ધ-સિન્ધુર-સ્ફુરત્-ત્વગ્-ઉત્તરીય-મેદુરે - મદમસ્ત હાથીઓના ફરફરતા ચામડાના ઉત્તરીયને ધારણ કરવાથી (જે) સ્નિગ્ધવર્ણ થયેલા છે મનઃ - મન વિનોદમ્ - વિનોદને અદ્ભુતમ્ - અદ્ભુત વિભર્તુ - કરે ભૂતભર્તરિ - ભૂતનાથમાં

જેમની જટામાં રહેલ સર્પોની ફેણના મણિઓમાંથી સ્ફુરિત થતો પિંગળ રંગનો પ્રકાશપુંજ (જાણે કે) દિશારૂપી અંગનાઓનાં મુખ પર કુંકુમ રંગનો અનુલેપ કરી રહ્યો છે, મદમસ્ત હાથીઓના ચામડાના ફરફરતા ઉત્તરીયને ધારણ કરવાથી (જે) સ્નિગ્ધ વર્ણના થયેલા છે, તે ભૂતનાથમાં મારું મન અદ્ભુત વિનોદ કરે. ૪

સહસ્રલોચનપ્રભૃત્યશેષલેખશેખર-

પ્રસૂનધૂલિધોરણીવિધૂસરાદ્વિઘ્નપીઠભૂઃ ।

ભુજઙ્ગરાજમાલયા નિબદ્ધજાટજૂટકઃ

શ્રિયૈ ચિરાય જાયતાં ચકોરબન્ધુશેખરઃ ॥ ૫ ॥

સહસ્રલોચન-પ્રભૃતિ-અશેષ-લેખ-શેખર-પ્રસૂન-ધૂલિ-ધોરણી-વિધૂસર-અદ્વિઘ્ન-પીઠભૂઃ - ઈંદ્ર આદિ સમસ્ત દેવતાઓ (પ્રણામ કરે છે ત્યારે તેમના) મસ્તકમાં રહેલાં કુસુમોની રજની ધારાથી જેમની ચરણ-પાદુકાઓ ધૂસરિત (રજના રંગની) થઈ રહી છે ભુજઙ્ગરાજ-માલયા - સર્પોના રાજા શેષનાગના હારથી નિબદ્ધ-જાટજૂટકઃ - જેમનો જટાજૂટ બંધાયેલો છે શ્રિયૈ - સંપત્તિ માટે ચિરાય - ચિરસ્થાયી જાયતામ્ - સાધક થાઓ ચકોરબન્ધુ-શેખરઃ - ચકોર પક્ષીના બંધુ સમાન ચંદ્રને મસ્તકમાં ધારણ કરનાર ચંદ્રશેખર

ઈંદ્ર આદિ સમસ્ત દેવતાઓના (તેઓ પ્રણામ કરે છે ત્યારે) મસ્તકમાં રહેલાં કુસુમોની રજની ધારાથી જેમની ચરણપાદુકાઓ ધૂસરિત (રજના રંગની) થઈ રહી છે (અને) શેષનાગરૂપી હારથી જેમનો જટાજૂટ બંધાયેલો છે તે (ભગવાન) ચંદ્રશેખર મારે માટે ચિરસ્થાયી સંપત્તિના સાધક થાઓ. ૫

લલાટચત્વરજ્વલદ્ધનઙ્ગયસ્ફુલિઙ્ગભા-

નિપીતપદ્મસાયકં નમન્નિલિમ્પનાયકમ્ ।

સુધામયૂર્ણલેખયા વિરાજમાનશેખરં

મહાકપાલિ સમ્પદે શિરો જટાલમસ્તુ નઃ ॥ ૬ ॥

લલાટ-ચત્વર-જ્વલત્-ધનઙ્ગય-સ્ફુલિङ्ગ-ભા-નિપીત-પચ્ચસાયકમ્ - જેમણે લલાટરૂપી વેદિ પર પ્રજ્વલિત થયેલા અગ્નિનાં કિરણોના તેજથી પાંચ બાણ* ધારણ કરનાર કામદેવનો નાશ કર્યો હતો નમત્-નિલિમ્પ-નાયકમ્ - જેમને દેવરાજ ઇંદ્ર નમસ્કાર કર્યા કરે છે સુધા-મયૂખ-લેખયા - જેનાં કિરણ અમૃતમય છે તેવા (ચંદ્ર)ની કળાથી વિરાજમાન-શેખરમ્ - જેમનું મસ્તક સુશોભિત છે મહાકપાલિ - વિશાળ લલાટવાળા સમ્પદે - સંપત્તિના (વિધય)માં, સંપત્તિની પ્રાપ્તિમાં શિરઃ - મસ્તક જટાલમ્ -જટાધારી અસ્તુ - થાઓ નઃ (અસ્માકમ્) - અમને

જેમણે લલાટરૂપી વેદિ પર પ્રજ્વલિત થયેલા અગ્નિનાં કિરણોના તેજથી કામદેવનો નાશ કર્યો હતો, જેમને દેવરાજ ઇંદ્ર સદા નમસ્કાર કરે છે, ચંદ્રની કળાથી જેમનું મસ્તક સુશોભિત છે, તે વિશાળ લલાટવાળા, જટાધારી શિર(વાળા) (ભગવાન શિવજી) અમને સંપત્તિની પ્રાપ્તિના (પ્રદાતા) થાઓ. ૬

કરાલભાલપટ્ટિકાધગદ્ધગદ્ધગજ્જ્વલ-

દ્ધનઙ્ગયાહુતીકૃતપ્રચણ્ડપચ્ચસાયકે ।

ધરાધરેન્દ્રનન્દિનીકુચાગ્રચિત્રપત્રક-

પ્રકલ્પનૈકશિલ્પિનિ ત્રિલોચને રતિર્મમ ॥ ૭ ॥

કરાલ-ભાલ-પટ્ટિકા-ધગત્-ધગત્-ધગત્-જ્વલત્-ધનઙ્ગય-આહુતીકૃત-પ્રચણ્ડ-પચ્ચસાયકે - જેમણે પોતાના વિશાળ ભાલપ્રદેશ પર ધક્ક, ધક્ક, ધક્ક જલતા અગ્નિમાં પ્રયંડ કામદેવને હોમી દીધો હતો ધરાધરેન્દ્ર-નન્દિની-કુચાગ્ર-ચિત્ર-પત્રક-પ્રકલ્પન-એક-શિલ્પિનિ - ગિરિરાજકિશોરીનાં સ્તનો પર પત્રભંગિમાની રચના કરનાર જે એકમાત્ર કળાકાર છે ત્રિલોચને - ત્રણ નેત્ર ધરાવનાર (શિવજી)માં રતિઃ - રતિ મમ - મારી

જેમણે પોતાના વિકરાળ ભાલપ્રદેશ પર ધક્ક, ધક્ક, ધક્ક જલતા અગ્નિમાં પ્રયંડ કામદેવને હોમી દીધો હતો, (તેવા કામહારીમાં), ગિરિરાજકિશોરીનાં સ્તનો પર પત્રભંગિમાની રચના કરનાર જે એકમાત્ર કળાકાર છે એવા ત્રિલોચન (શિવજી)માં મારી રતિ થાઓ. ૭

* પાંચ બાણ : અરવિંદ, અશોક, ચૂત, નીલોત્પલ, નવમાલિકા

નવીનમેઘમણ્ડલીનિરુદ્ધદુર્ધરસ્ફુરત્-

કુહૂનિશીથિનીતમઃ પ્રબન્ધબદ્ધકન્ધરઃ ।

નિલિમ્પનિર્ઝરીધરસ્તનોતુ કૃત્તિસિન્ધુરઃ

કલાનિધાનબન્ધુરઃ શ્રિયં જગદ્ધુરન્ધરઃ ॥ ૮ ॥

નવીન-મેઘ-મણ્ડલી-નિરુદ્ધ-દુર્ધર-સ્ફુરત્-કુહૂ-નિશીથિની-તમઃ-પ્રબન્ધ-બદ્ધ-કન્ધરઃ -
નવીન મેઘમંડળથી ઘેરાયેલી અભાવસ્યાની રાત્રિના સમયે પ્રસરી રહેલ ગાઢ અંધકાર
(જેવી શ્યામતા)થી જેમનો કંઠ અંકિત થયેલો છે નિલિમ્પ-નિર્ઝરીધરઃ - ગંગાધર તનોતુ
- વિસ્તારો, વધારો કૃત્તિ-સિન્ધુરઃ - ગજયર્મધારી કલાનિધાન-બન્ધુરઃ - કલાનિધાન
(ચંદ્રમાના સંપર્કથી) શોભાયમાન કાંતિવાળા શ્રિયમ્ - સંપત્તિને જગદ્-ધુરન્ધરઃ -
જગતને ધારણ કરનાર

નવીન મેઘમંડળથી ઘેરાયેલ અભાવસ્યાની મધ્યરાત્રિના સમયે પ્રસરી રહેલ ગાઢ
અંધકાર (જેવી શ્યામતા)થી જેમનો કંઠ અંકિત થયેલો છે, તે ગજયર્મધારી,
ચંદ્રમાથી શોભાયમાન કાંતિવાળા, જગતને ધારણ કરનાર (ભગવાન) ગંગાધર
મારી સંપત્તિનો વિસ્તાર કરે. ૮

પ્રફુલ્લનીલપદ્મજપ્રપञ્ચકાલિમપ્રભા-

વલમ્બિકણ્ઠકન્દલીરુચિપ્રબદ્ધકન્ધરમ્ ।

સ્મરચ્છિદં પુરચ્છિદં ભવચ્છિદં મલ્લચ્છિદં

ગજચ્છિદાન્ધકચ્છિદં તમન્તકચ્છિદં ભજે ॥ ૯ ॥

પ્રફુલ્લ-નીલ-પદ્મજ-પ્રપञ્ચ-કાલિમ-પ્રભા-અવલમ્બિક-કણ્ઠ-કન્દલી-રુચિ-પ્રબદ્ધ-
કન્ધરમ્ - પ્રફુલ્લિત નીલકમળોના સમૂહની શ્યામ પ્રભાનું અનુસરણ કરનારી કેળની
કલિકાના સૌંદર્ય-ચિહ્નથી જેમનો કંઠ સુશોભિત છે સ્મરચ્છિદમ્ - કામનાશક, સ્મરહર
પુરચ્છિદમ્ - ત્રિપુરનાશક ભવચ્છિદમ્ - ભવનાશક મલ્લચ્છિદમ્ - (દક્ષના) યજ્ઞનો
નાશ કરનાર ગજચ્છિદ-અન્ધકચ્છિદમ્ - હાથીનો નાશ કરનાર (તથા) અંધકાસુરનો
નાશ કરનાર તમ્ - તે(મ)ને અન્તકચ્છિદમ્ - (જીવોનો) અંત કરનાર (યમરાજ)ના
ઉચ્છેદક (મૃત્યુજય)ને ભજે - ભજું છું

જેમનો કંઠપ્રદેશ પ્રફુલ્લિત નીલકમળોના સમૂહથી શ્યામ પ્રભાનું અનુસરણ કરનારી

કેળની કલિકાના સૌંદર્યચિહ્નથી સુશોભિત છે, (તેવા) સ્મરહર, ત્રિપુરાંતક, ભવનાશક, યજ્ઞવિનાશક, ગજનાશક, અંધકાસુરનો નાશ કરનાર તે મૃત્યુંજય (શિવજી)ને હું ભજું છું. ૯

અર્ચર્વ-સર્વમંગ્ગલા-કલા-કદમ્બ-મંજરી-

રસપ્રવાહમાધુરીવિજૃમ્ભણામધુવ્રતમ્ ।

સ્મરાન્તકં પુરાન્તકં ભવાન્તકં મર્યાન્તકં

ગજાન્તકાન્ધકાન્તકં તમન્તકાન્તકં ભજે ॥ ૧૦ ॥

અર્ચર્વ-સર્વમંગ્ગલા-કલા-કદમ્બ-મંજરી-રસ-પ્રવાહ-માધુરી-વિજૃમ્ભણા-મધુવ્રતમ્ - (જે) અભિમાનરહિત, સર્વમંગળ-સ્વરૂપ (દેવી પાર્વતીજી)ની કલારૂપ કદંબ-મંજરીના મકરંદ-શ્લોતની વૃદ્ધિ પામતી માધુરીનું પાન કરનાર મધુપ છે સ્મરાન્તકમ્ - સ્મરાંતક પુરાન્તકમ્ - ત્રિપુરાંતક ભવાન્તકમ્ - ભવાંતક મર્યાન્તકમ્ - યજ્ઞાંતક ગજાન્તક-અન્ધકાન્તકમ્ - ગજાંતક (તેમ જ) અંધકાંતકને તમ્ - તે(મ)ને અન્તકાન્તકમ્ - અંતકાંતકને ભજે - હું ભજું છું

(જે) અભિમાનરહિત, સર્વમંગળસ્વરૂપ (દેવી પાર્વતીજી)ની કલારૂપ કદંબમંજરીના મકરંદ-શ્લોતની વૃદ્ધિ પામતી માધુરીનું પાન કરનાર મધુપ છે, તેવા સ્મરાંતક, પુરાંતક, ભવાંતક, યજ્ઞાંતક, ગજાંતક, અંધકાંતક (તેમ જ) અંતકાંતક તે (શિવજી)ને હું ભજું છું. ૧૦

જયત્વદ્ભ્રવિભ્રમભ્રમદ્ભુજઙ્ગમશ્વસ-

દ્વિનિર્ગમત્ક્રમસ્ફુરત્કરાલભાલહવ્યવાદ્ ।

ધિમિદ્ધિમિદ્ધિમિદ્ધ્વનન્મૃદઙ્ગતુઙ્ગમઙ્ગલ-

ધ્વનિક્રમપ્રવર્તિતપ્રચણ્ડતાણ્ડવઃ શિવઃ ॥ ૧૧ ॥

જયતુ - જય થાઓ અદભ્ર-વિભ્રમ-ભ્રમત્-ભુજઙ્ગમ્-અશ્વસત્-વિનિર્ગમત્-ક્રમ-સ્ફુરત્-કરાલ-ભાલ-હવ્યવાદ્ - (મસ્તક પર) અત્યંત વેગથી ધૂમી રહેલ ભુજંગના ફૂંફાડાથી જેમનો લલાટનો ભયંકર અગ્નિ સતત ભભૂકતો ફેલાઈ રહ્યો છે ધિમિત્-ધિમિત્-ધિમિત્-ધ્વનત્-મૃદઙ્ગ-તુઙ્ગ-મઙ્ગલ-ધ્વનિ-ક્રમ-પ્રવર્તિત-પ્રચણ્ડ-તાણ્ડવઃ - ધિમિ ધિમિ ધિમિ

ધ્વનિ કરતા મૃદંગના ગંભીર મંગળ ઘોષના ક્રમ અનુસાર જેમનું પ્રયંડ તાંડવનૃત્ય થઈ રહ્યું છે શિવ: - શિવજી

(મસ્તક પર) અત્યંત વેગથી ધૂમી રહેલ ભુજંગના ફૂંફાડાથી જેમના લલાટનો ભયંકર અગ્નિ સતત ભભૂકતો ફેલાઈ રહ્યો છે, ધિમિ ધિમિ ધિમિ ધ્વનિ કરતા મૃદંગના ગંભીર મંગળ ઘોષના ક્રમ અનુસાર જેમનું પ્રયંડ તાંડવનૃત્ય થઈ રહ્યું છે (તે ભગવાન) શિવજીનો જય થાઓ. ૧૧

દૃષદ્વિચિત્રતલ્પયોર્ભુજઙ્ગમૌક્તિકસ્ત્રજો-

ગરિષ્ઠરત્નલોષ્ઠયોઃ સુહૃદ્વિપક્ષપક્ષયોઃ ।

તૃણારવિન્દચક્ષુષોઃ પ્રજામહીમહેન્દ્રયોઃ

સમપ્રવૃત્તિકઃ કદા સદાશિવં ભજામ્યહમ્ ॥ ૧૨ ॥

દૃષદ્-વિચિત્ર-તલ્પયોઃ - શિલા અને સુંદર બિછાનામાં ભુજઙ્ગ-મૌક્તિક-સ્ત્રજોઃ - સર્પ અને મોતીની માળામાં ગરિષ્ઠ-રત્ન-લોષ્ઠયોઃ - બહુમૂલ્ય રત્ન અને માટીના ઢેફાંમાં સુહૃદ્-વિપક્ષ-પક્ષયોઃ - મિત્ર અને શત્રુપક્ષમાં તૃણ-અરવિન્દ-ચક્ષુષોઃ - તૃણ અને કમલનયના તરુણીમાં પ્રજા-મહી-મહેન્દ્રયોઃ - પ્રજા અને પૃથ્વીના મહારાજા (ચક્રવર્તી રાજા)માં સમપ્રવૃત્તિકઃ - સમાન ભાવ રાખનાર કદા - ક્યારે સદાશિવમ્ - સદાશિવને ભજામિ - ભજન કરું અહમ્ - હું

શિલા અને સુંદર બિછાનામાં, સર્પ અને મોતીની માળામાં, બહુમૂલ્ય રત્ન અને માટીના ઢેફાંમાં, મિત્ર અને શત્રુપક્ષમાં, તૃણ અને કમલનયના તરુણીમાં, પ્રજા અને ચક્રવર્તી રાજામાં (આ સૌ વિષમ જણાતા દ્વંદ્વમાં) સમાન ભાવવાળો થઈને (ભગવાન) સદાશિવને હું ક્યારે ભજીશ ? ૧૨

કદા નિલિમ્પનિર્ઝરીનિકુઙ્ગકોટરે વસ-

ન્વિમુક્તદુર્મતિઃ સદા શિરઃસ્થમઙ્ગલિં વહન્ ।

વિલોલલોલલોચનો લલામભાલલગ્નકઃ

શિવેતિ મન્ત્રમુચ્ચરન્કદા સુખી ભવામ્યહમ્ ॥ ૧૩ ॥

કદા - ક્યારે નિલિમ્પ-નિર્ઝરી-નિકુઙ્ગ-કોટરે - દેવનદી (ગંગાજી)ની તટવર્તી નિકુંજની ગુફામાં (કુટિયામાં) વસન્ - રહેતો વિમુક્ત-દુર્મતિઃ - કુમતિનો ત્યાગ કરીને સદા - સદા શિરઃસ્થમ્ - મસ્તક પર રાખેલ અઙ્ગલિમ્ - બે હાથની અંજલિ વહન્

- કરતો, કરીને વિલોલ-લોલ-લોચન: - અશ્રુપૂર્ણ વિહ્વળ આંખોવાળો લલામ-
 ખાલ-લગ્નક: - સુંદર લલાટવાળા (અથવા, લલાટ પર ચંદ્રરૂપી આભૂષણ ધારણ કરેલા
 (ચંદ્રશેખર) (શિવજી)માં ચિત્ત એકાગ્ર કરીને શિવ - શિવ इति - એ પ્રમાણે મન્ત્રમ્
 - મંત્રને ઉચ્ચરન્ - ઉચ્ચારતો કદા - ક્યારે સુખી - સુખી ભવામિ - થાઉં છું
 અહમ્ - હું

મારી કુમતિનો ત્યાગ કરીને ગંગાજીની તટવર્તી નિકુંજની ગુફામાં (અથવા નિકુંજની
 અંદર) રહેતો, મસ્તક પર બે હાથ જોડીને અશ્રુપૂર્ણ વિહ્વળ આંખો સાથે
 (ભગવાન) ચંદ્રશેખરમાં ચિત્ત એકાગ્ર કરીને 'શિવ' એ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતો
 હું ક્યારે સુખી થઈશ ?

इमं हि नित्यमेवमुक्तमुत्तमोत्तमं स्तवं

पठन्स्मरन्ब्रुवन्नरो विशुद्धिमेति सन्ततम् ।

हरे गुरौ सुभक्तिमाशु याति नान्यथा गतिं

विमोहनं हि देहिनां सुशङ्करस्य चिन्तनम् ॥ ૧૪ ॥

इमम् - આ હિ - જ નિત્યમ્ - નિત્ય એવમ્ - આ પ્રકારે ઉક્તમ્ - ઉક્ત, રચાયેલ
 ઉત્તમોત્તમમ્ - ઉત્તમોત્તમ સ્તવમ્ - સ્તોત્રને પઠન્ - પાઠ કરતો સ્મરન્ - સ્મરતો
 બ્રુવન્ - ઉચ્ચારણ કરતો નર: - મનુષ્ય વિશુદ્ધિમ્ - વિશુદ્ધિને ઇતિ - પામે છે
 સન્તતમ્ - સતત, સર્વદા હરે - હરમાં ગુરૌ - ગુરુમાં સુભક્તિમ્ - સુદૃઢ ભક્તિને
 આશુ - શીઘ્ર યાતિ - પ્રાપ્ત કરે છે ન - નહીં અન્યથા - બીજી ગતિમ્ - ગતિને
 વિમોહનમ્ - મોહને હિ - કારણ કે દેહિનામ્ - પ્રાણીવર્ગના સુશંકરસ્ય - શ્રીશંકરનું
 ચિન્તનમ્ - ચિંતન

(જે) મનુષ્ય આ પ્રકારે રચાયેલા આ ઉત્તમોત્તમ સ્તોત્રનું નિત્ય પઠન, સ્મરણ
 અને ઉચ્ચારણ કરતો રહે છે તે સદા વિશુદ્ધિ પામે છે (અને) શીઘ્ર જ (દેવતાઓના)
 ગુરુ શ્રીસદાશિવમાં સુદૃઢ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે બીજી (અનિષ્ટ) ગતિને (પ્રાપ્ત
 થતો) નથી કારણ કે (ભગવાન) શ્રીશંકરનું ચિંતન પ્રાણીવર્ગના મોહનો નાશ
 કરનાર છે. ૧૪

પૂજાવસાનસમયે દશવક્ત્રગીતં

યઃ શમ્ભુપૂજનપરં પઠતિ પ્રદોષે ।

તસ્ય સ્થિરાં રથગજેન્દ્રતુરંગ્ગયુક્તાં

લક્ષ્મીં સદૈવ સુમુખીં પ્રદદાતિ શમ્ભુઃ ॥ ૧૫ ॥

પૂજા-અવસાન-સમયે - પૂજા સમાપ્ત થાય ત્યારે દશ-વક્ત્રગીતમ્ - દશાનન (રાવણ)નું ગાયેલ યઃ - જે શમ્ભુ-પૂજનપરમ્ - શંભુના પૂજનસંબંધી પઠતિ - પાઠ કરે છે પ્રદોષે - સાયંકાળે તસ્ય - તેની સ્થિરામ્ - સ્થિર રથ-ગજેન્દ્ર-તુરંગ્ગ-યુક્તામ્ - રથ, શ્રેષ્ઠ હાથી (અને) ઘોડાથી યુક્ત લક્ષ્મીમ્ - લક્ષ્મી સદા - હંમેશાં એવ - જ સુમુખીમ્ - સુંદર, અનુકૂળ પ્રદદાતિ - પ્રદાન કરે છે શમ્ભુઃ - શંકર

સાયંકાળે પૂજા સમાપ્ત થાય ત્યારે રાવણે રચેલા આ શંભુપૂજનસંબંધી સ્તોત્રનો પાઠ જે કરે છે, તે (મનુષ્ય)ને (ભગવાન) શંકર રથ, શ્રેષ્ઠ હાથી (તેમ જ) ઘોડાથી યુક્ત, સદૈવ સ્થિર રહેનારી અનુકૂળ લક્ષ્મી (સંપત્તિ) પ્રદાન કરે છે. ૧૫

દશાનન રાવણ

૩૭. મહાદેવસ્તુતિ:

બૃહસ્પતિરુવાચ

જય શઙ્કર શાન્ત શશાઙ્કરુચે રુચિરાર્થદ સર્વદ સર્વશુચે ।
શુચિદત્તગૃહીતમહોપહૃતે હૃતભક્તજનોદ્ધૃતતાપતતે ॥ ૧ ॥

બૃહસ્પતિ બોલ્યા

ચંદ્રમા સમાન (ગૌર) કાંતિવાળા, શાંતસ્વરૂપ હે (ભગવાન) શંકર ! આપનો જય થાઓ. રુચિને અનુકૂળ પદાર્થો (અથવા ચારે પુરુષાર્થ) આપનારા, સર્વસ્વરૂપ (સર્વ) અને (સર્વ) આપનારા, નિત્ય શુદ્ધ, પવિત્ર ભક્તો દ્વારા શુદ્ધ ભાવથી આપવામાં આવેલી મહાન (ઉપહાર-સામગ્રી)ને સ્વીકારનારા, ભક્તજનો પર આવી પડેલી ધોર સંતાપ-પરંપરાનો નાશ કરનારા (આપનો જય થાઓ). ૧

તતસર્વહૃદમ્બર વરદ નતે નતવૃજિનમહાવનદાહકૃતે ।

કૃતવિવિધચરિત્રતનો સુતનો તનુવિશિખવિશોષણધૈર્યનિધે ॥ ૨ ॥

સર્વના હૃદયાકાશને વ્યાપ્ત કરનારા, પ્રજાત જનોને (મનોવાંછિત) ફળ આપનારા, શરણાગત ભક્તોના પાપરૂપી મહાન વનને બાળનારા (દાવાનળસ્વરૂપ), વિવિધ લીલાઓ જે કરે છે તેવો વિગ્રહ ધારણ કરનારા, સુતનુ (સુંદર શ્રીઅંગ ધારણ કરનારા), કામદેવનાં બાણોને સૂકવી દેનાર તથા હે ધૈર્યનિધિ (આપનો જય થાઓ). ૨

નિધનાદિવિવર્જિત કૃતનતિકૃત્કૃતિવિહિતમનોરથ પન્નગભૃત્ ।

નગભર્તૃસુતાર્પિતવામવપુઃ સ્વવપુઃપરિપૂરિતસર્વજગત્ ॥ ૩ ॥

મૃત્યુ આદિ (વિકારો)થી રહિત, પોતાના ચરણોમાં પ્રણામ કરનારા ભક્તજનોને પણ મૃત્યુ આદિ વિકારોથી રહિત કરી દેનાર, પુણ્યાત્મા પુરુષોના મનોરથ પૂર્ણ કરનારા, સર્પોને (આભૂષણરૂપમાં) ધારણ કરનાર, પર્વતપુત્રીને વામ અંગ અર્પણ કરનાર (પર્વતપુત્રી ઉમાને ડાબા અંગમાં ધારણ કરનાર), પોતાના (સર્વવ્યાપી) રૂપથી સંપૂર્ણ જગતને વ્યાપ્ત કરી દેનાર (આપનો જય થાઓ). ૩

ત્રિજગન્મયરૂપ વિરૂપ સુદૃગદ્ગુદઞ્જનકુઞ્જનકૃતહૃતભુક્ ।

ભવ ભૂતપતે પ્રમથૈકપતે પતિતેષ્વપિ દત્તકરપ્રસૂતે ॥ ૪ ॥

ત્રણે લોકરૂપી સ્વરૂપવાળા, સર્વ રૂપોથી પર, સુંદર દૃષ્ટિવાળા, નેત્રને ખોલવા-
બંધ કરવા દ્વારા (જગતનું સર્જન અને પ્રલય કરનારા) અગ્નિદેવને પ્રગટ કરનારા,
જગતને ઉત્પન્ન કરનારા, ભૂતપતિ, પ્રમથગણોના એકમાત્ર સ્વામી તથા હે પતિતો
પ્રત્યે પણ (પોતાનો વરદ) હસ્ત લંબાવીને (વરદાન) આપનાર (આપનો જય
થાઓ). ૪

પ્રસૂતાખિલભૂતલસંવરણ પ્રણવધ્વનિસૌધસુધાંશુધર ।

ધરરાજકુમારિકયા પરયા પરિતઃ પરિતુષ્ટ નતોઽસ્મિ શિવ ॥ ૫ ॥

સંપૂર્ણ ભૂતળમાં ફેલાયેલ આવરણનું નિવારણ કરનારા, પ્રણવનાદરૂપી અમૃતમય
(સૌધ) ચંદ્રને ધારણ કરનારા, શ્રેષ્ઠ પર્વતપુત્રી (પાર્વતી) દ્વારા સર્વથા સંતુષ્ટ રહેનારા
હે શિવ, હું આપને પ્રણત છું. ૫

શિવ દેવ ગિરીશ મહેશ વિભો વિભવપ્રદ ગિરિશ શિવેશ મૃડ ।

મૃડયોડુપતિધ્વ જગત્ત્રિતયં કૃતયન્ત્રણભક્તિવિધાતકૃતામ્ ॥ ૬ ॥

વૈભવ પ્રદાન કરનારા, કૈલાસ પર્વત પર શયન કરનારા, શિવા (પાર્વતી)ના
સ્વામી, સૌને સુખ આપનાર મૃડ, ચંદ્રને ધારણ કરનાર (ડુડુપતિધ્વ), ભક્તિનો
વિધાત કરનારા દુષ્ટોને કઠોર દંડ આપનારા હે શિવ, હે દેવ, હે ગિરીશ,
હે મહેશ, હે વિભુ, (આપ) ત્રણે લોકને સુખી કરો (મૃડય). ૬

ન કૃતાન્તત્ત એષ વિભેમિ હર પ્રહરાશુ મહાઘમમોઘમતે ।

ન મતાન્તરમન્યદવૈમિ શિવં શિવપાદનતેઃ પ્રણતોઽસ્મિ તતઃ ॥ ૭ ॥

હે હર, આ હું, કાળથી (કૃતાન્તતઃ) (પણ) ડરતો નથી. હે અમોઘ મતિવાળા,
આપ મારા મહાન પાપનો (મહા-અઘમ્) શીઘ્ર સારી પેઠે નાશ કરો. શિવજીના
ચરણોમાં નમસ્કાર કરવા સિવાય બીજી વિચારધારાને હું (મારે માટે) કલ્યાણકારી
માનતો નથી. આથી હું (આપના ચરણોમાં) પ્રણત છું. ૭

વિતતેઽત્ર જગત્યખિલેઽઘહરં હરતોષણમેવ પરં ગુણવત્ ।

ગુણહીનમહીનમહાવલયં પ્રલયાન્તકમીશ નતોઽસ્મિ તતઃ ॥ ૮ ॥

વિસ્તાર પામેલા આ સંપૂર્ણ જગતમાં શિવજીને સંતુષ્ટ કરવા એ જ (સર્વ) પાપને હરનાર તથા પરમ ગુણકારી છે. ત્રણે ગુણોથી (ત્રણ ગુણમય જગતથી) અતીત, (નાગરાજ વાસુકિરૂપી) અક્ષુણ્ણ મહાન કંગાણ ધારણ કરનાર તથા પ્રલયકાળે (સર્વનો) વિનાશ કરનાર (આપ)ને હે ઈશ, હું (સદા) પ્રણત છું. ૮

इति स्तुत्वा महादेवं विररामाङ्गिरः सुतः ।

व्यतरच्च महेशानः स्तुत्या तुष्टो वरान्बहून् ॥ ९ ॥

મહાદેવજીની આ પ્રકારે સ્તુતિ કરીને અંગિરાના પુત્ર (બૃહસ્પતિ) મૌન થઈ ગયા. આ સ્તુતિથી સંતુષ્ટ થયેલા (ભગવાન) મહાદેવે (બૃહસ્પતિને) બહુ વર આપ્યા. ૯

बृहता तपसाऽनेन बृहतां पतिरेध्यहो ।

नाम्ना बृहस्पतिरिति ग्रहेष्वर्च्यो भव द्विज ॥ १० ॥

(મહાદેવજીએ કહ્યું :) હે દ્વિજ, (તમે કરેલ) આ મહાન તપથી (તપને કારણે) તમે મહાન (દેવો)ના પતિ (પાલક) બની રહો. તમે ગ્રહોમાં બૃહસ્પતિ નામથી પૂજિત થાઓ. ૧૦

अस्य स्तोत्रस्य पठनादपि वागुदियाच्च यम् ।

तस्य स्यात्संस्कृता वाणी त्रिभिर्वर्षैस्त्रिकालतः ॥ ११ ॥

આ સ્તોત્રનો ત્રણ વર્ષ સુધી ત્રણે સમય પાઠમાત્ર પણ કરવાથી (પાઠ કરનાર) પ્રત્યે સરસ્વતી (વાક્) ઉદિત થશે અને તેની વાણી પરિષ્કૃત થઈ જશે. ૧૧

अस्य स्तोत्रस्य पठनान्नियतं मम सन्निधौ ।

न दुर्वृत्तौ प्रवृत्तिः स्यादविवेकवतां नृणाम् ॥ १२ ॥

મારી સંનિધિમાં આ સ્તોત્રનું નિરંતર પઠન કરવાથી અવિવેકી મનુષ્યોની (પણ) દુરાચારમાં પ્રવૃત્તિ થશે નહીં. ૧૨

अदः स्तोत्रं पठञ्जन्तुर्जातु पीडां ग्रहोद्भवाम् ।

न प्राप्स्यति ततो जप्यमिदं स्तोत्रं ममाग्रतः ॥ १३ ॥

આ સ્તોત્રનો પાઠ કરનાર મનુષ્ય કયારેય ગ્રહજનિત પીડા પામશે નહીં, આથી
આ સ્તોત્રનો મારી સમીપ પાઠ કરવો જોઈએ. ૧૩

નિત્યં પ્રાતઃ સમુત્થાય યઃ પઠિષ્યતિ માનવઃ ।

ઇમાં સ્તુતિં હરિષ્યેઽહં તસ્ય વાધાઃ સુદાસ્યાઃ ॥ ૧૪ ॥

પ્રાતઃકાળે ઊઠીને જે મનુષ્ય નિત્ય આ સ્તોત્રનો પાઠ કરશે તેની મોટામાં મોટી
દારુણ મુશ્કેલીઓને હું હરી લઈશ. ૧૪

ત્વત્પ્રતિષ્ઠિતલિङ્ગસ્ય પૂજાં કૃત્વા પ્રયત્નતઃ ।

ઇમાં સ્તુતિમધીયાનો મનોવાઙ્છામવાપ્સ્યતિ ॥ ૧૫ ॥

તમારા દ્વારા (કાશીમાં) સ્થાપિત કરવામાં આવેલ આ મૂર્તિ (બૃહસ્પતીશ્વર
મહાદેવ)ની પ્રયત્નપૂર્વક પૂજા કરીને આ સ્તુતિનો પાઠ કરનાર મનોવાંછિત (ફળ)
પ્રાપ્ત કરશે. ૧૫

સ્કંદપુરાણ, કાશીખંડ

સમાવહન્કે સરિતાં વરાં યઃ સુરદ્વિષત્કુઙ્ગરમાજઘાન ।

પ્રહ્લાદમુલ્લાસિતમાદધાનં પઞ્ચાનનં તં પ્રણુમઃ પુરાણમ્ ॥ ૫ ॥

મસ્તક ઉપર (કે) ઉત્તમ નદી (ગંગા)ને ધારણ કરતા જે આપે દેવોનો દ્વેષ કરનારા
ગજાસુરને હણ્યો; (ભક્તોને) ઉત્તમ આનંદ આપતા તથા પાંચ મુખવાળા તે
અનાદિસિદ્ધ પ્રભુની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૫

→ પૃ. ૧૩૯

૩૮. શિવશરણાગતિ:

ત્વં વેદાન્તૈર્વિવિધમહિમા ગીયસે વિશ્વનેત-
સ્ત્વં વિપ્રાદૈર્વરદ નિખિલૈરિજ્યસે કર્મભિઃ સ્વૈઃ ।
ત્વં દૃષ્ટાનુશ્રવિકવિષયાનન્દમાત્રાવિતૃષ્ણૌ-
સ્તર્ગસ્થિપ્રવિલયકૃતે ચિન્ત્યસે યોગિવૃન્દૈઃ ॥ ૧ ॥

હે વિશ્વનાયક, વિવિધ મહિમા ધરાવતા આપનું ઉપનિષદો વડે ગાન કરવામાં આવે છે; હે વરદાયક, બ્રાહ્મણ આદિ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર ચારે વર્ણના લોકો) વડે પોતપોતાનાં બધાં જ (વર્ણાનુકૂળ) કર્મો દ્વારા આપનું પૂજન કરવામાં આવે છે. (તથા) દૃષ્ટ (જેનો ભોગ પોતે કર્યો છે તેવા અથવા આ લોકના) અને આનુશ્રવિક (જેનો ભોગ કર્યો નથી, પણ જેના વિષે સાંભળ્યું છે તેવા અથવા પર લોકના) વિષયોમાંથી મળતા/મળનારા સુખના લેશમાત્રથી (પણ) જેમને વૈરાગ્ય જન્મ્યો છે તેવા યોગીઓના સમૂહો વડે (અવિદ્યારૂપી) હૃદયગ્રંથિના ભેદન માટે આપનું ચિંતન કરવામાં આવે છે. ૧

ધ્યાયન્તસ્ત્વાં કતિચન ભવં દુસ્તરં નિસ્તરન્તિ
ત્વત્પાદાબ્જં વિધિવદિતરે નિત્યમારાધયન્તઃ ।
અન્યે વર્ણાશ્રમવિધિરતાઃ પાલયન્તસ્ત્વદાજ્ઞાં
સર્વં હિત્વા ભવજલનિધાવેષ મજ્જામિ ઘોરે ॥ ૨ ॥

તરવો મુશ્કેલ એવા સંસાર(સાગર)ને કેટલાક લોકો આપનું ધ્યાન કરતાં સારી રીતે તરી જાય છે. બીજા (કેટલાક લોકો) આપના ચરણકમળની હંમેશાં વિધિવત્ આરાધના કરે છે. (અને વળી) બીજા (કેટલાક લોકો) આપની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં વર્ણ અને આશ્રમ અનુસાર (વિહિત કર્મોનું) વિધિપૂર્વક આચરણ કરવામાં રત રહે છે. (એક હું જ ભાગ્યહીન છું, જે) એ બધું છોડીને ઘોર સંસારસમુદ્રમાં આ હું ડૂબું છું. ૨

ઉત્પદ્યાપિ સ્મરહર મહત્યુત્તમાનાં કુલેઽસ્મિ-
ન્નાસ્વાદ્ય ત્વન્મહિમજલધેરપ્યહં શીકરાણૂં ।
ત્વત્પદાર્ચાવિમુખહૃદયશ્ચાપલાદિન્દ્રિયાણાં
વ્યગ્રસ્તુચ્છેષ્વહહ જનનં વ્યર્થયામ્યેષ પાપઃ ॥ ૩ ॥

હે કામનાશક, ઉત્તમ (પુરુષો)ના આ મહાન (બ્રાહ્મણ)કુળમાં જન્મ લઈને પણ, આપના મહિમાના સાગરના બિંદુઓના લેશનો આસ્વાદ કરીને પણ, ઈંદ્રિયોની ચપળતાને કારણે આપના ચરણની પૂજાથી વિમુખ હૃદયવાળો આ પાપી હું, અરેરે, વ્યગ્ર થઈને તુચ્છ (વિષયો)માં (મનુષ્ય)જન્મને વેડફું છું. ૩

અર્કદ્રોણપ્રભૃતિકુસુમૈરર્ચનં તે વિધેયં

પ્રાપ્યં તેન સ્મરહર ફલં મોક્ષસામ્રાજ્યલક્ષ્મીઃ ।

એતજ્જાનન્નપિ શિવ શિવ વ્યર્થયન્કાલમાત્મ-

ન્નાત્મદ્રોહી કરણવિવશો ભૂયસાધઃ પતામિ ॥ ૪ ॥

હે સ્મરહર ! આકડા કે ધંતુરા જેવાં (સામાન્ય) પુષ્પોથી આપની અર્ચના કરવી જોઈએ (અને) તેના દ્વારા મોક્ષ-સામ્રાજ્ય-લક્ષ્મીરૂપી ફળ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. (આપની સાધારણ પૂજાનું આટલું મોટું ફળ છે) આ જાણતો હોવા છતાં પણ, હે આત્મસ્વરૂપ, (અરેરે !) શિવ, શિવ, આત્મદ્રોહી એવો હું ઈંદ્રિયો(ના વિષયો પ્રત્યેના આકર્ષણ) સામે વિવશ (થયેલો) વારંવાર અધઃપતન પામું છું, નીચે (પાપના ખાડામાં) પડું છું. ૪

નાહં રોઘ્નું કરણનિચયં દુર્જયં પારયામિ

સ્મારં સ્મારં જનિપથરુજં નાથ સીદામિ ભીત્યા ।

કિં વા કુર્વે કિમુચિતમિહ ક્લાદ્ય ગચ્છામિ હન્ત

ત્વત્પાદાબ્જપ્રપતનમૃતે નૈવ પશ્યામ્યુપાયમ્ ॥ ૫ ॥

જેનું નિયંત્રણ કરવું મુશ્કેલ છે એવા ઈંદ્રિયસમૂહનું નિયંત્રણ હું કરી શકતો નથી. (પરંતુ એ ઈંદ્રિયોને સ્વતંત્ર છોડવાથી પ્રાપ્ત થનાર) જન્મ(મરણ)ના માર્ગની કઠિનાઈઓને યાદ કરી કરીને હે નાથ, ભયથી હું કાંપી ઊઠું છું. અરેરે, હું શું કરું ? અથવા અહીં (આ પરિસ્થિતિમાં) શું યોગ્ય છે ? હું આજે ક્યાં જાઉં ? (આ ચિંતામાં હું ક્લિંકર્તવ્યવિમૂઢ થઈ ગયો છું.) આપના ચરણકમળનો આશ્રય લેવા સિવાય કોઈ ઉપાય મને નથી જ દેખાતો. ૫

ઝલ્લઙ્ઘ્યાન્નામુડુપતિકલાચૂડ તે વિશ્વવન્દ્ય

ત્યક્તાચારઃ પશુવદધુના ત્યક્તલજ્જશ્ચરામિ ।

एवं नानाविधभवततिप्राप्तदीर्घापराधः

क्लेशाम्भોधिं कथमहमृते त्वत्प्रसादात्तरेयम् ॥ ६ ॥

હે ચંદ્ર (ઝડુપતિ)ની કળાને જટામાં ધારણ કરનાર, હે વિશ્વવંદ્ય, આપની (શાસ્ત્રવિધાનરૂપ) આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને (સદ્)આચારનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે તેવો હું અત્યારે પશુની જેમ નિર્લજ્જ થઈને વિચરણ કરું છું. આ રીતે જન્મ-જન્માંતરોમાં પ્રાપ્ત કરેલા ઘોર અપરાધોવાળો હું આપની કૃપા વગર (સંસારરૂપી) દુઃખસાગરને કેવી રીતે તરી જાઉં ? ૬

ક્ષામ્યસ્યેવ ત્વમિહ કરુણાસાગરઃ કૃત્સ્નમાગઃ

સંસારોત્થં ગિરિશ સભયપ્રાર્થનાદૈન્યમાત્રાત્ ।

યદ્યપ્યેવં પ્રતિકલમહં વ્યક્તમાગઃ સહસ્રં

કુર્વન્મૂકઃ કથમિવ તથા નિસ્ત્રપઃ પ્રાર્થયેયમ્ ॥ ૭ ॥

હે ગિરિશ, આપ અહીં (આ લોકમાં) કરુણાસાગર (છો. તેથી) ભયપૂર્વક (આપને) પ્રાર્થના કરવામાં રહેલી માત્ર (ભક્તની) દીનતાને કારણે સંસારમાં (જીવન દરમ્યાન જાણ્યે અજાણ્યે) થયેલાં (પ્રાર્થના કરનાર ભક્તનાં) સમસ્ત પાપને આપ માફ કરો જ છો. જો કે આવું છે (છતાં પણ મારાં પૂર્વકૃત પાપોની માફી માગવાની વાત તો દૂર રહી, (ઉપરથી) નિર્લજ્જપણે દરેક ક્ષણે હજારો દેખીતાં પાપ કરતો કેવી રીતે (ભક્તોની જેમ) હું પ્રાર્થના કરું ? પ્રાર્થના કરવાની પણ મારી તો લાયકાત નથી. આથી) હું મૂંગો રહું છું. (આપ જ કૃપા કરીને મારાં બધાં પાપો બદલ મને ક્ષમા કરી શકો, તો હું પાપથી છૂટું. તે સિવાય કોઈ માર્ગ નથી). ૭

ધ્યાતો યત્નાદ્વિજિતકરણૈર્યોગિભિર્યો વિમૃગ્ય-

સ્તેભ્યઃ પ્રાણોત્ક્રમણસમયે સંનિધાયાત્મનૈવ ।

તદ્વ્યાચષ્ટે ભવભયહરં તારકં બ્રહ્મ દેવ-

સ્તં સેવેઽહં ગિરિશ સતતં બ્રહ્મવિદ્યાગુરું ત્વામ્ ॥ ૮ ॥

જિતેન્દ્રિય યોગીઓ વડે પ્રયત્નપૂર્વક આપનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે (છતાં આપ) વિમૃગ્ય રહો છો (તેમને માટે શોધનો વિષય રહો છો, તેમને પ્રાપ્ત થતા નથી). (પરંતુ એ યોગીઓના) પ્રાણના ઉત્ક્રમણનો (શરીર છોડીને જવાનો) સમય આવે છે ત્યારે આપ (મહા)દેવ આપની જાતે જ ઉપસ્થિત થઈને સંસારભયનું હરણ કરનાર તે તારક બ્રહ્મનો ઉપદેશ (તેમને) કરો છો. તે આપ બ્રહ્મવિદ્યા(ના પ્રદાતા) ગુરુનું, હે ગિરિશ, હું સતત સેવન કરું છું. ૮

भक्ताग्राणां कथमपि परैर्योऽचिकित्स्याममर्त्यैः

संसारारुखां शमयति रुजं स्वात्मबोधौषधेन ।

તે સર્વાધીશ્વર ભવમહાદીર્ઘતીત્રામયેન

क्लिष्टोऽहं त्वां वरद शरणं यामि संसारवैद्यम् ॥ ૧ ॥

અન્ય દેવો વડે (અમર્ત્યૈઃ) જેની ચિકિત્સા થવી કોઈ પણ રીતે સંભવ નથી, શ્રેષ્ઠ ભક્તોના તે સંસાર નામના રોગને પોતાના આત્માના જ્ઞાનરૂપી ઔષધ દ્વારા જે શાંત કરે છે, હે સર્વાધીશ્વર, સંસારરૂપી મહાદીર્ઘ (જન્મજન્માંતરથી લાગુ પડેલા) રોગથી પીડિત થયેલો હું હે વરદ, તે સંસારવૈદ્યને શરણે જાઉં છું. (આપ એવી કૃપા કરો જેથી ફરીથી સંસારરોગ મને લાગુ ન પડે). ૯

दासोऽस्मीति त्वयि शिव मया नित्यसिद्धं निवेद्यं

जानास्येतत्त्वमपि यदहं निर्गतिः सम्भ्रमामि ।

નાસ્ત્યેવાન્યન્મમ કિમપિ તે નાથ વિજ્ઞાપનીયં

कारुण्यान्मे शरणवरणं दीनवृत्तेर्गृहाण ॥ ૧૦ ॥

હે શિવ, હું આપનો દાસ છું, આ હંમેશનું કરેલું નિવેદન જ મારે આપના (ચરણો)માં કરવાનું છે. આપ પણ આ જાણો છો કે અસહાય થઈને હું (સંસારમાં આમતેમ) ભટકતો રહું છું. હે નાથ, મારે આપને આ સિવાય બીજું કંઈ કહેવાનું નથી. દીનવૃત્તિ ધરાવતાં મેં આપના શરણનું વરણ કર્યું છે તે કડુણા કરીને આપ સ્વીકારો (હંમેશને માટે મને આપના શરણમાં લો). ૧૦

ब्रह्मोपेन्द्रप्रभृतिभिरपि स्वेप्सितप्रार्थनाय

स्वामिन्नाग्रे चिरमवसरस्तोषयद्भिः प्रतीक्ष्यः ।

દ્રાગેવ ત્વાં યદિહ શરણં પ્રાર્થયે કીટકલ્પ-

स्तद्विश्वाधीश्वर तव कृपामेव विश्वस्य दीने ॥ ૧૧ ॥

હે સ્વામી, આપને સંતોષ આપનારા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ વગેરેને પણ પોતાની ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાર્થના આપની સામે કરવા માટે લાંબા સમય સુધી અવસર મળવાની (આપનાં દર્શન થવાની) રાહ જોવી પડે છે. (જ્યારે એક ક્ષુદ્ર) કીડા જેવો હું શીઘ્ર (મારા એકમાત્ર) શરણ એવા આપને (મને શીઘ્ર શરણ આપવા માટે) પ્રાર્થના કરું છું. હે વિશ્વના અધીશ્વર, (મારી પ્રાર્થના સાંભળીને આપ તત્કાલ મને આપના શરણમાં લો એ) હું દીન પર વિશ્વસ્વરૂપ આપની (કેવળ) કૃપા જ છે. ૧૧

ક્ષન્તવ્યં વા નિઘિલમપિ મે ભૂતભાવિવ્યલીકં
 દુર્વ્યાપારપ્રવળમથવા શિક્ષણીયં મનો મે ।
 ન ત્વેવાર્ત્યા નિરતિશયયા ત્વત્પદાબ્જં પ્રપન્નં
 ત્વદ્વિન્યસ્તાઘિલભરમમું યુક્તમીશ પ્રહાતુમ્ ॥ ૧૨ ॥

મારા ભૂતકાળના તથા ભવિષ્યમાં થનારા બધા જ અપરાધો (વ્યલીક)ને આપે
 ક્ષમા આપવી જોઈએ (અપરાધો કરવા માટે મને ક્ષમા આપવી જોઈએ). અથવા
 કુમાર્ગે ચાલવામાં કુશળ એવા મારા મનને (આપે) કેળવવું જોઈએ. (આ બેમાંથી
 એકે કામ) ન જ કરો, તો અત્યંત દુઃખથી આપના ચરણકમળને શરણે જે આવ્યો
 છે, અને પોતાનો બધો ભાર જેણે આપના પર નાખ્યો છે તેવા આ (મને) છોડવો
 હે ઈશ, યોગ્ય નથી (આપને શરણે આવેલા મને તરછોડવાનું આપને માટે યોગ્ય
 નથી). ૧૨

સર્વજ્ઞસ્ત્વં નિરવધિકૃપાસાગરઃ પૂર્ણશક્તિઃ
 કસ્માદેનં ન ગણયસિ મામાપદબ્ધૌ નિમગ્નમ્ ।
 એકં પાપાત્મકમપિ રુજા સર્વતોઽત્યન્તદીનં
 જન્તું ચદ્યુદ્ધરસિ શિવ કસ્તાવતાતિપ્રસન્નઃ ॥ ૧૩ ॥

આપ સર્વજ્ઞ છો, કૃપાના અપાર સાગર છો, પૂર્ણ શક્તિમાન છો, (છતાં) દુઃખના
 સાગરમાં ડૂબેલા આ (મારા) પ્રત્યે શાથી આપ ધ્યાન નથી આપતા ? હે શિવ,
 (હું) પાપી છું, તેથી આપ મારો ઉદ્ધાર નથી કરતા, એમ જો કહો તો) રોગને
 કારણે સર્વ રીતે અત્યંત દીન થયેલા એક પાપી જીવનો (મારો) ઉદ્ધાર જો આપ
 કરી દેશો તો એમાં શો અતિપ્રસંગ થઈ જવાનો છે ? (નિયમમાં શો અપવાદ
 થઈ જવાનો છે) ? ૧૩

કીટા નાગાસ્તરવ ઇતિ વાર્કિં ન સન્તિ સ્થલેષુ
 ત્વત્પદામ્બોરુહપરિમલોદ્વાહિમન્દાનિલેષુ ।
 તેષ્વેકં વા સૃજ પુનરિમં નાથ દીનાર્તિહારિ-
 ન્નાતોષં તે મૃડ ભવમહાઙ્ગારનઘ્યાં લુઠન્તમ્ ॥ ૧૪ ॥

હે નાથ, આપના ચરણકમળની સુગંધનું વહન કરતો મંદ પવન જ્યાં વાતો હોય
 તેવાં સ્થળોમાં કીડા(-મંકોડા), સાપ(-વીંછી) કે ઝાડ(-ઝાંખરાં) શું નથી હોતાં ?

(હોય છે જ.) તો પછી, હે દીન જનોનાં દુઃખનું હરણ કરનારા, સુતપ્ત અંગારાઓથી ભરેલી સંસારનદીમાં આળોટતા આ મને, હે મૃડ, એ બધામાંથી એક (યોનિ)માં આપને સંતોષ થાય ત્યાં સુધી જન્મ આપો. ૧૪

અન્તર્વાષ્પાકુલિતનયનાનન્તરજ્ઞાનપશ્ય-

ન્નગ્રે ઘોષં રુદિતબહુલં કાતરાણામશૃણ્વન્ ।

અપ્યુત્ક્રાન્તિશ્રમમગણયન્નન્તકાલે કર્પર્દિ-

ન્નદ્વિઘ્નદ્વન્દ્વે તવ નિવિશતામન્તરાત્મન્મમાત્મા ॥ ૧૫ ॥

(મારો અંતકાળ નજીક આવ્યો હોય ત્યારે મારા આત્મીય જનોની આંખો આંસુથી ભરાયેલી હોય અને દુઃખી થઈને એ બધા ઊંચા અવાજે રડતા હોય ત્યારે) હે કપર્દી, હે (મારા) અંતરાત્મા, અંદર આંસુ હોવાને કારણે વ્યાકુળ થયેલાં નેત્રોવાળા આત્મીય જનોને ન જોતો, દુઃખી થઈને બહુ રડી રહેલાં (સ્ત્રી-બાળકોના) (રડવાના) અવાજને ન સાંભળતો અને વળી (પ્રાણના) ઉત્ક્રમણના શ્રમની પણ ગણના ન કરતો (તેનાથી પણ વિચલિત ન થતો) મારો આત્મા અંતકાળે આપના ચરણયુગલ(ના ચિંતન)માં લીન થઈ જાઓ. ૧૫

સ્વપ્ને વાપિ સ્વરસવિકસદિવ્યપદ્મેરુહાભં

પશ્યેયં તત્તવ પશુપતે પાદયુગ્મં કદાચિત્ ।

ઘ્રાહં પાપઃ ક્વ તવ ચરણાલોકભાગ્યં તથાપિ

પ્રત્યાશાં મે ઘટયતિ પુનર્વિશ્રુતા તેઽનુકમ્પા ॥ ૧૬ ॥

હે પશુપતિ, આપના સ્વાભાવિક (સ્વરસ) ખીલેલા દિવ્ય કમળ સમાન (આર્થ) તે ચરણયુગલને ક્યારેય શું હું સ્વપ્નમાં પણ જોઉં (જોવા પામીશ) ? (જો કે તે માટેની લાયકાત તો મારામાં નથી. કારણ કે) હું પાપી ક્યાં ? (અને) આપના ચરણના દર્શનનું ભાગ્ય ક્યાં ? છતાં પણ જેના વિષે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે તેવી આપની અનુકંપા મારી (ભાંગી પડતી) ઉમેદને (પ્રત્યાશાં) પાછી એકત્ર કરે છે (ઘટયતિ). ૧૬

ભિક્ષાવૃત્તિં ચર પિતૃવને ભૂતસંઘૈર્ભ્રમેદં

વિજ્ઞાતં તે ચરિતમખિલં વિપ્રલિપ્સોઃ કપાલિન્ ।

આવૈકુણ્ઠદુહિણમખિલપ્રાણિનામીશ્વરસ્ત્વં

નાથ સ્વપ્નેઽપ્યહમિહ ન તે પાદપદ્મં ત્યજામિ ॥ ૧૭ ॥

હે કપાલી (કપાલ ધારણ કરનારા), આપ ભલે ભીખ માગીને તેનાથી જીવો (પેટ ભરો) (અથવા તો) ભલે ભૂતોના સમૂહો સાથે સ્મશાનમાં (પિતૃવને) ભમો. આપ છલિયાનું (વિપ્રલિપ્સોઃ) આ સઘળું ચરિત્ર (મારા વડે) સારી પેઠે જ્ઞાત છે. (આપ છલિયાના આ સઘળા ચરિત્રને હું સારી પેઠે જાણી ગયો છું). આપ સમસ્ત જીવોના ઈશ્વર છો. હે નાથ, આ લોકમાં સ્વપ્નમાં પણ હું સ્વર્ગ સુધીની (આ-વૈકુણ્ઠ) (સમસ્ત) સંસારગતિનો નાશ કરનાર* આપના ચરણકમળને છોડવાનો નથી. ૧૭

न किञ्चिन्मे नेतः समभिलषणीयं त्रिभुवने

सुखं वा दुःखं वा मम भवतु यद्वा वि भगवन् ।

समुन्मीलत्पाथोरुहकुहरसौभाग्यमुषि ते

पदद्वन्द्वे चेतः परिचयमुपेयान्मम सदा ॥ ૧૮ ॥

હે નાથ, ત્રણે લોકમાં કાંઈ પણ મારે માટે અભિલાષા રાખવાને યોગ્ય નથી (મને કશાની અભિલાષા નથી). હે ભગવાન, (પ્રારબ્ધ પ્રમાણે) જે આવનાર હોય તે સુખ અથવા દુઃખ ભલે મને આવી મળે. (હું તો સર્વ સંજોગોમાં બસ એટલું જ ઇચ્છું છું કે) સારી રીતે ખીલેલા કમળની કર્ણિકાના સૌભાગ્યને નિસ્તેજ કરતા આપના ચરણકમળમાં મારું ચિત્ત સદા વારંવાર આવૃત્તિ કરતું રહે. ૧૮

कर्मज्ञानप्रचयमखिलं दुष्करं नाथ पश्य-

न्यापासक्तं हृदयमपि चापारयन्सन्निरोद्धम् ।

संसाराख्ये पुरहर महत्यन्धकूपे विषीद-

न्हस्तालम्बप्रपतनमिदं प्राप्य ते निर्भयोऽस्मि ॥ ૧૯ ॥

હે નાથ, જેનું અનુષ્ઠાન કરવું મુશ્કેલ છે તેવાં કર્મ અને જ્ઞાનના અનુષ્ઠાનના રાશિને જોઈને (તે કરવાનું સામર્થ્ય મારામાં હોય તેવું મને જણાતું નથી). (અને) પાપમાં આસક્ત હૃદયને પણ (પાપમાંથી) રોકવા માટે હું સમર્થ નથી. (પરંતુ) હે ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનાર, સંસાર નામના અત્યંત ઊંડા અંધારા કૂવામાં (પડેલો હોઈને) વિષાદ કરી રહેલો એવો હું (હવે) (કૂવામાં) આપના હાથરૂપી આશ્રયનું પડવાનું (આપના લંબાવેલા હાથને) પ્રાપ્ત કરીને નિર્ભય (થઈ ગયો) છું. ૧૯

અપ્પય્ય દીક્ષિત

* દ્વં સંસારગતિં હન્તિ ઇતિ દુહિજ્ઞઃ ।

૩૧. શિવસ્તોત્રમ્

જય શઙ્કર પાર્વતીપતે મૃડ શમ્ભો શશિચ્ચણ્ડમણ્ડન ।

મદનાન્તક ભક્તવત્સલ પ્રિયકૈલાસ દયાસુધામ્બુધે ॥ ૧ ॥

હે પાર્વતીપતિ, હે મૃડ, હે શંભુ, હે ચંદ્રકળાથી શોભિત, હે કામનાશક, હે ભક્તવત્સલ, હે કૈલાસ જેમને પ્રિય છે તેવા, હે દયામૃતના સાગર, હે શંકર, આપનો જય થાઓ. ૧

સદુપાયકથાસ્વપણ્ડિતો હૃદયે દુઃખશરેણ ચ્ચણ્ડિતઃ ।

શશિચ્ચણ્ડશિચ્ચણ્ડમણ્ડનં શરણં યામિ શરણ્યમીશ્વરમ્ ॥ ૨ ॥

સત્ (અર્થાત્ મોક્ષપ્રાપ્તિ)ના ઉપાયનો પ્રકાર જાણવા વિષે મૂઢ (અને તેથી) દુઃખરૂપી બાણથી હૃદયમાં વીંધાયેલો હું ચંદ્રની કળારૂપી શિખાથી શોભતા શરણ્ય ઈશ્વરને શરણે જાઉં છું. ૨

મહતઃ પરિતઃ પ્રસર્પતસ્તમસો દર્શનભેદિનો ભિદે ।

દિનનાથ ઇવ સ્વતેજસા હૃદયવ્યોમ્નિ મનાગુદેહિ નઃ ॥ ૩ ॥

(આપના) દર્શનને અવરોધતા મોટા ચારે બાજુ ફેલાયેલા અંધકારને ભેદી નાખનારા સૂર્યની જેમ પોતાના તેજથી અમારા હૃદયાકાશમાં જરા ઉદિત થાઓ. ૩

ન વયં તવ ચર્મચક્ષુષા પદવીમપ્યુપવીક્ષિતું ક્ષમાઃ ।

કૃપયાઽભયદેન ચક્ષુષા સકલેનેશ વિલોકયાશુ નઃ ॥ ૪ ॥

(અમારાં) ચર્મચક્ષુથી અમે આપના સ્થાનને નજીકથી જોવા માટે પણ શક્તિમાન નથી. (આથી) (આપ જ) કૃપા કરીને અભય પ્રદાન કરનાર આપનાં બધાં નેત્રો વડે (આપની સંપૂર્ણ કૃપાદષ્ટિ વડે) શીઘ્ર અમને જુઓ (અમારા પ્રત્યે કૃપાદષ્ટિ કરો). ૪

ત્વદનુસ્મૃતિરેવ પાવની સ્તુતિયુક્તા ન હિ વક્તુમીશ સા ।

મધુરં હિ પયઃ સ્વભાવતો નનુ કીદૃક્ષિતશર્કરાન્વિતમ્ ॥ ૫ ॥

દૂધ સ્વભાવથી જ મધુર હોય છે. (તો પછી) ખાંડ (સિતશર્કરા) જેમાં નાખી છે

એવા દૂધની (મીઠાશની) તો વાત જ શી કરવી ? (તે રીતે) આપનું વારંવારનું સ્મરણ જ પવિત્ર કરનારું છે, તો પછી હે ઈશ, સ્તુતિયુક્ત તે (સ્મરણ) વિષે તો હું કહેવા માટે (સમર્થ નથી). ૫

સવિષોઽપ્યમૃતાયતે ભવાઞ્છવમુણ્ડાભરણોઽપિ પાવનઃ ।

ભવ એવ ભવાન્તકઃ સતાં સમદૃષ્ટિર્વિષમેક્ષણોઽપિ સન્ ॥ ૬ ॥

વિષ ધરાવતા હોવા છતાં આપ અમૃતરૂપ છો. શબનાં મસ્તક (અર્થાત્ ખોપરી)ના અલંકાર ધરાવતા હોવા છતાં પવિત્ર છો. આપ જ ભવ (સંસારની ઉત્પત્તિ કરનાર) હોવા છતાં પણ સત્પુરુષો માટે સંસારનો નાશ કરનારા છો. (અને) વિષમ આંખોવાળા હોવા છતાં પણ સમદૃષ્ટિ છો. ૬

અપિ શૂલધરો નિરામયો દૃઢવૈરાગ્યરતોઽપિ રાગવાન્ ।

અપિ ભૈક્ષ્યચરો મહેશ્વરશ્ચરિતં ચિત્રમિદં હિ તે પ્રભો ॥ ૭ ॥

ત્રિશૂળ ધરાવનારા હોવા છતાં પણ નિરામય (શૂળ અર્થાત્ રોગ કે પીડા વગરના) છો. દૃઢ વૈરાગ્યમાં રત હોવા છતાં પણ (અર્ધાંગમાં ઉમાને ધારણ કરતા હોવાથી) રાગવાળા છો. અને ભિક્ષાચરણ કરનારા હોવા છતાં મહેશ્વર છો. હે પ્રભુ, આપનું આ ચરિત્ર વિચિત્ર છે. ૭

વિતરત્યભિવાઞ્છિતં દૃશા પરિદૃષ્ટઃ કિલ કલ્પપાદપઃ ।

હૃદયે સ્મૃત એવ ધીમતે નમતેઽમીષ્ટફલપ્રદો ભવાન્ ॥ ૮ ॥

આંખ વડે જોવામાં આવે (તેની નીચે જઈને ઊભા રહીએ) ત્યારે કલ્પવૃક્ષ ઈચ્છિત (ફળ) જરૂર આપે છે. (પણ) આપ તો હૃદયમાં સ્મરણ કરવા(માત્ર)થી જ (આપને) નમન કરનારા બુદ્ધિમાન (ભક્તો)ને અભીષ્ટ ફળ આપનારા છો. ૮

સહસૈવ ભુજઙ્ગપાશવાન્વિનિગૃહ્ણાતિ ન યાવદન્તકઃ ।

અભયં કુરુ તાવદાશુ મે ગતજીવસ્ય પુનઃ કિમૌષઢૈઃ ॥ ૯ ॥

જ્યાં સુધી સાપરૂપી પાશ ધરાવતા યમરાજા (આવીને) બળપૂર્વક (સહસા) મને પકડી ન લે ત્યાં સુધી (તે પહેલાં) શીઘ્ર મને અભય (ભયમુક્ત) કરો. જેનું આયુષ્ય પૂરું થયું છે તેવા મને હવે ઔષધથી શો (લાભ) ? ૯

સવિષૈરિવ ભોગપન્નગૈર્વિષયૈરેભિરલં પરિક્ષતમ્ ।

અમૃતૈરિવ સમ્પ્રમેણ મામભિષિઞ્ઞાશુ દયાવલોકનૈઃ ॥ ૧૦ ॥

વિષ ધરાવતા હોય તેવા વિષયભોગરૂપી આ સાપોથી સારી પેઠે ચારે બાજુથી ડંખ મરાયેલા મને ઝડપથી (સમ્પ્રમેણ) (આપની) અમૃત સમાન દયાદષ્ટિ વડે સારી રીતે સીંચો. (મારા પ્રત્યે દયાદષ્ટિ કરો). ૧૦

મુનયો બહવોઽદ્ય ધન્યતાં ગમિતાઃ સ્વાભિમતાર્થદર્શિનઃ ।

કરુણાકર યેન તેન મામવસન્નં નનુ પશ્ય ચક્ષુષા ॥ ૧૧ ॥

હે કરુણાકર, આપના જે ચક્ષુ (કૃપાકટાક્ષ)થી પોતાના ઈચ્છિત અર્થનું દર્શન (ફળની પ્રાપ્તિ) કરનારા બહુ મુનિઓને આપે ધન્યતા પ્રાપ્ત કરાવી છે, તે (ચક્ષુ વડે) આપ ઉદાસ થયેલા મને અવશ્ય જુઓ (મારા પ્રત્યે કૃપાકટાક્ષ કરો). ૧૧

પ્રણમામ્યથ યામિ ચાપરં શરણં કં કૃપણાભયપ્રદમ્ ।

વિરહીવ વિભો પ્રિયામયં પરિપશ્યામિ ભવન્મયં જગત્ ॥ ૧૨ ॥

હવે હું આપને પ્રણામ કરું છું. દીનને અભય પ્રદાન કરનાર એવા બીજા કોના શરણે હું જાઉં ? હે વિભુ, વિરહી (પુરુષ) જેમ પ્રિયામય (જગત જુએ) તેમ હું જગતને સર્વતઃ આપ-મય (શિવમય) જોઉં છું. ૧૨

બહવો ભવતાઽનુકમ્પિતાઃ કિમિતીશાન ન માઽનુકમ્પસે ।

દધતા કિમુ મન્દરાચલં પરમાણુઃ કમઠેન દુર્ધરઃ ॥ ૧૩ ॥

આપે ઘણા (ભક્તો) પર અનુકંપા કરી છે. હે ઈશાન, શાથી આપ મારા પ્રત્યે અનુકંપા કરતા નથી ? મંદરાચળને ધારણ કરનારા કાચબા માટે શું પરમાણુને ધારણ કરવો અઘરો છે ? ૧૩

અશુચિં યદિ માઽનુમન્યસે કિમિદં મૂર્ધ્નિ કપાલદામ તે ।

ઉત શાઠ્યમસાધુસદ્ગિનં વિષલક્ષ્માસિ ન કિં દ્વિજિહ્વધૃક્ ॥ ૧૪ ॥

મને જો આપ અપવિત્ર માનતા હો તો આપના મસ્તક પર આ ખોપરીની માળા છે તે શું છે ? (તે શું અપવિત્ર નથી ?) (અને) મને શઠતા ધરાવનાર અને અસાધુનો સંગ કરનાર માનો તો આપ શું વિષના ચિહ્નવાળા અને બે જીભવાળા સાપને ધરાવનારા નથી ? ૧૪

ક્વ દૃશં વિદધામિ કિં કરોમ્યનુતિષ્ઠામિ કથં ભયાકુલઃ ।

ક્વ નુ તિષ્ઠસિ રક્ષ રક્ષ માં મયિ શમ્ભો શરણાગતોઽસ્મિ તે ॥ ૧૫ ॥

હું ક્યાં નજર કરું ? શું કરું ? ભયથી વ્યાકુળ થયેલો હું શી રીતે (સ્થિર) ઊભો

રહું ? આપ ક્યાં વસો છો ? મને રક્ષો, રક્ષો. મારા પર (દયા કરો). હે શંભુ, હું આપને શરણે આવેલો છું. ૧૫

વિલુઠામ્યવનૌ કિમાકુલઃ કિમુરો હન્મિ શિરશ્ચિન્નન્નિ વા ।

કિમુ રોદિમિ રારટીમિ કિં કૃપણં માં ન યદીક્ષસે પ્રભો ॥ ૧૬ ॥

દીન થયેલો મને હે પ્રભુ, આપ નહીં જુઓ (મારા પ્રત્યે કૃપાદષ્ટિ નહીં કરો) તો વ્યાકુળ થયેલો હું શું પૃથ્વી પર આળોટું ? શું છાતી ચીરી નાખું ? કે પછી માથું ફોડી નાખું ? શું હું રહું ? શું અત્યંત આર્કંદ કરું ? ૧૬

શિવ સર્વગ શર્વ શર્મદં પ્રણતો દેવ દયાં કુરુષ્વ મે ।

નમ ईश्वर नाथ दिक्पते पुनरेवेश नमो नमोऽस्तु ते ॥ ૧૭ ॥

હે શિવ, હે સર્વવ્યાપક, હે શર્વ (સંહારક), હે આનંદ આપનાર, હે દેવ, પ્રણામ કરી રહેલા મારા પ્રત્યે દયા કરો. આપને નમસ્કાર. હે ઈશ્વર, હે નાથ, હે દિક્પતિ, હે ઈશ, (આપને) ફરી નમસ્કાર. આપને વારંવાર નમસ્કાર હો. ૧૭

शरणं तरुणेन्दुशेखरः शरणं मे गिरिराजकन्यका ।

शरणं पुनरेव तावुभौ शरणं नान्यदुपैमि दैवतम् ॥ ૧૮ ॥

બાળચંદ્રનો મુગટ ધારણ કરનારા (શિવજી) મારું શરણ છે. ગિરિરાજ-કન્યા (પાર્વતી) મારું શરણ છે. ફરીથી (કહું છું) એ બંને જ મારું શરણ છે. બીજા કોઈ દેવતાને શરણે હું જતો નથી. ૧૮

उपमन्युकृतं स्तवोत्तमं जपतः शम्भुसमीपवर्तिनः ।

अभिवाञ्छितभाग्यसम्पदः परमायुः प्रददाति शङ्करः ॥ ૧૯ ॥

ઉપમન્યુએ કરેલ ઉત્તમ સ્તોત્રનો પાઠ શિવજીની સમીપમાં રહીને જે કરે છે તેને (ભગવાન) શંકર ઈચ્છિત સદ્ભાગ્ય, સંપત્તિ અને પૂર્ણ આયુષ્ય પ્રદાન કરે છે. ૧૯

उपमन्युकृतं स्तवोत्तमं प्रजपेद्यस्तु शिवस्य सन्निधौ ।

शिवलोकमवाप्य सोऽचिरात्सह तेनैव शिवेन मोदते ॥ ૨૦ ॥

ઉપમન્યુએ રચેલ ઉત્તમ સ્તોત્રનો પાઠ શિવજીની સંનિધિમાં જે કરે છે તે શીઘ્ર શિવલોકને પ્રાપ્ત કરીને તે શિવજીની સાથે જ આનંદ માણે છે. ૨૦

ઉપમન્યુ

૪૦. શિવપંચાક્ષરનક્ષત્રમાલાસ્તોત્રમ્

શ્રીમદાત્મને ગુણૈકસિન્ધવે નમઃ શિવાય

ધામલેશધૂતકોકબન્ધવે નમઃ શિવાય ।

નામશેષિતાનમદ્ભવાન્ધવે નમઃ શિવાય

પામરેતરપ્રધાનબન્ધવે નમઃ શિવાય ॥ ૧ ॥

શ્રીમાન આત્માને, (સર્વ) ગુણોના એક(માત્ર) સાગરને, શિવજીને નમસ્કાર. પોતાની તેજસ્વિતાના લેશથી સૂર્ય (કોકબન્ધુ)ને ઝાંખો પાડનાર શિવજીને નમસ્કાર. આપને પ્રણામ ન કરનારાઓને સંસારકૂપમાં ફેંકીને નામશેષ કરનારા શિવજીને નમસ્કાર. (વિષયલાલસાથી) પામર થયેલા કરતાં ભિન્ન (અર્થાત્ જિતેન્દ્રિય સાધકો)ના મુખ્ય બંધુ (હિતકર્તા) શિવજીને નમસ્કાર. ૧

કાલભીતવિપ્રબાલપાલ તે નમઃ શિવાય

શૂલભિન્નદુષ્ટદક્ષપાલ તે નમઃ શિવાય ।

મૂલકારણાય કાલકાલ તે નમઃ શિવાય

પાલયાધુના દયાલવાલ તે નમઃ શિવાય ॥ ૨ ॥

કાળથી ડરી ગયેલા બ્રાહ્મણ બાળકનું પાલન કરનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. દુષ્ટ દક્ષનું માથું ત્રિશૂળથી જેમણે ભેદી (ચીરી) નાખ્યું છે તેવા આપ શિવજીને નમસ્કાર. મૂળ કારણ અને કાળના કાળ આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે દયાના સાગર (દયા-આલવાલ) હવે મારું પાલન કરો. આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૨

ઇષ્ટવસ્તુમુખ્યદાનહેતવે નમઃ શિવાય

દુષ્ટદૈત્યવંશધૂમકેતવે નમઃ શિવાય ।

સૃષ્ટિરક્ષણાય ધર્મસેતવે નમઃ શિવાય

અષ્ટમૂર્તયે વૃષેન્દ્રકેતવે નમઃ શિવાય ॥ ૩ ॥

(ભક્તને) ઈષ્ટ વસ્તુ જેમાં મુખ્ય છે તેવી (સર્વ વસ્તુઓ તેને) આપવા માટે હેતુરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. દુષ્ટ દૈત્યોના વંશનો (નાશ કરનાર) અગ્નિરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. સૃષ્ટિનું રક્ષણ કરવા માટે ધર્મના સેતુરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. અષ્ટમૂર્તિસ્વરૂપને, ધ્વજમાં શ્રેષ્ઠ વૃષને ધારણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૩

આપદદિભેદટઙ્ક્રહસ્ત તે નમઃ શિવાય

પાપહારિદિવ્યસિન્ધુમસ્ત તે નમઃ શિવાય ।

પાપદારિણો લસન્નમસ્તતે નમઃ શિવાય

શાપદોષખણ્ડનપ્રશસ્ત તે નમઃ શિવાય ॥ ૪ ॥

આપત્તિઓના પર્વતને ભેદી નાખવા માટે હાથમાં ટાંકણું રાખનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. પાપનું હરણ કરનાર દિવ્ય સિંધુ (ગંગા નદી) જેમના મસ્તક પર છે તેવા આપ શિવજીને નમસ્કાર. પાપને ચીરી નાખનારને તથા ચમકતા (મુગટોવાળા દેવોથી કરાતા) પ્રજાઓની હારમાળા ધરાવનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. શાપ અને દોષનું ખંડન કરવામાં પ્રશસ્ત આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૪

વ્યોમકેશ દિવ્યભવ્યરૂપ તે નમઃ શિવાય

હેમમેદિનીધરેન્દ્રચાપ તે નમઃ શિવાય ।

નામમાત્રદગ્ધસર્વપાપ તે નમઃ શિવાય

કામનૈકતાનહદ્દુરાપ તે નમઃ શિવાય ॥ ૫ ॥

હે આકાશરૂપી કેશવાળા, હે દિવ્ય ભવ્ય રૂપવાળા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. સુવર્ણમય પૃથ્વીને ધારણ કરનાર શ્રેષ્ઠ (મેરુ) પર્વતને ધનુષ્ય બનાવનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. નામ(ના ઉચ્ચારણ)માત્રથી સર્વ પાપને બાળી નાખ્યાં છે જેમણે તેવા આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે કામનામાં એકતાન થયેલાઓના હૃદય માટે દુર્લભ એવા આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૫

બ્રહ્મમસ્તકાવલીનિબદ્ધ તે નમઃ શિવાય

જિહ્વાગેન્દ્રકુણ્ડલપ્રસિદ્ધ તે નમઃ શિવાય ।

બ્રહ્મણો પ્રણીતવેદપદ્ધતે નમઃ શિવાય

જિહ્વાકાલદેહદત્તપદ્ધતે નમઃ શિવાય ॥ ૬ ॥

બ્રહ્મનાં મસ્તકો (ખોપરીઓ)ની પંક્તિથી સારી રીતે બદ્ધ (અર્થાત્ બ્રહ્માજીની ખોપરીઓની માળા ધારણ કરનાર) આપ શિવજીને નમસ્કાર. શ્રેષ્ઠ સર્પ* (વાસુકિ)નાં કુંડળ પહેરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ એવા આપ શિવજીને નમસ્કાર. વેદની

* જિહ્વા - સરળ માર્ગને છોડીને વાંકા માર્ગે ચાલનાર સર્પ

પદ્ધતિના પ્રણેતા બ્રહ્મા(ના રૂપમાં રહેલા) શિવજીને નમસ્કાર. કુટિલ કાળના દેહને
માર્ગ આપનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૬

કામનાશનાય શુદ્ધકર્મણે નમઃ શિવાય

સામગાનજાયમાનશર્મણે નમઃ શિવાય ।

હેમકાન્તિચાકચક્ષ્યવર્મણે નમઃ શિવાય

સામજાસુરાઙ્ગલબ્ધચર્મણે નમઃ શિવાય ॥ ૭ ॥

કામનો નાશ કરવા માટે શુદ્ધ કર્મ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. સામગાનથી જેમને
પ્રસન્નતા જન્મે છે તેવા શિવજીને નમસ્કાર. સુવર્ણની કાંતિ સમાન ચમકતા
કવચવાળા શિવજીને નમસ્કાર. ગજાસુર (સામજ-અસુર)ના અંગમાંથી મળેલ ચામડા
(ના વસ્ત્ર)વાળા શિવજીને નમસ્કાર. ૭

જન્મમૃત્યુઘોરદુઃખહારિણે નમઃ શિવાય

ચિન્મયૈકરૂપદેહધારિણે નમઃ શિવાય ।

મન્મનોરથાવપૂર્તિકારિણે નમઃ શિવાય

સન્મનોગતાય કામવૈરિણે નમઃ શિવાય ॥ ૮ ॥

જન્મ અને મૃત્યુરૂપી ઘોર દુઃખનું હરણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. કેવળ
ચિન્મયરૂપ દેહ ધારણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. મારા મનોરથની અવપૂર્તિ
(અર્થાત્ પૂર્તિ) કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. શુભ મનમાં રહેલાને અને કામના
શત્રુ શિવજીને નમસ્કાર. ૮

યક્ષરાજબન્ધવે દયાલવે નમઃ શિવાય

દક્ષપાણિશોભિકાઞ્ચનાલવે નમઃ શિવાય ।

પક્ષિરાજવાહહૃદ્ચચાલવે નમઃ શિવાય

અક્ષિફાલ વેદપૂતતાલવે નમઃ શિવાય ॥ ૯ ॥

યક્ષોના રાજા (કુબેર)ના મિત્રને, દયાળુ શિવજીને નમસ્કાર. જમણા હાથમાં
શોભતા સોનાના જળપાત્ર (અલુ)વાળા શિવજીને નમસ્કાર. પક્ષીઓના રાજા ગરુડ
જેમનું વાહન છે તે(વા વિશ્વ ભગવાન)ના હૃદયમાં નિવાસ કરનાર શિવજીને
નમસ્કાર. લલાટમાં આંખવાળાને અને વેદથી પવિત્ર થયેલ તાલુવાળા શિવજીને
નમસ્કાર. ૯

દક્ષહસ્તનિષ્ઠજાતવેદસે નમઃ શિવાય

અક્ષરાત્મને નમદ્વિઙ્ઠૈઃ નમઃ શિવાય ।

દીક્ષિતપ્રકાશિતાત્મતેજસે નમઃ શિવાય

ઉક્ષરાજવાહ તે સતાં ગતે નમઃ શિવાય ॥ ૧૦ ॥

જેમના જમણા હાથમાં અગ્નિ રહેલો છે તેવા શિવજીને નમસ્કાર. અક્ષરસ્વરૂપને (અને) ઈંદ્ર (વિઙ્ઠૈઃ) જેમને નમસ્કાર કરે છે તેવા શિવજીને નમસ્કાર. દીક્ષિતો માટે આત્મતેજ પ્રકાશિત કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. બળદ જેમનું વાહન છે તેવા આપને અને સજ્જનો માટે ગતિરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ૧૦

રાજતાચલેન્દ્રસાનુવાસિને નમઃ શિવાય

રાજમાનનિત્યમન્દહાસિને નમઃ શિવાય ।

રાજકોરકાવતંસંભાસિને નમઃ શિવાય

રાજરાજમિત્રતાપ્રકાશિને નમઃ શિવાય ॥ ૧૧ ॥

ચાંદી (રાજત) જેવા (ચમકતા) શ્રેષ્ઠ પર્વત (હિમાલય)ના શિખર (સાનુ) પર નિવાસ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. સુંદર દેખાતા (રાજમાન) નિત્ય મંદ સ્મિતવાળા શિવજીને નમસ્કાર. ચમકતી કળી (રાજ-કોરક)ના કણાભૂષણ (અવતંસ)ને ધારણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. (ચૌલ રાજા) રાજરાજ પ્રત્યે (અથવા રાજાઓના રાજા તરીકે સર્વ પ્રત્યે) મિત્રતા પ્રકાશિત કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૧૧

દીનમાનવાલિકામધેનવે નમઃ શિવાય

સૂનબાળદાહકૃત્કૃશાનવે નમઃ શિવાય ।

સ્વાનુરાગભક્તરત્નસાનવે નમઃ શિવાય

દાનવાન્ધકારચણ્ડભાનવે નમઃ શિવાય ॥ ૧૨ ॥

દીન મનુષ્યોની હારમાળા માટે કામધેનુરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ફૂલનાં બાણ (મારનાર કામદેવ)ને બાળી નાખનાર અગ્નિરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. પોતાનામાં અનુરાગ ધરાવતા ભક્ત માટે રત્નના શિખરરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. દાનવોરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર પ્રચંડ સૂર્યરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. ૧૨

સર્વમંડળાકુચાગ્રશાયિને નમઃ શિવાય

સર્વદેવતાગણાતિશાયિને નમઃ શિવાય ।

પૂર્વદેવનાશસંવિધાયિને નમઃ શિવાય

સર્વમન્મનોજભઙ્ગદાયિને નમઃ શિવાય ॥ ૧૩ ॥

સર્વમંગળા (પાર્વતીદેવી)ના વક્ષઃસ્થળ પર શયન કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. સર્વ દેવસમૂહમાં અતિશયતા ધરાવનારા શિવજીને નમસ્કાર. અસુરો (પૂર્વદેવ)ના નાશની વ્યવસ્થા કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. મારા બધા કામનો નાશ આપનાર (કામને બાળી નાખનાર) શિવજીને નમસ્કાર. ૧૩

સ્તોકભક્તિતોડપિ ભક્તપોષિણે નમઃ શિવાય

માકરન્દસારવર્ષિભાષિણે નમઃ શિવાય ।

એકબિલ્વદાનતોડપિ તોષિણે નમઃ શિવાય

સૈકજન્મપાપજાલશોષિણે નમઃ શિવાય ॥ ૧૪ ॥

અલ્પ (સ્તોક) ભક્તિથી પણ (પ્રસન્ન થઈને) ભક્તનું પોષણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. મકરંદના સાર (અર્થાત્ મધ)ની વૃષ્ટિ જેવી (મધુર) વાણી બોલનારા શિવજીને નમસ્કાર. એક બિલ્વપત્રના દાનથી (એક બિલ્વપત્ર ચઢાવવાથી) પણ સંતુષ્ટ થનાર શિવજીને નમસ્કાર. અનેક જન્મોનાં પાપોની જાળનું શોષણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૧૪

સર્વજીવરક્ષણૈકશીલિને નમઃ શિવાય

પાર્વતીપ્રિયાય ભક્તપાલિને નમઃ શિવાય ।

દુર્વિદગ્ધદૈત્યસૈન્યદારિણે નમઃ શિવાય

શર્વરીશધારિણે કપાલિને નમઃ શિવાય ॥ ૧૫ ॥

સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરવાના એકમાત્ર સ્વભાવવાળા શિવજીને નમસ્કાર. પાર્વતી-પ્રિયને અને ભક્તોનું પાલન કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. બડાશ મારનાર દૈત્યોના સૈન્યનો નાશ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. રાત્રિ (શર્વરી)ના ઈશ (ચંદ્ર)ને ધારણ કરનારને અને કપાલ ધારણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૧૫

પાહિ મામુમામનોઝદેહ તે નમઃ શિવાય

દેહિ મે વરં સિતાદ્રિગેહ તે નમઃ શિવાય ।

મોહિતર્ષિકામિનીસમૂહ તે નમઃ શિવાય

સ્વેહિતપ્રસન્ન કામદોહ તે નમઃ શિવાય ॥ ૧૬ ॥

ઉમાથી જેમનો દેહ રૂપાળો (મનોહર) બન્યો છે તેવા આપ મારું રક્ષણ કરો. આપ શિવજીને નમસ્કાર. આપ મને વરદાન આપો. સફેદ પર્વત (હિમાલય)રૂપી ઘરમાં રહેનારા શિવજીને નમસ્કાર. ઋષિઓની કામિનીઓના સમૂહને મોહિત કરનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. પોતાની ઈચ્છાથી પ્રસન્ન રહેનાર (આત્મારામ), અને કામનાઓને દોહનાર (કામના પૂરી કરનાર) આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૧૬

મઙ્ગલપ્રદાય ગોતુરઙ્ગ તે નમઃ શિવાય

ગઙ્ગયા તરઙ્ગિતોત્તમાઙ્ગ તે નમઃ શિવાય ।

સઙ્ગરપ્રવૃત્તવૈરિભઙ્ગ તે નમઃ શિવાય

અઙ્ગજારયે કરેકુરઙ્ગ તે નમઃ શિવાય ॥ ૧૭ ॥

મંગળ પ્રદાન કરનારા, હે બળદરૂપી ઘોડા (અર્થાત્ વાહન)વાળા આપ શિવજીને નમસ્કાર. ગંગાથી જેમનું ઉત્તમંગ અર્થાત્ મસ્તક તરંગિત છે તેવા શિવજીને નમસ્કાર. યુદ્ધ માટે પ્રવૃત્ત થયેલા શત્રુઓનો નાશ કરનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. કામદેવ (અઙ્ગજ)ના શત્રુને, હાથમાં હરણ રાખનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૧૭

ઈહિતક્ષણપ્રદાનહેતવે નમઃ શિવાય

આહિતાગ્નિપાલકોક્ષકેતવે નમઃ શિવાય ।

દેહકાન્તિધૂતરૌપ્યધાતવે નમઃ શિવાય

ગેહદુઃખપુઙ્ગધૂમકેતવે નમઃ શિવાય ॥ ૧૮ ॥

ઈચ્છિત પુશી (ક્ષણ) પ્રદાન કરવાના કારણરૂપ શિવજીને નમસ્કાર. આહિતાગ્નિનું પાલન કરનાર વૃષકેતુ શિવજીને નમસ્કાર. દેહની કાંતિથી રૂપાની ધાતુ (અર્થાત્ રૂપા)ને તિરસ્કૃત કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ઘરના દુઃખના પુંજ(ને બાળવા) માટે અગ્નિ સમાન શિવજીને નમસ્કાર. ૧૮

ત્ર્યક્ષ દીનસત્કૃપાકટાક્ષ તે નમઃ શિવાય

દક્ષસપ્તતન્તુનાશદક્ષ તે નમઃ શિવાય ।

ઋક્ષરાજભાનુપાવકાક્ષ તે નમઃ શિવાય

રક્ષ માં પ્રપન્નમાત્રરક્ષ તે નમઃ શિવાય ॥ ૧૯ ॥

હે ત્રણ આંખોવાળા, હે દીન (ભક્તો) પર સારી કૃપાથી ભરેલ કટાક્ષ કરનાર, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે દક્ષના સપ્તતંતુ (યજ્ઞ)નો નાશ કરવામાં કુશળ, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે નક્ષત્રોના રાજા (ઋક્ષરાજ) (અર્થાત્ ચંદ્ર), સૂર્ય અને અગ્નિરૂપી આંખોવાળા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે શરણ લેવામાત્રથી રક્ષા કરનાર, મને રક્ષો. આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૧૯

ન્યઙ્કુપાણયે શિવઙ્કુરાય તે નમઃ શિવાય

સઙ્કટાચ્છિતીર્ણકિઙ્કુરાય તે નમઃ શિવાય ।

કઙ્કુભીષિતાભયઙ્કુરાય તે નમઃ શિવાય

પઙ્કજાનનાય શઙ્કુરાય તે નમઃ શિવાય ॥ ૨૦ ॥

હાથમાં હરણ (ન્યઙ્કુ)વાળાને (અને) કલ્યાણ કરનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. જેમના સેવક સંકટના સાગરને તરી ગયા છે તેવા આપ શિવજીને નમસ્કાર. યમ (કઙ્કુ)થી ડરી ગયેલા માટે અભય કરનાર આપ શિવજીને નમસ્કાર. કમળમુખને, આપ કલ્યાણકારી શિવજીને નમસ્કાર. ૨૦

કર્મપાશનાશ નીલકણ્ઠ તે નમઃ શિવાય

શર્મદાય વર્યભસ્મકણ્ઠ તે નમઃ શિવાય ।

નિર્મર્ષિસેવિતોપકણ્ઠ તે નમઃ શિવાય

કુર્મહિ નતીર્નમદ્વિકુણ્ઠ તે નમઃ શિવાય ॥ ૨૧ ॥

હે કર્મરૂપી પાશનો નાશ કરનારા, હે નીલકંઠ, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે કંઠ શ્રેષ્ઠ ભસ્મ ધારણ કરનાર, આપ શાંતિ આપનાર શિવજીને નમસ્કાર. હે મમતા વગરના (વિરક્ત) ઋષિઓ વડે નજીકથી (ઉપકણ્ઠ) સેવિત, આપ શિવજીને નમસ્કાર. વિષ્ણુ જેમને નમે છે તેવા આપને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૨૧

વિષ્ટપાધિપાય નમ્રવિષ્ણવે નમઃ શિવાય

શિષ્ટવિપ્રહૃદ્ગુહાચરિષ્ણવે નમઃ શિવાય ।

ઙ્ઘૃવસ્તુનિત્યતુષ્ટ જિષ્ણવે નમઃ શિવાય

કષ્ટનાશનાય લોકજિષ્ણવે નમઃ શિવાય ॥ ૨૨ ॥

સ્વર્ગના અધિપતિને, વિષ્ણુ જેમને નમે છે તે શિવજીને નમસ્કાર. શિષ્ટ બ્રાહ્મણની હૃદયરૂપી ગુહામાં વિચરણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. હે ઈષ્ટ વસ્તુથી નિત્ય તુષ્ટ, જીતવાની ઈચ્છાવાળા શિવજીને નમસ્કાર. કષ્ટનો નાશ કરનારને, લોકોને જીતવાની ઈચ્છાવાળા શિવજીને નમસ્કાર. ૨૨

અપ્રમેયદિવ્યસુપ્રભાવ તે નમઃ શિવાય

સત્પ્રપન્નરક્ષણસ્વભાવ તે નમઃ શિવાય ।

સ્વપ્રકાશ નિસ્તુલાનુભાવ તે નમઃ શિવાય

વિપ્રહિમ્બદર્શિતાર્દભાવ તે નમઃ શિવાય ॥ ૨૩ ॥

હે અપ્રમેય (માપી ન શકાય તેવા) દિવ્ય સુપ્રભાવવાળા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે શરણાગત સજ્જનોનું રક્ષણ કરવાના સ્વભાવવાળા આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે સ્વપ્રકાશ, હે જેના પ્રભાવની તુલના થઈ શકે તેમ નથી તેવા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે બ્રાહ્મણના બાળક પ્રત્યે જેમણે સ્નેહભાવ દર્શાવ્યો છે તેવા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૨૩

સેવકાય મે મૃડ પ્રસીદ તે નમઃ શિવાય

ભાવલભ્યતાવકપ્રસાદ તે નમઃ શિવાય ।

પાવકાક્ષ દેવપૂજ્યપાદ તે નમઃ શિવાય

તાવકાહ્નિઘ્નભક્તદત્તમોદ તે નમઃ શિવાય ॥ ૨૪ ॥

હે મૃડ, હું સેવક પર પ્રસન્ન થાઓ. આપ શિવજીને નમસ્કાર. ભાવથી આપનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત થાય છે તેવા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. હે અગ્નિરૂપી આંખવાળા, હે દેવોના પૂજ્યપાદ, આપ શિવજીને નમસ્કાર. આપના ચરણના ભક્તને આનંદ આપનારા, આપ શિવજીને નમસ્કાર. ૨૪

ભુક્તિમુક્તિદિવ્યભોગદાયિને નમઃ શિવાય

શક્તિકલ્પિતપ્રપન્નભાગિને નમઃ શિવાય ।

ભક્તસદ્ગુટાપહારયોગિને નમઃ શિવાય

યુક્તસન્મનઃસરોજયોગિને નમઃ શિવાય ॥ ૨૫ ॥

ભક્તિ, મુક્તિ અને દિવ્ય ભોગ આપનાર શિવજીને નમસ્કાર. (માયા)શક્તિએ કલ્પેલ પ્રપંચના ભાગી શિવજીને નમસ્કાર. ભક્તના સંકટને દૂર કરનાર યોગી શિવજીને નમસ્કાર. સજ્જનોના મનરૂપી કમળ સાથે પોતાનું મન જેમણે જોડ્યું છે તેવા યોગી શિવજીને નમસ્કાર. ૨૫

અન્તકાન્તકાય પાપહારિણે નમઃ શિવાય

શન્તમાય દન્તિચર્મધારિણે નમઃ શિવાય ।

સન્તતાશ્રિતવ્યથાવિદારિણે નમઃ શિવાય

જન્તુજાતનિત્યસૌખ્યકારિણે નમઃ શિવાય ॥ ૨૬ ॥

યમરાજા (અન્તક)નો અંત કરનારને, પાપનું હરણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. શ્રેષ્ઠ શાંતિરૂપને, હાથીનું ચામડું ધારણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. જે સતત (આપને) આશ્રિત છે તેની વ્યથાને દૂર કરી દેનાર શિવજીને નમસ્કાર. જીવસમૂહને નિત્ય સુખ આપનાર શિવજીને નમસ્કાર. ૨૬

શૂલિને નમો નમઃ કપાલિને નમઃ શિવાય

પાલિને વિરિન્દ્રિમુણ્ડમાલિને નમઃ શિવાય ।

લીલિને વિશેષરુણ્ડમાલિને નમઃ શિવાય

શીલિને નમઃ પ્રપુણ્યશાલિને નમઃ શિવાય ॥ ૨૭ ॥

ત્રિશૂળ ધારણ કરનારને વારંવાર નમસ્કાર. કપાલ ધારણ કરનાર શિવજીને નમસ્કાર. પાલન કરનારને, બ્રહ્માજીની ખોપરીઓની માળા પહેરનાર શિવજીને નમસ્કાર. લીલા કરનારને, વિશેષ કબંધની માળા પહેરનાર શિવજીને નમસ્કાર. ચારિત્ર્યશીલને નમસ્કાર. મહાન પુણ્યશાળી શિવજીને નમસ્કાર. ૨૭

શિવપંચાક્ષરમુદ્રાચતુષ્પદોલ્લાસપદ્યમણિઘટિતામ્ ।

નક્ષત્રમાલિકામિહ દધદુપકળંતં નરો ભવેત્સોમઃ ॥ ૨૮ ॥

શિવપંચાક્ષરમુદ્રાથી અંકિત ચાર પાદવાળા ચમકતા પદ્યરૂપી મણિઓથી બનેલી આ નક્ષત્રમાલિકા છે તે નક્ષત્રમાલિકાને ગળામાં નજીકથી ધારણ કરનાર (એનો મુખપાઠ કરનાર) ચંદ્ર બની જાય છે. ૨૮

શ્રીશંકરાચાર્ય

ઉદૈતુ બલ્યાહરણાભિલાષો યો વા મનોહાર્યજિનં વસાનઃ ।

તપાંસિ કાન્તારહિતો વ્યતાનીદાદ્યોઽવતાદાશ્રમિણામયં નઃ ॥ ૬ ॥

ઉદય પામતા (દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞમાંથી) ભાગ (બલિમ્) લેવાની ઇચ્છાવાળા અને (વા) જે મનોહર ગજચર્મ ધારણ કરનાર છે, પત્ની વગરના થયેલા જેમણે તપશ્ચર્યા કરી, આશ્રમધર્મનું પાલન કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ તે (ભગવાન) અમારી રક્ષા કરે. ૬

યેનાધિકોદ્યત્તરવારિણાઽઽશુ જિતોઽર્જુનઃ સદ્ગરરઙ્ગભૂમૌ ।

નક્ષત્રનાથસ્ફુરિતેન તેન નાથેન કેનાપિ વયં સનાથાઃ ॥ ૭ ॥

(મસ્તક ઉપર ગંગાના) અધિક ઊછળતા જળવાળા જેમણે (ઉદ્યત્તર-વારિણા યેન) યુદ્ધમાં અર્જુનને શીઘ્ર જીતી લીધો છે અને જેમના મસ્તક પર ચંદ્રમા સ્ફુરી રહ્યો છે, તેવા કોઈ નાથ વડે અમે સનાથ છીએ. ૭

→ પૃ. ૨૦૧

૪૧. અમોઘશિવકવચમ્

ધ્યાનમ્

વજ્રદંટ્રં ત્રિનયનં કાલકળ્ઠમરિન્દમમ્ ।
સહસ્રકરમપ્યુગ્રં વન્દે શમ્ભુમુમાપતિમ્ ॥ ૧ ॥

ધ્યાન

વજ્ર જેવી દાઢોવાળા, ત્રણ નેત્રોવાળા, કંઠમાં હળાહળ ઝેરના ચિહ્નવાળા, શત્રુભાવ
રાખનારાઓનું દમન કરનારા, હજારો કિરણોવાળા સૂર્ય કરતાં પણ ઉગ્ર, ઉમાપતિ
શંભુને હું વંદુ છું. ૧

ઋષભ ઉવાચ

અથાપરં સર્વપુરાણગુહ્યં
નિઃશેષપાપૌઘહરં પવિત્રમ્ ।
જયપ્રદં સર્વવિપદ્વિમોચનં
વક્ષ્યામિ શૈવં કવચં હિતાય તે ॥ ૨ ॥

ઋષભ બોલ્યા*

હવે બીજું, સર્વ પુરાણોમાં ગોપનીય, અશેષ પાપસમૂહનું હરણ કરનાર, પવિત્ર,
જય પ્રદાન કરનાર અને બધી વિપત્તિઓમાંથી છોડાવનાર એવું શિવકવચ હું તને
તારા હિત માટે કહું છું. ૨

નમસ્કૃત્ય મહાદેવં વિશ્વવ્યાપિનમીશ્વરમ્ ।
વક્ષ્યે શિવમયં વર્મ સર્વરક્ષાકરં નૃણામ્ ॥ ૩ ॥

વિશ્વવ્યાપી ઈશ્વર મહાદેવજીને નમસ્કાર કરીને મનુષ્યોની સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરનાર
શિવમય કવચ હું કહીશ. ૩

શુચૌ દેશે સમાસીનો યથાવત્કલ્પિતાસનઃ ।
જિતેન્દ્રિયો જિતપ્રાણશ્ચિન્તયેચ્છિવમવ્યયમ્ ॥ ૪ ॥

* ઋષભ શિવયોગીએ આ શિવકવચનો ઉપદેશ રાજકુમાર ભદ્રાચુને કર્યો છે.

પવિત્ર સ્થાનમાં યથાયોગ્ય આસન તૈયાર કરીને એના પર બરોબર બેસીને જિતેન્દ્રિય અને જિતપ્રાણ (ઈન્દ્રિયો અને પ્રાણનો નિરોધ કરનાર) થઈને અવિનાશી શિવજીનું ચિંતન કરવું. ૪

હત્પુણ્ડરીકાન્તરસન્નિવિષ્ટં

સ્વતેજસા વ્યાપ્તનભોઽવકાશમ્ ।

અતીન્દ્રિયં સૂક્ષ્મમનન્તમાદ્યં

ધ્યાયેત્પરાનન્દમયં મહેશમ્ ॥ ૫ ॥

હૃદયકમળની અંદર જે વિરાજમાન છે, પોતાના તેજથી આકાશમંડળને જેમણે વ્યાપ્ત કર્યું છે, જે અતીન્દ્રિય, સૂક્ષ્મ, અનંત (અને) આદ્ય છે તેવા પરમ આનંદમય મહેશનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. ૫

ધ્યાનાવધૂતાખિલકર્મબન્ધ-

શ્ચિરં ચિદાનન્દનિમગ્નચેતાઃ ।

ષડક્ષરન્યાસસમાહિતાત્મા

શૈવેન કુર્યાત્કવચેન રક્ષામ્ ॥ ૬ ॥

(આ પ્રકારના) ધ્યાન વડે સમસ્ત કર્મબંધનને ત્યાગીને (કર્મબંધનથી મુક્ત થઈને) લાંબા સમય સુધી ચિદાનંદમાં નિમગ્ન ચિત્તવાળો (સાધક) ષડક્ષરન્યાસ દ્વારા પોતાના મનને એકાગ્ર કરીને શિવકવચ દ્વારા (પોતાની) રક્ષા કરે. ૬

માં પાતુ દેવોઽખિલદેવતાત્મા

સંસારકૂપે પતિતં ગમ્भीરે ।

તન્નામ દિવ્યં વરમન્ત્રમૂલં

ધુનોતુ મે સર્વમઘં હૃદિસ્થમ્ ॥ ૭ ॥

સર્વદેવમય દેવ (મહાદેવજી) ઊંડા સંસાર-કૂવામાં ડૂબેલા મને રક્ષે. શ્રેષ્ઠ મંત્રના મૂળ-સ્વરૂપ તેમનું દિવ્ય નામ મારા હૃદયમાં રહેલ સર્વ પાપને દૂર કરે. ૭

સર્વત્ર માં રક્ષતુ વિશ્વમૂર્તિ-

જ્યોતિર્મયાનન્દઘનશ્ચિદાત્મા ।

અણોરણીયાનુરુશક્તિરેકઃ

સ ईश्वरः पातु भयादशेषात् ॥ ૮ ॥

(વિશ્વ જેમની મૂર્તિ છે તે) વિશ્વમૂર્તિ, જયોતિર્મય, આનંદધન ચિદાત્મા મને સર્વત્ર રક્ષે. સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ, મહાન શક્તિથી સંપન્ન તે એક (અદ્વિતીય) ઈશ્વર મને સર્વ ભયથી રક્ષે. ૮

યો ભૂસ્વરૂપેણ વિભર્તિ વિશ્વં

પાયાત્સ ભૂમેર્ગિરિશોઽષ્ટમૂર્તિઃ ।

યોઽપાં સ્વરૂપેણ નૃણાં કરોતિ

સઙ્ગીવનં સોઽવતુ માં જલેભ્યઃ ॥ ૯ ॥

પૃથ્વીરૂપથી જે સર્વને ધારણ કરે છે તે અષ્ટમૂર્તિ ગિરિશ મને ભૂમિથી રક્ષે. જળસ્વરૂપથી જીવોને જે જીવન પ્રદાન કરે છે, તે મને જળથી રક્ષે. ૯

કલ્પાવસાને ભુવનાનિ દગ્ધ્વા

સર્વાણિ યો નૃત્યતિ ભૂરિલીલઃ ।

સ કાલરુદ્રોઽવતુ માં દવાગ્ને-

ર્વાત્યાદિભીતેરખિલાચ્ચ તાપાત્ ॥ ૧૦ ॥

જે વિશદ-લીલાવિહારી (શિવજી) કલ્પના અંતમાં સમસ્ત ભુવનોને બાળીને (આનંદથી) નૃત્ય કરે છે તે કાળરુદ્ર મને દાવાનળથી, આંધી-તોફાનના ભયથી અને સમસ્ત તાપથી રક્ષે. ૧૦

પ્રદીપ્તવિદ્યુત્કનકાવભાસો

વિદ્યાવરાभीતિકુઠારપાણિઃ ।

ચતુર્મુખસ્તત્પુરુષસ્ત્રિનેત્રઃ

પ્રાચ્યાં સ્થિતં રક્ષતુ મામજસ્રમ્ ॥ ૧૧ ॥

દેદીપ્યમાન વીજળી અને સુવર્ણ જેવી જેમની કાંતિ છે, વિદ્યા, વરદાયક મુદ્રા, અભયમુદ્રા અને કુહાડી જેમના હાથમાં છે, જે ચાર મુખ ધરાવનાર અને ત્રણ નેત્ર ધરાવનાર છે તે તત્પુરુષ પૂર્વ દિશામાં સ્થિત મને નિરંતર રક્ષે. ૧૧

કુઠારવેદાઙ્કુશપાશશૂલ-

કપાલઢવ્કાક્ષગુણાન્દધાનઃ ।

ચતુર્મુખો નીલરુચિસ્ત્રિનેત્રઃ

પાયાદઘોરો દિશિ દક્ષિણસ્યામ્ ॥ ૧૨ ॥

જેમણે પોતાના હાથોમાં કુહાડી, વેદ, અંકુશ, પાશ, ત્રિશૂળ, ખોપરી, ડમરુ (ઢક્કા) અને રુદ્રાક્ષમાળા ધારણ કરી છે, જે ચતુર્મુખ, નીલ કાંતિવાળા, અને ત્રણ નેત્રોવાળા છે તે અઘોર દક્ષિણ દિશામાં મને રક્ષે. ૧૨

કુન્દેન્દુશઙ્ખસ્ફટિકાવભાસો

વેદાક્ષમાલાવરદાભયાઙ્ક : ।

ત્ર્યક્ષશ્ચતુર્વક્ત્ર ઉરુપ્રભાવઃ

સદ્યોઽધિજાતોઽવતુ માં પ્રતીચ્યામ્ ॥ ૧૩ ॥

કુંદ, ચંદ્રમા, શંખ અને સ્ફટિક સમાન જેમની ઉજ્જવળ કાંતિ છે, વેદ, રુદ્રાક્ષમાળા, વરદ અને અભયમુદ્રાઓથી જે ચિહ્નિત છે, જે ત્રણ આંખો અને ચાર મુખ ધરાવનારા છે, જેમનો મહાન પ્રભાવ છે, તે સદ્યોધિજાત પશ્ચિમ દિશામાં મને રક્ષે. ૧૩

વરાક્ષમાલાભયટઙ્કહસ્તઃ

સરોજકિઙ્ગલ્કસમાનવર્ણઃ ।

ત્રિલોચનશ્ચારુચતુર્મુખો માં

પાયાદુદીચ્યાં દિશિ વામદેવઃ ॥ ૧૪ ॥

જેમના હાથમાં વર અને અભયમુદ્રાઓ, રુદ્રાક્ષમાળા અને કુહાડી (અથવા પથ્થર ધડવાની છીણી) છે, કમળ-કિંજલક (કમળનું સૂતર અથવા બીજો કોઈ છોડ) જેવો જેમનો (ગૌર) વર્ણ છે, તે ત્રણ નેત્ર અને ચાર મુખવાળા વામદેવ ઉત્તર દિશામાં મને રક્ષે. ૧૪

વેદાભયેષ્ટાઙ્કુશપાશટઙ્ક -

કપાલઢક્કાક્ષકશૂલપાણિઃ ।

સિતદ્યુતિઃ પન્નમુખોઽવતાન્મા-

મીશાન ઋર્ધ્વં પરમપ્રકાશઃ ॥ ૧૫ ॥

જેમના હાથોમાં વેદ, અભય અને વરમુદ્રાઓ, અંકુશ, પાશ, ટંક, ખોપરી, ડમરુ, રુદ્રાક્ષમાળા અને ત્રિશૂળ છે, જે શ્વેત આત્માથી યુક્ત છે તે પાંચ મુખવાળા પરમ પ્રકાશમાન ઈશાન ઊર્ધ્વ (દિશા)માં મને રક્ષે. ૧૫

મૂર્દ્ધાનમવ્યાન્મમ ચન્દ્રમૌલિ-

ર્માલં મમાવ્યાદથ ભાલનેત્રઃ ।

નેત્રે મમાવ્યાદ્ધગનેત્રહારી

નાસાં સદા રક્ષતુ વિશ્વનાથઃ ॥ ૧૬ ॥

ચંદ્રમૌલિ મારા મસ્તકને રક્ષે, ભાલનેત્ર મારા લલાટને રક્ષે, ભગનેત્રહારી (ભગનાં નેત્ર કાઢી લેનાર) મારાં બે નેત્રોને રક્ષે અને વિશ્વનાથ સદા મારી નાસિકાને રક્ષે. ૧૬

પાયાચ્છુતી મે શ્રુતિગીતકીર્તિઃ

કપોલમવ્યાત્સતતં કપાલી ।

વક્ત્રં સદા રક્ષતુ પચ્ચવક્ત્રો

જિહ્વાં સદા રક્ષતુ વેદજિહ્વઃ ॥ ૧૭ ॥

શ્રુતિગીતકીર્તિ (શ્રુતિમાં જેમની કીર્તિ ગવાઈ છે તે) મારા બે કાનોને રક્ષે, કપાલી નિરંતર મારા કપોલને રક્ષે, પંચવક્ત્ર સદા મોંને રક્ષે (અને) વેદજિહ્વ (વેદ જેમની જિહ્વા અર્થાત્ મુખ છે તે) સદા (મારી) જીભને રક્ષે. ૧૭

કણ્ઠં ગિરીશોડવતુ નીલકણ્ઠઃ

પાણિદ્વયં પાતુ પિનાકપાણિઃ ।

દોર્મૂલમવ્યાન્મમ ધર્મબાહુ-

ર્વક્ષઃસ્થલં દક્ષમરુવાન્તકોડવ્યાત્ ॥ ૧૮ ॥

નીલકંઠ ગિરીશ કંઠને રક્ષે, પિનાકપાણિ (હાથમાં પિનાક ધનુષ ધારણ કરનાર) બે હાથને રક્ષે, ધર્મબાહુ મારા ખભા (દોર્મૂલમ્) ને રક્ષે (અને) દક્ષમખાંતક (દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનાર) વક્ષઃસ્થળને રક્ષે. ૧૮

મમોદરં પાતુ ગિરીન્દ્રધન્વા

મધ્યં મમાવ્યાન્મદનાન્તકારી ।

હેરમ્બતાતો મમ પાતુ નાર્મ્મિ

પાયાત્કટી ધૂર્જટિરીશ્વરો મે ॥ ૧૯ ॥

ગિરીન્દ્રધન્વા (પર્વતશ્રેષ્ઠ મેરુને ધનુષ તરીકે ધારણ કરનાર) મારા પેટને રક્ષે, મદનાંતકારી (કામદેવના નાશક) મારા મધ્ય ભાગને રક્ષે, હેરંબતાત (ગણેશના

પિતા) મારી નાભિને રક્ષે (અને) ધૂર્જટિ ઈશ્વર (માથા પર જટા ધારણ કરનારા
ઈશ્વર) મારી કટિને રક્ષે. ૧૯

ઋદ્ધયં પાતુ કુબેરમિત્રો
જાનુદ્ધયં મે જગદીશ્વરોઽવ્યાત્ ।
જઙ્ઘાયુગં પુઙ્ગવકેતુરવ્યા-
ત્પાદૌ મમાવ્યાત્સુરવન્ધપાદઃ ॥ ૨૦ ॥

કુબેરમિત્ર મારા બંને ઊરુને રક્ષે, જગદીશ્વર મારા બે ધૂંટણોને રક્ષે, પુંગવકેતુ
(જેમનો ધ્વજ શ્રેષ્ઠ છે તે) બંને જંઘાને રક્ષે (અને) સુરવંધપાદ (જેમના ચરણ
દેવતાઓ માટે વંદનીય છે તે) મારા બે પગને રક્ષે. ૨૦

મહેશ્વરઃ પાતુ દિનાદિયામે
માં મધ્યયામેઽવતુ વામદેવઃ ।
ત્રિયમ્બકઃ પાતુ તૃતીયયામે
વૃષધ્વજઃ પાતુ દિનાન્ત્યયામે ॥ ૨૧ ॥

મહેશ્વર દિવસના પહેલા પ્રહરમાં (દિન-આદિ-યામે) (મને) રક્ષે, વામદેવ મને
(દિવસના) મધ્ય પ્રહરમાં રક્ષે, ત્રિયમ્બક (દિવસના) ત્રીજા પ્રહરમાં (મને) રક્ષે
(અને) વૃષધ્વજ (મને) દિવસના અંતિમ પ્રહરમાં રક્ષે. ૨૧

પાયાન્નિશાદૌ શશિશેખરો માં
ગઙ્ગાધરો રક્ષતુ માં નિશીથે ।
ગૌરીપતિઃ પાતુ નિશાવસાને
મૃત્યુઙ્ગયો રક્ષતુ સર્વકાલમ્ ॥ ૨૨ ॥

શશિશેખર મને રાત્રિના આરંભમાં રક્ષે, ગંગાધર મને મધ્યરાત્રિમાં રક્ષે, ગૌરીપતિ
રાત્રિના અંતમાં મને રક્ષે (અને) મૃત્યુંજય (મને) સર્વ કાળે રક્ષે. ૨૨

અન્તઃસ્થિતં રક્ષતુ શઙ્કરો માં
સ્થાણુઃ સદા પાતુ બહિઃસ્થિતં મામ્ ।
તદન્તરે પાતુ પતિઃ પશૂનાં
સદાશિવો રક્ષતુ માં સમન્તાત્ ॥ ૨૩ ॥

શંકર (ઘરની) અંદર રહેલા મને રક્ષે, સ્થાણુ (ઘરની) બહાર રહેલા મને સદા રક્ષે, પશુપતિ એ બેની વચમાં (મને) રક્ષે (અને) સદાશિવ મને સર્વ તરફથી રક્ષે. ૨૩

તિષ્ઠન્તમવ્યાદ્ધુવનૈકનાથઃ

પાયાદ્વ્રજન્તં પ્રમથાધિનાથઃ ।

વેદાન્તવેદ્યોઽવતુ માં નિષર્ણં

મામવ્યયઃ પાતુ શિવઃ શયાનમ્ ॥ ૨૪ ॥

ભુવનૈકનાથ (ભુવનના એકમાત્ર નાથ) ઊભા રહેલા મને રક્ષે, પ્રમથાધિનાથ ચાલી રહેલા (મને) રક્ષે, વેદાંતવેદ્ય (વેદાંત દ્વારા જેને જાણી શકાય છે તે) બેઠેલા મને રક્ષે (અને) અવ્યય શિવ સૂઈ રહેલા મને રક્ષે. ૨૪

માર્ગેષુ માં રક્ષતુ નીલકણ્ઠઃ

શૈલાદિદુર્ગેષુ પુરત્રયારિઃ ।

અરણ્યવાસાદિમહાપ્રવાસે

પાયાન્મૃગવ્યાધ ઉદારશક્તિઃ ॥ ૨૫ ॥

નીલકંઠ મને માર્ગોમાં રક્ષે, પુરત્રયારિ (ત્રિપુરાસુરના શત્રુ) પહાડ આદિ દુર્ગમ સ્થાનોમાં (મને રક્ષે) અને ઉદારશક્તિ મૃગવ્યાધ વનવાસાદિ મહાન પ્રવાસોમાં (મને) રક્ષે. ૨૫

કલ્પાન્તકાટોપપટુપ્રકોપઃ

સ્ફુટાદ્ઘ્રાસોચ્ચલિતાણ્ડકોશઃ ।

ઘોરાસેનાર્ણવદુર્નિવાર-

મહાભયાદ્રક્ષતુ વીરભદ્રઃ ॥ ૨૬ ॥

જેમનો પ્રબળ ક્રોધ કલ્પનો અંત કરવામાં અત્યંત કુશળ છે અને જેમના પ્રયંસ અદ્ઘ્રાસ્યથી બ્રહ્માંડ કાંપી ઊઠે છે, (તેવા) વીરભદ્ર શત્રુની ઘોર સેનારૂપી સમુદ્રના (સમુદ્ર સમાન સેનાના) મહાભયથી (મને) રક્ષે. ૨૬

પત્યશ્વમાતઙ્ગઘટાવરૂથ-

સહસ્ત્રલક્ષાયુતકોટિભીષણમ્ ।

અક્ષૌહિણીનાં શતમાતતાયિનાં

છિન્ધ્યાન્મૃડો ઘોરકુઠારધારયા ॥ ૨૭ ॥

(મારા પર) આતતાયી રૂપથી આક્રમણ કરનાર હજારો, દસ હજારો, લાખો, કરોડો પાયદળ (પત્તિ), ઘોડાઓ, હાથીઓની ટોળી (માતઙ્ગ-ઘટ)ના સમુદાય (વરૂથ)થી યુક્ત ભીષણ સેંકડો અક્ષૌહિણી (સેના)ને મૃડ (પોતાની) કુહાડીની ઘોર ધારાથી છેદી નાખે. ૨૭

નિહન્તુ દસ્યૂન્પ્રલયાનલાર્ચિ-

ર્જ્વલત્ત્રિશૂલં ત્રિપુરાન્તકસ્ય ।

શાર્દૂલસિંહર્ક્ષવૃકાદિર્હિન્ત્વા-

ન્સન્નાસયત્વીશધનુઃ પિનાકમ્ ॥ ૨૮ ॥

ત્રિપુરાન્તકનું પ્રલયાગ્નિ સમાન જવાળાઓથી યુક્ત ત્રિશૂળ (મારા પ્રત્યે દુષ્ટતા દાખવનાર) દસ્યુ (ચોર, લુંટારાના) દળનો વિનાશ કરે અને ઈશનું પિનાક ધનુષ ચિત્તા (શાર્દૂલ), સિંહ, રીંછ (ઋક્ષ) અને વરુ (વૃક) વગેરે હિંસક પ્રાણીઓને ભયભીત કરે. ૨૮

દુઃસ્વપ્નદુશ્શકુનદુર્ગતિદૌર્મનસ્ય-

દુર્ભિક્ષદુર્વ્યસનદુસ્સહદુર્યશાંસિ ।

ઉત્પાતતાપવિષમ્ભીતિમસદ્ગ્રહાર્તિ-

વ્યાધીશ્ચ નાશયતુ મે જગતામધીશઃ ॥ ૨૯ ॥

જગતોના અધીશ્વર મારાં ખરાબ સ્વપ્ન, અપશુકન, ખરાબ ગતિ, મનની દુષ્ટ ભાવના, દુકાળ, ખોટાં વ્યસન, સહન ન કરી શકાય તેવો અપયશ, ઉત્પાત, સંતાપ, વિષનો ભય, દુષ્ટ ગ્રહોની પીડા તથા સમસ્ત રોગોનો નાશ કરે. ૨૯

ૐ નમો ભગવતે સદાશિવાય સકલતત્ત્વાત્મકાય
સકલતત્ત્વવિહારાય સકલલોકૈકકર્ત્રે સકલલોકૈકભર્ત્રે
સકલલોકૈકહર્ત્રે સકલલોકૈકગુરવે સકલ-

लोकैकसाक्षिणे सकलनिगमगुहाय सकलवरप्रदाय
 सकलदुरितार्तिभञ्जनाय सकलजगदभयङ्कराय सकललोकैक-
 शङ्कराय शशाङ्कशेखराय शाश्वतनिजाभासाय निर्गुणाय
 निरुपमाय नीरूपाय निराभासाय निरामयाय निष्प्रपञ्चाय
 निष्कलङ्काय निर्द्वन्द्वाय निस्सङ्गाय निर्मलाय निर्गमाय
 नित्यरूपविभवाय निरुपमविभवाय निराधाराय नित्यशुद्ध-
 बुद्धपरिपूर्णसच्चिदानन्दाद्वयाय परमशान्तप्रकाशतेजोरूपाय
 जय जय महारुद्र महारौद्र भद्रावतार दुःखदावदारण महाभैरव
 कालभैरव कल्पान्तभैरव कपालमालाधर खट्वाङ्गखड्ग-
 चर्मपाशाङ्कुशडमरुशूलचापबाणगदाशक्तिभिन्दिपाल-
 तोमरमुसलमुद्गरपट्टिशपरशुपरिघभुशुण्डीशतन्त्रीचक्राद्यायुध-
 भीषणकर सहस्रमुख दंष्ट्राकराल विकटाट्टहासविस्फारित-
 ब्रह्माण्डमण्डल नागेन्द्रकुण्डल नागेन्द्रहार नागेन्द्रवलय
 नागेन्द्रचर्मधर मृत्युञ्जय त्र्यम्बक त्रिपुरान्तक विरूपाक्ष विश्वेश्वर
 विश्वरूप वृषभवाहन विषभूषण विश्वतोमुख सर्वतो रक्ष रक्ष
 मां ज्वल ज्वल महामृत्युभयमपमृत्युभयं नाशय नाशय
 रोगभयमुत्सादयोत्सादय विषसर्पभयं शमय शमय चोरभयं
 मारय मारय मम शत्रूनुच्चाटयोच्चाटय शूलेन विदारय विदारय
 कुठारेण भिन्धि भिन्धि खड्गेन छिन्धि छिन्धि खट्वाङ्गेन
 विपोथय विपोथय मुसलेन निष्पेषय निष्पेषय बाणैः
 सन्ताडय सन्ताडय रक्षांसि भीषय भीषय भूतानि विद्रावय
 विद्रावय कूष्माण्डवेतालमारीगणब्रह्मराक्षसान्सन्त्रासय
 सन्त्रासय मामभयं कुरु कुरु विव्रस्तं मामाश्वासयाश्वासय
 नरकभयान्मामुद्धारयोद्धारय सञ्जीवय सञ्जीवय क्षुत्तृड्भ्यां
 मामाप्याययाप्यायय दुःखातुरं मामानन्दयानन्दय
 शिवकवचेन मामाच्छादयाच्छादय त्र्यम्बक सदाशिव नमस्ते
 नमस्ते नमस्ते ।

ૐ. સંપૂર્ણ તત્ત્વ જેમનું સ્વરૂપ છે, સંપૂર્ણ તત્ત્વોમાં જે વિચરણ કરે છે, સમસ્ત લોકોના જે એકમાત્ર કર્તા છે, સકળ લોકના જે એકમાત્ર ભરણ-પોષણ કરનારા છે, સકળ લોકના જે એકમાત્ર સંહારક છે, સકળ લોકના જે એકમાત્ર ગુરુ છે, સમસ્ત લોકના જે એકમાત્ર સાક્ષી છે, સર્વ વેદોમાં ગોપનીય (તત્ત્વ) જે છે, સૌને જે (સર્વ) વર આપે છે, સમસ્ત પાપો અને પીડાઓનો જે નાશ કરનાર છે, સમગ્ર જગતને જે અભય પ્રદાન કરનાર છે, સમસ્ત લોકના જે એકમાત્ર કલ્યાણ કરનારા છે, ચંદ્રમા જેમના મુગટમાં છે, પોતાના સનાતન પ્રકાશથી જે પ્રકાશિત થાય છે તથા જે નિર્ગુણ, નિરુપમ (ઉપમારહિત), નીરૂપ (આકાર વગરના), નિરાભાસ, નિરામય, નિષ્પ્રાપંચ, નિષ્કલંક, નિર્દ્વંદ્વ (દ્વંદ્વરહિત), નિઃસંગ, નિર્મળ, ગતિશૂન્ય, નિત્ય રૂપ-વૈભવથી સંપન્ન, નિરુપમ વૈભવથી યુક્ત, નિરાધાર (આધારની જરૂર વગરના), નિત્ય-શુદ્ધ-બુદ્ધ-પરિપૂર્ણ-સચ્ચિદાનંદ-અદ્વિતીય અને પરમ શાંત પ્રકાશમય તેજઃસ્વરૂપ છે, એ ભગવાન સદાશિવને નમસ્કાર. હે મહારુદ્ર, હે મહારૌદ્ર, હે ભદ્રાવતાર, હે દુઃખરૂપી દાવાગ્નિનું વિદારણ કરનાર, હે મહાભૈરવ, હે કાળભૈરવ, હે કલ્પાંતભૈરવ, હે કપાલમાળા ધારણ કરનાર, હે ખટ્વાંગ, ખડગ, ઢાલ (ચર્મ), પાશ, અંકુશ, ડમરુ, ત્રિશૂળ, ધનુષ (ચાપ), બાણ, ગદા, શક્તિ, ભિદિપાલ (હાથથી ફેંકાય તેવો નાનો ભાલો અથવા ગોફણ), ભાલો, મુશળ (સાંભેલું), મુદ્ગર (મગદળ, એક પ્રાચીન હથિયાર), પટ્ટિશ (તેજ ધારવાળી બરછી, પ્રાચીન હથિયાર), પરશુ, પરિઘ (ભોગળ), ભુશુંડી (એક પ્રકારનું અસ્ત્ર કે શસ્ત્ર), શતઘ્ની (અસ્ત્રની જેમ ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવું એક શસ્ત્ર), ચક્ર વગેરે આયુધો ધારણ કરવાને લીધે ભયંકર હાથવાળા, હે હજાર મુખવાળા, હે દાઢોને લીધે વિકરાળ (દિખાતા), હે વિકટ અટ્ટહાસ્યથી વિશાળ બ્રહ્માંડ-મંડળનો વિસ્તાર જેમણે કર્યો છે તેવા, હે નાગેંદ્ર (વાસુકિ)રૂપી કુંડળવાળા, હે નાગેંદ્રરૂપી હારવાળા, હે નાગેંદ્રરૂપી કંકણવાળા, હે નાગેંદ્રરૂપી ઢાલ ધારણ કરનારા, હે મૃત્યુંજય, હે ત્રણ નેત્રોવાળા, હે ત્રિપુરાસુરનો નાશ કરનારા, હે વિરૂપાક્ષ, હે વિશ્વેશ્વર, હે વિશ્વરૂપ, હે વૃષભવાહન, હે વિષને ગળામાં ભૂષણરૂપે ધારણ કરનારા, હે સર્વ તરફ મુખવાળા (ભગવાન શંકર), (આપનો) જય હો, જય હો. (આપ) સર્વ તરફથી મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. પ્રજ્જવલિત થાઓ, પ્રજ્જવલિત થાઓ. (મારા) મહામૃત્યુના ભયનો તથા અપમૃત્યુના ભયનો નાશ કરો, નાશ કરો. રોગના ભયને નિર્મૂળ કરો, નિર્મૂળ કરો. વિષ અને સર્પના ભયને શાંત કરો, શાંત કરો. ચોરના ભયનો

(ચોરથી થતા ભયનો) ઘાત કરો, ઘાત કરો. મારા (આંતરિક અને બાહ્ય) શત્રુઓને હાંકી કાઢો, હાંકી કાઢો. ત્રિશૂળ દ્વારા (તેમને) ફાડી નાખો, ફાડી નાખો. કુહાડીથી ભેદી નાખો, ભેદી નાખો. ખડગથી છેદી નાખો, છેદી નાખો. ખટ્વાંગથી સારી પેઠે મારી નાખો, મારી નાખો. મુશળથી પીસી નાખો, પીસી નાખો. બાણોથી વીંધી નાખો, વીંધી નાખો. રાક્ષસોને ભયભીત કરો, ભયભીત કરો. ભૂતોને ભગાડી દો, ભગાડી દો. કૂખાંડ, વેતાલ, મારીગણ અને બ્રહ્મરાક્ષસોને સંત્રસ્ત (ભયભીત) કરો, સંત્રસ્ત કરો. મને અભય કરો, (અભય) કરો. અત્યંત ડરી ગયેલા મને આશ્વાસન આપો, આશ્વાસન આપો. નરકના ભયમાંથી મારો ઉદ્ધાર કરો, ઉદ્ધાર કરો. મને જીવનદાન આપો, જીવનદાન આપો. (મારાં) ભૂખ-તરસને સંતુષ્ટ કરો, સંતુષ્ટ કરો. હું દુઃખાતુરને આનંદિત કરો, આનંદિત કરો. શિવકવચથી મને આચ્છાદિત કરો, આચ્છાદિત કરો. હે ત્ર્યંબક, હે સદાશિવ, આપને નમસ્કાર, આપને નમસ્કાર, આપને નમસ્કાર.

ઋષભ ઉવાચ

इत्येतत्कवचं शैवं वरदं व्याहृतं मया ।

सर्वबाधाप्रशमनं रहस्यं सर्वदेहिनाम् ॥ ૩૦ ॥

ઋષભજી કહે છે

આ પ્રકારે સર્વ મુશ્કેલીઓને દૂર કરનારું અને બધા દેહીઓ માટે ગોપનીય (છુપાવવા યોગ્ય) એવું આ વરદાયક શિવકવચ મેં (તને) કહ્યું છે. ૩૦

यः सदा धारयेन्मर्त्यः शैवं कवचमुत्तमम् ।

न तस्य जायते क्वापि भयं शम्भोरनुग्रहात् ॥ ૩૧ ॥

જે મનુષ્ય આ ઉત્તમ શિવકવચને હંમેશાં ધારણ કરે છે, તેને (ભગવાન) શંભુના અનુગ્રહથી ક્યારેય ભય જન્મતો નથી. ૩૧

क्षीणायुर्मृत्युमापन्नो महारोगहतोऽपि वा ।

सद्यः सुखमवाप्नोति दीर्घमायुश्च विन्दति ॥ ૩૨ ॥

જેનું આયુષ્ય ક્ષીણ થયું છે, જે મરણાસન્ન થયો છે અથવા મોટા રોગોએ જેને

મરણતોલ કરી દીધો છે, (તે પણ આ કવચના પ્રભાવથી) તરત જ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે અને દીર્ઘ આયુષ્ય મેળવે છે. ૩૨

सर्वदारिद्र्यशमनं सौमङ्गल्यविवर्धनम् ।

यो धत्ते कवचं शैवं स देवैरपि पूज्यते ॥ ३३ ॥

(શિવકવચ) સર્વ દારિદ્ર્યને શાંત કરે છે (અને) શુભ માંગલ્યને વધારે છે. જે શિવકવચ ધારણ કરે છે તે દેવો વડે પણ પૂજાય છે. ૩૩

महापातकसङ्घातैर्मुच्यते चोपपातकैः ।

देहान्ते शिवमाप्नोति शिववर्मानुभावतः ॥ ३४ ॥

(આ શિવકવચને ધારણ કરનાર) શિવકવચના પ્રભાવથી તે મહાપાતકોના સમૂહોથી અને ઉપપાતકોથી પણ છૂટકારો પ્રાપ્ત કરે છે તથા મૃત્યુ પછી શિવજીને પ્રાપ્ત કરે છે. ૩૪

त्वमपि श्रद्धया वत्स शैवं कवचमुत्तमम् ।

धारयस्व मया दत्तं सद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥ ३५ ॥

હે વત્સ, તું પણ મારું આપેલું ઉત્તમ શિવકવચ શ્રદ્ધાપૂર્વક ધારણ કર. (તેનાથી તું) શીઘ્ર અને નિશ્ચયપૂર્વક કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરીશ. ૩૫

સ્કંદપુરાણ, બ્રહ્મોત્તરખંડ

૪૨. શિવમહિમ્નસ્તોત્રમ્

ધ્યાનમ્

વન્દે દેવમુમાપતિં સુગુરું વન્દે જગત્કારણં

વન્દે પન્નગભૂષણં મૃગધરં વન્દે પશૂનાં પતિમ્ ।

વન્દે સૂર્યશશાઙ્કવહ્નિનયનં વન્દે મુકુન્દપ્રિયં

વન્દે ભક્તજનાશ્રયં ચ વરદં વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ॥

વન્દે - વંદન કરું છું દેવમ્ - દેવને ઉમાપતિમ્ - ઉમાપતિ (પાર્વતીપતિ, બ્રહ્મવિદ્યાના સ્વામી) સુગુરુમ્ - દેવોના ગુરુ વન્દે - વંદન કરું છું જગત્કારણમ્ - જગતના કારણરૂપ વન્દે - વંદન કરું છું પન્નગભૂષણમ્ - સર્પરૂપી અલંકારોથી વિભૂષિત મૃગધરમ્ - યજ્ઞસ્વરૂપ મૃગ (પશુ)ને ધારણ કરનાર વન્દે - વંદન કરું છું પશૂનામ્ - અવિદ્યાદિ પાશથી બંધાયેલા જીવોના પતિમ્ - પતિ, પાશથી છોડાવીને પાલન કરનાર વન્દે - વંદન કરું છું સૂર્ય-શશાઙ્ક-વહ્નિ-નયનમ્ - સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિરૂપી ત્રણ નેત્ર ધારણ કરનાર વન્દે - વંદન કરું છું મુકુન્દપ્રિયમ્ - (સ્વામી અને સેવક ઉભયરૂપથી) વિષ્ણુના પ્રિય વન્દે - વંદન કરું છું ભક્તજન-આશ્રયમ્ - ભક્તજનોના આશ્રય ચ - અને વરદમ્ - વરદાયક વન્દે - વંદન કરું છું શિવમ્ - કલ્યાણસ્વરૂપ શઙ્કરમ્ - કલ્યાણકારી, કલ્યાણ કરનાર

ધ્યાન

દેવતાઓના ગુરુ, ઉમાપતિ મહાદેવને હું વંદું છું. જગતના કારણરૂપને હું વંદું છું. સર્પભૂષણ મૃગધરને હું વંદું છું. પશુપતિને હું વંદું છું. સૂર્ય, ચંદ્ર, તેમ જ અગ્નિરૂપી ત્રણ નેત્ર ધરાવનારને હું વંદું છું. વિષ્ણુપ્રિયને વંદું છું. ભક્તજનોના જે આશ્રય છે અને વરદાયક છે તેમને હું વંદું છું. ભગવાન શિવજીને, શ્રીશંકરને હું વંદું છું.

મઙ્ગલાચરણમ્

ગજાનનં ભૂતગણાધિસેવિતં

કપિત્થજમ્બૂફલચારુભક્ષણમ્ ।

ઉમાસુતં શોકવિનાશકારકં

નમામિ વિઘ્નેશ્વરપાદપદ્મજમ્ ॥

ગજાનનમ્ - ગજવદન ભૂતગણાધિસેવિતમ્ - ભૂતગણોથી સેવાયેલા કપિત્થ-જમ્બૂ-
 ફલચારુ-મક્ષણમ્ - કોઠાં, જાંબુ વગેરે સુંદર ફળોનું ભક્ષણ કરનારા ઉમાસુતમ્ - ઉમાના
 પુત્ર શોકવિનાશકારકમ્ - (ભક્તોના) શોકનો વિનાશ કરનાર નમામિ - નમસ્કાર
 કરું છું વિઘ્નેશ્વરપાદપદ્મજમ્ - વિઘ્નોના નિયામક (શ્રીગણેશજી)નાં ચરણકમળને
 મંગલાચરણ

ભૂતગણોથી સેવાયેલા, કોઠાં, જાંબુ, વગેરે સુંદર ફળોનું ભક્ષણ કરનાર, (ભક્તોના)
 શોકનો વિનાશ કરનાર, સર્વ વિઘ્નોના નિયામક, પાર્વતીજીના પુત્ર, ગજવદન
 શ્રીગણેશજીનાં ચરણકમળને હું નમસ્કાર કરું છું.

શ્રીપુષ્પદન્ત ઉવાચ

મહિમ્નઃ પારં તે પરમવિદુષો યદ્યસદૃશી

સ્તુતિર્બ્રહ્માદીનામપિ તદવસન્નાસ્ત્વયિ ગિરઃ ।

અથાવાચ્યઃ સર્વઃ સ્વમતિપરિણામાવધિ ગૃણ-

ન્મમાપ્યેષ સ્તોત્રે હર નિરપવાદઃ પરિકરઃ ॥ ૧ ॥

મહિમ્નઃ - મહિમાનો પારમ્ - પાર, અવધિ તે (તવ) - આપના પરમ્ - અંતિમ
 અવિદુષઃ - ન જાણનારની, અલ્પજ્ઞની યદિ - જો અસદૃશી - અપર્યાપ્ત સ્તુતિઃ -
 સ્તુતિ બ્રહ્માદીનામ્ - બ્રહ્માજી વગેરે (સર્વજ્ઞ)ની અપિ - પણ તદ્ - તો અવસન્નાઃ
 - અપર્યાપ્ત ત્વયિ - આપના (વિષય)માં ગિરઃ - વાણી અથ - તો પછી અવાચ્યઃ
 - ક્ષમાને પાત્ર સર્વઃ - સર્વ (લોકો) સ્વમતિ-પરિણામ-અવધિ - પોતાની બુદ્ધિની
 મર્યાદા અનુસાર ગૃણન્ - ગાતો, સ્તુતિ કરતો મમ - મારો અપિ - પણ એષઃ -
 આ સ્તોત્રે - સ્તોત્ર-વિષયમાં હર - હે હર, હે મહાદેવ નિરપવાદઃ - અનિંદનીય પરિકરઃ
 - આરંભ, પ્રયત્ન

શ્રીપુષ્પદન્ત બોલ્યા

હે મહાદેવ ! આપના મહિમાની ઉત્કૃષ્ટ અવધિને ન જાણનારાની (અલ્પજ્ઞ એવા
 મારી) સ્તુતિ જો અપર્યાપ્ત હોય તો બ્રહ્માજી વગેરે સર્વજ્ઞની વાણી પણ આપના
 વિષયમાં તો અપર્યાપ્ત જ છે. માટે પોતાની બુદ્ધિની મર્યાદા અનુસાર (ગુણ)
 ગાનાર સર્વ (લોકો) ક્ષમાને પાત્ર છે. તો પછી મારો પણ સ્તોત્ર-વિષયમાં આ
 આરંભ, આ પ્રયત્ન અનિંદનીય ગણાવો જોઈએ. ૧

અતીતઃ પન્થાનં તવ ચ મહિમા વાઙ્મનસયો-

રતદ્વ્યાવૃત્ત્યા યં ચકિતમભિધત્તે શ્રુતિરપિ ।

સ કસ્ય સ્તોતવ્યઃ કતિવિધગુણઃ કસ્ય વિષયઃ

પદે ત્વર્વાચીને પતતિ ન મનઃ કસ્ય ન વચઃ ॥ ૨ ॥

અતીતઃ - અતિક્રાંત, પર પન્થાનમ્ - ગતિ, પહોંચ તવ - આપનો ચ - અને મહિમા - મહિમા વાઙ્મનસયોઃ - વાણી અને મનની અતદ્વ્યાવૃત્ત્યા - બ્રહ્મથી ભિન્ન નિષિલ પ્રપંચના નિષેધ દ્વારા યમ્ - જેને ચકિતમ્ - ભયભીત થઈને અભિધત્તે - તાત્પર્યનું પ્રતિપાદન કરે છે શ્રુતિઃ - શ્રુતિ અપિ - પણ સઃ - તે (સગુણ કે નિર્ગુણનો મહિમા) કસ્ય સ્તોતવ્યઃ - કોનાથી ગાઈ શકાય તેવો છે કતિવિધગુણઃ - (સગુણ) કેટલા ગુણવાળો છે (અને નિર્ગુણ) કસ્ય વિષયઃ - કોનો વિષય છે, કોનાથી જાણી શકાય તેવો છે પદે - સ્વરૂપમાં તુ - પરંતુ અર્વાચીને - નવીન પતિત ન - પ્રવિષ્ટ થતું નથી મનઃ - મન કસ્ય - કોનું ન વચઃ - (કોની) વાણી પહોંચતી નથી

અને આપનો મહિમા મન અને વાણીથી પર છે, બ્રહ્માથી ભિન્ન સમગ્ર પ્રપંચના નિષેધ દ્વારા જેનું શ્રુતિ પણ સંકોચપૂર્વક પ્રતિપાદન કરે છે, તે સગુણ કે નિર્ગુણનો મહિમા કોનાથી ગાઈ શકાય એવો છે ! (સગુણના) કેટલા ગુણ છે ? અને નિર્ગુણને કોણ વિષય બનાવી શકે (જાણી શકે) છે ? પરંતુ અર્વાચીન (લીલા)સ્વરૂપમાં કોનું (ક્યા વિદ્વાનનું) મન પ્રવિષ્ટ થતું (આકર્ષાતું) નથી ? અથવા વાણી પહોંચતી (આકર્ષાતી) નથી ? (માટે આપના વિવિધ લીલાસ્વરૂપના વર્ણન દ્વારા હું આપની સ્તુતિ કરીશ). ૨

મધુસ્ફીતા વાચઃ પરમમમૃતં નિર્મિતવત-

સ્તવ બ્રહ્મન્નિક વાગપિ સુરગુરોર્વિસ્મયપદમ્ ।

મમ ત્વેતાં વાણીં ગુણકથનપુણ્યેન ભવતઃ

પુનામીત્યર્થેઽસ્મિન્યુરમથન બુદ્ધિર્વ્યવસિતા ॥ ૩ ॥

મધુસ્ફીતાઃ - મધુર વાચઃ - વાણી પરમમ્ - શ્રેષ્ઠ, નિરતિશય અમૃતમ્ - અમૃત નિર્મિતવતઃ - નિર્માણ કરનાર તવ - આપના બ્રહ્મન્ - હે મહાદેવ કિમ્ - શું વાક્ - વાણી અપિ - પણ સુરગુરોઃ - દેવોના ગુરુની વિસ્મયપદમ્ - વિસ્મય પમાડનાર મમ - મારી તુ - તો પણ એતામ્ - આ વાણીમ્ - વાણીને ગુણકથન-પુણ્યેન -

ગુણકથનના પુણ્યથી ભવતઃ - આપના પુનામિ - પવિત્ર કરું છું इति - એમ અર્થે
 - અર્થમાં, હેતુથી અસ્મિન્ - આ (સ્તોત્રકથનમાં) પુરમથન - હે પુરમથન બુદ્ધિઃ
 - બુદ્ધિ વ્યવસિતા - ઉદ્યત થઈ છે, પ્રવૃત્ત થઈ છે

હે મહાદેવ! નિરતિશય મધુર (વેદરૂપી) વાણીનું નિર્માણ કરનાર આપને દેવોના
 ગુરુની વાણી પણ શું વિસ્મય પમાડનાર છે ! (ન જ પમાડી શકે. તો પછી
 મારી વાણીનો શો હિસાબ ?) તો પણ, હે પુરમથન ! આપના ગુણકથનના પુણ્યથી
 મારી આ વાણી પવિત્ર થાય એ હેતુથી, આ (સ્તોત્રકથન) માટે (મારી) બુદ્ધિ
 પ્રવૃત્ત થઈ છે. ૩

तवैश्वर्यं यत्तज्जगदुदयरक्षाप्रलयकृ-

त्रयीवस्तुव्यस्तं तिसृषु गुणभिन्नासु तनुषु ।

अभव्यानामस्मिन्वरद रमणीयामरमणीं

विहन्तुं व्याक्रोशीं विदधत इहैके जडधियः ॥ ૪ ॥

તવ - આપનું ऐश्वर्यम् - ઐશ્વર્ય યત્ - જે તત્ - તે જગત્-ઉદય-રક્ષા-પ્રલયકૃત્
 -જગતનાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, પ્રલય કરવાના સામર્થ્યરૂપ ત્રયીવસ્તુ - ત્રણે વેદો જેનું
 પ્રતિપાદન કરે છે વ્યસ્તમ્ - વહેંચાયેલું (વિભક્ત થયેલું) છે તિસૃષુ - બ્રહ્માદિ ત્રણે
 ગુણભિન્નાસુ - સત્ત્વાદિ ગુણોના ભેદથી ભિન્ન ભિન્ન તનુષુ - ત્રણ મૂર્તિઓમાં
 અભવ્યાનામ્ - હતભાગી લોકોનો અસ્મિન્ - આ (આપના ઐશ્વર્યના વિષય)માં વરદ
 - હે અભીષ્ટ ફળ દેનાર રમણીયામ્ - સુંદર જણાતી અરમણીમ્ - (પરંતુ વાસ્તવમાં)
 અસુંદર વિહન્તુમ્ - ખંડન કરવા માટે વ્યાક્રોશીમ્ - નિંદા વિદધતે - કર્યા કરે છે
 इह - આ જગતમાં એકે - કેટલાક જડધિયઃ - જડ બુદ્ધિવાળા

હે વરદ ! ત્રણે વેદો જેનું પ્રતિપાદન કરે છે, સત્ત્વાદિ ગુણોના ભેદોથી ભિન્ન,
 બ્રહ્માદિ ત્રણ પ્રસિદ્ધ મૂર્તિઓમાં જે વિભક્ત થયેલું છે તેવું, જગતનાં ઉત્પત્તિ,
 સ્થિતિ, પ્રલય કરવાના સામર્થ્યરૂપ આપનું ઐશ્વર્ય પ્રત્યક્ષ હોવા છતાં તેને ખંડિત
 કરવા માટે આ જગતમાં કેટલાક જડ બુદ્ધિવાળા (નાસ્તિક, ભૌતિકવાદી) હતભાગી
 લોકો (વાસ્તવમાં) અસુંદર (છતાં) (શ્રોતાઓની કુબુદ્ધિને લીધે) સુંદર જણાતી
 નિંદાત્મક વાણી આપના ઐશ્વર્યના વિષયમાં ઉચ્ચાર્યા કરે છે. ૪

કિમીહઃ કિં કાયઃ સ ચ્ચલુ કિમુપાયસ્ત્રિભુવનં
 કિમાધારો ધાતા સૃજતિ કિમુપાદાન ઇતિ ચ ।
 અતર્ક્યૈશ્વર્યે ત્વચ્ચનવસરદુઃસ્થો હતધિયઃ

કુતર્કોઽયં કાંશ્ચિન્મુખરયતિ મોહાય જગતઃ ॥ ૫ ॥

કિમ્ ઈહઃ - કઈ ઈચ્છાવાળા છે કિં કાયઃ - કેવા શરીરવાળા છે સઃ - તે ચ્ચલુ
 - ખરેખર કિમ્ ઉપાયઃ - કયાં સાધનવાળા છે ત્રિભુવનમ્ - ત્રણે લોકને કિમ્ આધારઃ
 - કેવા આધારવાળા ધાતા - વિધાતા સૃજતિ - સર્જે છે કિમ્ ઉપાદાનઃ - કયા ઉપાદાન-
 કારણવાળા ઇતિ - એમ ચ - અને અતર્ક્ય-ऐश्वर्य - તર્કથી પર ઐશ્વર્યવાળા ત્વયિ
 - આપના સંબંધમાં અનવસરદુઃસ્થઃ - અવસર પ્રાપ્ત ન કરવાને કારણે અસ્થાને રહેલા
 હતધિયઃ - મૂઢ બુદ્ધિવાળા કુતર્કઃ - કુતર્ક અયમ્ - આ કાંશ્ચિત્ - કેટલાકને મુખરયતિ
 - વાચાળ બનાવે છે મોહાય - વ્યામોહ(માં પાડવા) માટે જગતઃ - જગતને

કઈ ઈચ્છાથી પ્રેરાઈને, કેવું શરીર ધારણ કરીને, કોનો આધાર લઈને, કયાં સાધનોના
 ઉપયોગથી, કયા ઉપાદાન (દ્રવ્ય)માંથી તે ઈશ્વર આ ત્રણ લોકનું સર્જન કરે છે ? (આવા
 કુતર્ક તે કુબુદ્ધિજનો આપના અસ્તિત્વના વિષયમાં કરે છે) જેનું ઐશ્વર્ય તર્કથી પર છે
 એવા આપના સંબંધમાં કોઈ અવસર ન હોવા છતાં (તે અસ્થાને હોવા છતાં) પણ
 આવા કુતર્ક કેટલાક મૂઢ બુદ્ધિવાળાઓને, આ પ્રમાણે જગતને મોહમાં નાખવા માટે
 વાચાળ બનાવે છે. ૫

અજન્માનો લોકાઃ કિમવયવવન્તોઽપિ જગતા-

મધિષ્ઠાતારં કિં ભવવિધિરનાદૃત્ય ભવતિ ।

અનીશો વા કુર્યાદ્ભુવનજનને કઃ પરિકરો

યતો મન્દાસ્ત્વાં પ્રત્યમરવર સંશેરત ઇમે ॥ ૬ ॥

અજન્માનઃ - જન્મ વગરના લોકાઃ - (ત્રણ) લોકો કિમ્ - શું અવયવવન્તઃ -
 અવયવવાળા અપિ - છતાં જગતામ્ - લોકોની અધિષ્ઠાતારમ્ - કર્તાને કિમ્ - શું
 ભવવિધિઃ - ઉત્પત્તિક્રિયા અનાદૃત્ય - અવગણીને, અનાદર કરીને ભવતિ - થાય
 છે અનીશઃ - અનીશ્વર વા - અથવા કુર્યાત્ - કરે ભુવનજનને - ભુવનોની ઉત્પત્તિમાં
 કઃ - શો પરિકરઃ - સામગ્રી યતઃ - આથી મન્દાઃ - મંદ બુદ્ધિવાળા ત્વામ્ -
 આપ પ્રતિ - પ્રતિ અમરવર - હે શ્રેષ્ઠ દેવ સંશેરતે - શંકા કરે છે ઇમે - આ
 હે અમરવર ! અવયવવાળા હોવા છતાં શું (પૃથ્વી આદિ) લોક જન્મહીન છે ?

શું સર્જક (એવા આપ) વગર જ જગતની ઉત્પત્તિ થઈ શકે ? અને ઈશ્વરને બદલે કોઈ જીવે જો તેનું સર્જન કર્યું હોય તો ભુવનોની ઉત્પત્તિ માટે તેની પાસે શી સામગ્રી હતી ? (આમ સર્વશક્તિમાન એવા આપ વગર જગતનું સર્જન, પાલન, સંહાર શક્ય જ નથી.) આથી આપ પ્રતિ શંકા કરનાર ખરેખર મંદબુદ્ધિ જ છે. ૬

ત્રયી સાદ્ગ્યયં યોગઃ પશુપતિમતં વૈષ્ણવમિતિ

પ્રભિન્ને પ્રસ્થાને પરમિદમદઃ પથ્યમિતિ ચ ।

રુચીનાં વૈચિત્ર્યાદ્જુકુટીલનાનાપથજુષાં

નૃણામેકો ગમ્યસ્ત્વમસિ પયસામર્ણવ ઇવ ॥ ૭ ॥

ત્રયી - ત્રણ વેદ સાદ્ગ્યયમ્ - સાંખ્યમત યોગઃ - યોગમત પશુપતિમતમ્ - પશુપતિમત વૈષ્ણવમ્ - વૈષ્ણવમત ઇતિ - આમ પ્રભિન્ને - બિન્ન બિન્ન પ્રસ્થાને - સંપ્રદાયમાં પરમ્ - શ્રેષ્ઠ ઇદમ્ - આ અદસ્ - પેલું પથ્યમ્ - હિતકારી ઇતિ - એ પ્રમાણે ચ - અને રુચીનામ્ - રુચિઓની વૈચિત્ર્યાત્ - વિવિધતાને લીધે ઋજુ-કુટિલ-નાના-પથજુષામ્ - સરળ અને અસરળ અનેક પંથોમાં જોડાયેલા નૃણામ્ - મનુષ્યોનું એકઃ - એક ગમ્યઃ - ધ્યેય ત્વમ્ - આપ અસિ - છો પયસામ્ - નદીઓનું અર્ણવઃ - સમુદ્ર ઇવ - જેમ

‘આ શ્રેષ્ઠ છે’, ‘પેલું હિતકારી છે.’ એમ (મનુષ્યોની) રુચિની વિવિધતાને કારણે વેદમાર્ગ, સાંખ્ય, યોગ, પાશુપત, વૈષ્ણવ વગેરે (અનેક) જુદા જુદા સંપ્રદાય છે. પરંતુ (હે અમરવર!) નદીઓનું (ધ્યેય) જેમ એક સમુદ્ર જ હોય છે તેમ સરળ અને અસરળ એવા અનેક પંથોને અનુસરતા સર્વ મનુષ્યોનું ધ્યેય આપ એક જ છે. ૭

મહોક્ષઃ खट्वाङ्गं परशुरजिनं भस्म फणिनः

कपालं चेतीयत्तव वरद तन्त्रोपकरणम् ।

सुरास्तां तामृद्धिं दधति च भवद्भ्रूप्रणिहितां

न हि स्वात्मारामं विषयमृगतृष्णा भ्रમयति ॥ ૮ ॥

મહોક્ષઃ - વૃદ્ધ બળદ ખટ્વાઙ્ગમ્ - ખટ્વાંગ પરશુઃ - ફરસી અજિનમ્ - ચર્મ ભસ્મ - વિભૂતિ ફણિનઃ - સર્પો કપાલમ્ - ખોપરી ચ - અને ઇતિ - એમ ઇયત્ - આટલી તવ - આપની વરદ - હે વરદાયક તન્ત્ર-ઉપકરણમ્ - તંત્ર (કુટુંબધારણ) માટેની સામગ્રી સુરાઃ - દેવતાઓ તાં તામ્ - તે તે ઋદ્ધિમ્ - સમૃદ્ધિ દધતિ -

ધારણ કરે છે તુ - પરંતુ ભવત્-શ્રૂણિહિતામ્ - આપના કૃપાકટાક્ષથી ન - નહીં
 હિ - ખરેખર સ્વાત્મારામમ્ - નિજ સ્વરૂપમાં રમણ કરનારને વિષય-મૃગ-તૃષ્ણા-
 વિષયોરૂપી મૃગજળ ભ્રમયતિ - ભ્રમાવે છે

હે વરાદાયક ! વૃદ્ધ બળદ, ખટ્વાંગ, ફરસી, ચર્મ, ભસ્મ, સર્પો અને ખોપરી;
 બસ, પરિવાર-પોષણ (અથવા શરીરનિર્વાહ) માટેની આટલી જ સામગ્રી આપની
 પાસે છે. (આપ આવા દરિદ્ર હોવા છતાં પણ) દેવતાઓ માત્ર આપના કૃપાકટાક્ષ
 વડે (પ્રાપ્ત થયેલી) તે તે (વિવિધ) (દિવ્ય) સમૃદ્ધિને ધારણ કરે છે. ખરેખર
 નિજસ્વરૂપમાં રમણ કરનારને વિષયોરૂપી મૃગજળ મોહિત કરતું નથી. ૮

ધ્રુવં કશ્ચિત્સર્વં સકલમપરસ્ત્વધ્રુવમિદં

પરો ધ્રૌવ્યાધ્રૌવ્યે જગતિ ગદતિ વ્યસ્તવિષયે ।

સમસ્તેઽપ્યેતસ્મિન્યુરમથન તૈર્વિસ્મિત ઇવ

સ્તુવન્નિહ્નેમિ ત્વાં ન ખલુ નનુ ધૃષ્ટા મુખરતા ॥ ૧ ॥

ધ્રુવમ્ - નિત્ય કશ્ચિત્ - કોઈ (સાંખ્ય-પાતાંજલ મતવાદી) સર્વમ્ - સમગ્ર સકલમ્
 - સમસ્ત અપરઃ - અન્ય (બુદ્ધમતવાદી) તુ - તો વળી અધ્રુવમ્ - ક્ષણિક ઇદમ્
 - આ પરઃ - વળી બીજા (તાર્કિક) ધ્રૌવ્ય-અધ્રૌવ્યે - નિત્યત્વ અને અનિત્યત્વ જગતિ
 - જગતના વિષયમાં ગદતિ - કહે છે વ્યસ્તવિષયે - વિરુદ્ધ સ્વભાવ ધરાવતા સમસ્તે
 - સમસ્ત અપિ - પણ એતસ્મિન્ - આ પુરમથન - હે પુરમથન તૈઃ - તેમનાથી
 વિસ્મિતઃ ઇવ - આશ્ચર્યચકિત થયો હોઉં તેવો સ્તુવન્ - સ્તુતિ કરતો નિહ્નેમિ - લજ્જા
 પામું છું ત્વામ્ - આપની ન - નથી ખલુ - ખરેખર નનુ - અહો ધૃષ્ટા -નિર્લજ્જ
 મુખરતા - વાચાળતા

હે પુરમથન ! કોઈ સમગ્ર (જગત) નિત્ય (સત્ય) છે એમ કહે છે. તો બીજા
 વળી આ સકળ (જગત) ક્ષણિક છે (એમ કહે છે.) (અને વળી) અન્ય (કોઈ)
 આ જગત નિત્ય અને અનિત્ય એમ વિરુદ્ધ ધર્મવાણું છે એમ કહે છે. આ (બધું)
 સાંભળીને વિસ્મિત થયેલો હું તે (સ્તુતિપ્રકારો)થી આપની સ્તુતિ કરતાં લજ્જા
 પામતો નથી, કારણ કે વાચાળતા ખરેખર નિર્લજ્જ છે. ૯

તવૈશ્વર્યં યત્નાદ્યદુપરિ વિરન્નિર્હરિરથઃ

પરિચ્છેત્તું યાતાવનલમનલસ્કન્ધવપુષઃ ।

તતો ભક્તિશ્રદ્ધાભરગુરુગૃણદ્ભ્યાં ગિરિશ ચ-

ત્સવ્યં તસ્થે તાભ્યાં તવ કિમનુવૃત્તિર્ન ફલતિ ॥ ૧૦ ॥

તવ - આપના એશ્વર્યમ્ - એશ્વર્યને યત્નાત્ - યત્નપૂર્વક યત્ - કારણ કે ઉપર
 -ઉપર વિરજિઃ - બ્રહ્માજી હરિઃ - શ્રીવિષ્ણુ અધઃ - નીચે પરિચ્છેત્તુમ્ - માપવા
 માટે યાતૌ - ગયા અનલમ્ - અપૂરતા, અસમર્થ અનલ-સ્કન્ધ-વપુષઃ - તેજપુંજ
 સમાન આકૃતિવાળા આપના તતઃ - તે પછી ભક્તિ-શ્રદ્ધા-ભર-ગુરુ-ગુણદ્વ્યામ્ -
 ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી પરિપૂર્ણ અતિશય પ્રાર્થના કરતા ગિરિશ - હે ગિરિનિવાસી ભગવાન
 યત્ - જે સ્વયમ્ - સ્વયં તસ્થે - પ્રગટ થયા તાભ્યામ્ - તેમને માટે તવ - આપની
 કિમ્ - શું અનુવૃત્તિઃ - સેવા ન ફલતિ - ફળતી નથી

કારણ કે તેજપુંજ સમાન આકૃતિવાળા આપના એશ્વર્યને માપવા બ્રહ્માજી ઉપર
 અને શ્રીવિષ્ણુ નીચે, સર્વ પ્રયત્નપૂર્વક ગયા (પણ તે માપવાને) સમર્થ થયા નહીં.
 તે પછી ભક્તિ-શ્રદ્ધાથી પરિપૂર્ણ અતિશય પ્રાર્થના કરતા તે બંનેની (સમક્ષ આપ)
 સ્વયં પ્રગટ થયા. હે ગિરિશ ! આપની સેવા શું ફળતી નથી ? (ફળે જ છે). ૧૦

અયત્નાદાપાદ્ય ત્રિભુવનમવૈરવ્યતિકરં

દશાસ્યો યદ્બાહૂનભૂત રણકણ્ડૂપરવશાન્ ।

શિરઃપદ્મશ્રેણીરચિતચરણામ્ભોરુહબલેઃ

સ્થિરાયાસ્ત્વદ્ધક્તેસ્ત્રિપુરહરવિસ્ફૂર્જિતમિદમ્ ॥ ૧૧ ॥

અયત્નાત્ - અનાયાસ આપાદ્ય - મેળવીને ત્રિભુવનમ્ - ત્રણે લોકને અવૈરવ્યતિકરમ્
 - શત્રુહીન, નિષ્કંટક દશાસ્યઃ - દશ મુખવાળો (રાવણ) યત્ - જે બાહૂન્ - ભુજાઓ
 અભૂત - ધારણ કરી રણકણ્ડૂ-પરવશાન્ - યુદ્ધ કરવા માટે સળવળી રહેલા શિરઃ-
 પદ્મશ્રેણી-રચિત-ચરણામ્ભોરુહબલેઃ - પોતાનાં મસ્તકરૂપી કમળની શ્રેણી (હાર)રૂપી ભેટ
 આપનાં ચરણકમળમાં અર્પણ કરવારૂપી (ભક્તિ)નો સ્થિરાયાઃ - નિશ્ચળ ત્વત્-ભક્તેઃ
 - આપની (ભક્તિનો) ત્રિપુરહર - હે ત્રિપુરાસુરને હણનાર વિસ્ફૂર્જિતમ્ -પ્રભાવ હિદમ્
 - આ

હે ત્રિપુરહર ! પોતાનાં મસ્તકરૂપી કમળનો હાર આપનાં ચરણકમળમાં અર્પણ
 કરવારૂપી ભક્તિના ફળસ્વરૂપે રાવણે અનાયાસ ત્રણે લોકને શત્રુહીન બનાવી યુદ્ધ
 કરવા માટે સળવળતી વીસ ભુજાઓ ધારણ કરી હતી. આપની સ્થિર ભક્તિનો
 જ આ પ્રભાવ છે. ૧૧

અમુષ્ય ત્વત્સેવાસમધિગતસારં ભુજવનં

બલાત્કૈલાસેઽપિ ત્વદધિવસતૌ વિક્રમયતઃ ।

અલભ્યા પાતાલેઽપ્યલસન્નલિતાઙ્ગુષ્ઠશિરસિ

પ્રતિષ્ઠા ત્વય્યાસીદ્ધુવમુપચિતો મુહ્યતિ યલઃ ॥ ૧૨ ॥

અમુષ્ય - આ (રાવણ)ની ત્વત્સેવા-સમધિગત-સારમ્ - આપની સેવાથી પ્રાપ્ત કરેલ અતુલ બળવાળો ભુજવનમ્ - ભુજાઓનો સમૂહ બલાત્ - બળપૂર્વક, હઠપૂર્વક કૈલાસે - કૈલાસમાં અપિ - પણ ત્વત્-અધિવસતૌ - આપના નિવાસસ્થાનમાં વિક્રમયતઃ - અજમાવવાવાળા અલભ્યા - પ્રાપ્ત ન થઈ પાતાલે - પાતાળમાં અપિ - પણ અલસ-ચલિત-અઙ્ગુષ્ઠ-શિરસિ - આપના અંગૂઠાનો અગ્ર ભાગ અનાયાસે જરાક હાલી જવાથી પ્રતિષ્ઠા - સ્થિતિ ત્વયિ - આપમાં આસીત્ - હતી ધ્રુવમ્ - અવશ્ય ઉપચિતઃ - ઐશ્વર્યયુક્ત થઈને મુહ્યતિ - મોહ પામે છે યલઃ - દુષ્ટ, કૃતઘ્ન આપની સેવાથી જ પ્રાપ્ત થયેલ અતુલ બળવાળી અનેક ભુજાઓને આપના નિવાસસ્થાન કૈલાસ પર્વત ઉપર હઠપૂર્વક અજમાવવાવાળા આ રાવણને આપના અંગૂઠાનો અગ્રભાગ અનાયાસે જરા દબાવાથી, પાતાળમાં પણ સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન થઈ શકી. (એ સાચું જ છે કે) ઐશ્વર્યયુક્ત થઈને કૃતઘ્ન મનુષ્ય અવશ્ય મોહમાં પડી જાય છે. ૧૨

યદૃદ્ધિં સુત્રામ્ણો વરદ પરમોચ્ચૈરપિ સતી-

મધશ્ચક્રે બાણઃ પરિજનવિધેયત્રિભુવનઃ ।

ન તચ્ચિત્રં તસ્મિન્વરિવસિતરિ ત્વચ્ચરણયો-

ર્ન કસ્યાપ્યુન્નત્યૈ ભવતિ શિરસસ્ત્વયવનતિઃ ॥ ૧૩ ॥

યત્ - જે ઋદ્ધિમ્ - સમૃદ્ધિ સુત્રામ્ણઃ - ઈંદ્રની વરદ - હે વરદ પરમોચ્ચૈઃ - ખૂબ વધી ગયેલી અપિ - પણ સતીમ્ - હતી અધશ્ચક્રે - હલકી (ઝાંખી) પાડી દીધી બાણઃ - બાણાસુર પરિજન-વિધેય-ત્રિભુવનઃ - ત્રણેય લોકને દાસ જેવા બનાવી લેનાર ન - નથી તત્ - તે ચિત્રમ્ - આશ્ચર્યમય તસ્મિન્ - તે વરિવસિતરિ - ભક્ત ત્વચ્ચરણયોઃ - આપના ચરણમાં ન - નથી કસ્ય - કોની અપિ - પણ ઉન્નત્યૈ - ઉન્નતિ માટે ભવતિ - થાય છે શિરસઃ - મસ્તકની ત્વયિ - આપનાં અવનતિઃ - નમસ્કાર કરવાની ક્રિયા

હે વરદ ! ત્રણે લોકને દાસ જેવા બનાવી લેનાર બાણાસુરે ઈંદ્રની ખૂબ વધી ગયેલી સમૃદ્ધિને પણ (પોતાની સમૃદ્ધિથી) ઝાંખી પાડી દીધી. આપના ચરણની ભક્તિ કરનાર તે (બાણાસુર)ને માટે એ આશ્ચર્યમય નથી (કેમ કે) આપની સમક્ષ મસ્તક

નમાવવાથી (પ્રણામ કરવાથી) કોની ઉન્નતિ નથી થતી ? ૧૩

અકાણ્ડબ્રહ્માણ્ડક્ષયચકિતદેવાસુરકૃપા

વિધેયસ્યાડસીદ્ધાસ્ત્રિનયન વિષં સંહતવતઃ ।

સ કલ્માષઃ કણ્ઠે તવ ન કુરુતે ન શ્રિયમહો

વિકારોઽપિ શ્લાઘ્યો ભુવનભયભઙ્ગવ્યસનિનઃ ॥ ૧૪ ॥

અકાણ્ડ-બ્રહ્માણ્ડ-ક્ષય-ચકિત-દેવ-અસુર-કૃપા-વિધેયસ્ય - અકાળે બ્રહ્માંડના નાશની સંભાવનાથી ડરી ગયેલા દેવો અને દાનવો પર કૃપા કરનાર આસીત્ - હતો યઃ - જે ત્રિનયન - હે ત્રિનયન વિષમ્ - વિષનું સંહતવતઃ - પાન કરનારા સઃ - તે કલ્માષઃ- કાળો ડાઘ કણ્ઠે - કંઠમાં તવ - આપના ન કુરુતે - નથી કરતો ન - (એવું નથી) શ્રિયમ્ - શોભા અહો - આશ્ચર્ય છે વિકારઃ - વિકાર અપિ - પણ શ્લાઘ્યઃ - પ્રશંસનીય ભુવન-ભય-ભઙ્ગ-વ્યસનિનઃ - બ્રહ્માંડના ભયનો નાશ કરવાનું જેને વ્યસન થઈ ગયું છે તેવા આપને

હે ત્રિનયન ! અકાળે બ્રહ્માંડનો નાશ થવાની સંભાવનાથી ડરી ગયેલા દેવો અને દાનવો પર કૃપા-પરવશ થઈને હળાહળ વિષનું પાન કરનાર આપના કંઠમાં જે કાળો ડાઘ પડી ગયો છે તે આપની શોભા નથી વધારતો એવું નથી (અર્થાત્ તે આપની શોભા વધારે છે). આશ્ચર્ય છે કે બ્રહ્માંડના ભયનો નાશ કરવાનું જેને વ્યસન થઈ ગયું છે તેવા આપનો વિકાર પણ પ્રશંસનીય થઈ જાય છે. ૧૪

અસિદ્ધાર્થા નૈવ ક્વચિદપિ સદેવાસુરનરે

નિવર્તન્તે નિત્યં જગતિ જયિનો યસ્ય વિશિખાઃ ।

સ પશ્યન્નીશ ત્વામિતરસુરસાધારણમભૂ-

ત્સમરઃ સ્મર્તવ્યાત્મા ન હિ વશિષ્ઠ પથ્યઃ પરિભવઃ ॥ ૧૫ ॥

અસિદ્ધાર્થાઃ - કાર્ય સિદ્ધ કર્યા વગર ન - નહીં એવ - જ ક્વચિત્ - ક્યાંય અપિ - પણ સદેવ-અસુર-નરે - દેવ, દાનવ, માનવ સહિત નિવર્તન્તે - પાછાં ફરે છે નિત્યમ્ - હંમેશાં જગતિ - વિશ્વભરમાં જયિનઃ - જય પ્રાપ્ત કરનારનાં યસ્ય - જેનાં વિશિખાઃ - તીક્ષ્ણ બાણ સઃ - તે પશ્યન્ - જોતો ઈશ - હે ઈશ ત્વામ્ - આપને ઇતર-સુર-સાધારણમ્ - અન્ય દેવોની સમાન અમૂત્ - થઈ ગયો સ્મરઃ - કામદેવ સ્મર્તવ્ય-આત્મા - સ્મૃતિનો વિષય (સ્મૃતિયોગ્ય શરીરવાળો) ન - નથી હિ - કેમ કે વશિષ્ઠ - જિતેન્દ્રિયમાં, જિતેન્દ્રિયના વિષયમાં પથ્યઃ - હિતકારી પરિભવઃ - અનાદર

હે ઈશ ! જે (કામદેવ)નાં વિશ્વવિજયી તીક્ષ્ણ બાણ દેવ, દાનવ તથા માનવ સહિત વિશ્વભરમાં ક્યાંયથી પણ હંમેશાં કાર્ય સિદ્ધ કર્યા વગર પાછાં ફરતાં નથી (અર્થાત્ કાર્ય સિદ્ધ કરીને જ પાછાં ફરે છે), તે કામદેવે આપને પણ જ્યારે અન્ય દેવોની સમાન (સામાન્ય) ગણ્યા ત્યારે તે કેવળ સ્મૃતિયોગ્ય શરીરવાળો થઈ ગયો (નાશ પામ્યો), કેમ કે જિતેન્દ્રિયનો અનાદર કરવો હિતકારી હોતો નથી. ૧૫

મહી પાદાઘાતાદ્વ્રજતિ સહસા સંશયપદં

પદં વિષ્ણોર્ભ્રામ્યદ્ભુજપરિઘરુગ્ગણગ્રહગણમ્ ।

મુહઘૌર્દૌસ્થ્યં યાત્યનિભૃતજટાતાઙિતતટા

જગદ્દક્ષાયૈ ત્વં નટસિ નનુ વામૈવ વિભુતા ॥ ૧૬ ॥

મહી - પૃથ્વી પાદ-આઘાતાત્ - પગની ઠોકરથી વ્રજતિ - થઈ જાય છે સહસા - અત્યાનંક સંશયપદમ્ - સંદિગ્ધ પદમ્ - ૫૬ વિષ્ણોઃ - વિષ્ણુનું ભ્રામ્યત્-ભુજપરિઘ-રુગ્ગણગ્રહગણમ્ - ધુમાવાતી પરિઘાકાર ભુજઓથી તૂટતા નક્ષત્રવાળું મુહુઃ - વારંવાર ઘૌઃ - સ્વર્ગ દૌસ્થ્યમ્ - દુરવસ્થાને યાતિ - પ્રાપ્ત કરે છે અનિભૃત-જટા-તાઙિત-તટા - વિખરાયેલી જટાની ચોટથી અથડાતી કિનારીવાળું જગત્-રક્ષાયૈ - જગતની રક્ષા માટે ત્વમ્ - આપ નટસિ - નૃત્ય કરો છો નનુ - ખરેખર વામા - વક્ર એવ - જ વિભુતા - પરમ મહત્તા

આપ જગતની રક્ષા માટે તાંડવનૃત્ય કરો છો ત્યારે (આપના) ચરણના આઘાતથી પૃથ્વી અત્યાનંક સંદિગ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ભગવાન વિષ્ણુનું સ્થાન (અંતરીક્ષ) પણ ધૂમી રહેલી (આપની) પરિઘાકાર ભુજઓની ચોટથી તૂટતા નક્ષત્રોવાળું (સંદિગ્ધ થઈ જાય છે). વિખરાયેલી જટાઓની ચોટથી અથડાતી કિનારીવાળું સ્વર્ગ પણ વારંવાર દુરવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. ખરેખર (આશ્ચર્ય છે કે) (આપ પરમેશ્વરની) પરમ મહત્તા વક્ર હોય છે. ૧૬

વિયદ્વ્યાપી તારાગણગુણિતફેનોદ્ગમરુચિઃ

પ્રવાહો વારાં યઃ પૃષ્ઠતલઘુદૃષ્ટઃ શિરસિ તે ।

જગદ્દ્વીપાકારં જલધિવલયં તેન કૃતમિ-

ત્યનેનૈવોનેયં ધૃતમહિમ દિવ્યં તવ વપુઃ ॥ ૧૭ ॥

વિયત્-વ્યાપી - આકાશવ્યાપક તારા-ગણ-ગુણિત-ફેનોદ્ગમ-રુચિઃ - તારાઓના સમૂહથી વૃદ્ધિ પામેલ ફીણના ઉદ્ગમની શોભાવાળો પ્રવાહઃ - પ્રવાહ વારામ્ - જળનો યઃ - જે પૃષ્ઠ-તલ-ઘુ-દૃષ્ટઃ - બિંદુના નાનકડા કણ સમાન સ્વલ્પ જણાયો શિરસિ -

મસ્તક ઉપર તે (તવ) - આપના જગત્ - જગત દ્વીપાકારમ્ - દ્વીપ સરખા આકારવાળું
જલધિ-વલયમ્ - સમુદ્રરૂપ કંકણવાળું તેન - તે (પ્રવાહ) વડે કૃતમ્ - કરાયું એવું
- આમ અને એવ - આથી જ, આ હેતુથી ઝનેયમ્ - અનુમાન કરવા યોગ્ય છે
ધૃતમહિમ - વિશાળ દિવ્યમ્ - દિવ્ય તવ - આપનું વપુઃ - શરીર

આકાશમાં વ્યાપી રહેલા તારાઓના સમૂહથી વૃદ્ધિ પામેલ ફીણના ઉદ્દગમની
શોભાવાળો જળનો (અર્થાત્ ગંગાજીનો) પ્રવાહ આપના મસ્તક ઉપર (તો માત્ર)
બિંદુના નાનકડા કણ સમાન સ્વલ્પ (જ) જણાયો. તે જળપ્રવાહથી આ જગત
સમુદ્રરૂપ કંકણવાળા દ્વીપ (બેટ) સરખા આકારવાળું બની ગયું. આ ઉપરથી જ
આપનો દિવ્ય દેહ કેવો વિશાળ છે તેનું અનુમાન કરી શકાય છે. ૧૭

રથઃ ક્ષોણી યન્તા શતધૃતિરગેન્દ્રો ધનુરથો

રથાઙ્ગે ચન્દ્રાકૌં રથચરણપાણિઃ શર ઇતિ ।

દિધક્ષોસ્તે કોઽયં ત્રિપુરતૃણમાઙ્ગમ્બરવિધિ-

વિધેયૈઃ ક્રીડન્ત્યો ન ખલુ પરતન્ત્રાઃ પ્રભુધિયઃ ॥ ૧૮ ॥

રથઃ - રથ ક્ષોણી - પૃથ્વી યન્તા - સારથિ શતધૃતિઃ - બ્રહ્માજી અગેન્દ્રઃ - પર્વતશ્રેષ્ઠ
મેરુ ધનુષ્ - ધનુષ્ય અથો - અને રથ-અઙ્ગો - રથનાં બે પૈડાં ચન્દ્ર-અકૌં -
ચંદ્ર અને સૂર્ય રથ-ચરણ-પાણિઃ - ચક્રધારી વિષ્ણુ ભગવાન શરઃ - બાણ ઇતિ -
આવા દિધક્ષોઃ - ભસ્મ કરવા ઈચ્છતા તે (તવ) - આપનો કઃ - શો અયમ્ -
આ ત્રિપુર-તૃણમ્ - ત્રિપુરાસુરરૂપી તણખલાને આઙ્ગમ્બર-વિધિઃ - આંબરનો પ્રકાર
વિધેયૈઃ - સ્વાધીન પદાર્થો વડે ક્રીડન્ત્યઃ - ક્રીડા કરતા ન - નથી ખલુ - ખરેખર
પરતન્ત્રાઃ - પરાધીન પ્રભુધિયઃ - ઈશ્વરના સંકલ્પ

ત્રિપુરાસુરરૂપી તણખલાને ભસ્મ કરવા ઈચ્છતા આપને પૃથ્વીરૂપી રથ, બ્રહ્માજીરૂપી
સારથિ, પર્વતશ્રેષ્ઠ મેરુરૂપી ધનુષ્ય, સૂર્ય અને ચંદ્રરૂપી રથનાં બે પૈડાં અને ચક્રધારી
વિષ્ણુ ભગવાનરૂપી બાણ - આવા આંબરની શી જરૂર ? ખરેખર ! પોતાને
અધીન પદાર્થો વડે ક્રીડા કરતા ઈશ્વરના સંકલ્પો પરતંત્ર નથી. (ઈશ્વર પોતાની
ક્રીડામાં સદા સ્વતંત્ર જ છે.) ૧૮

હરિસ્તે સાહસ્રં કમલબલિમાધાય પદયો-

યંદેકોને તસ્મિન્નિજમુદહરન્નેત્રકમલમ્ ।

ગતો ભક્ત્યુદ્રેકઃ પરિણતિમસૌ ચક્રવપુષા

ત્રયાણાં રક્ષાયૈ ત્રિપુરહર જાગર્તિ જગતામ્ ॥ ૧૯ ॥

હરિઃ - વિષ્ણુ ભગવાન તે (તવ) - આપના સાહસમ્ - હજાર કમલ-બલિમ્ - કમળનાં પુષ્પોની ભેટ આધાય - સમર્પણ કરીને પદયોઃ - ચરણોમાં યત્ - જે એકોને (સતિ) - એક (કમળ) ઓછું થતાં તસ્મિન્ - તેમાં નિજમ્ - પોતાનું ઉદ્દેશ્ય - ઉપાડીને (અર્પણ કર્યું) નેત્ર-કમલમ્ - નેત્રરૂપી કમળ ગતઃ - પામીને ભક્તિ-ઉદ્ગ્રેહઃ - ભક્તિનો ઉત્કર્ષ પરિણતિમ્ - પરિણામને અસૌ - આ ચક્રવર્તુષા - સુદર્શન ચક્રના રૂપે ત્રયાણામ્ - ત્રણે રક્ષાયૈ - રક્ષા કરવા માટે ત્રિપુરહર - હે ત્રિપુરનાશક જાગર્તિ - જાગે છે જગતામ્ - જગતની

હે ત્રિપુરહર ! વિષ્ણુ ભગવાન આપનાં ચરણોમાં એક હજાર કમળપુષ્પોની ભેટ સમર્પણ કરીને (પૂજા કરતા હતા ત્યારે) તેમાંથી એક કમળ ઓછું થતાં પોતાનું નેત્રરૂપી કમળ ઉપાડીને (તેમણે અર્પણ કર્યું). ભક્તિનો આ ઉત્કર્ષ સુદર્શન ચક્રના રૂપે પરિણમ્યો અને (સર્વદા) તે ત્રણે જગતની રક્ષા કરવા માટે સાવધાન રહે છે. ૧૮

ક્રતો સુપ્તે જાગ્રત્ત્વમસિ ફલયોગે ક્રતુમતાં

ક્વ કર્મ પ્રધ્વસ્તં ફલતિ પુરુષારાધનમૃતે ।

અતસ્ત્વાં સમ્પ્રેક્ષ્ય ક્રતુષુ ફલદાનપ્રતિભુવં

શ્રુતૌ શ્રદ્ધાં બદ્ધ્વા કૃતપરિકરઃ કર્મસુ જનઃ ॥ ૨૦ ॥

ક્રતૌ - યાગાદિ કર્મ સુપ્તે - લય થતાં જાગ્રત્ - જાગતા ત્વમ્ - આપ અસિ - છો ફલયોગે - ફળ સાથે યોગ કરવા માટે, ફળ આપવા માટે ક્રતુમતામ્ - યાગાદિ કર્મ કરનાર યજમાનને ક્વ - ક્યાં કર્મ - કર્મ પ્રધ્વસ્તમ્ - લય પામેલું ફલતિ - ફળ આપે છે પુરુષ-આરાધનમ્ - ચેતન પરમાત્માની આરાધના ઋત્તે - વિના અતઃ - આથી ત્વામ્ - આપને સમ્પ્રેક્ષ્ય - બરોબર નિશ્ચય કરીને ક્રતુષુ - યાગાદિ (સત્કર્મો)માં ફલદાનપ્રતિભુવમ્ - ફળ આપવામાં જામીન શ્રુતૌ - વેદમાં શ્રદ્ધામ્ - શ્રદ્ધા બદ્ધ્વા - રાખીને કૃત-પરિકરઃ - જેમણે ઉદ્યમ કર્યો છે તેવા, કૃતારંભ, તત્પર થઈ જાય છે કર્મસુ - કર્મોમાં જનઃ - અધિકારી મનુષ્ય

યાગાદિ કર્મનો લય થતાં યાગાદિ કર્મ કરનાર યજમાનને ફળ આપવા માટે આપ (કર્મફળદાતા) જ જાગતા રહો છો. લય પામેલ (જડ) કર્મ ચેતન પરમાત્માની આરાધના (અનુગ્રહ) વિના કેવી રીતે ફળ આપી શકે ? આથી યાગાદિ સત્કર્મોનાં ફળ આપવામાં જામીન એવા આપને નજરમાં રાખીને (નિશ્ચયપૂર્વક જાણીને) (તથા) વેદમાં શ્રદ્ધા રાખીને (અને નહીં કે જડ કર્મના આધારે) અધિકારી મનુષ્ય કર્મમાં તત્પર થાય છે. ૨૦

ક્રિયાદક્ષો દક્ષઃ ક્રતુપતિરધીશસ્તનુભૂતા-

મૃધીણામાર્ત્વિજ્યં શરણદ સદસ્યાઃ સુરગણાઃ ।

ક્રતુશ્રંષસ્ત્વત્તઃ ક્રતુફલવિધાનવ્યસનિનો

ધ્રુવં કર્તુઃ શ્રદ્ધાવિધુરમભિચારાય હિ મચ્ચાઃ ॥ ૨૧ ॥

ક્રિયાદક્ષઃ - યજ્ઞક્રિયાના અનુષ્ઠાનમાં કુશળ દક્ષઃ - દક્ષ પ્રજાપતિ ક્રતુપતિઃ - યજ્ઞમાન અધીશઃ - સ્વામી તનુભૂતામ્ - શરીરધારી જીવોનો ઋષીણામ્ - (ભૃગુ આદિ) ઋષિઓનું આર્ત્વિજ્યમ્ - ઋત્વિક્ હોવાપણું, અધ્વર્યાદિરૂપતા શરણદ - હે શરણ આપનાર સદસ્યાઃ - સભ્યો સુરગણાઃ - બ્રહ્માદિ દેવતાઓ ક્રતુશ્રંષઃ - યજ્ઞનો નાશ (જાતઃ થયો) ત્વત્તઃ - આપથી ક્રતુ-ફલ-વિધાન-વ્યસનિનઃ - યજ્ઞનું ફળ આપવાના વ્યસનવાળા ધ્રુવમ્ - નક્કી, ચોક્કસ કર્તુઃ - યજ્ઞમાનના શ્રદ્ધા-વિધુરમ્ - શ્રદ્ધા વગર (કરાયેલા) અભિચારાય - નાશ માટે હિ - કારણ કે મચ્ચાઃ - યજ્ઞો

હે શરણદ ! યજ્ઞક્રિયાના અનુષ્ઠાનમાં કુશળ અને શરીરધારી જીવોના સ્વામી એવા દક્ષ પ્રજાપતિ યજ્ઞમાન હતા, ઋષિઓ ઋત્વિક્ હતા અને દેવો સભાસદો હતા, છતાં યજ્ઞનું ફળ આપવાનો જેનો સ્વભાવ છે એવા આપે (દક્ષના એ) યજ્ઞનો નાશ કર્યો. કારણ કે, શ્રદ્ધા વગર કરાયેલા યજ્ઞો નક્કી યજ્ઞમાનના નાશનું જ કારણ બને છે. ૨૧

પ્રજાનાથં નાથ પ્રસભમભિકં સ્વાં દુહિતરં

ગતં રોહિદ્ભૂતાં રિમયિષુમૃષ્યસ્ય વપુષા ।

ધનુષ્ણાણેર્યાતં દિવમપિ સપત્રાકૃતમમું

ત્રસન્તં તેઽદ્યાપિ ત્યજતિ ન મૃગવ્યાધરભસઃ ॥ ૨૨ ॥

પ્રજાનાથમ્ - પ્રજાપતિ બ્રહ્માજીને નાથ - હે નાથ પ્રસભમ્ - બળાત્કારથી અભિકમ્ - કામુક સ્વામ્ - પોતાની દુહિતરમ્ - દીકરીને ગતમ્ - (ગમન) કરતા રોહિદ્ભૂતામ્ - મૃગલીનું રૂપ ધારણ કરેલી રિમયિષુમ્ - રમણ કરવા ઇચ્છતા ઋષ્યસ્ય - મૃગના વપુષા - શરીરથી ધનુષ્ણાણેઃ - હાથમાં ધનુષ્ય ધારણ કરેલા યાતમ્ - ગયેલા દિવમ્ - સ્વર્ગે અપિ - પણ સપત્રાકૃતમ્ - પત્ર સહિતના બાણથી શરીર વીંધાયું હોય તેવી અતિવ્યથા પામેલા અમુમ્ - આ ત્રસન્તમ્ - ભય પામતા તે (તવ) - આપના અદ્ય અપિ - આજે પણ ત્યજતિ ન - છોડતો નથી મૃગ-વ્યાધ-રભસઃ - પારધીના જેવો વેગ

હે નાથ ! જેણે મૃગલીનું રૂપ ધારણ કર્યું છે તેવી પોતાની દીકરી સાથે મૃગના શરીરથી એ કામુક બ્રહ્માજી બળાત્કારે રમણ કરવાની ઈચ્છા કરતા હતા. આપના બાણથી જેમનું શરીર વીંધાઈ ગયું હોય તેવી અતિવ્યથા પામેલા અને ભયભીત એવા તેમને હાથમાં ધનુષ્ય ધારણ કરેલા આપનો પારધીના જેવો વેગ આજે પણ છોડતો નથી. (આજે પણ આકાશમાં મૃગશીર્ષ નક્ષત્રના રૂપમાં ભાગી રહેલા બ્રહ્માજીનો આર્દ્રા નક્ષત્રના રૂપમાં શિવજીનું બાણ પીછો કરી રહ્યું છે). ૨૨

સ્વલાવણ્યાશંસા ધૃતધનુષમહાય તૃણવત્

પુરઃ પ્લુષ્ટં દૃષ્ટ્વા પુરમથન પુષ્પાયુધમપિ ।

યદિ સ્ત્રૈણં દેવી યમનિરત દેહાર્ધઘટના-

દવૈતિ ત્વામદ્ધા બત વરદ મુગ્ધા યુવતયઃ ॥ ૨૩ ॥

સ્વલાવણ્ય-આશંસા - પોતાના લાવણ્યની પ્રશંસા કરનારી ધૃત-ધનુષમ - ધનુષ્ય ધારણ કરનાર અહ્વાય - શીઘ્ર તૃણવત્ - તણખલાની પેઠે પુરઃ - સાક્ષાત્, સામે જ પ્લુષ્ટમ્ - ભસ્મ થયેલો દૃષ્ટ્વા - જોઈને પુરમથન - હે પુરમથન પુષ્પાયુધમ્ - પુષ્પરૂપી આયુધ ધરાવતા કામદેવને અપિ - પણ યદિ - જો સ્ત્રૈણમ્ - સ્ત્રીવશ, સ્ત્રી-લંપટ દેવી - પાર્વતીજી યમનિરત - હે યમનિયમાદિ અષ્ટાંગ યોગપરાયણ દેહાર્ધ-ઘટનાત્ - પોતાના શરીરના અર્ધ ભાગમાં (વામ ભાગમાં) સ્થાપિત કર્યા એ ઘટનાથી અવૈતિ - કલ્પના કરે છે ત્વામ્ - આપને અદ્ધા - યોગ્ય જ છે બત - અહો વરદ - હે અતિદુર્લભ વર આપનાર મુગ્ધાઃ - (સ્વભાવથી જ) અતત્ત્વજ્ઞ, અણસમજુ યુવતયઃ - યુવતીઓ

હે પુરમથન ! હે યમનિરત ! પોતાના (પાર્વતીજીના દેહમાં પ્રગટ થયેલા) પ્રશંસનીય લાવણ્યને નિમિત્ત બનાવી (આપને વશ કરવાની આશાથી) ધનુષ્ય ધારણ કરનાર કામદેવને જોતજોતામાં જ તણખલાની પેઠે ભસ્મ થયેલો નજર સમક્ષ જોઈને પણ જો પાર્વતીજી, આપે દેવીને પોતાના વામ અંગમાં સ્થાન આપ્યું એ ઘટનાને આધારે આપ સ્ત્રીવશ છો એવી કલ્પના કરે તો ઠીક જ છે ! (કારણ કે) અહો ! હે વરદ ! યુવતીઓ સ્વભાવથી જ અણસમજુ હોય છે. ૨૩

શ્મશાનેષ્વાક્રીડા સ્મરહર પિશાચાઃ સહચરા-

શ્ચિતાભસ્માલેપઃ સ્ત્રગપિ નૃકરોટીપરિકરઃ ।

અમઙ્ગલ્યં શીલં ન્તવ ભવતુ નામૈવમચિલ્લં

તથાપિ સ્મર્તૃણાં વરદ પરમં મઙ્ગલમસિ ॥ ૨૪ ॥

શ્મશાનેષુ - શ્મશાનોમાં આક્રીડા - આનંદસહિત કીડા સ્મરહર - હે કામનાશક પિશાચાઃ
 - પિશાચો સહચરાઃ - સહચરો ચિતા-ભસ્મ-આલેપઃ - ચિતાની ભસ્મનું લેપન
 (અંગરાગનું સાધન) સ્વક્ - માળા અપિ - (આવું બીજું) પણ નૃ-કરોટી-પરિકરઃ
 - મનુષ્યોની ખોપરીઓનો સમૂહ અમડ્ગલ્યમ્ - અમંગળ શીલમ્ - ચરિત્ર તવ
 - આપનું ભવતુ નામ - ભલે હોય એવમ્ - આ પ્રમાણે અઘિલમ્ - સર્વ તથા
 અપિ - તો પણ સ્મર્તૃણામ્ - સ્મરણ કરનારાઓનું વરદ - હે વરદ પરમમ્ -
 પરમ મડ્ગલમ્ - મંગળ અસિ - છો

હે સ્મરહર ! શ્મશાનોમાં આનંદસહિત કીડા કરવી, પિશાચોની સોબત રાખવી,
 ચિતાની ભસ્મ ચોળવી અને મનુષ્યોની ખોપરીઓની માળા પહેરવી - આમ
 આપની સર્વ રીતભાત ભલે અમંગળ હોય, છતાં હે વરદ ! આપનું સ્મરણ કરનાર
 ભક્તો માટે તો આપ પરમ મંગળસ્વરૂપ (આનંદસ્વરૂપ) જ છો. ૨૪

મનઃ પ્રત્યક્ચિત્તે સવિધમવધાયાત્તમરુતઃ

પ્રહૃષ્યદ્રોમાણઃ પ્રમદસલિલોત્સદ્ગિતદશઃ ।

યદાલોક્યાહ્વાદં હૃદ ઇવ નિમજ્જ્યામૃતમયે

દધત્યન્તસ્તત્ત્વં કિમપિ યમિનસ્તત્કિલ ભવાન્ ॥ ૨૫ ॥

મનઃ - મનને પ્રત્યક્ - અંતર્મુખ થયેલા ચિત્તે - હૃદયકમળમાં સવિધમ્ - વિધિપૂર્વક
 અવધાય - નિરુદ્ધ (વૃત્તિશૂન્ય) કરીને આત્મમરુતઃ - જેમણે પ્રાણનું નિયંત્રણ કર્યું છે
 તેવા પ્રહૃષ્યત્ રોમાણઃ - પુલકિત રોમવાળા પ્રમદ-સલિલ-ઉત્સદ્ગિત-દશઃ -
 હર્ષાશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળા યત્ - જેને આલોક્ય - અપરોક્ષ અનુભવ કરીને, સાક્ષાત્કાર
 કરીને આહ્વાદમ્ - નિરતિશય સુખ હૃદે - સરોવરમાં ઇવ - જાણે કે નિમજ્જ્ય -
 ડૂબકી મારીને, સર્વાંગસંયોગ કરીને અમૃતમયે - અમૃતમય દધતિ - (જે વિદ્યમાન
 હતું તેને જ) ધારણ કરે છે અન્તઃ - બાહ્ય સુખથી વિલક્ષણ તત્ત્વમ્ - તત્ત્વને કિમપિ
 - કંઈ પણ યમિનઃ - શમાદિસાધનસંપન્ન યતિઓ તત્ - તે કિલ - પ્રસિદ્ધ છે
 ભવાન્ - આપ (અસિ - છો)

શમાદિસંપન્ન યતિઓ વિધિપૂર્વક પ્રાણનું નિયંત્રણ કરીને અંતર્મુખ થયેલા મનને
 હૃદયકમળમાં નિરુદ્ધ કરીને જે તત્ત્વનો (આપ પરમાત્માનો) અપરોક્ષ અનુભવ
 કરે છે અને તેથી જાણે કે અમૃતમય સરોવરમાં ડૂબકી મારી હોય તેવા, બાહ્ય
 સુખથી વિલક્ષણ નિરતિશય સુખનો અનુભવ કરે છે. (તેના પરિણામે) તેમના
 રોમ પુલકિત થયેલા છે અને નેત્ર હર્ષાશ્રુથી પૂર્ણ છે. આ જે તત્ત્વ છે (જેનો

યતિઓ આ રીતે અનુભવ કરે છે) તે શ્રુતિપ્રસિદ્ધ (આનંદસ્વરૂપ) આપ જ છો. (આમ, ભલે આપની બાહ્ય રીતભાત અમંગળ હોય પણ વાસ્તવમાં આપનું આ રીતે સ્મરણ કરનાર યતિઓ માટે તો આપ મંગળસ્વરૂપ જ છો.) ૨૫

ત્વમર્કસ્ત્વં સોમસ્ત્વમસિ પવનસ્ત્વં હુતવહ-

સ્ત્વમાપસ્ત્વં વ્યોમ ત્વમુ ધરણિરાત્મા ત્વમિતિ ચ ।

પરિચ્છિન્નામેવં ત્વયિ પરિણતા વિભ્રતુ ગિરં

ન વિદ્યસ્તત્તત્ત્વં વયમિહ તુ યત્ત્વં ન ભવસિ ॥ ૨૬ ॥

ત્વમ્ - આપ અર્કઃ - સૂર્ય ત્વમ્ - આપ સોમઃ - ચંદ્ર ત્વમ્ - આપ અસિ - છો પવનઃ - વાયુ ત્વમ્ - આપ હુતવહઃ - અગ્નિ ત્વમ્ - આપ આપઃ - જળ ત્વમ્ - આપ વ્યોમ - આકાશ ત્વમ્ ડ - આપ જ ધરણિઃ - પૃથ્વી આત્મા - આત્મા, ક્ષેત્રજ ત્વમ્ - આપ ઇતિ - આમ ચ - અને પરિચ્છિન્નામ્ - પરિચ્છિન્નતાપૂર્વક એવમ્ - આ પ્રમાણે ત્વયિ - આપના (વિષયમાં) પરિણતાઃ - પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા પુરુષો વિભ્રતુ - ભલે બોલે ગિરમ્ - વાણી ન વિદ્યઃ - જાણતા નથી તત્ - તે તત્ત્વમ્ - તત્ત્વને વયમ્ - અમે ઇહ - જગતમાં તુ - પરંતુ યત્ - જે ત્વમ્ - આપ ન ભવસિ - નથી

આપ સૂર્ય છો, આપ ચંદ્ર છો, આપ વાયુ છો, આપ અગ્નિ છો, આપ જળ છો, આપ આકાશ છો, આપ જ પૃથ્વી છો અને જીવાત્મા (ચૈતન્ય) (પણ) આપ જ છો. કહેવાતા પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા પુરુષો આપના વિષયમાં આ પ્રમાણે પરિચ્છિન્નતાપૂર્વકની (પરિચ્છિન્ન રૂપોમાં આપને મર્યાદિત કરનારી) વાણી ભલે બોલે, પરંતુ અમે તો આ જગતમાં આપ ન હો તેવું (આપથી ભિન્ન હોય તેવું) તત્ત્વ જાણતા નથી. (આપ માત્ર આ વ્યક્ત જગતના રૂપમાં મર્યાદિત નથી પરંતુ અવ્યક્ત આત્મસ્વરૂપ અધિષ્ઠાન પણ આપ જ છો.) ૨૬

ત્રયીં તિસ્રો વૃત્તીસ્ત્રિભુવનમથો ત્રીનપિ સુરા-

નકારાદૈર્વર્ણૈસ્ત્રિભિરભિદધત્તીર્ણવિકૃતિ ।

તુરીયં તે ધામ ધ્વનિભિરવરુન્ધાનમણુભિઃ

સમસ્તં વ્યસ્તં ત્વાં શરણદ ગૃણાત્યોમિતિ પદમ્ ॥ ૨૭ ॥

ત્રયીમ્ - ત્રણ વેદ તિસ્રઃ વૃત્તીઃ - અંતઃકરણની ત્રણ અવસ્થાઓ જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ ત્રિભુવનમ્ - ત્રણ લોક ભૂઃ, ભુવઃ, સ્વઃ અથો - અને ત્રીન્ - ત્રણ અપિ

- પણ સુરાન્ - (ત્રણ) દેવો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ અકારાદ્યૈઃ - અકારાદિ વર્ણૈઃ
 - વર્ણોથી ત્રિભિઃ - ત્રણ અભિદધત્ - પ્રતિપાદન કરતું તીર્ણ-વિકૃતિ - સર્વ વિકારથી
 અતીત તુરીયમ્ - (અવસ્થાત્રયથી વિલક્ષણ) તુરીય તે (તવ) - આપનું ધામ - સ્વરૂપ
 ધ્વનિભિઃ - ધ્વનિઓ દ્વારા અવરુન્ધાનમ્ - અવબોધ કરતું અણુભિઃ - સૂક્ષ્મ સમસ્તમ્
 - (અકારાદિ ત્રણ પદથી નિષ્પન્ન થતું) સામુદાયિક અથવા સમષ્ટિ વ્યસ્તમ્ - (સ્વતંત્ર
 પદત્રયાત્મક) ભિન્ન અથવા વ્યષ્ટિ અર્થાત્ આધિદૈવાદિ ભેદથી ભિન્ન જણાતું ત્વામ્
 - આપને શરણદ - હે આર્તને અભય પ્રદાન કરનાર ગૃણાતિ - પ્રતિપાદન કરે છે
 ઓમ્ - ઓમ્ ઇતિ - એ પદમ્- પદ

હે શરણદ ! અકારાદિ ત્રણ વર્ણો (અ,ઉ,મ) વડે ત્રણ વેદ, ત્રણ અવસ્થાઓ,
 ત્રણ લોક અને ત્રણ દેવોનું પ્રતિપાદન કરતું, તેમ જ સર્વ વિકારથી અતીત એવા
 આપના તુરીય સ્વરૂપનો પણ સૂક્ષ્મ ધ્વનિઓ દ્વારા અવબોધ કરતું 'ઓમ્' એ પદ
 આપનાં સમસ્ત (અધિષ્ઠાન) અને વ્યસ્ત (અધ્યારોપ) બંને (સ્વરૂપ)નું પ્રતિપાદન
 કરે છે. ૨૭

भवः शर्वो रुद्रः पशुपतिरथोग्रः सहमहां-

स्तथा भीमेशानाविति यदभिधानाष्टकमिदम् ।

अमुष्मिन्प्रत्येकं प्रविचरति देव श्रुतिरपि

प्रियायास्मै धाम्ने प्रविहितनमस्योऽस्मि भवते ॥ ૨૮ ॥

भवઃ - ભવ (જળમૂર્તિ) શર્વઃ - શર્વ (પૃથ્વીમૂર્તિ) રુદ્રઃ - રુદ્ર (અગ્નિમૂર્તિ) પશુપતિઃ
 - પશુપતિ (યજમાનમૂર્તિ) અથ - અને ડગ્રઃ - ઉગ્ર (વાયુમૂર્તિ) સહમહાન્ - સહમહાન્
 (સોમમૂર્તિ) તથા - તથા ભીમ-ઈશાનૌ - ભીમ (આકાશમૂર્તિ) (અને) ઈશાન
 (સૂર્યમૂર્તિ) ઇતિ - આમ યત્ - જે અધિધાન-અષ્ટકમ્ - આઠ નામ ઇદમ્ - આ
 અમુષ્મિન્ - એમાં પ્રત્યેકમ્ - પ્રત્યેક પ્રવિચરતિ - પ્રતિપાદન કરે છે દેવ - હે દેવ
 શ્રુતિઃ - વેદ અપિ - (સ્મૃતિ, પુરાણ, આગમ) પણ પ્રિયાય - પ્રિય અસ્મૈ - આ
 (ઈશ્વર)ને ધામ્ને - સર્વના શરણભૂત અથવા ચિદ્રૂપ પ્રવિહિત-નમસ્યઃ - મન, વચન,
 કર્મથી પ્રણમેલો અસ્મિ - હું ભવતે - આપ (મહેશ્વર)ને

હે દેવ ! ભવ, શર્વ, રુદ્ર, પશુપતિ, ઉગ્ર, સહમહાન્ તથા ભીમ અને ઈશાન
 - આમ (આપનો) આ આઠ નામ છે. એમાં પ્રત્યેક (નામ) બોધક છે એવું શ્રુતિ
 પણ પ્રતિપાદન કરે છે. સર્વના શરણભૂત એવા આ (ઈશ્વર)ને, આપને હું
 સર્વભાવથી પ્રણામ કરું છું. ૨૮

નમો નેદિષ્ઠાય પ્રિયદવ દવિષ્ઠાય ચ નમો

નમઃ ક્ષોદિષ્ઠાય સ્મરહર મહિષ્ઠાય ચ નમઃ ।

નમો વર્ષિષ્ઠાય ત્રિનયન યવિષ્ઠાય ચ નમો

નમઃ સર્વસ્મૈ તે તદિદમિતિ સર્વાય ચ નમઃ ॥ ૨૧ ॥

નમઃ - નમસ્કાર નેદિષ્ઠાય - અત્યંત નિકટવર્તી પ્રિયદવ - હે નિર્જનવનવિહારપ્રિય દવિષ્ઠાય - અત્યંત દૂરવર્તી ચ - અને નમઃ - નમસ્કાર નમઃ - નમસ્કાર ક્ષોદિષ્ઠાય - ક્ષુદ્રતર, સૂક્ષ્મતર સ્મરહર - હે કામાંતક મહિષ્ઠાય - મહત્તર ચ - અને નમઃ - નમસ્કાર નમઃ - નમસ્કાર વર્ષિષ્ઠાય - સૌથી વૃદ્ધ ત્રિનયન - હે ત્રિનેત્ર યવિષ્ઠાય - સૌથી યુવાન ચ - અને નમઃ - નમસ્કાર નમઃ - નમસ્કાર સર્વસ્મૈ - સર્વાત્મરૂપ તે (તુભ્યમ્) - આપને તદ્ - તે (પરોક્ષ) इदम् - આ (અપરોક્ષ) इति - એ રીતે સર્વાય - સર્વરૂપ ચ - અને નમઃ - નમસ્કાર

નિર્જન વન જેને પ્રિય છે એવા હે પરમેશ્વર ! અત્યંત નિકટવર્તી (એવા આપ)ને નમસ્કાર અને વળી અત્યંત દૂરવર્તી (એવા આપ)ને નમસ્કાર. હે કામને ભસ્મ કરનાર ! સૂક્ષ્મતર (એવા આપ)ને નમસ્કાર અને મહત્તર (એવા આપ)ને નમસ્કાર. હે ત્રણ નેત્રવાળા ! સૌથી વૃદ્ધ (એવા આપ)ને નમસ્કાર અને સૌથી યુવાન (એવા આપ)ને નમસ્કાર. સર્વાત્મરૂપ એવા આપને નમસ્કાર અને તે (પરોક્ષ) અને આ (અપરોક્ષ) એ રીતે (જેનો નિર્દેશ થાય છે તે) સર્વરૂપ (આપ)ને નમસ્કાર. ૨૯

बहलरजसे विश्वोत्पत्तौ भवाय नमो नमः

प्रबलतमसे तत्संहारे हराय नमो नमः ।

जनसुखकृते सत्त्वोद्विक्तौ मृडाय नमो नमः

प्रमहसि पदे निस्त्रैगुण्ये शिवाय नमो नमः ॥ ૩૦ ॥

बहलरजसे - अधिक रजोगुणवाणा विश्व-उत्पत्तौ - विश्वनी उत्पत्ति માટે भवाय - ब्रह्मभूर्तिने नमो नमः - વારંવાર નમસ્કાર પ્રબલતમસે - अधिक तमोगुणवाणा तत्संहारे - તે (જગતનો) સંહાર કરવા માટે हराय - रुद्रभूर्तिने नमो नमः- વારંવાર નમસ્કાર जनसुखकृते - લોકોના સુખ માટે सत्त्व-उद्विक्तौ - अधिक सत्त्वगुणवाणा मृडाय - विष्णुभूर्तिने नमो नमः - વારંવાર નમસ્કાર प्रमहसि - मायारहित ज्योतिर्मय पदे - पदनीय, वरणीय निस्त्रैगुण्ये - त्रिगुणातीत शिवाय - भंगलभूर्तिने नमो नमः - વારંવાર નમસ્કાર

વિશ્વની ઉત્પત્તિ માટે અધિક રજોગુણવાળા બ્રહ્મમૂર્તિ (આપ)ને વારંવાર નમસ્કાર.
 લોકોના સંહાર માટે અધિક તમોગુણવાળા રુદ્રમૂર્તિ (આપ)ને વારંવાર નમસ્કાર.
 લોકોના સુખ માટે અધિક સત્ત્વગુણવાળા વિષ્ણુમૂર્તિ (આપ)ને વારંવાર નમસ્કાર.
 ત્રિગુણાતીત માયારહિત જયોતિસ્વરૂપ મંગળમૂર્તિ (આપ)ને વારંવાર
 નમસ્કાર. ૩૦

કૃશપરિણતિ ચેતઃ ક્લેશવશ્યં ક્વ ચેદં

ક્વ ચ તવ ગુણસીમોલ્લિઙ્ઘની શશ્વદ્વિઃ ।

ઇતિ ચકિતમમન્દીકૃત્ય માં ભક્તિરાધા-

દ્વરદ ચરણયોસ્તે વાક્યપુષ્પોપહારમ્ ॥ ૩૧ ॥

કૃશ-પરિણતિ - અલ્પજ્ઞ, શક્તિહીન, અલ્પવિષય ચેતઃ - ચિત્ત અથવા જ્ઞાન
 ક્લેશવશ્યમ્ - અવિદ્યાદિ પાંચ ક્લેશને અધીન ક્વ - ક્યાં ચ - અને - હદમ્ -
 આ ક્વ - ક્યાં ચ - અને તવ - આપની ગુણ-સીમા-ઉલ્લિઙ્ઘની - ગુણોની
 સીમાનું ઉલ્લંઘન કરવાના સ્વભાવવાળી, અમાપ શશ્વત્ - નિત્ય ઋદ્ધિઃ - વિભૂતિ
 ઇતિ - આમ ચકિતમ્ - ભીત થયેલા અમન્દીકૃત્ય - બળપૂર્વક ઉત્સાહિત કરીને
 મામ્ - મને ભક્તિઃ - ભક્તિ આધાત્ - અર્પણ કરી વરદ - હે સર્વ અભીષ્ટ આપનાર
 ચરણયોઃ - ચરણોમાં તે (તવ) - આપના વાક્ય-પુષ્પ-ઉપહારમ્ - વાક્યરૂપી પુષ્પોની
 અંજલિ

હે વરદ ! ક્યાં મારું અલ્પવિષય અને અવિદ્યાદિ પાંચ ક્લેશને અધીન ચિત્ત અને
 ક્યાં આપની ગુણોની સીમાનું પણ ઉલ્લંઘન કરી જનારી નિત્ય વિભૂતિ ? આમ
 ભીત થયેલા મને બળપૂર્વક ઉત્સાહિત કરીને ભક્તિએ આપના ચરણોમાં (પૂજા
 માટે) વાક્યરૂપી પુષ્પોની અંજલિ અર્પણ કરી (આ સ્તોત્ર રચવાનો યશ આપની
 ભક્તિને જાય છે, મને નહીં). ૩૧

અસિતગિરિસમં સ્યાત્કજ્જલં સિન્ધુપાત્રે

સુરતરુવરશાખા લેખની પત્રમુર્વી ।

લિખતિ યદિ ગૃહીત્વા શારદા સર્વકાલં

તદપિ તવ ગુણાનામીશ પારં ન યાતિ ॥ ૩૨ ॥

અસિત-ગિરિ-સમમ્ - નીલગિરિ જેટલી સ્યાત્ - હોય કજ્જલમ્ - શાહી સિન્ધુપાત્રે
 - મહાસાગરરૂપ પાત્રમાં સુરતરુવરશાખા - કલ્પવૃક્ષની ડાળીરૂપી લેખની - કલમ
 પત્રમ્ - કાગળ ઉર્વી - પૃથ્વીરૂપી લિખતિ યદિ - જો લખે ગૃહીત્વા - લઈને શારદા

- દેવી સરસ્વતી સર્વકાલમ્ - સદાકાળ તદપિ - તો પણ તવ - આપના ગુણાનામ્
- ગુણોનો ઈશ - હે સર્વના નિયંતા પારમ્ - પાર ન યાતિ - ન પામે

મહાસાગરરૂપ પાત્રમાં નીલગિરિ જેટલી શાહી હોય (અને) કલ્પવૃક્ષની ડાળીરૂપી
કલમ લઈને પૃથ્વીરૂપી કાગળમાં દેવી સરસ્વતી (સ્વયં) સદાકાળ લખ્યા કરે તો
પણ હે ઈશ ! આપના ગુણોનો પાર (તે) ન પામે. ૩૨

અસુરસુરમુનીન્દ્રૈર્ચિતસ્યેન્દુમૌલે-

ગ્રંથિતગુણમહિમ્નો નિર્ગુણસ્યેશ્વરસ્ય ।

સકલગુણવરિષ્ઠઃ પુષ્પદન્તાભિધાનો

રુચિરમલઘુવૃત્તૈઃ સ્તોત્રમેતચ્ચકાર ॥ ૩૩ ॥

અસુર-સુર-મુનીન્દ્રૈઃ - દાનવ, દેવ અને મોટા મોટા મુનિઓ દ્વારા અર્ચિતસ્ય - પૂજિત
ઇન્દુમૌલેઃ - ભગવાન ચંદ્રશેખરનું ગ્રંથિત-ગુણ-મહિમ્નઃ - જેમનો ગુણમહિમા સારી
રીતે (વેદશાસ્ત્રોમાં) ગૂંથાયો છે નિર્ગુણસ્ય - નિર્ગુણ ઈશ્વરસ્ય - (સગુણ) ઈશ્વરનો સકલ-
ગુણ-વરિષ્ઠઃ - સર્વ ગુણોમાં શ્રેષ્ઠ પુષ્પદન્ત-અભિધાનઃ - પુષ્પદંત નામના (ગંધર્વે)
રુચિરમ્ - મનોહર અલઘુવૃત્તૈઃ - (શિખરિણી આદિ) લાંબા છંદો વડે સ્તોત્રમ્ - સ્તોત્ર
એતત્ - આ ચકાર - રચ્યું

સર્વ ગુણોમાં શ્રેષ્ઠ એવા પુષ્પદંત નામના ગંધર્વે દેવ, દાનવો તથા મોટા મોટા
મુનિઓથી પૂજાયેલા અને જેમનો ગુણમહિમા વેદ-શાસ્ત્રોમાં સારી રીતે ગૂંથાયો
છે એવા નિર્ગુણ અને સગુણ ભગવાન ચંદ્રશેખરનું આ મનોહર સ્તોત્ર લાંબા છંદો
વડે રચ્યું. ૩૩

અહરહરનવદ્યં ધૂર્જટેઃ સ્તોત્રમેત-

ત્પઠતિ પરમભક્ત્યા શુદ્ધચિત્તઃ પુમાન્યઃ ।

સ ભવતિ શિવલોકે રુદ્રતુલ્યસ્તથાત્ર

પ્રચુરતરધનાયુઃ પુત્રવાન્કીર્તિમાંશ્ચ ॥ ૩૪ ॥

અહઃ અહઃ - પ્રતિદિન અનવદ્યમ્ - પવિત્ર ધૂર્જટેઃ - વિશાળ જટાધારી શિવજીના
સ્તોત્રમ્ - સ્તોત્ર એતત્ - આ પઠતિ - પઠન કરે છે પરમ-ભક્ત્યા - પરમ ભક્તિથી
શુદ્ધચિત્તઃ - શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક પુમાન્ - મનુષ્ય યઃ - જે સઃ - તે ભવતિ -
થાય છે શિવલોકે - શિવલોકમાં રુદ્રતુલ્યઃ - શિવજી સમાન (મહિમાવાળો) તથા
- તથા અત્ર - આ લોકમાં પ્રચુરતર-ધન-આયુઃ - પુષ્કળ ધન તથા આયુષ્યવાળો
પુત્રવાન્ - પુત્રવાન કીર્તિમાન્ - કીર્તિમાન, યશસ્વી ચ - અને

જે મનુષ્ય શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક, પરમ ભક્તિથી શિવજીના આ સ્તોત્રનું પ્રતિદિન પઠન કરે છે તે (મૃત્યુ પછી) શિવલોકમાં શિવજી સમાન થાય છે તથા આ લોકમાં પુષ્કળ ધન તથા આયુષ્યવાળો પુત્રવાન અને યશસ્વી થાય છે. ૩૪

મહેશાન્નાપરો દેવો મહિમ્નો નાપરા સ્તુતિઃ ।

અઘોરાન્નાપરો મન્ત્રો નાસ્તિ તત્ત્વં ગુરોઃ પરમ્ ॥ ૩૫ ॥

મહેશાત્ - મહેશ્વરથી ન - નથી અપરઃ - બીજા શ્રેષ્ઠ દેવઃ - દેવ મહિમ્નઃ - મહિમ્ન સ્તોત્રથી ન - નથી અપરા - બીજી ચઢિયાતી સ્તુતિઃ - સ્તુતિ અઘોરાત્ - અઘોર મંત્રથી ન - નથી અપરઃ - બીજો શ્રેષ્ઠ મન્ત્રઃ - મંત્ર ન અસ્તિ - નથી તત્ત્વમ્ - તત્ત્વ ગુરોઃ - સદ્ગુરુથી પરમ્ - પરમ

મહેશ્વરથી શ્રેષ્ઠ બીજા કોઈ દેવ નથી, મહિમ્ન સ્તોત્રથી ચઢિયાતી બીજી કોઈ સ્તુતિ નથી, અઘોર મંત્રથી (અથવા પ્રણવમંત્રથી) વધુ શ્રેષ્ઠ બીજો કોઈ મંત્ર નથી (અને) સદ્ગુરુથી પરમ બીજું કોઈ તત્ત્વ નથી. ૩૫

દીક્ષા દાનં તપસ્તીર્થસ્નાનં યાગાદિકાઃ ક્રિયાઃ ।

મહિમ્નઃસ્તવપાઠસ્ય કલાં નર્હન્તિ ષોડશીમ્ ॥ ૩૬ ॥

દીક્ષા - દીક્ષા દાનમ્ - દાન તપસ્ - તપ તીર્થસ્નાનમ્ - તીર્થસ્નાન યાગાદિકાઃ - યજ્ઞયાગાદિ ક્રિયાઃ - ક્રિયાઓ મહિમ્નઃ-સ્તવ-પાઠસ્ય - મહિમ્નસ્તોત્રના પઠનની કલામ્ - કળા ન અર્હન્તિ - યોગ્ય નથી ષોડશીમ્ - સોળમી

દીક્ષા, દાન, તપ, તીર્થસ્નાન (અને) યજ્ઞયાગાદિ ક્રિયા - (એમાંનું કોઈ પણ) મહિમ્ન-સ્તોત્રના પઠનની સોળમી કળા સમાન પણ નથી. ૩૬

કુસુમદશનનામા સર્વગન્ધર્વરાજઃ

શિશુશશિધરમૌલેર્દેવદેવસ્ય દાસઃ ।

સ ખલુ નિજમહિમ્નો ભ્રષ્ટ એવાસ્ય રોષા-

ત્સ્તવનમિદમકાર્ષીદિવ્યદિવ્યં મહિમ્નઃ ॥ ૩૭ ॥

કુસુમદશનનામા - પુષ્પદંત નામે સર્વગન્ધર્વરાજઃ - સર્વ ગંધર્વોનો રાજા શિશુશશિધરમૌલેઃ - જટામુગટમાં બાળચંદ્રને ધારણ કરનાર દેવદેવસ્ય - દેવોના દેવ મહાદેવનો દાસઃ - દાસ, સેવક સઃ - તે ખલુ - ખરેખર નિજમહિમ્નઃ - (અદૃશ્ય થવારૂપ) પોતાના મહિમાથી ભ્રષ્ટઃ - ભ્રષ્ટ થયો હતો એવ - જ અસ્ય - આ (મહાદેવજી)ના રોષાત્

- કોપથી સ્તવનમ્ - સ્તોત્ર ઇદમ્ - આ અકાર્ષીત્ - બનાવ્યું, રચ્યું દિવ્યદિવ્યમ્
- પરમ દિવ્ય મહિમ્નઃ - (ભગવાન મહાદેવના) મહિમાનું, મહિમ્ન નામનું

પુષ્પદંત નામે સર્વ ગંધર્વોનો રાજા, જટામુગટમાં બાળચંદ્રને ધારણ કરનાર ભગવાન મહાદેવનો સેવક હતો. આ (મહાદેવજી)ના કોપથી જ પોતાના મહિમાથી ભ્રષ્ટ થયેલા એવા તેણે જ ખરેખર (મહાદેવજીના) મહિમાનું આ પરમ દિવ્ય સ્તોત્ર રચ્યું. (જેથી શિવજીની કૃપાથી વળી તે પોતાના મહિમામાં સ્થાપિત થયો.) ૩૭

સુરવરમુનિપૂજ્યં સ્વર્ગમોક્ષકહેતું

પઠતિ યદિ મનુષ્યઃ પ્રાઙ્ગલિનાન્યચેતાઃ ।

વ્રજતિ શિવસમીપં કિન્નરૈઃ સ્તૂયમાનઃ

સ્તવનમિદમમોઘં પુષ્પદન્તપ્રણીતમ્ ॥ ૩૮ ॥

સુરવર-મુનિ-પૂજ્યમ્ - શ્રેષ્ઠ દેવતાઓ અને મુનિઓથી સત્કાર પામેલું સ્વર્ગ-મોક્ષ-એક-હેતુમ્ - સ્વર્ગ અને મોક્ષના એક કારણરૂપ પઠતિ યદિ - જો પઠન કરે મનુષ્યઃ - મનુષ્ય પ્રાઙ્ગલિઃ - હાથ જોડીને ન અન્યચેતાઃ - એકાગ્ર ચિત્તે વ્રજતિ - જાય છે શિવસમીપમ્ - શિવજીની સમીપ કિન્નરૈઃ - કિન્નરો વડે સ્તૂયમાનઃ - સ્તુતિ કરાતો સ્તવનમ્ - સ્તોત્ર ઇદમ્ - આ અમોઘમ્ - અમોઘ, અવશ્ય ફળદાયી પુષ્પદન્ત-પ્રણીતમ્ - શ્રીપુષ્પદંતવિરચિત

શ્રેષ્ઠ દેવતાઓ અને મુનિઓથી સત્કાર પામેલા તથા સ્વર્ગ અને મોક્ષના એક (મુખ્ય) કારણરૂપ એવા આ, શ્રીપુષ્પદંતે રચેલા, અમોઘ સ્તોત્રનું જો કોઈ મનુષ્ય બે હાથ જોડીને એકાગ્ર ચિત્તે પઠન કરે તો કિન્નરોથી સ્તુતિ કરાતો તે શિવજીની સમીપ જાય છે. ૩૮

આસમાપ્તમિદં સ્તોત્રં પુણ્યં ગન્ધર્વભાષિતમ્ ।

અનૌપમ્યં મનોહારિ શિવમીશ્વરવર્ણનમ્ ॥ ૩૯ ॥

આસમાપ્તમ્ - સમાપ્તિપર્યંત, આરંભથી માંડી અંત સુધી ઇદમ્ - આ સ્તોત્રમ્ - સ્તોત્ર પુણ્યમ્ - પવિત્ર ગન્ધર્વભાષિતમ્ - ગંધર્વરચિત અનૌપમ્યમ્ - અનુપમ મનોહારિ - મનોહર શિવમ્ - મંગળ, માંગલિક ईશ્વરવર્ણનમ્ - ईશ્વરનું વર્ણન

ગંધર્વરચિત આ સ્તોત્ર આરંભથી માંડી અંત સુધી પવિત્ર, અનુપમ, મનોહર, માંગલિક અને ईશ્વરનું વર્ણન કરનારું છે. ૩૯

इत्येषा वाङ्मयी पूजा श्रीमच्छङ्करपादयोः ।

अर्पिता तेन देवेशः प्रीयतां मे सदाशिवः ॥ ४० ॥

इति - आ प्रभाषे एषा - आ वाङ्मयी - वाणीमय पूजा - पूजा श्रीमत्-शङ्कर-
पादयोः - ભગવાન શ્રીશંકરના ચરણોમાં અર્પિતા - અર્પણ કરી તેન - તેના (અર્પણ)થી
દેવેશઃ - દેવાધિદેવ મહાદેવ પ્રીયતામ્ - પ્રસન્ન થાઓ મે (મહામ્) - મારા ઉપર
સદાશિવઃ - સદા કલ્યાણકારી

આ પ્રમાણે આ વાઙ્મય પૂજા ભગવાન શ્રીશંકરનાં ચરણોમાં (મેં) અર્પણ કરી.
તેનાથી દેવાધિદેવ, સદાશિવ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ૪૦

તવ તત્ત્વં ન જાનામિ કીદૃશોઽસિ મહેશ્વર ।

યાદૃશોઽસિ મહાદેવ તાદૃશાય નમો નમઃ ॥ ૪૧ ॥

તવ - આપનું તત્ત્વમ્ - તત્ત્વ, સ્વરૂપ ન જાનામિ - જાણતો નથી કીદૃશઃ - કેવા
અસિ - છો મહેશ્વર - હે મહેશ્વર યાદૃશઃ - જેવા અસિ - છો મહાદેવ - હે
મહાદેવ તાદૃશાય - તેવા (આપને) નમો નમઃ - વારંવાર નમસ્કાર
હે મહેશ્વર ! આપ કેવા છો એમ આપનું સ્વરૂપ હું જાણતો નથી. હે મહાદેવ !
આપ જેવા હો તેવા આપને મારા વારંવાર નમસ્કાર. ૪૧

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं यः पठेन्नरः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ ४२ ॥

एककालम् - એક વાર દ્વિકાલમ્ - બે વાર વા - અથવા ત્રિકાલમ્ - ત્રણ વાર
યઃ- જે પઠેત્ - પઠન કરે નરઃ - મનુષ્ય સર્વ-પાપ-વિનિર્મુક્તઃ - સર્વ પાપોથી
મુક્ત થઈ શિવલોકે - શિવલોકમાં મહીયતે - પૂજાય છે
જે મનુષ્ય (દરરોજ) એક વાર, બે વાર, કે ત્રણ વાર (આ સ્તોત્રનું) પઠન કરે
છે તે સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ શિવલોકમાં પૂજાય છે. ૪૨

श्रीपुष्पदन्तमुखपङ्कजनिर्गतेन

स्तोत्रेण किल्बिषहरेण हरप्रियेण ।

कण्ठस्थितेन पठितेन समाहितेन

सुग्रीणितो भवति भूतपतिर्महेशः ॥ ४३ ॥

શ્રીપુષ્પદન્ત-મુખપદ્મજ-નિર્ગતેન - શ્રીપુષ્પદંતના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલ સ્તોત્રેણ - સ્તોત્રથી કિલ્બિષ-હેરેણ - પાપનું હરણ કરનારું હરપ્રિયેણ - ભગવાન શંકરને પ્રિય કણ્ઠસ્થિતેન - કંઠસ્થ કરીને, મુખપાઠ કરીને પઠિતેન - પઠનથી સમાહિતેન - એકાગ્ર ચિત્તે, સાવધાન થઈને સુપ્રીણિતઃ - અત્યંત પ્રસન્ન ભવતિ - થાય છે ભૂતપતિઃ - (ચરાચર સમસ્ત) પ્રાણીઓના સ્વામી મહેશઃ - મહેશ્વર

શ્રીપુષ્પદંતના મુખકમળમાંથી નીકળેલ આ, ભગવાન શંકરને પ્રિય અને પાપહારી સ્તોત્રનો (જે મનુષ્ય) કંઠસ્થ કરીને એકાગ્ર ચિત્તે પાઠ કરે છે (તેના ઉપર) ભૂતપતિ ભગવાન મહાદેવ અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. ૪૩

यदक्षरं पदं भ्रष्टं मात्राहीनं च यद्भवेत् ।

तत्सर्वं क्षम्यतां देव प्रसीद परमेश्वर ॥ ४४ ॥

યત્ - જે અક્ષરમ્ - અક્ષર પદમ્ - પદ, શબ્દ ભ્રષ્ટમ્ - અશુદ્ધ ઉચ્ચારણવાળું માત્રાહીનમ્ - માત્રામાં ક્ષતિવાળું ચ - અને યત્ - જે ભવેત્ - હોય તત્ - તે સર્વમ્ - સર્વને ક્ષમ્યતામ્ - ક્ષમા કરો દેવ - હે દિવ્યગુણ સંપન્ન પ્રસીદ - પ્રસન્ન થાઓ પરમેશ્વર - હે પરમેશ્વર

હે દેવ ! (પ્રમાદવશ, આ સ્તોત્રમાં) જે વર્ણ અને શબ્દ અશુદ્ધ ઉચ્ચારણવાળો (કે) માત્રામાં ક્ષતિવાળો થયો હોય તે સર્વને ક્ષમા કરો. હે પરમેશ્વર ! પ્રસન્ન થાઓ. ૪૪

गंधर्वराज पुष्पदंत

૪૩. શિવનામાવલિ:

ૐ મહાદેવ શિવ શઙ્કર શમ્ભો ઉમાકાન્ત હર ત્રિપુરારે ।

મૃત્યુઙ્ગય વૃષભધ્વજ શૂલિન્ ગઙ્ગાધર મૃડ મદનારે ॥

હર શિવ શઙ્કર ગૌરીશં વન્દે ગઙ્ગાધરમીશમ્ ।

રુદ્રં પશુપતિમીશાનં કલયે કાશીપુરીનાથમ્ ॥

જય શમ્ભો જય શમ્ભો શિવ ગૌરીશઙ્કર જય શમ્ભો ।

જય શમ્ભો જય શમ્ભો શિવ ગૌરીશઙ્કર જય શમ્ભો ॥

શિવ શિવેતિ શિવેતિ શિવેતિ વા ।

હર હરેતિ હરેતિ હરેતિ વા ।

ભવ ભવેતિ ભવેતિ ભવેતિ વા ।

મૃડ મૃડેતિ મૃડેતિ મૃડેતિ વા ॥

ભજ મનઃ શિવમેવ નિરન્તરમ્ ।

જપ મનઃ શિવમેવ નિરન્તરમ્ ।

રટ મનઃ શિવમેવ નિરન્તરમ્ ।

સ્મર મનઃ શિવમેવ નિરન્તરમ્ ॥

ઓમ્ - ઓમ્ મહાદેવ - હે મહાદેવ શિવ - હે પરમ બોધસ્વરૂપ શિવ શઙ્કર - હે કલ્યાણ કરનાર શંકર શમ્ભો - હે પરમ કલ્યાણમૂર્તિ શંભુ ઉમાકાન્ત - હે પાર્વતીપતિ હર - હે સર્વ દુઃખહારી હર ત્રિપુરારે - હે ત્રિપુરાસુર-સંહારક મૃત્યુઙ્ગય - હે મૃત્યુને જીતનાર વૃષભધ્વજ* - હે ધર્મના સૂચક વૃષભચિહ્નમયી ધજાવાળા વૃષભધ્વજ અથવા

* વૃષભ શબ્દના અર્થ થાય છે ધર્મ અને બળદ, અને ધ્વજના અર્થ થાય છે ધજા તેમ જ વાહન. શિવજીની ધજામાં ધર્મનું સૂચક વૃષભનું ચિહ્ન છે. આથી શિવજી વૃષભધ્વજ = ધર્મધ્વજ છે. સત્ત્વગુણોનો પૂર્ણ વિકાસ થાય ત્યારે જ ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. પશુઓમાં સત્ત્વગુણનો સૌથી અધિક વિકાસ ગોજાતિમાં થયો છે. આથી ધર્મનું પ્રતીક વૃષભ શિવજીનું વાહન છે. તાત્પર્ય એ છે કે શિવજી ધર્માચરણમાં જ આરૂઢ રહે છે, અધર્મમાં પગ ધરતા જ નથી. વળી, તે ભક્તાત્માઓના ધર્મમય હૃદયારવિંદોમાં ભવાની સાથે સદા વાસ કરનારા છે. આ પણ વૃષભધ્વજનું તાત્પર્ય છે.

હે ધર્મધ્વજ શૂલિન્⁺ - હે ત્રિશૂળધારી ગજાધર - હે ભગવતી પાપનાશિની ગંગાને
 ધારણ કરનાર મૃડ - હે સમસ્ત દેવ, દાનવ, માનવોના સ્તુત્ય મદન-ઝરે - હે કામદેવના
 નાશક હર - હે હર શિવ - હે શિવ શઙ્કર - હે શંકર ગૌરીશમ્ - પાર્વતીપતિને
 વન્દે - વંદન કરું છું ગજાધરમ્ - ગંગાધરને ઈશમ્ - સર્વેશ્વરને રુદ્રમ્* - રુદ્રને પશુપતિમ્
 - પશુરૂપી જીવોને પશુપાશથી વિમુક્ત કરનારા પશુપતિને અથવા પશુ અર્થાત્ પાપરૂપ
 જીવને મુક્ત કરનારા પશુપતિને ઈશાનમ્ - ઈશાનને કલયે - રટણ કરું છું
 કાશીપુરીનાથમ્* - કાશીપુરીના નાથને જય - જય થાઓ શમ્ભો - હે શંભુ જય
 - જય થાઓ શમ્ભો - હે શંભુ શિવ - શિવ ગૌરીશઙ્કર - હે ગૌરીશંકર જય -
 જય થાઓ શમ્ભો - હે શંભુ જય - જય થાઓ શમ્ભો - હે શંભુ જય - જય થાઓ
 શમ્ભો - હે શંભુ શિવ - શિવ ગૌરીશઙ્કર - હે ગૌરીશંકર જય - જય થાઓ શમ્ભો
 - હે શંભુ શિવ - શિવ શિવ इति शिव इति शिव इति - શિવ એ પ્રકારે , શિવ
 એ પ્રકારે , શિવ એ પ્રકારે વા - અથવા હર - હર હર इति हर इति हर इति -
 હર એ પ્રકારે, હર એ પ્રકારે, હર એ પ્રકારે વા - અથવા ભવ - ભવ ભવ इति
 भव इति - ભવ એ પ્રકારે, ભવ એ પ્રકારે, ભવ એ પ્રકારે વા - અથવા મૃડ -
 મૃડ મૃડ इति मृड इति मृड इति - મૃડ એ પ્રકારે, મૃડ એ પ્રકારે, મૃડ એ પ્રકારે
 વા - અથવા ભજ - ભજ મનઃ - હે મન શિવમ્ - શિવને એવ - જ નિરન્તરમ્
 - નિરંતર જપ - જપ મનઃ - હે મન શિવમ્ - શિવને એવ - જ નિરન્તરમ્ -
 નિરંતર રટ - રટ મનઃ - હે મન શિવમ્ - શિવને એવ - જ નિરન્તરમ્ - નિરંતર
 સ્મર - સ્મર મનઃ - હે મન શિવમ્ - શિવને એવ - જ નિરન્તરમ્ - નિરંતર
 ઓમ્, હે મહાદેવ, હે પરમ બોધસ્વરૂપ શિવ ! હે કલ્યાણ કરનારા શંકર ! હે

⁺ આધ્યાત્મિકાદિ ત્રણે તાપોથી સર્વથા વિમુક્ત અથવા ત્રિગુણમય જાગ્રત, સ્વપ્ન,
 સુષુપ્તિ અવસ્થાઓથી પર આનંદમય, ત્રિગુણાતીત તુરીય અવસ્થામાં શિવજી સદા
 સ્થિત રહે છે. આ જ શિવજીનું ત્રિશૂળધારી શૂલિન્ હોવાપણું છે.

* રુ એટલે રડાવવું અને દ્ર એટલે કુત્સિત ગતિ. અત્યાચારીઓને દંડ આપીને જે
 રડાવે છે તેમનું નામ રુદ્ર છે. અથવા દીનદુઃખીઓની દુર્દશા પર રુદન કરીને ક્રુત-
 ગતિથી એમનાં અશ્રુઓને આનંદાશ્રુઓમાં ફેરવી નાખે છે, આથી શિવજી રુદ્ર
 કહેવાય છે.

* શિવજી ત્રિગુણરૂપ ત્રિશૂળ પર વિશ્વરૂપી કાશીપુરી વસાવીને વિશ્વનાથ થયા છે અને
 જ્યાં સુધી ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિમાં શિવજીની સત્તા રહેશે ત્યાં સુધી વિશ્વરૂપ કાશીપુરીનો
 નાશ થઈ શકતો નથી.

પરમ કલ્યાણમૂર્તિ શંભુ ! હે પાર્વતીપતિ ! હે સર્વદુઃખહારી હર ! હે ત્રિપુરાસુરસંહારક ! હે મૃત્યુને જીતનાર ! હે ધર્મના સૂચક વૃષભ ચિહ્નમયી ધજાવાળા વૃષભધ્વજ ! અથવા હે ધર્મધ્વજ ! હે ત્રિશૂળધારી ! હે ભગવતી પાપનાશિની ગંગાને ધારણ કરનાર ! હે સમસ્ત દેવ, દાનવ, માનવોના સ્તુત્ય ! હે કામદેવના નાશક ! હે હર ! હે શિવ ! હે શંકર (આપ) પાર્વતીપતિને, ગંગાધરને, સર્વેશ્વરને હું વંદન કરું છું. રુદ્રને, પશુપતિને, ઈશાનને, કાશીપુરીના નાથને હું હૃદયથી રટું છું. હે શંભુ ! આપનો જય થાઓ. હે શંભુ ! આપનો જય થાઓ. હે શિવ ! હે ગૌરીશંકર ! હે શંભુ ! આપનો જય થાઓ. હે શંભુ ! આપનો જય થાઓ. હે શિવ ! હે ગૌરીશંકર ! હે શંભુ ! આપનો જય થાઓ.

શિવ ! શિવ ! શિવ ! શિવ ! એ પ્રકારે અથવા

હર ! હર ! હર ! હર ! એ પ્રકારે અથવા

ભવ ! ભવ ! ભવ ! ભવ ! એ પ્રકારે અથવા

મૃડ ! મૃડ ! મૃડ ! મૃડ ! એ પ્રકારે (એમાંની કાઈ પણ એક રીતે) હે મન ! (તું) નિરંતર (એક ક્ષણના પણ આળસ વગર) શિવને જ ભજ. હે મન ! (તું) નિરંતર શિવને જ જપ, (શિવનામનો જ જપ કર). હે મન ! (તું) નિરંતર શિવને જ રટ (શિવજીનું જ રટણ કર). હે મન ! (તું) નિરંતર શિવને જ સ્મર (શિવજીનું જ સ્મરણ કર).

ૐ નમઃ પાર્વતીપતયે હર હર મહાદેવ ।

૪૪. શિવનીરાજનમ્

૧.

ૐ જય ગંગાધર હર શિવ જય ગિરિજાધીશ ।

ત્વં માં પાલય નિત્યં (૨) કૃપયા જગદીશ ॥

ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥

ઓમ્. હે ગંગાધર ! હે હર ! હે શિવ ! આપનો જય થાઓ. હે ગિરિજા (પાર્વતી)ના સ્વામી ! આપનો જય થાઓ. હે જગદીશ્વર ! કૃપા કરીને આપ મારું નિત્ય પાલન કરો. ઓંકારસ્વરૂપ હે મહાદેવ ! મારા (આધ્યાત્મિક તાપનું) હરણ કરો. મારા (આધિભૌતિક તાપનું) હરણ કરો. મારા (આધિદૈવિક તાપનું) હરણ કરો.

કૈલાસે ગિરિશિખરે કલ્પદ્રુમવિપિને ।

ગુહ્યતિ મધુકરપુષ્પે (૨) કુહ્યવને ગહને ॥

કોકિલ કૂજતિ ખેલતિ હંસાવલિ લલિતા ।

રચયતિ કલાકલાપં (૨) નૃત્યત મુદસહિતા ॥

ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૧ ॥

કૈલાસ પર્વતના શિખર ઉપર કલ્પવૃક્ષના વનમાં ભ્રમરોના સમૂહ ગૂંજી રહ્યા છે, ગહન કુંજવનમાં કોયલ કૂજન કરી રહી છે. હંસોની લલિત શ્રેણી આનંદસહિત નૃત્ય કરતી કલાપૂર્ણ કલાપની રચના કરતી કીડા કરી રહી છે. ૧

તસ્મિન લલિતસુદેશે શાલા મણિરચિતા ।

તન્મધ્યે હરનિકટે (૨) ગૌરી મુદસહિતા ॥

ક્રીડાં રચયતિ ભૂષા રઙ્ગિત નિજમીશમ્ ।

ઇન્દ્રાદિકસુરસેવિત (૨) પ્રણમતિ તે શીર્ષમ્ ॥

ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૨ ॥

એ મનોહર સુંદર સ્થાનમાં મણિજડિત ભવનની મધ્યે શિવજીની સમીપમાં ગૌરી આનંદસહિત કીડા કરી રહ્યાં છે, શોભાથી પોતાના સ્વામીને ખુશ કરી રહ્યાં છે. ઇન્દ્રાદિ દેવો (હે શિવજી,) આપની સેવા કરી રહ્યા છે, મસ્તક નમાવી (આપને) પ્રણામ કરી રહ્યા છે. ૨

વિબુધવધૂ બહુ નૃત્યતિ હૃદયે મુદસહિતા ।
 કિન્નર ગાનં કુરુતે (૨) સપ્તસ્વરસહિતા ॥
 ધિનકત થૈ થૈ ધિનકત મૃદંગ વાદયતે ।
 ક્વણ ક્વણ લલિતા વેણુ (૨) મધુરં નાદયતે ॥
 ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૩ ॥

૬૬૫માં આનંદસહિત અપ્સરાઓ નૃત્ય કરે છે, કિન્નરો સપ્ત સ્વર સહિત ગાન કરે છે, ધિનકત થૈ થૈ ધિનકત (એ રીતે) મૃદંગ વાગે છે, લલિત વેણુ ક્વણ ક્વણ એવો મધુર નાદ કરે છે. ૩

રુણરુણ ચરણે રચયતિ નૂપુરમુજ્જ્વલિતમ્ ।
 ચક્રાવર્તે ભ્રમયતિ (૨) કુરુતે તાં ધિક્તાન્ ॥
 તાં તાં લુપચુપ તાં તાં તાલં નાદયતે ।
 અઙ્ગુષ્ઠાઙ્ગુલિનાદં (૨) લાસ્યકતાં કુરુતે ॥
 ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૪ ॥

ચરણમાં ઉજ્જવળ નૂપુર રુણરુણ (નાદ) કરે છે. ચક્રાકારે ભ્રમણ કરતાં તે તાં ધિક્ તાં (એવો નાદ) કરે છે. ડમરુ 'તાં તાં લુપ ચુપ તાં તાં' એવો નાદ કરે છે. અંગૂઠા અને આંગળીઓના અવાજ કરતાં (ચપટી વગાડતાં) (અપ્સરાઓ) સુંદર નૃત્ય કરે છે. ૪

કર્પૂરદ્યુતિગૌરં પચ્છાનનસહિતમ્ ।
 ત્રિનયનશશિધરમૌલિં (૨) વિષધરકણ્ઠયુતમ્ ॥
 સુન્દર જટાકલાપં પાવકયુતમાલમ્ ।
 ડમરુત્રિશૂલપિનાકં (૨) કરધૃતનૃકપાલમ્ ॥
 ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૫ ॥

(મહાદેવજીનો) કર્પૂરના પ્રકાશ જેવો ગૌર (વર્ણ) છે. (પોતે) પાંચ મુખ ધરાવે છે. ત્રણ નયન અને મસ્તક પર ચંદ્રને ધારણ કરે છે. કંઠ પર વિષધર (સર્પ) રહેલ છે, સુંદર જટાકલાપ છે, ભાલ અગ્નિથી યુક્ત છે. હાથમાં ડમરુ, ત્રિશૂળ, પિનાક ધનુષ્ય અને મનુષ્યની ખોપરી ધારણ કરેલાં છે. ૫

શહ્નિનાદં કૃત્વા ઝલ્લરિ નાદયતે ।
 નીરાજયતે બ્રહ્મા (૨) વેદઋચાં પઠતે ॥
 અતિ મૃદુ ચરણસરોજં હૃત્કમલે ધૃત્વા ।
 અવલોકયતિ મહેશં (૨) ઈશમ્ અભિનત્વા ॥
 ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૬ ॥

શંખનો નિનાદ કરીને ઝલ્લરી વગાડવામાં આવે છે. બ્રહ્માજી આરતી કરે છે, વેદોની ઋચાઓનું પઠન કરે છે. (શિવજીનાં) અતિ કોમળ ચરણકમળને હૃદયકમળમાં ધારણ કરીને, ઈશને નમન કરીને (તે) મહેશ્વરનાં દર્શન કરે છે. ૬

મુખૈ રચયતિ માલાં પન્નગમુપવીતમ્ ।
 વામવિભાગે ગિરિજા (૨) રૂપં અતિલલિતમ્ ॥
 સુન્દર સકલશરીરે કૃતભસ્માભરણમ્ ।
 ઇતિ વૃષભધ્વજરૂપં (૨) તાપત્રયહરણમ્ ॥
 ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૭ ॥

નૃકપાલથી માળા રચે છે, નાગરૂપી ઉપવીત છે, વામ અંગમાં ગિરિજા વિરાજમાન છે, રૂપ અતિ સુંદર છે, સમગ્ર સુંદર શરીર ઉપર કામદેવને બાળીને કરેલી ભસ્મનું લેપન કરેલું છે, નંદિ જેમનું વાહન છે તેવા (શિવજી)નું રૂપ ત્રણે તાપનું હરણ કરનારું છે. ૭

ધ્યાનં આરતિસમયે હૃદયે ઇતિ કૃત્વા ।
 રામં ત્રિજટાનાથં (૨) ઈશં અભિનત્વા ॥
 સદ્ગીતમેવ પ્રતિદિન પઠનં યઃ કુરુતે ।
 શિવસાયુજ્યં ગચ્છતિ (૨) ભક્ત્યા યઃ શૃણુતે ॥
 ૐ હર હર હર મહાદેવ ॥ ૮ ॥

આ પ્રમાણે આરતી સમયે હૃદયમાં ધ્યાન કરીને, ત્રિજટાને વશ કરનાર શ્રીરામચંદ્રજીને, મહેશને સર્વતથા પ્રણામ કરીને આરતીનું ગાનપૂર્વક પઠન જે પ્રતિદિન કરે છે (અથવા) ભક્તિપૂર્વક જે સાંભળે છે તે શિવજીનું સાંનિધ્ય (સાયુજ્ય મુક્તિ) પામે છે. ૮

२.

जयति जयति जगनिवास, शङ्कर सुखकारी ॥
अजर अमर अज अरूप, सत चित आनंदरूप,
व्यापक ब्रह्मस्वरूप, भव भवभयहारी ॥ जयति० ॥
शोभित बिधुबाल भाल, सुरसरिमय जटाजाल,
तीन नयन अति विशाल, मदन-दहन-कारी ॥ जयति० ॥
भक्तहेतु धरत शूल, करत कठिन शूल फूल,
हियकी सब हरत हूल, अचल शान्तिकारी ॥ जयति० ॥
अमल अरुण चरण कमल, सफल करत काम सकल,
भक्तिमुक्ति देत विमल, मायाभ्रमटारी ॥ जयति० ॥
कार्तिकेययुत गणेश, हिमतनया सह महेश,
राजत कैलासदेश, अकल कलाधारी ॥ जयति० ॥
भूषण तन भूति व्याल, मुण्डमाल कर कपाल,
सिंहचर्म हस्ति खाल, डमरू कर धारी ॥ जयति० ॥
अशरण जन नित्य शरण, आशुतोष आर्तिहरण,
सब बिधि कल्याणकरण, जय जय त्रिपुरारी ॥ जयति० ॥

नारायणदास पोद्दार

३.

हर हर हर महादेव ॥
सत्य सनातन सुन्दर शिव सबके स्वामी ।
अविकारी अविनाशी अज अन्तर्यामी ॥
हर हर हर महादेव ॥ १ ॥

आदि अनन्त अनामय अकल कलाधारी ।
 अमल अरूप अगोचर अविचल अधहारी ॥
 हर हर हर महादेव ॥ २ ॥
 ब्रह्मा विष्णु महेश्वर तुम त्रिमूर्तिधारी ।
 कर्ता भर्ता धर्ता तुम ही संहारी ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ३ ॥
 रक्षक भक्षक प्रेरक प्रिय औढरदानी ।
 साक्षी परम अकर्ता कर्ता अभिमानी ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ४ ॥
 मणिमयभवननिवासी अति भोगी रागी ।
 सदा श्मशान विहारी योगी वैरागी ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ५ ॥
 छलकपाल गरलगल मुण्डमाल व्याली ।
 चिताभस्मतन त्रिनयन अयनमहाकाली ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ६ ॥
 प्रेतपिशाचसुसेवित पीतजटाधारी ।
 विवसन विकट रूपधर रुद्र प्रलयकारी ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ७ ॥
 शुभ्रसौम्य सुस्सरिधर शशिधर सुखकारी ।
 अतिकमनीय शान्तिकर शिवमुनिमनहारी ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ८ ॥
 निर्गुण सगुण निरञ्जन जगमय नित्य प्रभो ।
 कालरूप केवल हर कालातीत विभो ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ९ ॥

सत् चित् आनंद रसमय करुणामय धाता ।
 प्रेमसुधानिधि प्रियतम अखिल विश्वत्राता ॥
 हर हर हर महादेव ॥ १० ॥
 हम अति दीन दयामय चरण शरण दीजै ।
 सब बिधि निर्मल मति कर अपनो कर लीजै ॥
 हर हर हर महादेव ॥ ११ ॥

४.

जय जय शङ्कर जय अभयङ्कर ।
 पार्वतीशङ्कर हे गौरीशङ्कर ॥
 सर्गस्थितिलयकारणकारण
 मृत्युञ्जय गणनायकनायक ।
 उमापते शिव शङ्कर शङ्कर
 गङ्गाधर जगदीश्वर ईश्वर ॥ जय० ॥

५.

शीश गंग अर्धग पार्वती, सदा विराजत कैलासी ।
 नंदी भृंगी नृत्य करत हैं, धरत ध्यान सुर सुखरासी ॥
 शीतल मन्द सुगन्ध पवन बह, बैठे हैं शिव अविनाशी ।
 करत गान गन्धर्व सप्त स्वर, राग रागिनी मधुरा-सी ॥
 यक्ष-रक्ष भैरव जहाँ डोलत, बोलत हैं वन के वासी ।
 कोयल शब्द सुनावत सुन्दर, भ्रमर करत हैं गुंजा-सी ॥

कल्पद्रुम अरु पारिजात तरु, लाग रहे हैं लक्षासी ।
 कामधेनु कोटिन जहाँ डोलत, करत दुग्धकी वर्षा-सी ॥
 सूर्यकान्त सम पर्वत शोभित, चन्द्रकान्त सम हिमराशी ।
 नित्य छहों ऋतु रहत सुशोभित, सेवत सदा प्रकृति-दासी ॥
 ऋषि-मुनि देव दनुज नित सेवत, गान करत श्रुति गुणराशी ।
 ब्रह्मा-विष्णु निहारत निसिदिन, कछु शिव हमकूँ फरमासी ॥
 ऋद्धि सिद्धि के दाता शङ्कर, नित सत् चित् आनंदराशी ।
 जिनके सुमिरत ही कट जाती, कठिन काल-यम की फाँसी ॥
 त्रिशूलधर का नाम निरंतर, प्रेम सहित जो नर गासी ।
 दूर होय विपदा उस नर की, जन्म-जन्म शिवपद पासी ॥
 कैलासी काशी के वासी, अविनाशी मेरी सुध लीजो ।
 सेवक जान सदा चरनन को, अपनो जान कृपा कीजो ॥
 तुम तो प्रभुजी सदा दयामय, अवगुण मेरे सब ढकियो ।
 सब अपराध क्षमाकर शङ्कर, किंकर की विनती सुनियो ॥

६.

हरि कर दीपक बजावें संख सुरपति,
 गनपति झाँझ भैरों झालर झरत हैं ।
 नारदके कर बीन सारदा गावत जस,
 चारि मुख चारि वेद बिधि उचरत हैं ।
 षटमुख रत सहस्रमुख सिव सिव,
 सनक-सनंदनादि पाँचन परत हैं ।
 'बालकृष्ण' तीन लोक तीस और तीनि कोटि,
 एते शिवशङ्करकी आरति करत हैं ॥

बालकृष्ण

૪૫. મન્ત્રપુષ્પાञ્જલિ:

(કૃષ્ણાયજુર્વેદીય)

શિવલિંગની પ્રતિષ્ઠા માટેના મંત્રો

ૐ નિધનપતયે નમઃ ।	ૐ નિધનપતાન્તિકાય નમઃ ।
ૐ ઋધ્વાય નમઃ ।	ૐ ઋધ્વલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ હિરણ્યાય નમઃ ।	ૐ હિરણ્યલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ સુવર્ણાય નમઃ ।	ૐ સુવર્ણલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ દિવ્યાય નમઃ ।	ૐ દિવ્યલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ ભવાય નમઃ ।	ૐ ભવલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ શર્વાય નમઃ ।	ૐ શર્વલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ શિવાય નમઃ ।	ૐ શિવલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ જ્વલાય નમઃ ।	ૐ જ્વલલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ આત્માય નમઃ ।	ૐ આત્મલિઙ્ગાય નમઃ ।
ૐ પરમાય નમઃ ।	ૐ પરમલિઙ્ગાય નમઃ ।

एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गस्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम् ॥ १ ॥

નિધનપતિને (મહાપ્રલયના સાક્ષી શિવજીને) નમસ્કાર. નિધનપતિના (મરણકર્તા યમનો) અંત કરનારને નમસ્કાર. ઊર્ધ્વને (મહદાદિ સર્વ તત્વોથી જે પર છે, જે માયાશક્તિયુક્ત છે તેને) નમસ્કાર. ઊર્ધ્વલિંગ (ચિત્શક્તિથી અવચ્છિન્ન સદાશિવ તત્ત્વ)ને નમસ્કાર. હિરણ્ય (હિતકારક અને રમણીય) રૂપધારીને નમસ્કાર. હિરણ્ય (સુવર્ણ)માંથી બનેલ લિંગને નમસ્કાર. સુવર્ણ (પ્રકાશરૂપ)ને નમસ્કાર. સુવર્ણ (રજત)માંથી નિર્મિત લિંગને નમસ્કાર. દિવ્ય (સ્વર્ગના સુખરૂપ)ને નમસ્કાર. દેવલોકમાં સ્થિત જે લિંગ છે તેને નમસ્કાર. ભવ (સંસારના ઉત્પત્તિરૂપ)ને નમસ્કાર. ભવ (સંસાર)માં સ્થિત ઉપાસકોથી પૂજિત લિંગને નમસ્કાર. શર્વ (પ્રલયકાળે બ્રહ્માંડની હિંસા કરનાર)ને નમસ્કાર. શર્વ (મહાન સુખના પ્રાપક)

લિંગને નમસ્કાર. શિવ (કલ્યાણકારી)ને નમસ્કાર. શિવલિંગને નમસ્કાર. જ્યોતિર્મયને નમસ્કાર. જ્યોતિરૂપ લિંગને નમસ્કાર. (સમસ્ત જગતના) આત્મસ્વરૂપને નમસ્કાર. (સર્વ પ્રાણીઓના અંતર્યામીરૂપે જે લીન છે તે) આત્મલિંગને નમસ્કાર. પરમ (સર્વોત્તમ)ને નમસ્કાર. પરમાનંદ અને મોક્ષના અધિપતિ જે લિંગરૂપથી લક્ષિત થાય છે તે પરમલિંગને નમસ્કાર.

આ મંત્રો વડે ભગવાન શિવ જે સોમ (ઉમાસહિત) છે અને (સમસ્ત દેવતાઓના કારણભૂત હોવાને લીધે) સૂર્ય છે તેમના પ્રતીકરૂપ આ લિંગની, સ્મરણમાત્રથી પવિત્ર કરનારા પાણિમંત્રથી (પ્રથમ હાથમાં રાખીને મંત્રોથી સંસ્કૃત થયું હોવાને લીધે જે પાણિમંત્ર કહેવાય છે) સર્વ માટે પ્રતિષ્ઠા કરે છે.

(પંચ બ્રહ્મમંત્ર નામે ઓળખાતા હવે પછીના પાંચ મંત્રો પંચમુખ મહાદેવજીની ઉપાસના માટે પ્રયુક્ત થાય છે. ચાર દિશાઓમાં ચાર અને એક ઉપર એમ મહાદેવજીનાં પાંચ મુખ કહેવાય છે.)

(સઘોજાત નામના પશ્ચિમ મુખરૂપ મહાદેવજીને નમસ્કાર માટેનો મંત્ર)

સઘોજાતં પ્રપદ્યમિ સઘોજાતાય વૈ નમો નમઃ ।

ભવે ભવે નાતિભવે ભવસ્વ મામ્ । ભવોદ્ભવાય નમઃ ॥ ૨ ॥

(સંસારની ઉત્પત્તિ માટે કારણભૂત એવા) સઘોજાત નામના (પશ્ચિમમુખરૂપી) પરમેશ્વરને હું ભજું છું. તે સઘોજાતને (પ્રસન્ન કરવા માટે) વારંવાર પ્રણામ કરું છું. હે સઘોજાત ! ફરી ફરી મને જન્મ(મરણરૂપ સંસારચક્ર)માં ન પ્રેરીશ. મને અતિભવ (જન્મથી પર એવા મોક્ષ)માં દોરી જા. સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર મહાદેવને હું નમસ્કાર કરું છું.

(હવે, વામદેવ નામના ઉત્તરમુખસ્વરૂપ મહાદેવજીને નમસ્કાર માટેનો મંત્ર)

વામદેવાય નમો જ્યેષ્ઠાય નમઃ શ્રેષ્ઠાય નમો રુદ્રાય નમઃ કાલાય નમઃ

કલંવિકરણાય નમો બલંવિકરણાય નમો બલાય નમો બલંપ્રમથનાય નમઃ

સર્વભૂતદમનાય નમો મનોન્મનાય નમઃ ॥ ૩ ॥

સુંદર દીપ્યમાન રૂપવાળા (ઉત્તરમુખસ્વરૂપ) વામદેવને નમસ્કાર. જ્યેષ્ઠ (સર્વ પ્રથમ જન્મેલ)ને નમસ્કાર. શ્રેષ્ઠ (સૌથી વધુ સ્તુત્ય)ને નમસ્કાર. રુદ્ર (સંહારકાળે જે રડાવે તે)ને નમસ્કાર. કાળ (આયુષ્ય ક્ષીણ થવા માટે હેતુરૂપ)ને નમસ્કાર. કાળથી

રક્ષણ કરનારને, દીર્ઘ આયુ આપનારને નમસ્કાર. પદ્મચતુર્નું બળ ઓછું કરનારને, બળ અર્પનારને નમસ્કાર. બળસ્વરૂપને નમસ્કાર. બળવાનને પણ પરાસ્ત કરનારને, અંકુશમાં રાખનારને નમસ્કાર. સર્વ પ્રાણીઓનું દમન કરનારને, નિયંતાને નમસ્કાર. મનને વશમાં કરી આત્મસ્વરૂપમાં લગાડનાર યોગીશ્વરને નમસ્કાર.

(અઘોરેશ્વર અથવા દક્ષિણામૂર્તિ નામક દક્ષિણમુખસ્વરૂપ મહાદેવજીને નીચેના મંત્રોથી નમસ્કાર કરવામાં આવે છે.)

અઘોરૈશ્વર્યોઽથ ઘોરૈશ્વર્યો ઘોરઘોરંતરેશ્વર્યઃ ।

સર્વેશ્વર્યઃ સર્વશર્વેશ્વર્યો નમંસ્તે અસ્તુ રુદ્રરૂપેશ્વર્યઃ ॥ ૪ ॥

હવે, (ભક્તોને અભીષેક દાન કરવાને લીધે અનુકૂળ હોઈને જે શાંત છે, સાત્ત્વિક છે, તે) અઘોરને, (રાજસ હોવાને કારણે જે ઉગ્ર છે તે) ઘોરને, (તામસ હોવાને કારણે જે ઉગ્રથી પણ વધુ ઉગ્ર છે, તે) ઘોરઘોરને નમસ્કાર. હે સર્વરૂપ, આપનાં સર્વ ઐશ્વર્યમય રુદ્રરૂપોને નમસ્કાર.

(હવે, મહાદેવજીના તત્પુરુષ નામક પૂર્વરૂપના ધ્યાન માટેનો મંત્ર)

ૐ તત્પુરુષાય વિદ્યહે મહાદેવાય ધીમહિ । તન્નો રુદ્રઃ પ્રચોદયાત્ ॥ ૫ ॥

તે (આગમપ્રસિદ્ધ) પરમાત્મરૂપ (મહાદેવ)ને અમે (ગુરુ-શાસ્ત્ર દ્વારા) જાણીએ છીએ. (અને તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને) તે મહાદેવનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ. તેથી તે જ્ઞાનદાતા રુદ્ર અમને (જ્ઞાન અને ધ્યાનમાં) પ્રેરો.

(હવે ઈશાન નામક ઊર્ધ્વમુખ મહાદેવજીની પ્રાર્થના અને ધ્યાન માટેનો મંત્ર)

ઈશાનઃ સર્વવિદ્યાનામીશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં બ્રહ્માધિપતિર્બ્રહ્મણોઽધિપતિર્બ્રહ્મા શિવો મે' અસ્તુ સદાશિવોમ્ ॥ ૬ ॥

સર્વ વિદ્યાના પ્રેરક, સર્વ ભૂતોના નિયામક, વેદના પાલક, જે બ્રહ્મ (હિરણ્યગર્ભ)ના સ્વામી છે, જે બ્રહ્મા (સર્વાધિક પરમાત્મા) છે, તે મારા પર અનુગ્રહ કરવા માટે શાંત થાઓ. તે જ સદાશિવ, સર્વદા કલ્યાણકારી, જેનું આ પ્રમાણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું અને જેનું નામ ઓંકાર છે તે હું છું.

નમસ્કારમંત્ર

ૐ નમો હિરણ્યબાહવે હિરણ્યવર્ણાય હિરણ્યરૂપાય હિરણ્યપતયેઽમ્બિકાપતય
ઉમાપતયે પશુપતયે નમો નમઃ ॥ ૭ ॥

ઓમ્. હિરણ્યથી અલંકૃત બાહુ જેના છે (અથવા હિરણ્ય સમાન તેજસ્વી અંગ જેનું છે) તેવા હિરણ્યબાહુને, હિરણ્ય સમાન (દુર્લભ) વેદના વાણી (અક્ષરો) જેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેવા હિરણ્યવર્ણને, હિરણ્યરૂપ (તેજોમય)ને, હિરણ્ય (હિતકાષ્ટક અને રમણીય) અર્થોના સ્વામી (અથવા હિરણ્યાદિ દુર્લભ વસ્તુઓના પાલક) એવા હિરણ્યપતિને, જગન્માતા અંબિકાના ભર્તા એવા અંબિકાપતિને, બ્રહ્મવિદ્યારૂપી ઉમાના સ્વામી ઉમાપતિને, બ્રહ્માજીથી માંડીને સ્તંબ સુધી સર્વ પશુના નાયક એવા પશુપતિ મહાદેવને વારંવાર નમસ્કાર.

નાનાસુગન્ધપુષ્પાણિ યથાકાલોદ્ભવાનિ ચ ।

ભક્ત્યા દત્તાનિ પૂજાર્થં ગૃહાણ પરમેશ્વર ॥ ૮ ॥

મન્ત્રપુષ્પાઞ્જલિં સમર્પયામિ ॥

સમય પ્રમાણે ઉત્પન્ન થતાં વિવિધ સુગંધી પુષ્પો જે મેં પૂજાર્થે ભક્તિપૂર્વક અર્પિત કર્યા છે તેમને હે પરમેશ્વર, આપ સ્વીકારો. મંત્રપુષ્પાંજલિ સમર્પણ કરું છું.

યો દેવાનાં^૧ પ્રથમં પુરસ્તા-

દ્વિશ્વાધિયો^૨ રુદ્રો મહર્ષિઃ^૩ ।

હિરણ્યગર્ભં^૪ પંશ્યતુ જાયમાનઃ^૫

સ નો^૬ દેવઃ શુભયા સ્મૃત્યા સંયુનક્તુ ॥ ૯ ॥

જે (વિશ્વનું કારણ હોવાને લીધે) વિશ્વથી અધિક છે, જે રુદ્ર (વેદપ્રતિપાદ) છે, ઋષિઓ અર્થાત્ દ્રષ્ટાઓમાં જે મહાન છે, (સર્વજ્ઞ છે), અને જે દેવોમાં પ્રથમ અર્થાત્ અન્ય દેવોથી પહેલા જન્મેલા હિરણ્યગર્ભના પણ દ્રષ્ટા છે તે દેવ (પરમેશ્વર) અમને (સંસારની નિવર્તક હોવાને લીધે જે) શોભાયમાન (છે એવી બ્રહ્મતત્ત્વની અવિચ્છિન્ન) સ્મૃતિથી સંયુક્ત કરો (પોતાના અનુગ્રહથી સતત પરમાત્માનું સ્મરણ જાળવી રાખો).

यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिदयस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित् ।

वृक्ष इव स्तब्धो द्विवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् ॥ ૧૦ ॥

(જે તત્ત્વના સ્મરણની પ્રાર્થના આગલા મંત્રમાં કરવામાં આવી તેના સ્વરૂપનો અહીં નિર્દેશ કરે છે.) જે બ્રહ્મતત્ત્વથી પર (ઉત્કૃષ્ટ) કે અપર (નિકૃષ્ટ) બીજું કંઈ નથી, જેના કરતાં અલ્પ (સૂક્ષ્મ) કે મહાન (મોટું) કંઈ નથી, (સર્વ પ્રકારના ઉત્કર્ષ કે અપકર્ષથી રહિત અદ્વિતીય જે છે), (જે) એક (અદ્વિતીય) પરમાત્મા વૃક્ષની જેમ નિશ્ચળ (નિર્વિકાર) પ્રકાશસ્વરૂપ પોતાના મહિમામાં સ્થિત છે તે પુરુષ વડે આ સર્વ પૂર્ણ છે (તેનાથી અન્ય જગત છે જ નહીં).

(ઉપરોક્ત બ્રહ્મતત્ત્વના સ્મરણના અંતરંગ સાધનરૂપ સર્વ ત્યાગનું હવે વર્ણન કરે છે.)

न कर्मणा न प्रजया धनेन

त्यागेनैके अमृतत्वमानुशुः ।

પરેણ નાકં નિહિતં ગુહાયાં

વિશ્રાજદેતદ્યતયો વિશન્તિ ॥ ૧૧ ॥

અગ્નિહોત્રાદિ કર્મથી, પુત્ર-પૌત્રાદિ પ્રજાથી (અથવા તો) ધનથી (અર્થાત્) યોગ્ય પાત્રને અપાયેલ બહુવિધ દાનથી અમૃતત્વ (પરમાત્મા) પ્રાપ્ત થતું નથી. (ત્યારે ?) (ઉક્ત સર્વ લૌકિક-વૈદિક વ્યાપારના) ત્યાગથી કેટલાકે (અંતર્મુખ મહાત્માઓએ) અમૃતત્વ પ્રાપ્ત કર્યું (પ્રાપ્ત કરે છે.) તે (અમૃતત્વ) સ્વર્ગથી પણ ઉત્કૃષ્ટ છે અને બુદ્ધિગુહામાં વિશેષરૂપે પ્રકાશિત થાય છે. (ઈંદ્રિયો પર પ્રભુત્વ ધરાવનારા અંતર્મુખ) યતિઓ (એકાગ્ર ચિત્તમાં) તેનો સાક્ષાત્કાર કરે છે.

(ઉપરોક્ત ત્યાગ અર્થાત્ સંન્યાસનો મુખ્ય અર્થ જ્ઞાન થાય છે અને તેનાથી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.)

वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः

संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः ।

તે બ્રહ્મલોકે તુ પરાંન્તકાલે

પરામૃતાત્પરિમુચ્યન્તિ સર્વે ॥ ૧૨ ॥

વેદાંત (ઉપનિષદનાં વાક્યો)થી ઉત્પન્ન થતા (સંસારના નિવર્તક એવા જીવ-બ્રહ્મ-
 ઐક્યના) જ્ઞાનનો જેમને દૃઢ નિશ્ચય થયેલો છે તે શુદ્ધાંતઃકરણ યતિઓ (મુમુક્ષુઓ)
 (ઉપરોક્ત) સંન્યાસપૂર્વકના યોગથી (શ્રવણાદિથી) અમૃતત્વરૂપ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર
 કરે છે (જીવનમુક્ત બને છે). (તેમના દેહપાતરૂપ) પરાંતકાળે જગતકારણરૂપ
 અવિદ્યાથી સર્વ રીતે તેઓ મુક્ત થાય છે (વિદેહમુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે).
 (તત્ત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને જે અસમર્થ છે તેમને માટે ઉપાસનાનું વિધાન કરે છે.)

દહં વિપાપં પરમેશ્મભૂતં

યત્પુણ્ડરીકં પુરમધ્યસસ્થમ્ ।

તત્રાપિ દહં ગગનં વિશોક-

સ્તસ્મિન્યદન્તસ્તદુપાસિતવ્યમ્ ॥ ૧૩ ॥

શરીરના મધ્યમાં એક નાનું (અંગૂઠા જેવું) પાપરહિત (શાંત), શુદ્ધ હૃદયકમળ
 છે, જે પરમેશ્વરનું નિવાસસ્થાન (ઉપાસનાસ્થાન) છે. તે (હૃદયકમળ)માં પણ
 સૂક્ષ્મ, શોકરહિત (આનંદસ્વરૂપ) આકાશ (નિરાકાર બ્રહ્મ) છે. ત્યાં તે બ્રહ્મનું
 સતત ધ્યાન કરવું જોઈએ.

(‘ગગન’ શબ્દવાચ્ય જે તત્ત્વ છે તેનું હવે વર્ણન કરે છે.)

યો વેદાદૌ સ્વરઃ પ્રોક્તો

વેદાન્તે' ચ પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

તસ્ય પ્રકૃતિલીનસ્ય

યઃ પરઃ સ મહેશ્વરઃ ॥ ૧૪ ॥

જે (પ્રણવમંત્ર)નું સર્વ વેદના (ઉચ્ચારણના) આરંભમાં ઉચ્ચારણ થાય છે,
 ઉપનિષદમાં જેનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે અને ધ્યાન સમયે જે જગતની
 કારણભૂત અવ્યાકૃત પ્રકૃતિમાં લીન થાય છે, તેવા ઓમ્થી (સગુણ બ્રહ્મથી) પર
 (અધિષ્ઠાનરૂપ) જે દેવ છે તે આ મહેશ્વર છે.

ૐ હર હર નમઃ પાર્વતીપતયે

હર હર મહાદેવ ॥

ઓમ. હે હર ! હે હર ! (આપ) પાર્વતીપતિને નમસ્કાર.

હે હર ! હે હર ! હે મહાદેવ ! (આપને વારંવાર નમસ્કાર).

કૃષ્ણ યજુર્વેદ

૪૬. શિવાપરાધક્ષમાપનસ્તોત્રમ્

આદૌ કર્મપ્રસજ્ઞાત્કલયતિ કલુષં માતૃકુક્ષૌ સ્થિતં માં
વિષ્મૂત્રામેધ્યમધ્યે ક્વથયતિ નિતરાં જાઠરો જાતવેદાઃ ।

યદ્યદ્વૈ તત્ર દુઃખં વ્યથયતિ નિતરાં શક્યતે કેન વક્તું

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૧ ॥

આદૌ - પહેલાં (પૂર્વજન્મમાં) કર્મપ્રસજ્ઞાત્ - કર્મની આસક્તિને લીધે કલયતિ -
લઈ જાય છે કલુષમ્ - પાપ માતૃકુક્ષૌ - માતાની કૂખમાં સ્થિતમ્ - રહેલા મામ્
- મને વિષ્મૂત્ર-અમેધ્ય-મધ્યે - મળ-મૂત્રની વચ્ચે ક્વથયતિ - બાળે છે નિતરામ્
- અત્યંત જાઠરઃ - જઠરમાંના જાતવેદાઃ - અગ્નિ યદ્ યદ્ - જે જે વૈ - ખરેખર
તત્ર - ત્યાં દુઃખમ્ - દુઃખ વ્યથયતિ - પીડા કરે છે નિતરામ્ - અતિશય શક્યતે
- શક્ય છે કેન - કોના વડે વક્તુમ્ - કહેવા માટે ક્ષન્તવ્યઃ - (આપ વડે) ક્ષમા
(કરાવા) યોગ્ય છે મે (મમ) - મારો અપરાધઃ - અપરાધ શિવ શિવ શિવ ભોઃ
- હે શિવ, શિવ, શિવ શ્રીમહાદેવ - શ્રીમહાદેવ શમ્ભો - શંભુ

પહેલાં (પૂર્વજન્મમાં) કર્મની આસક્તિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું પાપ મને માતાની
કૂખમાં દોરી જાય છે. ત્યાં મળ-મૂત્રની વચ્ચે રહેલા મને જઠરાગ્નિ ખૂબ જ બાળે
છે. ત્યાં જે જે કાંઈ દુઃખ મને અતિશય પીડા આપે છે તે સર્વ કોણ કહી શકે ?
(આ કારણોસર એ અવસ્થામાં મારાથી આપનું સ્મરણ ન થયું) મારો આ અપરાધ
હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે (આપ
તે અપરાધ ક્ષમા કરો). ૧

બાલ્યે દુઃખાતિરેકો મલલુલિતવપુઃ સ્તન્યપાને પિપાસા

નો શક્તશ્ચેન્દ્રિયેભ્યો ભવગુણજનિતા જન્તવો માં તુદન્તિ ।

નાનારોગાદિદુઃખાદુદનપરવશઃ શઙ્કરં ન સ્મરામિ

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૨ ॥

બાલ્યે - બાળપણમાં દુઃખ-અતિરેકઃ - દુઃખનું આધિક્ય હતું મલલુલિત-વપુઃ -
મળથી શરીર ખરડાયેલું (રહેતું હતું) સ્તન્યપાને - સ્તનપાન માટે પિપાસા - પિપાસા

(રહેતી હતી) ન ડ શક્તઃ - શક્તિમાન ન હતો ચ - અને ઇન્દ્રિયેભ્યઃ - ઇન્દ્રિયો વડે ભવગુણજનિતાઃ - શૈવી માયાથી ઉત્પન્ન થયેલાં જન્તવઃ - જંતુઓ મામ્ - મને તુદન્તિ - પીડતાં હતાં નાના-રોગાદિ-દુઃખાત્ - અનેક રોગોને કારણે રુદન-પરવશઃ - રુદનને વશ (રહેતો હતો), રડતો રહેતો હતો શઙ્કરમ્ - (ભગવાન) શંકરને ન સ્મરામિ - નથી સ્મરતો (ન સ્મર્યા) ક્ષન્તવ્યઃ... ।

બાળપણમાં દુઃખનું જ આધિક્ય હતું, શરીર મળથી ખરડાયેલું રહેતું હતું, સ્તનપાન માટે સતત પિપાસા રહેતી હતી અને વળી ઇન્દ્રિયોમાં કાર્ય કરવાની શક્તિ ન હતી. શૈવી માયાથી ઉત્પન્ન થયેલાં નાનાં જંતુઓ મને પીડતાં હતાં. અનેક રોગોને કારણે હું રડતો જ રહેતો હતો. તે સમયે (આ કારણોસર) મારાથી ભગવાન શંકરનું સ્મરણ ન થયું. મારો એ અપરાધ, હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૨

પ્રૌઢોઽહં યૌવનસ્થો વિષયવિષધરૈઃ પઞ્ચભિર્મર્મસન્ધૌ

દષ્ટો નષ્ટો વિવેકઃ સુતધનયુવતિસ્વાદસૌખ્યે નિષણ્ણઃ ।

શૈવીચિન્તાવિહીનં મમ હૃદયમહો માનગર્વાધિરૂઢં

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૩ ॥

પ્રૌઢઃ - પુખ્ત અહમ્ - હું યૌવનસ્થઃ - યુવાન (થઈને) વિષય-વિષધરૈઃ - વિષયરૂપી વિષ ધરાવતા સર્પો વડે પઞ્ચભિઃ - પાંચ મર્મસન્ધૌ - મર્મસ્થાનમાં દષ્ટઃ - દંશ પામ્યો નષ્ટઃ - નાશ પામ્યો વિવેકઃ - વિવેક સુત-ધન-યુવતિ-સ્વાદ-સૌખ્યે - પુત્ર, ધન, સ્ત્રી, સ્વાદના સુખમાં નિષણ્ણઃ - રમમાણ હતો શૈવી-ચિન્તા-વિહીનમ્ - શિવજીના ચિંતનથી રહિત મમ - મારું હૃદયમ્ - હૃદય અહો - અરેરે માન-ગર્વ-અધિરૂઢમ્ - માન (અને) ગર્વથી આરૂઢ હતું ક્ષન્તવ્યઃ... ।

જ્યારે હું યુવાવસ્થામાં આવીને પુખ્ત થયો ત્યારે પાંચ વિષયરૂપી વિષ ધરાવતા સર્પોએ મારા મર્મસ્થાનમાં દંશ દીધા. તેથી મારો વિવેક નષ્ટ થયો અને હું પુત્ર, ધન, સ્ત્રી અને સ્વાદનું સુખ ભોગવવામાં લાગી ગયો. અરેરે ! તે સમયે માન અને ગર્વથી વ્યાપ્ત થયેલા મારા હૃદયમાં આપના ચિંતનને સ્થાન ન હતું. મારો એ અપરાધ હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૩

વાર્દ્ધક્યે ચેન્દ્રિયાણાં વિગતગતિમતિશ્ચાધિદૈવાદિતાપૈઃ

પાપૈ રોગૈર્વિયોગૈસ્ત્વનવસિતવપુઃ પ્રૌઢિહીનં ચ દીનમ્ ।

મિથ્યામોહાભિલાષૈર્ભ્રમતિ મમ મનો ધૂર્જટેર્ધ્યાનશૂન્યં

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૪ ॥

વાર્દ્ધક્યે - વૃદ્ધાવસ્થામાં ચ - અને ઇન્દ્રિયાણામ્ - ઇન્દ્રિયોની વિગત-ગતિ-મતિઃ
- ગતિ શિથિલ થઈ ગઈ છે અને બુદ્ધિ મંદ પડી ગઈ છે ચ - અને આધિદૈવાદિતાપૈઃ
- આધિદૈવાદિક સંતાપો વડે (ટાઢ, તડકો, વરસાદથી જન્મતા - આધિદૈવિક, મારી
આસપાસના જીવોથી જન્મતા - આધિભૌતિક, મારી ઉપાધિમાંથી જન્મતા - આધ્યાત્મિક)
પાપૈઃ - પાપકર્મો વડે રોગૈઃ - રોગો વડે વિયોગૈઃ - વિયોગો વડે તુ - વળી
અનવસિતવપુઃ - શરીર જર્જરિત થઈ ગયું છે પ્રૌઢિહીનમ્ - શક્તિ વગરનું, દુર્બળ
ચ - અને દીનમ્ - દીન મિથ્યા-મોહ-અભિલાષૈઃ - મિથ્યા મોહ અને અભિલાષાઓથી
ભ્રમતિ - ભ્રમી રહ્યું છે મમ - મારું મનઃ - મન ધૂર્જટિઃ - ધૂર્જટિ (મહાદેવજી)ના
ધ્યાનશૂન્યમ્ - ચિંતનવિહોણું ક્ષન્તવ્યઃ...!

અને વૃદ્ધાવસ્થામાં ઇન્દ્રિયોની ગતિ શિથિલ થઈ ગઈ છે અને બુદ્ધિ મંદ પડી ગઈ
છે. વળી, આધિદૈવાદિક સંતાપો, પાપકર્મ, રોગો અને વિયોગથી શરીર જર્જરિત
થઈ ગયું છે, ત્યારે પણ દુર્બળ અને દીન બની ગયેલું મારું મન મોહ અને મિથ્યા
અભિલાષાઓના કારણે ભ્રમી રહ્યું છે (અને તેથી) શિવજીના ધ્યાનવિહોણું છે.
મારો આ અપરાધ હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા
કરવા યોગ્ય છે. ૪

નો શક્યં સ્માર્તકર્મ પ્રતિપદગહનપ્રત્યવાયાકુલાખ્યં

શ્રૌતે વાર્તા કથં મે દ્વિજકુલવિહિતે બ્રહ્મામાર્ગે સુસારે ।

નાસ્થા ધર્મે વિચારઃ શ્રવણમનનયોઃ કિં નિદિધ્યાસિતવ્યં

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૫ ॥

ન ડ શક્યમ્ - (મારે માટે) જરા પણ શક્ય નથી સ્માર્તકર્મ - સ્માર્ત કર્મ (નીતિનિયમ,
આચાર, ક્રિયાકાંડ વગેરે) પ્રતિપદ-ગહન-પ્રત્યવાય-આકુલાખ્યમ્ - ડગલે ને પગલે
(સમજવાં) અતિ ગહન (એવાં) અને પ્રત્યવાય (વિહિત કર્મ ન કરવાથી થતા પાપ)નાં
દુઃખવાળાં શ્રૌતે - શ્રૌત કર્મ વિશે (તો) વાર્તા - વાત (જ) કથમ્ - ક્યાંથી મે

(મમ) - મારી દ્વિજકુલવિહિતે - દ્વિજકુળ માટે જે વિહિત છે તે બ્રહ્માર્ગે સુસારે - સર્વના સારરૂપ બ્રહ્મપ્રાપ્તિના માર્ગે લઈ જનાર ન અસ્થા - શ્રદ્ધા નથી ધર્મે - ધર્મમાં વિચાર - વિચાર શ્રવણ-મનનયોઃ - (ઉપનિષદના) શ્રવણ-મનનના વિષયમાં કિમ્ - કોનું નિદિધ્યાસિતવ્યમ્ - નિદિધ્યાસન કરવાનું છે ક્ષન્ત્યવ્યઃ... ।

ડગલે ને પગલે સમજવાં અતિ ગહન અને પ્રત્યવાયનાં દુઃખોથી વ્યાપ્ત એવાં સ્માર્ત કર્મ જ્યાં મારે માટે શક્ય નથી તો જે દ્વિજકુળ માટે તે વિહિત છે અને સર્વના સારરૂપ બ્રહ્મપ્રાપ્તિના માર્ગે લઈ જનાર છે તે શ્રૌત કર્મ વિશે તો વાત જ શી કરવી ? ધર્મમાં શ્રદ્ધા નથી અને ઉપનિષદના શ્રવણ-મનનના વિષયમાં વિચાર પણ નથી આવતો તો પછી નિદિધ્યાસન તો કોનું કરું ? મારો આ અપરાધ હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૫

સ્નાત્વા પ્રત્યૂષકાલે સ્નપનવિધિવિધૌ નાહતં ગાઙ્ગતોયં

પૂજાર્થં વા કદાચિદ્બહુતરગહનાત્ક્રણ્ડબિલ્વીદલાનિ ।

નાનીતા પદ્મમાલા સરસિ વિકસિતા ગન્ધપુષ્પે ત્વદર્થં

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૬ ॥

સ્નાત્વા - સ્નાન કરીને પ્રત્યૂષકાલે - રોજ સવારે સ્નપન-વિધિ-વિધૌ - સ્નાનના વિધિ પ્રમાણે ન આહતમ્ - નથી લવાયું ગાઙ્ગતોયમ્ - ગંગાજળ પૂજાર્થમ્ - પૂજા માટે વા - અથવા કદાચિત્ - ક્યારેય બહુતરગહનાત્ - બહુ ગાઢ જંગલમાંથી ક્રણ્ડ-બિલ્વીદલાનિ - બિલ્વપત્ર ન આનીતા - નથી લવાઈ પદ્મમાલા - કમળની માળા સરસિ વિકસિતા - સરોવરમાં ખીલેલી ગન્ધપુષ્પે - સુગંધ તથા પુષ્પ ત્વદર્થમ્ - આપને માટે ક્ષન્ત્યવ્યઃ... ।

દરરોજ સવારે સ્નાનના વિધિ પ્રમાણે સ્નાન કરીને પૂજા માટે મારાથી (આપના અભિષેક માટે) ગંગાજળ લવાયું નથી કે નથી ગાઢ જંગલમાંથી (આપને ચઢાવવા માટે) બિલ્વપત્ર લવાયાં. સરોવરમાં ખીલેલાં કમળની માળા કે સુગંધિત પુષ્પ પણ આપને માટે લવાયાં નથી. મારો આ અપરાધ, હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૬

દુર્ગધૈર્મધ્વાજ્યયુક્તૈર્દધિસિતસહિતૈઃ સ્નાપિતં નૈવ લિઙ્ગં

નો લિપ્તં ચન્દનાદૈઃ કનકવિરચિતૈઃ પૂજિતં ન પ્રસૂનૈઃ ।

ધૂપૈઃ કર્પૂરદીપૈર્વિવિધરસયુતૈર્નૈવ ભક્ષ્યોપહારૈઃ

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૭ ॥

દુગ્ધૈઃ - દૂધ વડે મધુ-આજ્ય-યુક્તૈઃ - મધ અને ઘીથી યુક્ત દધિસિતસહિતૈઃ - દહીં અને સાકર સહિત સ્નાપિતં ન એવ - કદાપિ સ્નાન નથી કરાવ્યું લિઙ્ગમ્ - લિંગને ન ડાલિયું - નથી તો લેપ કર્યો ચન્દનાદ્યૈઃ - ચંદન વગેરેથી કનકવિરચિતૈઃ - ધતૂરાનાં પૂજિતં ન - પૂજા નથી કરી પ્રસૂનૈઃ - ફૂલ વડે ધૂપૈઃ - ધૂપથી કર્પૂરદીપૈઃ - કર્પૂરદીપ વડે વિવિધરસયુક્તૈઃ - વિવિધ રસયુક્ત ન એવ - નથી જ ભક્ષ્યોપહારૈઃ - ભોજન સામગ્રી વડે ક્ષન્તવ્યઃ... ।

મધ, ઘી, દહીં અને સાકર સહિત દૂધ (પંચામૃત) વડે શિવલિંગને કદાપિ સ્નાન નથી કરાવ્યું, નથી ચંદન વગેરેથી તેને લેપ કર્યો. ધતૂરાનાં પુષ્પ, ધૂપ, કર્પૂરદીપ અને વિવિધ રસયુક્ત ભોજનસામગ્રી વડે પૂજા પણ નથી કરી. મારો આ અપરાધ હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૭

ધ્યાત્વા ચિત્તે શિવાખ્યં પ્રચુરતરધનં નૈવ દત્તં દ્વિજેભ્યો

હવ્યં તે લક્ષસદ્ધૃત્યૈર્હુતવહવદને નાર્પિતં બીજમન્ત્રૈઃ ।

નો તપ્તં ગાઙ્ગતીરે વ્રતજપનિયમૈ રુદ્રજાપ્યૈર્ન વેદૈઃ

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥૮॥

ધ્યાત્વા - ધ્યાન કરીને, સ્મરણ કરીને ચિત્તે - ચિત્તમાં શિવાખ્યમ્ - શિવનામક પ્રચુરતરધનમ્ - પુષ્કળ ધન ન - નથી એવ - જ દત્તમ્ - આપ્યું દ્વિજેભ્યઃ - બ્રાહ્મણોને હવ્યમ્ - હવ્ય તે (તવ) - આપના લક્ષસદ્ધૃત્યૈઃ - એક લાખ હુતવહવદને - અર્પેલ આહુતિનું વહન કરનાર (અગ્નિ)માં ન અર્પિતમ્ - અર્પિત નથી થયું બીજમન્ત્રૈઃ - બીજમંત્રો વડે ન ડાલિયું - વળી તપ (સાધના) નથી કર્યું ગાઙ્ગતીરે - ગંગાકિનારે વ્રતજપનિયમૈઃ - વ્રત, જપ, નિયમો વડે રુદ્રજાપ્યૈઃ - રુદ્રજપ વડે ન - નથી વેદૈઃ - વેદો વડે ક્ષન્તવ્યઃ... ।

ચિત્તમાં આપ શિવજીનું સ્મરણ કરીને બ્રાહ્મણોને (મેં) પુષ્કળ ધન(નું દાન) નથી કર્યું, નથી આપના એક લાખ બીજમંત્રો દ્વારા અગ્નિમાં આહુતિઓ આપી અને નથી વ્રત તેમ જ જપના નિયમથી તથા રુદ્રજપ અને વેદવિધિથી ગંગાકિનારે કોઈ સાધના કરી. આ મારો અપરાધ હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૮

સ્થિત્વા સ્થાને સરોજે પ્રણવમયમરુત્કુણ્ડલે સૂક્ષ્મમાર્ગે
શાન્તે સ્વાન્તે પ્રલીને પ્રકટિતવિભવે જ્યોતિરૂપે પરાચ્ચે ।

લિङ્ગજ્ઞે બ્રહ્માવાક્યે સકલતનુગતં શઙ્કરં ન સ્મરામિ

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥૧॥

સ્થિત્વા - સ્થિત થઈને સ્થાને સરોજે - (સહસ્રદલ) કમળરૂપી સ્થાનમાં પ્રણવમય-
મરુત્-કુણ્ડલે - પ્રાણસમૂહ પ્રણવનાદમાં સૂક્ષ્મમાર્ગે - સૂક્ષ્મ માર્ગમાં શાન્તે - શાંત
સ્વાન્તે - હૃદય પ્રલીને - લીન થઈ જાય છે પ્રકટિતવિભવે - જેનો વૈભવ પ્રગટ
થાય છે જ્યોતિરૂપે - પ્રકાશમાન પરાચ્ચે - 'પર' એવા નામવાળા, પરબ્રહ્મસ્વરૂપ
લિङ્ગજ્ઞે - લક્ષણાવૃત્તિથી જાણી શકાય એવા બ્રહ્માવાક્યે - વેદના વાક્યાર્થરૂપ
સકલતનુગતમ્ - સર્વાર્થામી શઙ્કરમ્ - કલ્યાણકારી ન સ્મરામિ - સ્મરણ કરતો
નથી (કર્તું નથી) ક્ષન્તવ્યઃ... ।

સૂક્ષ્મમાર્ગથી પ્રાપ્ય સહસ્રદલ કમળરૂપી સ્થાન, જ્યાં પહોંચીને પ્રાણસમૂહ
પ્રણવનાદમાં લીન થઈ જાય છે અને પ્રગટ વૈભવવાળા, પ્રકાશમાન, પરબ્રહ્મસ્વરૂપ,
લક્ષણાવૃત્તિથી જાણી શકાય એવા વેદના વાક્યાર્થ જ્યાં (લીન થઈ જાય છે) એવા
હૃદયરૂપી સ્થાનમાં રહીને (પણ) સર્વાર્થામી, કલ્યાણકારી આપનું મેં સ્મરણ કર્યું
નથી. મારો આ અપરાધ, હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે
ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૯

નગ્નો નિઃસઙ્ગશુદ્ધત્રિગુણવિરહિતો ધ્વસ્તમોહાન્ધકારો

નાસાગ્રે ન્યસ્તદૃષ્ટિર્વિદિતભવગુણો નૈવ દૃષ્ટઃ કદાચિત્ ।

ઉન્મન્યાવસ્થયા ત્વાં વિગતકલિમલં શઙ્કરં ન સ્મરામિ

ક્ષન્તવ્યો મેઽપરાધઃ શિવ શિવ શિવ ભો શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥૧૦॥

નગ્નઃ - નગ્ન નિઃસઙ્ગશુદ્ધઃ - નિઃસંગ અને શુદ્ધ ત્રિગુણવિરહિતઃ - ત્રિગુણાતીત
ધ્વસ્તમોહાન્ધકારઃ - જેના મોહરૂપી અંધકારનો નાશ થઈ ગયો છે નાસાગ્રે ન્યસ્તદૃષ્ટિઃ -
નાસિકાગ્રે જેની દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ છે વિદિત-ભવગુણઃ - શિવજીના ગુણોને જે જાણે
છે ન એવ - નથી જ દૃષ્ટઃ - દર્શન કર્યા કદાચિત્ - ક્યારેય ઉન્મન્યાવસ્થયા -
ઉન્મની અવસ્થા વડે ત્વામ્ - આપને વિગતકલિમલમ્ - કલિમલરહિત (એવા) શઙ્કરમ્
- શંકરને ન સ્મરામિ - સ્મરણ કરતો નથી ક્ષન્તવ્યઃ... ।

(સમાધિ અવસ્થામાં) નગ્ન, નિઃસંગ, શુદ્ધ, ત્રણ ગુણ વગરનો, જેણે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કર્યો છે, નાસિકાગ્રે જેની દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ છે, તથા શિવજીના ગુણોને જે જાણે છે, એવા બનીને મેં ક્યારેય આપનાં દર્શન કર્યા જ નથી. (અને વળી) પાપરહિત, કલ્યાણસ્વરૂપ (એવા આપ)નું ઉન્મની અવસ્થા વડે મેં સ્મરણ કર્યું નથી. મારો આ અપરાધ હે શિવ, શિવ, શિવ ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ ! આપે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે. ૧૦

ચન્દ્રોદ્ભાસિતશેખરે સ્મરહરે ગઙ્ગાધરે શઙ્કરે

સર્પૈર્ભૂષિતકણ્ઠકર્ણવિવરે નેત્રોત્થવૈશ્વાનરે ।

દન્તિત્વક્કૃતસુન્દરામ્બરધરે ત્રૈલોક્યસારે હરે

મોક્ષાર્થં કુરુ ચિત્તવૃત્તિમખિલામન્યૈસ્તુ કિં કર્મભિઃ ॥ ૧૧ ॥

ચન્દ્ર-ઉદ્ભાસિત-શેખરે - ચંદ્રકલાથી જેમની જટા સુશોભિત છે સ્મરહરે - જે કંદર્પહારી છે ગંગાધરે - જેમણે ગંગાજીને ધારણ કર્યા છે શઙ્કરે - જે કલ્યાણ-સ્વરૂપ છે સર્પૈઃ-ભૂષિત-કણ્ઠ-કર્ણ-વિવરે - જેમના કંઠ અને કર્ણ સર્પોથી વિભૂષિત છે નેત્રોત્થ-વૈશ્વાનરે - જેમનાં નેત્રમાંથી (કામદાહક) અગ્નિ પ્રગટ થઈ રહ્યો છે દન્તિ-ત્વક્કૃત-સુન્દર-અમ્બરધરે - હાથીના ચર્મનું સુંદર વસ્ત્ર જેમણે પહેર્યું છે ત્રૈલોક્યસારે - જે ત્રણે લોકના સાર છે હરે - જે (પાપ અને અજ્ઞાનના) વિનાશક છે મોક્ષાર્થમ્ - મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે કુરુ - કર ચિત્તવૃત્તિમ્ - ચિત્તવૃત્તિ અખિલામ્ - સંપૂર્ણ અન્યૈઃ - બીજાં તુ - વળી કિમ્ - શું કર્મભિઃ - કર્મોથી

ચંદ્રકલાથી જેમની જટા સુશોભિત છે, જે કંદર્પહારી છે, જેમણે ગંગાજીને ધારણ કર્યા છે, જે કલ્યાણસ્વરૂપ છે, જેમના કંઠ અને કર્ણ સર્પોથી વિભૂષિત છે, જેમનાં નેત્રોમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થઈ રહ્યો છે, જેમણે હાથીના ચર્મનું સુંદર વસ્ત્ર પહેર્યું છે તથા જે ત્રણે લોકના સાર (અને પાપ તેમ જ અજ્ઞાનના) વિનાશક છે (તે શિવમાં) મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે હે મન ! સંપૂર્ણ ચિત્તવૃત્તિઓને જોડી દે. અન્ય કર્મોથી શું વળવાનું છે ? ૧૧

કિં વાનેન ધનેન વાજિકરિભિઃ પ્રાપ્તેન રાજ્યેન કિં

કિં વા પુત્રકલત્રમિત્રપશુભિર્દેહેન ગેહેન કિમ્ ।

જ્ઞાત્વૈતત્ક્ષણભઙ્ગુરં સપદિ રે ત્યાજ્યં મનો દૂરતઃ

સ્વાત્માર્થં ગુરુવાક્યતો ભજ ભજ શ્રીપાર્વતીવલ્લભમ્ ॥ ૧૨ ॥

કિમ્ - શું વા - અથવા અનેન - આ ધનેન - ધનથી વાજિ-કરિભિઃ - ઘોડા-હાથીથી પ્રાપ્તેન રણ્યેન - રાજ્ય-પ્રાપ્તિથી કિમ્ - શું કિમ્ - શું વા - વળી પુત્ર-કલત્ર-મિત્ર-પશુભિઃ - કે પછી પુત્ર, પત્ની, મિત્ર, પશુઓથી દેહેન - દેહથી ગેહેન - ગૃહથી કિમ્ - શું જ્ઞાત્વા - જાણીને એતત્ - આ (સર્વ)ને ક્ષણભંડુગુરુ - ક્ષણભંડુગુરુ સપદિ - તત્કાળ રે - અરે ત્યાજ્યમ્ - ત્યાગ કરવા યોગ્ય મનઃ - હે મન દૂરતઃ - દૂરથી સ્વાત્માર્થમ્ - આત્માનુભવ માટે ગુરુવાક્યતઃ - ગુરુવચનાનુસાર ભજ ભજ - વારંવાર ભજ શ્રીપાર્વતીવલ્લભમ્ - શ્રીપાર્વતીવલ્લભને

આ ધન, ઘોડા, હાથી અથવા રાજ્યપ્રાપ્તિથી શું ? કે પછી પુત્ર, પત્ની, મિત્ર પશુ, દેહ કે ગૃહથી પણ શું ? આ સર્વને ક્ષણભંડુગુરુ જાણીને, હે મન ! દૂરથી જ તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આત્માનુભવ માટે ગુરુવચનાનુસાર શ્રીપાર્વતીવલ્લભને ભજ. ૧૨

આયુર્નશ્યતિ પશ્યતાં પ્રતિદિનં યાતિ ક્ષયં યૌવનં

પ્રત્યાયાન્તિ ગતાઃ પુનર્ન દિવસાઃ કાલો જગદ્રક્ષકઃ ।

લક્ષ્મીસ્તોયતરઙ્ગભઙ્ગચપલા વિદ્યુચ્ચલં જીવિતં

તસ્માન્માં શરણાગતં શરણદ ત્વં રક્ષ રક્ષાધુના ॥ ૧૩ ॥

આયુઃ - આયુષ્ય નશ્યતિ - નાશ પામે છે પશ્યતામ્ - જોતજોતામાં પ્રતિદિનમ્ - પ્રતિદિન યાતિ ક્ષયમ્ - ક્ષીણ થાય છે યૌવનમ્ - યૌવન પ્રત્યાયાન્તિ - પાછા આવે છે ગતાઃ - ગયેલા પુનઃ - વળી ન - નથી દિવસાઃ - દિવસો કાલઃ - કાળ જગત્-ભક્ષકઃ - જગતનો ભક્ષક લક્ષ્મીઃ - લક્ષ્મી તોય-તરઙ્ગ-ભઙ્ગ-ચપલા - જળના તરંગ જેવી ચપળ છે વિદ્યુત્-ચલમ્ - વિદ્યુત જેવું ચંચળ જીવિતમ્ - જીવન તસ્માત્ - આથી મામ્ - મને શરણાગતમ્ - શરણાગતને શરણદ - હે શરણાગતવત્સલ ત્વમ્ - આપ રક્ષ રક્ષ - રક્ષા કરો, રક્ષા કરો અધુના - હમણાં જ

જોતજોતામાં આયુષ્ય નાશ પામી રહ્યું છે. પ્રતિદિન યૌવન ક્ષીણ થઈ રહ્યું છે. ગયેલા દિવસો પાછા આવતા નથી. ખરેખર કાળ એ જગતનો ભક્ષક છે. લક્ષ્મી જળના તરંગ જેવી ચપળ છે. તેથી હું શરણાગતની હે શરણાગતવત્સલ ! આપ હમણાં જ રક્ષા કરો ! રક્ષા કરો ! ૧૩

કરચરણકૃતં વાકકાયજં કર્મજં વા

શ્રવણનયનજં વા માનસં વાપરાધમ્ ।

વિહિતમવિહિતં વા સર્વમેતત્ક્ષમસ્વ

જય જય કરુણાબ્ધે શ્રીમહાદેવ શમ્ભો ॥ ૧૪ ॥

કરચરણકૃતમ્ - હાથ કે પગથી થયેલ વાક્-કાયજં-કર્મજં વા - વાણી, શરીર
 કે કર્મથી થયેલ શ્રવણ-નયનજં વા - અથવા કર્ણ કે ચક્ષુથી થયેલ માનસં વા - કે
 વળી મનથી થયેલ અપરાધમ્ - અપરાધને વિહિતમ્ અવિહિતં વા - વિહિત કે અવિહિત
 સર્વમ્ - સર્વ એતત્ - આ ક્ષમસ્વ - ક્ષમા કરો જય જય - (આપનો) જય થાઓ,
 જય થાઓ કરુણાબ્ધે - હે કરુણાસાગર શ્રીમહાદેવ - હે મહાદેવ શમ્ભો - હે શંભુ
 હાથ, પગ, વાણી, શરીર, કર્મ, કર્ણ, ચક્ષુ કે મનથી જે અપરાધ થયા હોય એ
 વિહિત હોય કે અવિહિત એ સર્વને હે કરુણાસાગર ! હે મહાદેવ ! હે શંભુ !
 ક્ષમા આપો. આપનો જય થાઓ, જય થાઓ. ૧૪

શ્રીશંકરાચાર્ય

વિલાસિનાડલીકભવેન ધામ્ના કામં દ્વિષન્તં સ દશાસ્યમસ્યન્ ।

દેવો ધરાપત્યકુચોષ્મસાક્ષી દેયાદમન્દાત્મસુખાનુભૂતિમ્ ॥ ૮ ॥

મિથ્યાભૂત (અલીકભવેન) (સંસારના રૂપમાં) વિલસતા (પોતાના સ્વરૂપભૂત) તેજ
 વડે (જે આપ ભગવાને આપનો) દ્વેષ કરનારા દસ (ઇંદ્રિયોરૂપી) મુખવાળા
 કામદેવને મારી નાખ્યો, પર્વતપુત્રી (ધર-અપત્ય)ના વક્ષઃસ્થળની ઉષ્માના સાક્ષી
 (પાર્વતીજી સાથે આલિંગિત) તે દેવ અમને આત્મસુખનો ગાઢ અનુભવ કરાવે. ૮

ઉત્તાલકેતુઃ સ્થિરધર્મમૂર્તિર્હાલાહલસ્વીકરણોગ્રકણ્ઠઃ ।

સ રોહિણીશાનિશ્ચુમ્બ્યમાનનિજોત્તમાઙ્ગોઽવતુ કોઽપિ ભૂમા ॥ ૯ ॥

(ધર્મના) ઊંચા ધ્વજવાળા ('ગાયનસંબંધી ઉત્તમ તાલ જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ' એવો
 અર્થ પણ કરવામાં આવ્યો છે), સ્થિરધર્મમૂર્તિ, હળાહળ વિષનું પાન કરવાને કારણે
 ઉગ્ર કંઠવાળા, પોતાના મસ્તક ઉપર રોહિણી (નક્ષત્ર)ના સ્વામી (ચંદ્ર)થી નિરંતર
 યુક્ત તે પરમાત્મા અમને રક્ષે. ૯

→ પૃ. ૨૧૩

૪૭. શિવતાણ્ડવસ્તુતિ:

દેવા દિવ્યતયઃ પ્રયાત પરતઃ खं मुञ्चताम्भोमुचः

पातालं व्रज मेदिनि प्रविशत क्षोणीतलं भूधराः ।

ब्रह्मन्नुन्नय दूरमात्मभुवनं नाथस्य नो नृत्यतः

शम्भोः सङ्कटमेतदित्यवतु वः प्रोत्सारणा नन्दिनः ॥ ૧ ॥

(ભગવાન શંકરનું તાંડવ નૃત્ય નિર્વિઘ્ન ચાલે તે માટે નંદિ કહે છે) : હે દેવતાઓ ! હે દિકપતિઓ ! અહીંથી દૂર હટી જાઓ. હે જળ વરસાવનારાં વાદળો (અમ્ભોમુચઃ) ! આકાશને છોડી દો. હે પૃથ્વી ! (તું) પાતાળમાં ચાલી જા. હે પર્વતો ! પૃથ્વીના નીચેના ભાગમાં પ્રવેશી જાઓ. હે બ્રહ્મા ! તમારા (બ્રહ્મ)લોકને દૂર અને ઉપર ઉઠાવી લો, (કારણ કે) નૃત્ય કરી રહેલા અમારા નાથ (ભગવાન) શંકર માટે આ (તમે બધાં જે જે સ્થાને છો તે તે) સંકટરૂપ છે. આ પ્રકારે (લોકોને દૂર જવા માટે કારાયેલી) નંદિની ધોષણા આપ સર્વની રક્ષા કરે. ૧

दोर्दण्डद्वयलीलयाचलगिरिभ्राम्यत्तदुच्चै रव-

ध्वानोद्धીतजगदभ्रमत्पदभरालोलत्फणाग्रचोरगम् ।

भृङ्गापिङ्गजटाटवीपरिसरोद्गङ्गોर्मिमालाचल-

चन्द्रं चारु महेश्वरस्य भवतान्नः श्रेयसे ताण्डवम् ॥ ૨ ॥

(તાંડવ નૃત્ય સમયે ભગવાન શિવજીના) બે ભુજદંડ (દોઃ દણ્ડદ્વય)ની લીલાથી (બે ભુજાઓના ધૂમવાથી) ભ્રમણ કરતા અચળ પર્વતના ઊંચા અવાજ (સ્વ-ધ્વાન)થી સંસાર ભયભીત થઈ જતો હતો. ધૂમતા પગના ભારથી શેષ નાગનો અગ્ર ભાગ (ઉપરની ફેણ) આંદોલિત (ચંચળ) થઈ જતી હતી. ભમરા સમાન (કાળા) અને પીળા જટાસમૂહોથી ગંગાજીની અનવરત ચાલતી લહેરોથી ચંચળ થયેલા ચંદ્રમાવાળું મહેશ્વરનું તાંડવ નૃત્ય આપણે સૌને માટે કલ્યાણકારી થાઓ. ૨

सन्ध्याताण्डवडम्बरव्यसनिनो भर्गस्य चण्डभ्रमि-

व्यानृत्यद्भुजदण्डमण्डलभुवो झञ्झानिलाः पान्तु वः ।

येषामुच्छलतां जवेन झटिति व्यूहेषु भूमीभृता-

मुड्डीनेषु विडौजसा पुनरसौ दम्भोलिरालोकिता ॥ ૩ ॥

સંધ્યાકાળના તાંડવ નૃત્યમાં આડંબરના વ્યસની (ભગવાન) ભર્ગના પ્રયંડ ચક્રાકાર ગતિમાં પ્રયંડ રૂપમાં નાયતા ભુજાઓરૂપી દંડથી બનતા વર્તુળવાળી પૃથ્વી પર ઊઠતા ઝંઝાવાતો તમારું રક્ષણ કરે, જે (ઝંઝાવાતો)ના ઊછળવાના, ઉપરની તરફ ઊઠવાના વેગથી એકાએક બધા પર્વતો સમૂહમાં (વ્યૂહેષુ) ઊડ્યા ત્યારે (ડહીનેષુ) ઇંદ્ર વડે (વિઢૌજસા) ફરી એક વાર (ઊડતા પર્વતોની પાંખો કાપી નાખવાના હેતુથી (વજ્રને ચલાવવાની ઇચ્છાથી) પોતાનું વજ્ર (દમ્ભોલિઃ) જોવાયું (વજ્ર તરફ નજર કરાઈ). ૩

શર્વાળીપાણિતાલશ્ચલવલયઙ્ગણત્કારિભિઃ શ્લાઘ્યમાનં

સ્થાને સમ્ભાવ્યમાનં પુલકિતવપુષા શમ્ભુના પ્રેક્ષકેળ ।

ખેલત્પિચ્છાલિકેકાકલકલકલિતં ક્રૌઞ્ચભિદ્બર્હિયૂનો

હેરમ્બાકાળડબૃંહાતરલિતમનસસ્તાળડવં ત્વા ધુનોતુ ॥ ૪ ॥

(દેવી) પાર્વતી (શર્વાળી)નાં ચંચળ થયેલાં કંકણના ઝણકારયુક્ત હાથના તાલથી (પાણિતાલૈઃ) પ્રશંસા પામી રહેલ, પ્રેક્ષક (ભગવાન) શંકરે પુલકિત અંગથી ઉચિત માનેલ કળા કરી રહેલાં પીછાંની શ્રેણી સાથે કળા કરી રહેલા, (અને) કૌંચના ભેત્તા (એવા) તરુણ મોરના કલ કલ કેકારવને ધારણ કરતું (અને) ગણેશ (હેમ્બ)ના એકાએક વધવાને (બૃંહ/બૃંહા ?)ને કારણે ચંચળ થયેલ મનવાળા (શિવજી)નું તાંડવ તને ડોલાવે (પ્રસન્ન કરે). ૪

દેવસ્ત્રૈગુણ્યભેદાત્સૃજતિ વિતનુતે સંહરત્યેષ લોકા-

નસ્યૈવ વ્યાપિનીભિસ્તનુભિરપિ જગદ્વ્યાપ્તમષ્ટાભિરેવ ।

વન્દ્યો નાસ્યેતિ પશ્યન્નિવ ચરણગતઃ પાતુ પુષ્પાઙ્ગલિર્વઃ

શમ્ભોર્નૃત્યાવતારે વલયફણિફણાફૂલ્કૃતૈર્વિપ્રકીર્ણઃ ॥ ૫ ॥

ત્રણ ગુણોના ભેદથી આ દેવ (શિવજી) (બધા) લોકનું સર્જન કરે છે, પાલન કરે છે અને સંહાર કરે છે. એ (દેવ)ના જ આઠ રૂપવાળા વ્યાપક વિગ્રહથી જગત વ્યાપ્ત છે. શિવજી નૃત્ય કરવાનું શરૂ કરે છે ત્યારે (તેમના કરકમળના) કંકણના રૂપમાં રહેલ સાપની ફેલાવેલી ફેણના ફૂંફાડાથી વિખરાઈ ગયેલ (નૃત્યના આરંભમાં ઇંદ્ર દેવને અર્પણ કરવા માટે શિવજીએ પોતાના હાથમાં રાખેલ) પુષ્પોની અંજલિ આ (શિવજી) માટે (બીજો કોઈ) વંદનીય નથી એવું જાણે કે જોઈને (શિવજીના) ચરણમાં જઈ પડે છે (શિવજીને જ અર્પિત થાય છે) તે (પુષ્પાંજલિ) આપ સૌનું રક્ષણ કરે. ૫

૪૮. પશુપતિસ્તોત્રમ્

સ પાતુ વો यस્ય જટાકલાપે

સ્થિતઃ શશાઙ્કઃ સ્ફુટહાસગૌરઃ ।

નીલોત્પલાનામિવ નાલપુઙ્ગે

નિદ્રાયમાણઃ શરદીવ હંસઃ ॥ ૧ ॥

શરદ ઋતુમાં (શરદિ) જાણે કે નીલ કમળોની નાળોમાં જાણે કે સૂઈ રહેલા હંસના જેવો (તથા) ઉજ્જવળ મોતીઓની માળા જેવો ગૌર ચંદ્ર જેમના જટાજૂટમાં સ્થિત છે તે (શિવજી) આપનું રક્ષણ કરે. ૧

જગત્સિસૃક્ષાપ્રલયક્રિયાવિધૌ

પ્રયત્નમુન્મેષનિમેષવિભ્રમમ્ ।

વદન્તિ યસ્યેક્ષણલોલપક્ષ્મણાં

પરાય તસ્મૈ પરમેષ્ટિને નમઃ ॥ ૨ ॥

જે (ભગવાન પશુપતિ)નાં ચંચળ નેત્રોની પલકોના ખોલવા (ઉન્મેષ) બંધ કરવા (નિમેષ) અને ફરવા (વિભ્રમ)ને સંસારનાં સૃષ્ટિ, પાલન તથા સંહારની ક્રિયાઓ માટેનો પ્રયત્ન કહેવામાં આવે છે, એ પરાત્પર પરમેષ્ટી (ભગવાન પશુપતિ)ને નમસ્કાર. ૨

વ્યોમ્નીવ નીરદભરઃ સરસીવ વીચિ-

વ્યૂહઃ સહસ્રમહસીવ સુધાંશુધામ ।

યસ્મિન્નિદં જગદુદેતિ ચ લીયતે ચ

તચ્છામ્ભવં ભવતુ વૈભવમૃદ્ધયે વઃ ॥ ૩ ॥

આકાશમાં જળ ભરેલાં વાદળ, સરોવરમાં તરંગોનો સમૂહ અને અનંત પ્રકાશવાળા સૂર્યમંડળમાં ચંદ્રમાનાં કિરણોની જેમ આ જગત જેમની અંદર ઉત્પન્ન થાય છે અને લીન થાય છે, (તે) શિવજીનો તે વૈભવ આપને સમૃદ્ધિ પ્રદાન કરનાર થાય. ૩

યઃ કન્દુકૈરિવ પુરન્દરપદ્મસદ્ધ-

પદ્માપતિપ્રભૃતિભિઃ પ્રભુરપ્રમેયઃ ।

खेलत्पलङ्घ्यमहिमा स हिमाद्रिकन्या-

कान्तः कृतान्तदलनो गलयत्वघं वः ॥ ४ ॥

જે અપ્રમેય પ્રભુ ઇંદ્ર (પુરન્દર), બ્રહ્મા (પદ્મસદ્ધ), વિષ્ણુ (પદ્માપતિ) વગેરે સાથે, દડાથી રમતા હોય તે રીતે, કીડા કરે છે, તે ઉલ્લંઘન ન કરી શકાય તેવા મહિમાવાળા, હિમાલયની પુત્રી (પાર્વતી)ના પતિ અને યમરાજા (કૃતાન્ત)ને કચડી નાખનાર (ભગવાન પશુપતિ) તમારા પાપનો નાશ કરે. ૪

दिश्यात्स शीतकिरणाभरणः शिवं वो

यस्योत्तमाङ्गभुवि विस्फुरदूर्मिपक्षा ।

हंसीव निर्मलशशाङ्ककलामृणाल-

कन्दार्थिनी सुरसरित्रभतः पपात ॥ ५ ॥

નિર્મળ ચંદ્રની કળારૂપી મૃણાલકંદની ઈચ્છાવાળી હંસી (પોતાની પાંખોને હલાવતી-પ્રસરાવતી આકાશમાંથી સરોવરમાં ઊતરે) તેવી રીતે વિશાળ તરંગોરૂપી પાંખોવાળી દેવનદી (ગંગા) આકાશમાંથી જેમના મસ્તક-પ્રદેશ પર (ઉત્તમાંગ-ભુવિ) પડી, તે શીતળ કિરણોવાળા (ચંદ્રમાને) આભૂષણ તરીકે ધારણ કરનારા શિવ (ભગવાન પશુપતિ) આપ સૌનું કલ્યાણ કરે. ૫

૪૯. ગઙ્ગાસ્તોત્રમ્

દેવિ સુરેશ્વરિ ભગવતિ ગઙ્ગે ત્રિભુવનતારિણિ તરલતરઙ્ગે ।

શઙ્કરમૌલિવિહારિણિ વિમલે મમ મતિરાસ્તાં તવ પદકમલે ॥ ૧ ॥

હે દેવી ! હે સુરેશ્વરી (દેવગણની ઈશ્વરી) ! હે ભગવતી ! હે ગંગા ! ત્રણે ભુવનોને તારનારી, ચંચળ તરંગવાળી, શંકર ભગવાનના મસ્તક પર વિહાર કરનારી, હે વિમળા (મલિનતા વગરની), આપના ચરણકમળમાં મારી મતિ સ્થિર થાઓ. ૧

ભાગીરથિ સુખદાયિણિ માતસ્તવ જલમહિમા નિગમે રચ્યાતઃ ।

નાહં જાને તવ મહિમાનં પાહિ કૃપામયિ મામજ્ઞાનમ્ ॥ ૨ ॥

હે ભાગીરથી ! હે સુખદાયિણી માતા ! આપનાં જળનો મહિમા શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. હું આપના મહિમાને જાણતો નથી. હે કૃપામયી ! હું અજ્ઞાનીની રક્ષા કરો. ૨

હરિપદપાદ્યતરઙ્ગિણિ ગઙ્ગે હિમવિધુમુક્તાધવલતરઙ્ગે ।

દૂરીકુરુ મમ દુષ્કૃતિભારં કુરુ કૃપયા ભવસાગરપારમ્ ॥ ૩ ॥

શ્રીહરિના ચરણની ચરણોદકમયી હે ગંગા ! હે બરફ, ચંદ્ર અને મોતી જેવા શ્વેત તરંગોવાળી, આપ મારાં દુષ્કૃત્યોનો ભાર દૂર કરો અને કૃપા કરી મને ભવસાગરથી પાર ઉતારો. ૩

તવ જલમમલં યેન નિપીતં પરમપદં ખલુ તેન ગૃહીતમ્ ।

માતર્ગઙ્ગે ત્વયિ યો ભક્તઃ કિલ તં દ્રષ્ટું ન યમઃ શક્તઃ ॥ ૪ ॥

(હે દેવી) આપનાં નિર્મળ જળનું જેણે પાન કર્યું છે તેણે ખરેખર પરમપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે. હે માતા ગંગા, આપનો જે ભક્ત છે તેને જરૂર યમરાજ જોઈ શકતા નથી (અર્થાત્ આપના ભક્ત યમલોકમાં ન જતાં, વૈકુંઠમાં જાય છે.) ૪

પતિતોદ્ધારિણિ જાહ્નવિ ગઙ્ગે ખણ્ડિતગિરિવરમણ્ડિતભઙ્ગે ।

ભીષ્મજનનિ હે મુનિવરકન્યે પતિતનિવારિણિ ત્રિભુવનધન્યે ॥ ૫ ॥

પતિત જનોનો ઉદ્ધાર કરનારી હે જાહ્નવી (જહ્નુકુમારી) ગંગા ! ગિરિરાજ હિમાલયને ખંડિત કરીને વહેતા તારા તરંગો સુશોભિત છે, તું ભીષ્મની માતા

છે, મુનિવર (જહ્નુ)ની કન્યા છે, તું પતિતપાવની છે (અને તેથી) તું ત્રિભુવનમાં
ધન્ય છે. ૫

કલ્પલતામિવ ફલદાં લોકે પ્રણમતિ યસ્ત્વાં ન પતતિ શોકે ।

પારાવારવિહારિણિ ગદ્ગે વિમુખયુવતિકૃતતરલાપાદ્ગે ॥ ૬ ॥

હે ગંગા ! તું આ લોકમાં કલ્પલતાની જેમ ફળ આપનારી છે, (સર્વ સંકલ્પ પૂર્ણ
કરનારી છે), તને જે પ્રણામ કરે છે તે શોકમાં પડતો નથી, તું સમુદ્ર સાથે વિહાર
કરનારી છે અને તારા કટાક્ષ વિમુખ વનિતાની જેમ ચંચળ છે. ૬

તવ ચેન્માતઃ સ્ત્રોતઃ સ્નાતઃ પુનરપિ જઠરે સોડપિ ન જાતઃ ।

નરકનિવારિણિ જાહ્નવિ ગદ્ગે કલુષવિનાશિણિ મહિમોત્તુદ્ગે ॥ ૭ ॥

હે માતા ! તારા પ્રવાહમાં જેણે સ્નાન કર્યું છે તે ફરીથી માતાના ગર્ભમાં પ્રવેશ
કરતો નથી. નરકનું નિવારણ કરનારી હે જહ્નવી ! હે ગંગા ! તું પાપનો નાશ
કરનારી અને ઉચ્ચ મહિમાવાળી છે. ૭

પુનરસદ્ગે પુણ્યતરદ્ગે જય જય જાહ્નવિ કરુણાપાદ્ગે ।

ઇન્દ્રમુકુટમણિરાજિતચરણે સુખદે શુભદે ભૃત્યશરણ્યે ॥ ૮ ॥

વળી (મારાં) અસત્ (અ-પાવન) અંગો પર પાવનકારી તરંગોવાળી, કુરુણાકટાક્ષવાળી
હે જહ્નવી ! તારો જય થાઓ, જય થાઓ. ઇન્દ્રના મુગટમણિથી તારાં ચરણ
સુશોભિત છે. હે સુખદાયિની, તારા સેવકને આશ્રય આપનારી તું છે. ૮

રોગં શોકં તાપં પાપં હર મે ભગવતિ કુમતિકલાપમ્ ।

ત્રિભુવનસારે વસુધાહારે ત્વમસિ ગતિર્મમ ખલુ સંસારે ॥ ૯ ॥

હે ભગવતી ! મારાં રોગ, શોક, તાપ, પાપ અને સઘળી કુમતિનું હરણ કરો.
તું ત્રિભુવનનો સાર છે અને પૃથ્વીના હાર સમાન છે. હે દેવી ! આ સંસારમાં
એક તું જ મારી ગતિ છે. ૯

અલકાનન્દે પરમાનન્દે કુરુ કરુણામયિ કાતરવન્દ્યે ।

તવ તટનિકટે યસ્ય નિવાસઃ ખલુ વૈકુણ્ઠે તસ્ય નિવાસઃ ॥ ૧૦ ॥

હે અલકાપુરી (સ્વર્ગ)ને આનંદ આપવાવાળી, હે પરમાનંદમયી, દુઃખી જનોની
વંદનીયા દેવી ! હે કુરુણામયી ! (મારા પર કુરુણા) કરો. (હે માતા) જે તારા
કિનારાની નજીક વાસ કરે છે તે જાણે કે, વૈકુંઠમાં જ વાસ કરે છે. ૧૦

वरमિહ નીરે કમઠો મીનઃ કિં વા તીરે શરટઃ ક્ષીણઃ ।

અથવા શ્વપચો મલિનો દીનસ્તવ ન હિ દૂરે નૃપતિકુલીનઃ ॥ ૧૧ ॥

(હે દેવી) તારા જળમાં કાચબો કે માછલી બનીને રહેવું સારું છે, તારા કિનારા પર ક્ષીણ કાચિંડો બનીને રહેવું સારું છે, અથવા અતિ મલિન હીન ચંડાળ કુળમાં જન્મ ગ્રહણ કરીને (પણ તારા કાંઠે) રહેવું સારું છે, પરંતુ કુલિન રાજા બનીને પણ (તારાથી) દૂર રહેવું સારું નથી. ૧૧

ભો ભુવનેશ્વરિ પુણ્યે ધન્યે દેવિ દ્રવમયિ મુનિવરકન્યે ।

ગંગાસ્તવમિમમમલં નિત્યં પઠતિ નરો યઃ સ જયતિ સત્યમ્ ॥ ૧૨ ॥

હે ત્રણ ભુવનોની ઈશ્વરી ! હે દેવી ! તું પવિત્ર, ધન્ય, જળમયી છે તથા મુનિવરની (જહ્નુ ઋષિની) કન્યા છે. જે પ્રતિદિન આ ગંગાસ્તવનો પાઠ કરે છે તે નિશ્ચય જ સંસારમાં જય પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૨

યેષાં હૃદયે ગંગાભક્તિસ્તેષાં ભવતિ સદા સુખમુક્તિઃ ।

મધુરાકાન્તાપજ્ઞટિકાભિઃ પરમાનન્દકલિતલલિતાભિઃ ॥ ૧૩ ॥

જેમના હૃદયમાં ગંગા પ્રત્યે અચળ ભક્તિ છે તે સદા સુખ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. આ સ્તુતિ પરમાનંદમયી સુલલિત પદાવલિથી યુક્ત, મધુર અને કમનીય છે. ૧૩

ગંગાસ્તોત્રમિદં ભવસારં વાઙ્મિતફલદં વિમલં સારમ્ ।

શઙ્કરસેવકશઙ્કરરચિતં પઠતિ સુખી સ્તવ ઇતિ ચ સમાપ્તઃ ॥ ૧૪ ॥

સંસારના વિમળ સારરૂપ આ ગંગાસ્તોત્ર વાંછિત ફળ આપનારું છે. (ભગવાન) શંકરના સેવક શંકરાચાર્યકૃત આ સ્તોત્રનો જે પાઠ કરે છે તે સુખી થાય છે. આમ, આ સ્તોત્ર સમાપ્ત થયું. ૧૪

જય જય ગઙ્ગે જય હર ગઙ્ગે, જય જય ગઙ્ગે જય હર ગઙ્ગે ॥ ૧૫ ॥

હે ગંગા ! તારો જય થાઓ, તારો જય થાઓ. હે ગંગા ! તારો જય થાઓ. તું (મારાં સર્વ દુરિતોનું) હરણ કર. હે ગંગા ! તારો જય થાઓ, તારો જય થાઓ. હે ગંગા ! તારો જય થાઓ, તું (મારાં ત્રિવિધ તાપનું) હરણ કર. ૧૫

શ્રીશંકરાચાર્ય

૫૦. નર્મદાષ્ટકમ્

સબિન્દુસિન્ધુસુસ્વલત્તરઙ્ગભઙ્ગરઙ્ગિતં

દ્વિષત્સુ પાપજાતજાતકારિ વારિસંયુતમ્ ।

કૃતાન્તદૂતકાલભૂતભીતિહારિવર્મદે

ત્વદીયપાદપટ્કજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૧ ॥

સબિન્દુ-સિન્ધુ-સુસ્વલત્-તરઙ્ગ-ભઙ્ગ-રઙ્ગિતમ્ - જળબિંદુઓ અને નદીઓ (નાનાં ઝરણાંઓ)માંથી સારી રીતે ખળખળ વહેતા જળતરંગોની શોભાથી સુશોભિત દ્વિષત્સુ - દ્વેષ કરનારાઓ (અભક્તો)માં પણ પાપ-જાત-જાતક-અરિ - (જાતજાતનાં) પાપમાંથી જન્મતા ફળના શત્રુ સમાન વારિ-સંયુતમ્ - જળથી સભર કૃતાન્ત-દૂત-કાલભૂત-ભીતિહારિ-વર્મદે - યમદૂત અને મૃત્યુના ભયને હરી લે તેવું કવચ (વર્મ) આપનારી ત્વદીય-પાદ-પટ્કજમ્ - તારાં ચરણકમળને નમામિ - હું પ્રણામ કરું છું દેવિ - હે દેવી નર્મદે - નર્મદા, નર્મ એટલે કે આનંદ આપનારી

યમદૂત અને મૃત્યુના ભયને હરી લે તેવું કવચ આપનારી હે દેવી નર્મદા, જળબિંદુઓ અને નદીઓનાં (નાનાં ઝરણાંઓ)માંથી સારી રીતે ખળખળ વહેતા જળતરંગોની શોભાથી સુશોભિત અને દ્વેષ કરનારાઓ (અભક્તો)માં પણ (જો તે શરણે આવે તો) જાતજાતનાં પાપમાંથી જન્મતા ફળના શત્રુ સમાન જળથી સભર તારાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૧

ત્વદમ્બુલીનદીનમીનદિવ્યસમ્પ્રદાયકં

કલૌ મલૌઘભારહારિસર્વતીર્થનાયકમ્ ।

સુમત્સ્યકચ્છનક્રચક્રચક્રવાકશર્મદે

ત્વદીયપાદપટ્કજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૨ ॥

ત્વત્-અમ્બુ-લીન-દીન-મીન-દિવ્ય-સમ્પ્રદાયકમ્ - તારાં જળમાં ડૂબેલી ગરીબડી માછલીઓને (પણ) સ્વર્ગ આપનાર કલૌ - કલિયુગમાં મલ-ઓઘ-ભાર-હારિ - મલિનતાના પ્રવાહના ભારને લઈ જનાર (હરણ કરનાર) સર્વ-તીર્થ-નાયકમ્ - બધાં તીર્થોમાં પ્રધાન સુ-મત્સ્ય-કચ્છ-નક્ર-ચક્ર-ચક્રવાક-શર્મદે - સારાયે માછલી, કાચબા (અને) મગરના સમૂહને (તથા) ચક્રવાકને શાંતિ આપનારી ત્વદીય... ।

સારાયે માછલી, કાચબા અને મગરના સમૂહને તથા ચક્રવાકને શાંતિ આપનારી હે દેવી નર્મદા, તારાં જળમાં ડૂબેલી ગરીબડી માછલીઓને (પણ) સ્વર્ગ આપનાર, કળિયુગમાં મલિનતાના પ્રવાહના ભારને લઈ જનાર, અર્ધાં તીર્થોમાં પ્રધાન એવાં તારાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૨

મહાગમ્भीરનીરપૂરપાપધૂતભૂતલં

ધ્વનત્સમસ્તપાતકારિદારિતાપદાજલમ્ ।

જગલ્લયે મહાભયે મૃકણ્ડસૂનુહર્મ્યદે

ત્વદીયપાદપટ્ટજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૩ ॥

મહા-ગમ્भीર-નીર-પૂર-પાપધૂત-ભૂતલમ્ - અત્યંત ઊંડાં પાણીનાં પૂર વડે જગતનાં પાપને ધોઈ નાખનાર ધ્વનત્-સમસ્ત-પાતક-અરિ-દારિત-આપદા-જલમ્ - ગરજતા તમામ પાપરૂપી શત્રુ અને મુશ્કેલીઓનું વિદારણ કરે એવું જેનું જળ છે તેવાં જગલ્લયે - વિશ્વના પ્રલય સમયે મહાભયે - મોટો ભય ઊભો થયો ત્યારે મૃકણ્ડ-સૂનુ-હર્મ્યદે - મૃકંડુના પુત્ર (માકડીય)ને આશ્રય આપનારી ત્વદીય... ।

વિશ્વમાં પ્રલયનો મોટો ભય ઊભો થયો ત્યારે માકડીયને આશ્રય આપનારી હે દેવી નર્મદા ! અત્યંત ઊંડાં પાણીનાં પૂર વડે જગતનાં પાપને ધોઈ નાખનાર અને ગરજતા તમામ પાપરૂપી શત્રુ અને મુશ્કેલીઓનું વિદારણ કરનાર જળથી યુક્ત તારાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૩

ગતં તદૈવ મે ભયં ત્વદમ્બુ વીક્ષિતં યદા

મૃકણ્ડસૂનુશૌનકાસુરારિસેવિ સર્વદા ।

પુનર્ભવાબ્ધિજન્મજં ભવાબ્ધિદુઃખવર્મદે

ત્વદીયપાદપટ્ટજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૪ ॥

ગતમ્ - ગયો, દૂર થયો તદા એવ - ત્યારે જ, તરત જ મે (મમ) - મારો ભયમ્ - ભય ત્વદ્-અમ્બુ - તારાં જળ વીક્ષિતમ્ - દર્શન થયાં યદા - જ્યારે મૃકણ્ડ-સૂનુ-શૌનક-અસુર-અરિ-સેવિ - માકડીય, શૌનક, અસુરોના શત્રુ (ઈંદ્ર) વડે સેવાતાં સર્વદા - હંમેશાં પુનઃભવ-અબ્ધિ-જન્મજમ્ - ફરીથી ભવસાગરમાં જન્મની સંભાવનાથી ઊપજેલો ભવ-અબ્ધિ-દુઃખવર્મદે - હે ભવસાગરનાં દુઃખ સામે કવચ આપનારી ત્વદીય... ।

હે ભવસાગરનાં દુઃખો સામે કવચ આપનારી દેવી નર્મદા ! ફરીથી ભવસાગરમાં જન્મ થવાની સંભાવનામાંથી ઊપજેલો મારો ભય તારાં જળનાં દર્શન થતાંની સાથે જ દૂર થયો. માકડીય, શૌનક અને ઈંદ્ર વડે હંમેશાં સેવાતાં તારાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૪

અલક્ષલક્ષકિન્નરામરાસુરાદિપૂજિતં

સુલક્ષનીરતીરધીરપક્ષિલક્ષકૂજિતમ્ ।

વસિષ્ઠશિષ્ટપિપ્પલાદિકર્દમાદિશર્મદે

ત્વદીયપાદપદ્મજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૫ ॥

અલક્ષ-લક્ષ-કિન્નર-અમર-અસુરાદિ-પૂજિતમ્ - અપ્રત્યક્ષ એવા અસંખ્ય કિન્નરો, દેવો, રાક્ષસો વગેરે દ્વારા પૂજાતાં સુલક્ષ-નીર-તીર-ધીર-પક્ષિ-લક્ષ-કૂજિતમ્ - સ્વચ્છ જળથી યુક્ત તારા શાંત કિનારે પ્રત્યક્ષ રીતે દેખાતાં લાખો પક્ષીઓથી કૂજિત વસિષ્ઠ-શિષ્ટ-પિપ્પલાદિ-કર્દમાદિ-શર્મદે - વસિષ્ઠ, પિપ્પલાદ, કર્દમ વગેરે શ્રેષ્ઠ (ઋષિઓને) આનંદ આપનારી ત્વદીય... ।

વસિષ્ઠ, પિપ્પલાદ, કર્દમ વગેરે શ્રેષ્ઠ (ઋષિઓને) આનંદ આપનારી હે દેવી નર્મદા ! અપ્રત્યક્ષ એવા અસંખ્ય કિન્નરો, દેવો, રાક્ષસો વગેરે દ્વારા પૂજિત અને સ્વચ્છ જળથી યુક્ત શાંત કિનારે પ્રત્યક્ષ રીતે દેખાતાં લાખો પક્ષીઓથી કૂજિત તારાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૫

સનત્કુમારનાચિકેતકશ્યપાત્રિષટ્પદૈ-

ધૃતં સ્વકીયમાનસેષુ નારદાદિષટ્પદૈઃ ।

રવીન્દુરન્તિદેવદેવરાજકર્મશર્મદે

ત્વદીયપાદપદ્મજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૬ ॥

સનત્કુમાર-નાચિકેત-કશ્યપ-અત્રિ-ષટ્પદૈઃ - સનત્કુમાર, નાચિકેત, કશ્યપ, અત્રિ વગેરે (ઋષિઓ)રૂપી ભ્રમરો વડે ધૃતમ્ - ધારણ કરાયેલાં સ્વકીય-માનસેષુ - પોતાનાં હૃદયમાં નારદાદિ-ષટ્પદૈઃ - નારદ વગેરે ભ્રમરો વડે રવિ-ઇન્દુ-રન્તિદેવ-દેવરાજ-કર્મ-શર્મદે - સૂર્ય, ચંદ્ર, રંતિદેવ, ઇંદ્ર વગેરેને કાર્યમાં સુખદાયિની ત્વદીય... ।

સૂર્ય, ચંદ્ર, રંતિદેવ, ઇંદ્ર વગેરેને (પણ) કાર્યમાં સુખદાયિની હે દેવી નર્મદા ! સનત્કુમાર, નાચિકેત, કશ્યપ, અત્રિ, નારદ વગેરે (ઋષિઓ)રૂપી ભ્રમરો વડે પોતાનાં હૃદયમાં ધારણ કરાયેલાં તારાં ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૬

અલક્ષલક્ષલક્ષપાપલક્ષસારસાયુધં

તતસ્તુ જીવજન્તુતન્તુ ભુક્તિમુક્તિદાયકમ્ ।

વિરિચ્છિવિષ્ણુશઙ્કરસ્વકીયધામવર્મદે

ત્વદીયપાદપદ્મજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૭ ॥

અલક્ષ-લક્ષ-લક્ષ-પાપ-લક્ષ-સાર-સાયુધમ્ - અજ્ઞાત અને જ્ઞાત અસંખ્ય પાપોરૂપી નિશાન માટે શ્રેષ્ઠ આયુધરહિત તતઃ તુ - અને તે વડે જીવ-જન્તુ-તન્તુ-ભુક્તિ-મુક્તિ-દાયકમ્ - જીવ-જંતુઓને પાશમાંથી મુક્તિ અને આનંદ આપનારાં વિરિઞ્ચિ-વિષ્ણુ-શઙ્કર-સ્વકીય-ધામ-વર્મદે - બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશને પોતપોતાનાં ધામમાં રક્ષણ આપનારી ત્વદીય... ।

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશને પોતપોતાનાં ધામમાં રક્ષણ આપનારી હે દેવી નર્મદા! અજ્ઞાત અને જ્ઞાત એવાં અસંખ્ય પાપોરૂપી નિશાન માટે શ્રેષ્ઠ આયુધ સહિત અને તે વડે જીવ-જંતુઓને પાશમાંથી મુક્તિ અને આનંદ આપનારાં તારાં ચરણક્રમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૭

અહોઽમૃતં સ્વનં શ્રુતં મહેશકેશજાતટે

કિરાતસૂતવાડવેષુ પણ્ડિતે શઠે નટે ।

દુરન્તપાપતાપહારિ સર્વજન્તુશર્મદે

ત્વદીયપાદપદ્મજં નમામિ દેવિ નર્મદે ॥ ૮ ॥

અહો - અહો અમૃતમ્ - અમૃત જેવો સ્વનમ્ - અવાજ શ્રુતમ્ - સાંભળાયો, સાંભળ્યો મહેશ-કેશજા-તટે - શિવજીની જટામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી નદી (નર્મદા)ના કિનારે કિરાત-સૂત-વાડવેષુ - ભીલ, સારથિ, બ્રાહ્મણ પણ્ડિતે - પંડિત શઠે - શઠ નટે - નટ દુરન્ત-પાપ-તાપ-હારિ - જેનો અંત આવવો અઘરો છે એવાં પાપ અને દુઃખને હરી લેનાર સર્વ-જન્તુ-શર્મદે - સર્વ પ્રાણીઓને સુખ આપનારી ત્વદીય... ।

અહો, અમૃત જેવો અવાજ, શિવજીની જટામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી (નર્મદા) નદીને કિનારે ભીલ, સારથિ, બ્રાહ્મણ, પંડિત, શઠ અને નટ બધાંએ સાંભળ્યો. (એ સૌનાં) મુશ્કેલીથી અંત આવે એવાં પાપ અને દુઃખને હરી લેનાર અને સર્વ પ્રાણીઓને સુખ આપનારી હે દેવી નર્મદા ! તારાં ચરણક્રમળને હું પ્રણામ કરું છું. ૮

ઇદન્તુ નર્મદાષ્ટકં ત્રિકાલમેવ યે સદા

પઠન્તિ તે નિરન્તરં ન યાન્તિ દુર્ગતિં કદા ।

સુલભ્ય દેહ દુર્લભં મહેશધામગૌરવં

પુનર્ભવા નરા ન વૈ વિલોકયન્તિ રૌરવમ્ ॥ ૯ ॥

इदं तु - आ नर्मदा-अष्टकम् - नर्मदाष्टक त्रिकालम् एव - त्रણे संध्याએ ये -
 જેઓ સદા - હંમેશાં પઠન્તિ - પાઠ કરે છે તે - તેઓ નિરંતર - નિરંતર
 ન યાન્તિ - પામતા નથી દુર્ગતિ - દુર્ગતિ કદા - ક્યારેય સુલભ્ય - મેળવીને
 દેહ-દુર્લભ - માનવીને દુર્લભ મહેશ-ધામ-ગૌરવ - શિવજીના ધામનું માન પુનર્ભવાઃ
 - પુનર્જન્મ પામતા નરાઃ - મનુષ્યો ન - નથી વૈ - ખરેખર વિલોકયન્તિ -
 જુએ છે રૌરવ - નરકને

આ નર્મદાષ્ટકનો ત્રણે સંધ્યાકાળે જે નિરંતર પાઠ કરે છે તેમની ક્યારેય દુર્ગતિ
 થતી નથી. માનવીને દુર્લભ એવું શિવજીના ધામનું માન મેળવીને તે મનુષ્યો
 ખરેખર પુનર્જન્મ કે નરક જોતા નથી. ૯

શ્રીશંકરાચાર્ય

विनायकेनाऽऽकलिताहितापं निषेदुषोत्सङ्गभुवि प्रहृष्यन् ।

यः पूतनामोहकचित्तवृत्तिरव्यादसौ कोऽपि कलापभूषः ॥ १० ॥

ખોળામાં બેઠેલા ગણેશ વડે (સુંઢથી કરવામાં આવતી જળની ધારાથી) જેમનો
 (શરીર ઉપર રાખેલા) સાપોથી જન્મતો તાપ શાંત થયો છે, (અને) જેમની
 ચિત્તવૃત્તિ (ખોતાના) પવિત્ર (પૂત) નામનું ચિંતન કરનાર (નામ-ઝહક) (ભક્ત)માં
 રહે છે, તે કોઈક ચંદ્રભૂષણ આનંદિત થઈને અમને રક્ષે.

→ પૃષ્ઠ ૨૧૫

५१. शिवमन्त्राः

त्र्यक्षरमृत्युञ्जयमन्त्रः

ॐ हौं जूं सः ।

शिवपञ्चाक्षरी मन्त्रः

ॐ नमः शिवाय ।

अष्टाक्षरीशिवमन्त्रः

ह्रीं ॐ नमश्शिवाय ह्रीं ।

दशाक्षररुद्रमन्त्रः

ॐ नमो भगवते रुद्राय ।

एकत्रिंशदक्षरो रुद्रमन्त्रः

ॐ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवना
विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु ।

षट्त्रिंशदक्षरो दक्षिणामूर्तिमन्त्रः

ॐ ह्रीं दक्षिणामूर्तये तुभ्यं वटमूलनिवासिने ।
ध्यानैकनिरताङ्गाय नमो रुद्राय शम्भवे ह्रीं ॐ ॥

त्र्यम्बकमन्त्रः

ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

महामृत्युञ्जयमन्त्रः १

ॐ हौं ॐ जूं सः भूर्भुवः स्वः त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् । भूर्भुवः स्वरो जूं
सः हौं ॐ ॥

મહામૃત્યુઙ્ગયમન્ત્ર: ૨

ૐ ત્ર્યંબકં યજામહે સુગન્ધિ પુષ્ટિવર્ધનમ્ ઓં જૂં સહ*...નક્ષત્રે *...રાશૌ
જાતં શ્રી *... પાલય પાલય મૃત્યોર્મોચય મોચય રોગાન્ નાશય નાશય
આયુર્વર્ધય વર્ધય સહ જૂં ઓમ્ ઉર્વારુકમિવ બન્ધનાન્મૃત્યોર્મુક્ષીય મામૃતાત્
સ્વાહા ।

* જે વ્યક્તિને માટે મંત્ર કરવામાં આવતો હોય તેનું નક્ષત્ર, તેની રાશિ તથા તેનું
(દ્વિતીયાંત) નામ અહીં બોલવું.

પાઠીનકેતોર્જયિને પ્રતીતસર્વજ્ઞભાવાય દયૈકસીમ્ને ।

પ્રાયઃ ક્રતુદ્વેષકૃતાદરાય બોધૈકધામ્ને સ્પૃહયામિ ભૂમ્ને ॥ ૧૧ ॥

મીન (પાઠીન)કેતુ (કામદેવ)ને જીતનારા, પ્રખ્યાત સર્વજ્ઞભાવવાળા, દયાની
એકમાત્ર સીમારૂપ, કૃતુ (અર્થાત્ સંકલ્પ અથવા દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞ)નો દ્વેષ
(ત્યાગ) કરનારા (ભક્તોનો) આદર કરનારા, જ્ઞાનના એકમાત્ર નિધાન આપ
અનંત (પરમાત્મા)ની પ્રાપ્તિની હું સ્પૃહા રાખું છું. ૧૧

→ પૃ. ૨૨૮

૫૨. શિવધ્યાનમ્

ભગવાન્ સદાશિવઃ

યો ધત્તે ભુવનાનિ સપ્ત ગુણવાન્સ્રષ્ટા રજઃસંશ્રયઃ

સંહર્તા તમસાન્વિતો ગુણવર્તી માયામતીત્ય સ્થિતઃ ।

સત્યાનન્દમનન્તબોધમમલં બ્રહ્માદિસઙ્ગાસ્પદં

નિત્યં સત્ત્વસમન્વયાદધિગતં પૂર્ણં શિવં ધીમહિ ॥ ૧ ॥

૨જોગુણનો આશ્રય લઈને જે (સંસારનો) ઝાઝા બને છે, (સત્ત્વ)ગુણથી સંપન્ન થઈને જે સાતે ભુવનોને ધારણ કરે છે (પોષે છે), તમોગુણથી યુક્ત થઈને બધાનો સંહાર કરે છે તથા ત્રિગુણમયી માયાનું અતિક્રમણ કરીને જે (પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં) સ્થિત રહે છે, તે સત્યાનંદસ્વરૂપ, અનંત બોધમય, નિર્મળ અને પૂર્ણ બ્રહ્મ શિવનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ. તે (શિવ) જ (સર્જન, પાલન, સંહારના સમયે) બ્રહ્મા વગેરે નામ ધારણ કરે છે, તથા હંમેશાં સાત્ત્વિક ભાવ અપનાવવાથી જ તેને જાણી શકાય છે. ૧

પરમાત્મપ્રભુઃ શિવઃ

વેદાન્તેષુ યમાહુરેકપુરુષં વ્યાપ્ય સ્થિતં રોદસી

યસ્મિન્નીશ્વર ઇત્યનન્યવિષયઃ શબ્દો યથાર્થાક્ષરઃ ।

અન્તર્યશ્ચ મુમુક્ષુર્ભિર્નિયમિતપ્રાણાદિર્ભિર્મુગ્ધતે

સ સ્થાણુઃ સ્થિરભક્તિયોગસુલભો નિઃશ્રેયસાયાસ્તુ વઃ ॥ ૨ ॥

વેદાંતગ્રંથોમાં જેમને એકમાત્ર (પરમ) પુરુષ (પરમાત્મા) કહેવામાં આવ્યા છે, સમસ્ત સ્વર્ગ-પૃથ્વીને (રોદસી) (અંદર-બહાર સર્વત્ર) વ્યાપ્ત કરીને જે સ્થિત છે, જે એકમાત્ર (મહાદેવ)ને માટે ‘ઈશ્વર’ શબ્દ અક્ષરશઃ યથાર્થ રૂપમાં પ્રયુક્ત થાય છે અને જે બીજા કોઈનું વિશેષણ બનતો નથી, પોતાના પ્રાણોને નિરુદ્ધ કરીને મુમુક્ષુઓ પોતાના અંતર્હૃદયમાં જેમનું (ચિંતન અને) અન્વેષણ કરે છે, તે હંમેશાં એક જ સરખી રીતે સુસ્થિર રહેનારા (મહાપ્રલયમાં પણ વિક્રિયાને પ્રાપ્ત ન થનારા) અને સ્થિર ભક્તિયોગથી સરળતાથી પ્રાપ્ત થનારા ભગવાન શિવજી આપ સૌનું પરમ કલ્યાણ કરે. ૨

મઙ્ગલસ્વરૂપઃ ભગવાન્ શિવઃ

કૃપાલલિતવીક્ષણં સ્મિતમનોઙ્ગવક્ત્રામ્બુજં

શશાઙ્ગકલયોજ્જ્વલં શમિતઘોરતાપત્રયમ્ ।

કરોતુ કિમપિ સ્ફુરત્પરમસૌખ્યસચ્ચિદ્વપુ-

ર્ધરાધરસુતાભુજોદ્વલયિતં મહો મઙ્ગલમ્ ॥ ૩ ॥

જેમનાં કૃપાપૂર્ણ કટાક્ષ બહુ સુંદર છે, જેમનું મુખારવિંદ મંદ સ્મિતથી અત્યંત મનોહર દેખાય છે, જે ચંદ્રમાની કળા જેવા પરમ ઉજ્જવળ છે, આધ્યાત્મિકાદિ ત્રણે તાપોને જેમણે શાંત કરી દીધા છે, જેમનું સ્વરૂપ સચ્ચિન્મય છે અને પરમાનંદરૂપથી જે પ્રકાશિત થાય છે, તથા જે ગિરિરાજકિશોરી પાર્વતીના ભુજપાશથી આવેષિત છે, તે (શિવ નામનો) કોઈ અનિર્વચનીય તેજઃપુંજ સૌનું મંગળ કરે. ૩

ભગવાન્ અર્ધનારીશ્વરઃ

નીલપ્રવાલરુચિરં વિલસત્રિનેત્રં

પાશારુણોત્પલકપાલત્રિશૂલહસ્તમ્ ।

અર્ધાંબિકેશમનિશં પ્રવિભક્તભૂષં

બાલેન્દુબદ્ધમુકુટં પ્રણમામિ રૂપમ્ ॥ ૪ ॥

જે નીલમણિ અને પરવાળા સમાન સુંદર (નીલલોહિત) છે, જે ત્રણ દેદીપ્યમાન નેત્રવાળા છે, ચારે હાથમાં જે પાશ, લાલ કમળ, કપાલ અને ત્રિશૂળ ધારણ કરે છે, જેમના અડધા અંગમાં અંબિકાજી અને અડધામાં મહાદેવજી છે, જે બંને અલગ અલગ શૃંગારોથી વિભૂષિત છે, જેમના (લલાટ પર) અર્ધ ચંદ્રથી યુક્ત મુગટ છે તે (શિવજી)ને હું નિરંતર પ્રણામ કરું છું. ૪

યો ધત્તે નિજમાયયૈવ ભુવનાકારં વિકારોઙ્ગિજ્ઞતો

યસ્યાહુઃ કરુણાકટાક્ષવિભવૌ સ્વર્ગાપવર્ગાભિધૌ ।

પ્રત્યગ્બોધસુખાદ્વયં હૃદિ સદા પશ્યન્તિ યં યોગિન-

સ્તસ્મૈ શૈલસુતાઙ્ગિતાર્થવપુષે શશ્વન્નમસ્તેજસે ॥ ૫ ॥

નિર્વિકાર હોવા છતાં પણ પોતાની માયાથી જ જે (વિરાટ) વિશ્વનો આકાર ધારણ કરી લે છે, જેમના કૃપાકટાક્ષનો જ વૈભવ સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) નામથી કહેવામાં આવ્યો છે તથા યોગીજનો જેમને સદા (પોતાના) હૃદયમાં અદ્વિતીય

આત્મજ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમાં જુએ છે તે તેજોમય ભગવાન (શંકર)ને, જેમનું અડધું અંગ શૈલરાજકુમારી (પાર્વતી)થી સુશોભિત છે, તેમને નિરંતર (મારા) નમસ્કાર છે. ૫

ભગવાન્ શંકર:

વન્દે વન્દનતુષ્ટમાનસમતિપ્રેમપ્રિયં પ્રેમદં

પૂર્ણ પૂર્ણકરં પ્રપૂર્ણનિખિલૈશ્વર્યૈકવાસં શિવમ્ ।

સત્યં સત્યમયં ત્રિસત્યવિભવં સત્યપ્રિયં સત્યદં

વિષ્ણુબ્રહ્માનુતં સ્વકીયકૃપયોપાત્તાકૃતિં શંકરમ્ ॥ ૬ ॥

વંદન કરવાથી જેમનું મન પ્રસન્ન થઈ જાય છે, જેમને પ્રેમ અત્યંત પ્રિય છે, જે પ્રેમ પ્રદાન કરનારા, પૂર્ણ, ભક્તોની અભિલાષા પૂર્ણ કરનારા, સર્વ ઐશ્વર્યોના એકમાત્ર આવાસસ્થાન અને કલ્યાણસ્વરૂપ છે, સત્ય જેમનો શ્રીવિગ્રહ છે, જે સત્યમય છે, જેમનું ઐશ્વર્ય ત્રિકાલાબાધિત છે, જે સત્યપ્રિય અને સત્યપ્રદાતા છે, બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ જેમની સ્તુતિ કરે છે, જે સ્વેચ્છાએ શરીર ધારણ કરે છે તે ભગવાન શંકરને હું વંદું છું. ૬

ગૌરીપતિ: ભગવાન્ શિવ:

વિશ્વોદ્ભવસ્થિતિલયાદિષુ હેતુમેકં

ગૌરીપતિં વિદિતતત્ત્વમનન્તકીર્તિમ્ ।

માયાશ્રયં વિગતમાયમચિન્ત્યરૂપં

બોધસ્વરૂપમમલં હિ શિવં નમામિ ॥ ૭ ॥

વિશ્વની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય આદિનું જે એકમાત્ર કારણ છે, ગૌરીના પતિ છે, તત્ત્વને જાણનારા છે, અનંત કીર્તિવાળા છે, માયાના આશ્રયરૂપ હોવા છતાં પણ માયાથી અત્યંત દૂર છે તથા જે અચિંત્ય રૂપવાળા છે તે વિમળ બોધસ્વરૂપ ભગવાન શિવજીને હું પ્રણામ કરું છું. ૭

મહામહેશ્વર:

ધ્યાયેન્નિત્યં મહેશં રજતગિરિનિભં ચારુચન્દ્રાવતંસં

રત્નાકલ્પોજ્જ્વલાઙ્ગં પરશુમૃગવરાભીતિહસ્તં પ્રસન્નમ્ ।

પદ્માસીનં સમન્તાત્સ્તુતમમરગૈર્વ્યાઘ્રકૃતિં વસાનં

વિશ્વાદ્યં વિશ્વબીજં નિખિલભયહરં પદ્મવક્ત્રં ત્રિનેત્રમ્ ॥ ૮ ॥

ચાંદીના પર્વત સમાન શ્વેત કાંતિવાળા, સુંદર ચંદ્રમાને આભૂષણરૂપથી ધારણ કરનારા, રત્નમય અલંકારોને કારણે ઉજ્જવળ શરીરવાળા, પરશુ, મૃગ, વરમુદ્રા અને અભયમુદ્રાને હાથમાં ધારણ કરનારા, પદ્માસનમાં વિરાજમાન, ચારે તરફથી દેવોના સમૂહો વડે સ્તુતિ કરાયેલા (દેવતાઓના સમૂહો હંમેશાં જેમની સ્તુતિ કરે છે તેવા), વ્યાઘ્રચર્મનું વસ્ત્ર ધારણ કરનારા, વિશ્વના આદિ, વિશ્વની ઉત્પત્તિના બીજરૂપ, પાંચ મુખ અને ત્રણ નેત્રવાળા તથા સમસ્ત ભયને હરનારા પ્રસન્ન મહેશ્વરનું હંમેશાં ધ્યાન કરવું જોઈએ. ૮

પચ્ચમુખ: સદાશિવ:

મુક્તાપીતપયોદમૌક્તિકજવાવર્ણૌર્મુખૈ: પચ્ચભિ:

ત્ર્યક્ષૈરચ્ચિતમીશમિન્દુમુકુટં પૂર્ણેન્દુકોટિપ્રભમ્ ।

શૂલં ટઙ્કકૃપાણવજ્રદહનાન્નાગેન્દ્રઘણ્ટાઙ્કુશા-

ન્યાશં ભીતિહરં દધાનમમિતાકલ્પોજ્જ્વલં ચિન્તયેત્ ॥ ૯ ॥

ગજમુક્તા (સમાન આછા લાલ), પોખરાજ (સમાન પીળા), સજળ મેઘ (સમાન નીલ), મુક્તા (સમાન આછા ભૂરા) અને જપાકુસુમ (સમાન પ્રગાઢ લાલ) રંગનાં (અનુક્રમે ઊર્ધ્વ, પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર એવાં) પાંચ મુખો અને ત્રણ નેત્રો વડે શોભાયમાન, ચંદ્રનો મુગટ ધારણ કરનારા, કરોડો પૂર્ણ ચંદ્ર સમાન દેદીપ્યમાન, (હાથોમાં) ત્રિશૂળ, ટંક (પરશુ), તલવાર, વજ્ર (તથા) અગ્નિને, (અને) નાગરાજ, ઘંટ, અંકુશ, પાશ (તથા) અભયમુદ્રાને ધારણ કરનારા, (અને) અનંત કલ્પવૃક્ષ સમાન ઉજ્જવળ ઈશ્વર (ભગવાન શંકર)નું ધ્યાન કરવું જોઈએ. ૯

અમ્બિકેશ્વર:

આદ્યન્તમઙ્ગલમજાતસમાનભાવ-

માર્યં તમીશમજરામરમાત્મદેવમ્ ।

પચ્ચાનનં પ્રબલપચ્ચવિનોદશીલં

સમ્ભાવયે મનસિ શઙ્કરમમ્બિકેશમ્ ॥ ૧૦ ॥

જે આદિ અને અંત (તથા મધ્ય)માં (નિત્ય) મંગળમય છે, જેમની સમાનતા અથવા તુલના ક્યાંય થઈ શકે તેમ નથી, જેમનાં પાંચ મુખ છે, જે વિનોદમાં (અનાયાસ) જ (સૃષ્ટિ, સ્થિતિ, સંહાર, અનુગ્રહ અને તિરોભાવરૂપ) પાંચ (પ્રબળ કર્મ કરવાના) સ્વભાવવાળા છે, તે સર્વશ્રેષ્ઠ અજર, અમર, ઈશ્વર અંબિકાપતિ આત્મદેવ શંકરનું હું મનોમન ચિંતન કરું છું. ૧૦

ભગવાન્ મહાકાલ:

સ્વપ્નારોડપિ પ્રજાનાં પ્રબલભવભયાદ્યં નમસ્યન્તિ દેવા

યશ્ચિત્તે સમ્પ્રવિષ્ટોડપ્યવહિતમનસાં ધ્યાનમુક્તાત્મનાં ચ ।

લોકાનામાદિદેવ: સ જયતુ ભગવાઙ્છ્રીમહાકાલનામા

બિભ્રાણ: સોમલેખામહિવલયયુતં વ્યક્તલિઙ્ગં કપાલમ્ ॥ ૧૧ ॥

પ્રજાનું સર્જન કરનારા (પ્રજાપતિ) દેવો પણ પ્રબળ સંસારભયથી (છૂટવા માટે) જેમને નમસ્કાર કરે છે, સાવધાન ચિત્તવાળા ધ્યાનપરાયણ મહાત્માઓના હૃદયમાં જે સુખપૂર્વક વિરાજમાન છે, અને ચંદ્રમાની કળા, સર્પનાં કંકણ તથા વ્યક્ત ચિહ્નવાળા કપાલને જે ધારણ કરે છે, તે સંપૂર્ણ લોકોના આદિદેવ શ્રીમહાકાળ નામના ભગવાન જય પામો. ૧૧

પાર્વતીનાથ: ભગવાન્પચ્છાનન:

શાન્તં પદ્માસનસ્થં શશિધરમુકુટં પચ્ચવક્ત્રં ત્રિનેત્રં

શૂલં વજ્રં ચ ખડ્ગં પરશુમભયદં દક્ષિણાઙ્ગે વહન્તમ્ ।

નાગં પાશં ચ ઘણ્ટાં ડમરુકસહિતાં સાઙ્કુશાં વામભાગે

નાનાલઙ્કારદીપ્તં સ્ફટિકમણિનિભં પાર્વતીશં નમામિ ॥ ૧૨ ॥

શાંત, પદ્માસનમાં સ્થિત, ચંદ્રમારૂપી મુગટ ધારણ કરનારા, પંચમુખ, ત્રિનેત્રધારી, જમણા (પાંચ) હાથોમાં ત્રિશૂળ, વજ્ર, ખડ્ગ, પરશુ અને અભયમુદ્રા ધારણ કરનારા, (તેમ જ) ડાબા (પાંચ) હાથોમાં નાગ, પાશ, ઘંટા, ડમરુ તથા અંકુશ (ધારણ કરનારા), અનેક પ્રકારના અલંકારોથી શોભાયમાન અને સ્ફટિકમણિ સમાન તેજોમય કાંતિવાળા પાર્વતી દેવીના સ્વામી (શ્રીશંકર)ને હું નમસ્કાર કરું છું. ૧૨

શ્રીનીલકણ્ઠ:

બાલાર્કાયુતતેજસં ધૃતજટાજૂટેન્દુરખણ્ડોજ્જ્વલં

નાગેન્દ્રૈઃ કૃતભૂષણં જપવટીં શૂલં કપાલં કરૈઃ ।

ખટ્વાઙ્ગં દધતં ત્રિનેત્રવિલસત્પચ્છાનનં સુન્દરં

વ્યાઘ્રત્વક્ષપરિધાનમબ્જનિલયં શ્રીનીલકણ્ઠં ભજે ॥ ૧૩ ॥

દસ હજાર બાળસૂર્યો સમાન તેજસ્વી, મસ્તક પર જટાજૂટ અને લલાટ પર અર્ધ ચંદ્ર ધારણ કરવાને કારણે ઉજ્જવળ (દેખાતા) (મસ્તક પર) સર્પોના મુગટ ધારણ

કરનારા, (ચારે) હાથોમાં જપમાળા, ત્રિશૂળ, મનુષ્યની ખોપરી અને ખટ્વાંગ
ધારણ કરનારા, ત્રણ નેત્રથી શોભતા, પંચમુખ, સુંદર, વ્યાઘ્રચર્મ પહેરેલા અને
કમળ પર વિરાજમાન શ્રીનીલકંઠને હું ભજું છું. ૧૩

પશુપતિ:

મધ્યાહ્નાર્કસમપ્રભં શશિધરં भीमाट्टहासोज्ज्वलं

त्र्यक्षं पन्नगभूषणं शिखिशिखाश्मश्रुस्फुरन्मूर्धजम् ।

हस्ताब्जैस्त्रिशिखं समुद्ररमसिं शक्तिं दधानं विभुं

दंष्ट्राभीमचतुर्मुखं पशुपतिं दिव्यास्त्ररूपं स्मरेत् ॥ ૧૪ ॥

મધ્યાહ્નકાળના સૂર્યની પ્રભા સમાન પ્રભાવાળા, (મસ્તક પર) ચંદ્રમાને ધારણ
કરનારા, પ્રચંડ અટ્ટહાસ્યથી ઉજ્જવળ જણાતા, ત્રણ નેત્રવાળા, સર્પભૂષણ,
અગ્નિની જવાળા જેવાં (ચમકતાં) દાઢી-મૂછ અને ચમકતા માથાના વાળવાળા,
કરકમળો વડે ત્રિશૂળ, સારું મુદ્ગર, તલવાર તથા શક્તિને ધારણ કરનારા, ભયંકર
દાઢોવાળાં ચાર મુખ ધરાવનારા તથા દિવ્ય અસ્ત્ર અને રૂપવાળા વિભુ પશુપતિનું
સ્મરણ કરવું જોઈએ. ૧૪

ભગવાન્ દક્ષિણામૂર્તિ:

मुद्रां भद्रार्थदात्रीं सपरशुहरिणां बाहुभिर्बाहुमेकं

जान्वासक्तं दधानो भुजगवरसमाबद्धकक्षो वटाधः ।

आसीनश्चन्द्रखण्डप्रतिघटितजटः क्षीरगौरस्त्रिनेत्रो

दद्यादाद्यैः शुकाद्यैर्मुनिभिरभिवृतो भावशुद्धिं भवो वः ॥ ૧૫ ॥

(પોતાના ત્રણ) હાથ વડે કલ્યાણકારી અર્થ આપનારી ભદ્રામુદ્રા, સારી પરશુ અને
મૃગીમુદ્રાને (ધારણ કરનારા) (અને ચોથો) એક હાથ ઘૂંટણ પર ટેકવી રાખનારા,
પોતાના કટિપ્રદેશમાં જેમણે નાગરાજને લપેટેલો છે (તથા) જેમના પ્રત્યેક મસ્તક
પર જટાઓમાં દ્વિતીયાનો ચંદ્ર શોભે છે તેવા, દૂધ જેવા ઉજ્જવળ, ત્રિનેત્ર, આઘ
(સનકાદિ) અને શુકદેવ (નારદ) આદિ મુનિઓથી સારી રીતે ઘેરાયેલા અને વડના
વૃક્ષની નીચે બેઠેલા તે ભગવાન ભવ (દક્ષિણામૂર્તિ) આપને ભાવશુદ્ધિ પ્રદાન
કરે. ૧૫

મહામૃત્યુઙ્ગયઃ

હસ્તાભ્યાં કલશદ્વયામૃતરસૈરાપ્લાવયન્તં શિરો

દ્વાભ્યાં તૌ દધતં મૃગાક્ષવલયે દ્વાભ્યાં વહન્તં પરમ્ ।

અઙ્ગન્યસ્તકરદ્વયામૃતઘટં કૈલાસકાન્તં શિવં

સ્વચ્છામ્બોજગતં નવેન્દુમુકુટં દેવં ત્રિનેત્રં ભજે ॥ ૧૬ ॥

(ભગવાન મૃત્યુંજયને આઠ ભુજા છે). બે હાથો વડે બે કળશમાંના અમૃતરસથી પોતાના મસ્તકને પ્લાવિત કરતા, બે (હાથો) વડે તે (બે કળશો)ને ધારણ કરતા, બે હાથોમાં (એકમાં) મૃગીમુદ્રા (અને બીજામાં) અક્ષમાળા (અક્ષવલય) ધારણ કરતા (અને) ખોળામાં રાખેલા બે હાથોમાં અમૃતના (બે) ઘડાવાળા, શ્વેત કમળ પર વિરાજમાન, બાળચંદ્રરૂપી મુગટવાળા ત્રિનેત્ર દેવ કૈલાસપતિ શિવને હું ભજું છું. ૧૬

હસ્તામ્બોજયુગસ્થકુમ્ભયુગલાદુદ્ધૃત્ય તોયં શિરઃ

સિન્ધુન્તં કરયોર્યુગેન દધતં સ્વાઙ્કે સકુમ્ભો કરૌ ।

અક્ષસ્ત્રઙ્મૃગહસ્તમમ્બુજગતં મૂર્ધસ્થચન્દ્રસ્રવ-

ત્પીયૂષાર્દ્રતનું ભજે સગિરિજં ત્ર્યક્ષં ચ મૃત્યુઙ્ગયમ્ ॥ ૧૭ ॥

પોતાનાં બે કરકમળોમાં રાખેલા બે કળશોમાંથી જળ લઈને એનાથી ઉપરના બે હાથો દ્વારા જે પોતાના મસ્તકને સીંચતા, બીજા બે હાથોમાં બે ઘડા ધારણ કરેલા બે હાથને પોતાના ખોળામાં રાખનારા તથા બીજા બે હાથોથી રુદ્રાક્ષમાળા અને મૃગીમુદ્રા ધારણ કરનારા, કમળના આસન પર બેઠેલા, મસ્તક પર સ્થિત ચંદ્રમામાંથી નિરંતર ઝરતા અમૃતને કારણે ભીંજાયેલા શરીરવાળા, ત્રિનેત્ર તથા ગિરિજા સહિતના (ભગવાન) મૃત્યુંજયને હું ભજું છું. ૧૭

૫૩. શિવસૂક્તયઃ

પિનાકફણિબાલેન્દુભસ્મમન્દાકિનીયુતા ।

પવર્ગરચિતા મૂર્તિરપવર્ગપ્રદાસ્તુ નઃ ॥ ૧ ॥

પિનાક ધનુષ (પ), ફેણ ધરાવનાર (સાપ) (ફ), બાળચંદ્ર (બ), ભસ્મ (મ), અને મંદાકિની (ગંગા) (મ)થી યુક્ત એવી પવર્ગ (પફલબમ)થી રચિત (શિવજીની) મૂર્તિ આપણને અ-પવર્ગ (અર્થાત્ મોક્ષ) પ્રદાન કરનારી થાઓ. ૧

ચન્દ્રાનનાર્થદેહાય ચન્દ્રાંશુસિતમૂર્તયે ।

ચન્દ્રાર્કાનલનેત્રાય ચન્દ્રાર્ધશિરસે નમઃ ॥ ૨ ॥

ચંદ્રમુખી (ઉમા) જેમના અર્ધ દેહમાં છે, ચંદ્રકિરણ સમાન જેમની શ્વેત મૂર્તિ (શ્રીવિગ્રહ) છે, જેમનાં ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ એ ત્રણ નેત્ર છે અને જેમના મસ્તક પર અર્ધ ચંદ્ર (બીજનો ચંદ્ર) છે તેવા (શ્રીશિવજી)ને નમસ્કાર. ૨

સંસારૈકનિમિત્તાય સંસારૈકવિરોધિને ।

નમઃ સંસારરૂપાય નિઃસંસારાય શમ્ભવે ॥ ૩ ॥

સંસારના એકમાત્ર નિમિત્ત, સંસારના એકમાત્ર વિરોધી, સંસારરૂપ (છતાં) સંસારવગરના શંભુને નમસ્કાર. ૩

ભૂત્યાલેપનભૂષિતઃ પ્રવિલસન્નેત્રાગ્નિદીપાદ્કુરઃ

કણ્ઠે પન્નગપુષ્પદામસુભગો ગદ્ગાજલૈઃ પૂરિતઃ ।

ઈષત્તામ્રજટાગ્રપલ્લવયુતો ન્યસ્તો જગન્મણ્ડપે

શમ્ભુર્મદ્ગ્નલકુમ્ભતામુપગતો ભૂયાત્સતાં શ્રેયસે ॥ ૪ ॥

ભસ્મના આલેપનથી વિભૂષિત, અત્યંત પ્રકાશિત નેત્રાગ્નિરૂપી દીપની જ્યોતવાળા, કંઠમાં સાપરૂપી પુષ્પમાળાથી સુશોભિત, ગંગાજળથી પૂર્ણ, સાધારણ તામ્રવર્ણવાળા જટાના અગ્રભાગરૂપી પલ્લવથી યુક્ત એવા (તથા) જગતરૂપી મંડપમાં સ્થાપિત કરવામાં આવેલા મંગળ કળશપણને પામેલા (મંગળ કળશ સમાન) શંભુ સત્પરુષોના કલ્યાણ માટે હો. ૪

જય જય હે શિવ દર્પકદાહક દૈત્યવિઘાતક ભૂતપતે
 દશમુખનાયક શાયકદાયક કાલભયાનક ભક્તગતે ।
 ત્રિભુવનકારકધારકમારક સંસૃતિકારક ધીરમતે
 હરિગુણગાયક તાળડવનાયક મોક્ષવિધાયક યોગરતે ॥ ૫ ॥

હે કામદેવને બાળનારા, હે દૈત્યોનો નાશ કરનારા, હે ભૂતપતિ, હે દસ મસ્તકવાળા
 (રાવણ)ના સ્વામી, હે (અર્જુનને) ધનુષ આપનારા, હે કાળ માટે (પણ) ભયાનક
 (કાળને પણ ભયભીત કરનારા), હે ભક્તોના આશ્રય, હે ત્રિલોકીનાં ઉત્પત્તિ,
 સ્થિતિ અને સંહાર કરનારા, હે સંસારના રચયિતા, હે ધીર બુદ્ધિવાળા, હે હરિના
 ગુણોનું ગાન કરનારા, હે તાંડવનાયક, હે મોક્ષ પ્રદાન કરનારા (તથા) હે યોગમાં
 પરાયણ શિવજી આપનો જય હો, જય હો. ૫

શિશિરકિરણધારી શૈલબાલાવિહારી
 ભવજલનિધિતારી યોગિહૃત્પદ્મચારી ।

શમનજભયહારી પ્રેતભૂમિપ્રચારી

કૃપયતુ મયિ દેવઃ કોઽપિ સંહારકારી ॥ ૬ ॥

ચંદ્રકળાને ધારણ કરનારા, પર્વતપુત્રી (પાર્વતી) સાથે ભ્રમણ કરનારા,
 સંસારસમુદ્રમાંથી પાર કરાવનારા, યોગીઓના હૃદયકમળમાં વિહાર કરનારા, યમ
 (શમન)થી જન્મતા ભયનું હરણ કરનારા, પ્રેતોની ભૂમિ (સ્મશાન)માં વિચરણ કરનારા
 અને (સૃષ્ટિનો) સંહાર કરનારા (જે) કોઈ પણ દેવ (હોય તે) મારા પર કૃપા
 કરે. ૬

પૂર્ણચંદ્રકૃત ઉદ્ભટસાગર

યઃ શઙ્કરોઽપિ પ્રણયં કરોતિ સ્થાણુસ્તથા યઃ પરપુરુષોઽપિ ।

ઉમાગૃહીતોઽપ્યનુમાગૃહીતઃ પાયાદપાયાત્સ હિ નઃ સ્વયમ્ભૂઃ ॥ ૭ ॥

જે મુક્તિ આપનાર હોવા છતાં પણ પ્રણય કરે છે, જે પરમ પુરુષ હોવા છતાં
 પણ સ્થાણુ (નિષ્ક્રિય) છે, (જે) (દેવી) ઉમાથી ગ્રહણ કરાયેલા હોવા છતાં પણ
 અનુમા (અનુમાન અથવા ઉમાથી ભિન્ન) વડે ગૃહીત કરાય છે તે સ્વયંભૂ (શંકર
 ભગવાન) અમને મૃત્યુ (અપાય)થી રક્ષે. ૭

જયનારાયણ તર્ક પંથાનનકૃત 'કણાદસૂત્રવિવૃત્તિ

यस्याङ्गे च विभाति भूधरसुता देवापगा मस्तके
 भाले बालविधुर्गले च गरलं यस्योरसि व्यालराट् ।
 सोऽयं भूतिविभूषणः सुरवरः सर्वाधिपः सर्वदा
 शर्वः सर्वगतः शिवः शशिनिभः श्रीशङ्करः पातु माम् ॥ ८ ॥

જેમના ખોળામાં ધરતીને ધારણ કરનાર (પર્વત)ની પુત્રી (પાર્વતી), મસ્તક ઉપર દેવોની નદી (આપગા) (ગંગા), લલાટ પર (બીજનો) બાળચંદ્ર, કંઠમાં (હળાહળ) વિષ (છે, અને) જેમના વક્ષઃસ્થળ પર સર્પરાજ (શેષજી) શોભે છે તે, ભસ્મથી વિભૂષિત, દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ, સર્વેશ્વર, સંહારકર્તા (અથવા ભક્તોના પાપનાશક), સર્વવ્યાપક, કલ્યાણસ્વરૂપ, અને ચંદ્રમા સમાન (શુભ્ર વર્ણવાળા) શ્રીશંકર સદા મારી રક્ષા કરે. ૮

તુલસીદાસકૃત રા.મા., અયો.કાંડ

मूलं धर्मतरोर्विवेकजलधेः पूर्णेन्दुमानन्दं
 वैराग्याम्बुजभास्करं ह्याघघनध्वान्तापहं तापहम् ।
 मोहाम्भोधरपूगपाटनविधौ स्वःसम्भवं शङ्करं
 वन्दे ब्रह्मकुलं कलङ्कशमनं श्रीरामभूप्रियम् ॥ ९ ॥

ધર્મરૂપી વૃક્ષના મૂળ, વિવેકરૂપી સમુદ્રને આનંદ આપનાર પૂર્ણ ચંદ્ર, વૈરાગ્યરૂપી કમળને (વિકસિત કરનાર) સૂર્ય, પાપરૂપી ધોર અંધકારને નિશ્ચય જ દૂર કરનાર, (ત્રણે) તાપનું હરણ કરનારા, મોહરૂપી વાદળો (અમ્બોધર)ના સમૂહ (પૂગ)ને છિન્નાભિન્ન કરવા (પાટન)ની વિધિ (ક્રિયા)માં આકાશથી ઉત્પન્ન થયેલ (પવન) (સ્વઃસમ્ભવ)સ્વરૂપ (અર્થાત્ પવન વાદળોને છિન્નાભિન્ન કરી નાખે તેમ મોહને છિન્નાભિન્ન કરી દેનારા), બ્રહ્માજીના વંશજ (આત્મજ) તથા કલંકનો નાશ કરનારા તથા મહારાજ શ્રીરામજીના પ્રિય શ્રીશંકરની હું વંદના કરું છું. ૯

શાહ્વેન્દ્રાભમતીવસુન્દરતનું શાર્દૂલચર્મામ્બરં
 કાલવ્યાલકરાલભૂષણધરં ગઙ્ગાશશાઙ્કપ્રિયમ્ ।
 કાશીશં કલિકલ્મષૌઘશમનં કલ્યાણકલ્પદ્રુમં
 નૌમીઙ્યં ગિરિજાપતિં ગુણનિધિં કન્દર્પહં શઙ્કરમ્ ॥ ૧૦ ॥

શંખ અને ચંદ્રમાની કાંતિ જેવી કાંતિવાળું અત્યંત સુંદર શરીર ધરાવનારા,
 વ્યાઘ્રચર્મના વસ્ત્રવાળા, કાળ સમાન (અથવા કાળા રંગના) ભયાનક સર્પોનું ભૂષણ
 ધારણ કરનારા, ગંગા અને ચંદ્ર જેમને પ્રિય છે તેવા, કાશીપતિ, કળિયુગના
 પાપસમૂહનો નાશ કરનારા, કલ્યાણ (કરવા માટે) કલ્પવૃક્ષ, ગુણોના નિધાન અને
 કામદેવને ભસ્મ કરનારા પૂજનીય પાર્વતીપતિ (ભગવાન) શંકરની હું સ્તુતિ
 (વંદના) કરું છું. ૧૦

યો દદાતિ સતાં શમ્ભુઃ કૈવલ્યમપિ દુર્લભમ્ ।
 યત્નનાં દણ્ડકૃદ્યોઽસૌ શઙ્કરઃ શં તનોતુ મે ॥ ૧૧ ॥

જે સત્પુરુષોને અત્યંત દુર્લભ કૈવલ્યમુક્તિ પણ આપી દે છે અને જે દુષ્ટોને દંડ
 આપનાર છે તે (ભગવાન) શંકર મારા કલ્યાણનો વિસ્તાર કરે. ૧૧

તુલસીદાસકૃત રા.મા., લંકાકાંડ

કુન્દઇન્દુદરગૌરસુન્દરં અમ્બિકાપતિમભીષ્ટસિદ્ધિદમ્ ।
 કારુણીકકલકજ્જલોચનં નૌમિ શઙ્કરમનન્દ્રમોચનમ્ ॥ ૧૨ ॥

કુંદ પુષ્પ, ચંદ્રમા અને શંખ સમાન સુંદર ગૌર વર્ણવાળા, જગજ્જનની (પાર્વતી)ના
 પતિ, ઈચ્છિત (ફળ) આપનારા, કરુણાથી ભરેલાં (અને) સુંદર કમળ સમાન
 નેત્રવાળા તથા કામદેવથી છોડાવનારા શ્રીશંકરની હું સ્તુતિ (નમસ્કાર) કરું છું. ૧૨

તુલસીદાસકૃત રા.મા., ઉત્તરકાંડ

મત્ત્વા સદ્યઃ સુકૃતસુહૃદં દુર્લભં જીવલોકં ।
 લબ્ધ્વા સર્વવ્યસનશમનં મિત્રમેકં વિવેકમ્ ।
 ધન્યાઃ કેચિત્કૃતકુમુદિનીકાન્તલેખાવતસં
 હંસં શંસન્ત્યમલમધુરૈર્ભક્તિસિક્તૈર્વચોભિઃ ॥ ૧૩ ॥

પુણ્યના મિત્ર (સુકૃતસુહૃદં) (અર્થાત્ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થનારા) આ જીવલોક (મનુષ્યલોક)ને (અતિ)દુર્લભ સમજીને અને સર્વ વ્યસનોને સમૂળ નષ્ટ કરનારા એક વિવેકરૂપી મિત્રને પ્રાપ્ત કરીને કેટલાક (દુર્લભ) ધન્ય મનુષ્યો તટકાળ (દેહાદિની સ્વસ્થ અવસ્થામાં જ) ભક્તિથી ભરેલાં નિર્મળ મધુર વચનોથી કુમુદિનીના કાંત (ચંદ્ર)ની રેખાથી સુશોભિત (ભગવાન) શંકર (હંસ)ની સ્તુતિ કરે છે. ૧૩

જગદ્ગર ભટ્ટવિરચિત સ્તુતિકુસુમાંજલિ ૧-૨૯

ત્વત્પાદપદ્મજરજશ્છુરિતૌ ચ પાણી
વાણી ભવચ્ચરિતચર્વણગર્વિતા ચ ।
વિત્તં ભવદ્ગુણગણસ્મરણવ્રતં ચ
ભૂયો ભવન્તિ મમ ચેદહહાસ્મિ ધન્યઃ ॥ ૧૪ ॥

(હે પ્રભુ), જો મારા બે હાથ (સદૈવ) આપનાં ચરણકમળોની રજથી આચ્છાદિત (છુરિત) રહે, (મારી) વાણી (સદૈવ) આપના ચરિત્ર (લીલાઓ)ના આસ્વાદનથી ગર્વિત રહે અને (મારું) ચિત્ત (સદૈવ) આપના ગુણગણોના સ્મરણવ્રતને ધારણ કરનારું (અહર્નિશ આપના જ ગુણગણોનું સ્મરણ કરનારું) થઈ જાય, તો, ઓહોહો...! હું ધન્ય-ધન્ય છું. ૧૪

જગદ્ગર ભટ્ટવિરચિત સ્તુતિકુસુમાંજલિ ૯-૨૯

ભિક્ષાશનોઽપિ ભગવંસ્ત્વમકિઞ્ચનોઽપિ
જીર્ણશ્મશાનનિલયોઽપિ દિગમ્બરોઽપિ ।
કિં વાપરં વરદ ઘસ્મર ભસ્મરૂક્ષ-
ગાત્રોઽપિ સન્મમ વિભુઃ પ્રતિજન્મ ભૂયાઃ ॥ ૧૫ ॥

હે ભગવાન, ભિક્ષાનું ખાનારા છો છતાં પણ, અકિંચન (અર્થાત્ અત્યંત દરિદ્ર) છો છતાં પણ, જીર્ણ-શીર્ણ સ્મશાનના નિવાસી હોવા છતાં પણ, દિગંબર હોવા છતાં પણ, અથવા વધારે શું (કહું) ? હે વર આપનારા, હે પ્રલયકાળમાં સમસ્ત ચરાચરનું ભક્ષણ કરનારા (ઘસ્મર), ભસ્મ (લેપન)ને લીધે રૂક્ષ શરીરવાળા હોવા છતાં પણ આપ જ જન્મોજન્મ મારા સ્વામી બનો. ૧૫

જગદ્ગર ભટ્ટવિરચિત સ્તુતિકુસુમાંજલિ ૯-૩૦

સહસ્રશીર્ષા પુરુષઃ પુનાતુ વઃ

સહસ્રચક્ષુર્ભગવાન્સહસ્રપાત્ ।

ગલેઽઙ્ગિમૂલે નયને ચ નિશ્ચલા-

સ્ત્રયોઽપ્યમી યં પુરુષા ઉપાસતે ॥ ૧૬ ॥

(કમથી) કંઠમાં, ચરણમૂળમાં અને (જમણી) આંખમાં નિશ્ચળ રૂપથી રહેલા આ સહસ્ર મસ્તકવાળા (હજાર ફેણવાળા શેષનાગ), હજાર ચક્ષુવાળા (ઈંદ્ર) અને હજાર પગ (અર્થાત્ ફિરણી)વાળા સૂર્ય — ત્રણે પુરુષો જેમની ઉપાસના કરે છે તે (હજારો મસ્તકવાળા, હજારો ચક્ષુવાળા અને હજારો પગવાળા વિરાટ પુરુષ) ભગવાન (શિવજી) આપ લોકોને પવિત્ર કરે. ૧૬

જગદ્ધર ભટ્ટવિરચિત સ્તુતિકુસુમાંજલિ ૩૮-૧

વ્યતીત્ય ચેતોવિષયં જનાનાં વિદ્યોતમાનાય તમોનિહન્ત્રે ।

ભૂમ્ને સદાવાસકૃતાશયાય ભૂયાંસિ મે સન્તુતમાં નમાંસિ ॥ ૧૨ ॥

મનુષ્યોનાં ચિત્તની પહોંચનું અતિક્રમણ કરીને પ્રકાશિત થનારા, (અજ્ઞાન)-
અંધકારનો નાશ કરનારા તથા (સજ્જનોના) અંતઃકરણમાં સદા નિવાસ કરનારા
આપ અનંતને મારા અનેકાનેક નમસ્કાર હો. ૧૨

શંકરદિગ્વિજય ૧૨ — ૮ થી ૧૯

૫૪. રુદ્રાષ્ટકમ્

નમામીશમીશાન નિર્વાણરૂપં । વિભું વ્યાપકં બ્રહ્મ વેદસ્વરૂપં ॥
નિજં નિર્ગુણં નિર્વિકલ્પં નિરીહં । ચિદાકાશમાકાશવાસં ભજેઽહં ॥ ૧ ॥

ઈશાન, નિર્વાણરૂપ, વિભુ, વ્યાપક, બ્રહ્મ, વેદસ્વરૂપ ઈશને હું નમન કરું છું.
નિજસ્વરૂપમાં સ્થિત, નિર્ગુણ, નિર્વિકલ્પ, ઈચ્છારહિત (પૂર્ણકામ), ચિદાકાશસ્વરૂપ
અને આકાશમાં વાસ કરનાર (સર્વવ્યાપી), (અથવા આકાશ એટલે કે દિશાઓરૂપી
વસ્ત્ર ધારણ કરનાર) શ્રીરુદ્રનું હું ભજન કરું છું. ૧

નિરાકારમોઙ્ગારમૂલં તુરીયં । ગિરા ગ્યાન ગોતીતમીશં ગિરીશં ॥
કરાલં મહાકાલ કાલં કૃપાલં । ગુણાગાર સંસારપારં નતોઽહં ॥ ૨ ॥

જે નિરાકાર છે, ઓંકારના મૂળસ્વરૂપ છે, તુરીય છે, વાણી, ઇંદ્રિયો અને બુદ્ધિથી
અતીત છે, જે વિકરાળ છે, મહાકાળના પણ કાળ છે, કૃપાળુ છે, જે ગુણોના
ભંડાર છે અને સંસારથી પર છે (અથવા ત્રણ ગુણોના બનેલા સંસારમાંથી જે
પાર કરાવનાર છે) તે ગિરીશ ઈશને હું નમન કરું છું. ૨

તુષારાદ્રિ સઙ્કાશ ગૌરં ગમ્भीરં । મનોભૂત કોટિપ્રભા શ્રી શરીરં ॥
સ્ફુરન્મૌલિકલ્લોલિની ચારુગઙ્ગા । લસદ્દાલબાલેન્દુ કળે ભુજઙ્ગા ॥ ૩ ॥

જે હિમાલય સમાન ગૌર છે, ગંભીર છે, કરોડ કામદેવની પ્રભા અને શોભા ધરાવતું
જેમનું શરીર છે, જેમની જટામાંથી કલ્લોલ કરતી ચારુ ગંગા વહી રહી છે,
જેમના ભાલપ્રદેશમાં બાળચંદ્ર વિલસે છે અને કંઠમાં સર્પ છે. ૩

ચલત્કુણ્ડલં ભ્રૂસુનેત્રં વિશાલં । પ્રસન્નાનનં નીલકળ્ઠં દયાલં ॥
મૃગાધીશચર્મામ્બરં મુણ્ડમાલં । પ્રિયં શઙ્કરં સર્વનાથં ભજામિ ॥ ૪ ॥

જેમના કાનોમાં કુંડળ ઝૂલી રહ્યાં છે, સુંદર જેમની ભ્રૂકુટી છે અને વિશાળ જેમનાં
નેત્ર છે, જે પ્રસન્ન મુખમુદ્રા ધરાવે છે, જે નીલકંઠ છે, દયાળુ છે, સિંહના ચર્માનું
જેમણે વસ્ત્ર ધારણ કર્યું છે, ખોપરીની માળા જેમણે પહેરી છે તે પ્રિય શંકર સર્વના
નાથ છે, તેમનું હું ભજન કરું છું. ૪

પ્રચળ્ડં પ્રકૃષ્ઠં પ્રગલ્ભં પરેશં । અસ્વળ્ડં અજં ભાનુકોટિપ્રકાશં ॥

ત્રયઃ શૂલ નિર્મૂલનં શૂલપાણિ । ભજેઽહં ભવાનીપતિ ભાવગમ્યં ॥ ૫ ॥

જે પ્રચંડ (રુદ્રરૂપ), શ્રેષ્ઠ, તેજસ્વી, પરમેશ્વર, અખંડ, અજન્મા, કરોડો સૂર્ય સમ પ્રકાશમાન છે, (આધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક, આધિદૈવિક) ત્રણે શૂળ (દુઃખ)ને જે નિર્મૂળ કરે છે, જેમને ભાવ (પ્રેમ)થી જાણી શકાય છે એ ત્રિશૂળધારી ભવાનીપતિનું હું ભજન કરું છું. ૫

કલાતીત કલ્યાણકલ્પાન્તકારી । સદા સજ્જનનનન્દદાતા પુરારી ॥

ચિદાનન્દ સન્દોહ મોહાપહારી । પ્રસીદ પ્રસીદ પ્રભો મન્મથારી ॥ ૬ ॥

જે કલાઓ (વિકાર)થી અતીત છે, કલ્યાણસ્વરૂપ છે, કલ્પનો પ્રલય કરનારા છે, હંમેશાં સજ્જનોને આનંદ આપનારા છે, જે ત્રિપુરારિ, ચિદાનંદધન, મોહવિનાશક, કામદેવના શત્રુ છે, એવા પ્રભુ ! પ્રસન્ન થાઓ, પ્રસન્ન થાઓ. ૬

ન યાવદ્ ડમાનાથ પાદારવિન્દં । ભજન્તીહ લોકે પરે વા નરાણાં ।

ન તાવત્સુખં શાન્તિ સન્તાપનાશં । પ્રસીદ પ્રભો સર્વભૂતાધિવાસં ॥ ૭ ॥

જ્યાં સુધી (દેવી) ઉમાના નાથ (શિવજી)ના ચરણારવિન્દનું (મનુષ્યો) સેવન કરતા નથી ત્યાં સુધી મનુષ્યોને આ લોકમાં કે પરલોકમાં સંતાપનો નાશ થતો નથી, ન તો તેમને સુખ-શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ ભૂતોના અધિવાસ (અંતર્યામી) હે પ્રભુ ! પ્રસન્ન થાઓ. ૭

ન જાનામિ યોગં જપં નૈવ પૂજાં । નતોઽહં સદા સર્વદા શમ્ભુ તુભ્યં ।

જરાજન્મ દુઃખૌઘ તાતપ્યમાનં । પ્રભો પાહિ આપન્નમામીશ શમ્ભો ॥ ૮ ॥

હું યોગ જાણતો નથી, જપ કે પૂજા પણ (જાણતો નથી). હે શંભુ ! હું તો સદા સર્વદા આપને જ નમસ્કાર કરું છું. જરા, જન્મ, દુઃખના સમૂહથી અતિશય સંતપ્ત એવા આપને શરણે આવેલા મારું હે પ્રભુ ! હે ઈશ ! હે શંભુ ! દુઃખથી મારું રક્ષણ કરો. હું આપને નમસ્કાર કરું છું. ૮

રુદ્રાષ્ટકમિદં પ્રોક્તં વિપ્રેણ હરતુષ્ટયે ।

યે પઠન્તિ નરા ભક્ત્યા તેષાં શમ્ભુઃ પ્રસીદતિ ॥ ૯ ॥

શિવજીને પ્રસન્ન કરવા બ્રાહ્મણ વડે કથિત આ રુદ્રાષ્ટકનું જે મનુષ્યો ભક્તિપૂર્વક પઠન કરે છે તેમના પર ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થાય છે. ૯

ગોસ્વામી તુલસીદાસ

૫૫. નિર્વાણઘટકમ્

મનોબુદ્ધ્યહંકારચિત્તાનિ નાહં

ન ચ શ્રોત્રજિહ્વે ન ચ ઘ્રાણનેત્રે ।

ન ચ વ્યોમ ભૂમિર્ન તેજો ન વાયુ-

શ્ચિદાનન્દરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥ ૧ ॥

હું મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર નથી, (હું) કર્ણ કે જિહ્વા નથી અને (હું) નાસિકા કે નેત્ર નથી. વળી (હું) આકાશ, પૃથ્વી, અગ્નિ, વાયુ (કે જળ) પણ નથી. (પરંતુ) હું જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ શિવ છું, હું શિવ છું. ૧

ન ચ પ્રાણસજ્જો ન વૈ પચ્છવાયુ-

ર્ન વા સપ્તધાતુર્ન વા પચ્છકોશઃ ।

ન વાક્યપાણિપાદં ન ચોપસ્થપાયુ

ચિદાનન્દરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥ ૨ ॥

(આ) પ્રાણસમુદાય હું નથી, અને વળી પાંચ વાયુ, સપ્ત ધાતુ, પંચકોશ, વાણી, હાથ, પગ, ઉપસ્થ અને પાયુ પણ હું નથી. હું ચિદાનંદરૂપ શિવ છું, હું શિવ છું. ૨

ન મે દ્વેષરાગૌ ન મે લોભમોહૌ

મદો નૈવ મે નૈવ માત્સર્યભાવઃ ।

ન ધર્મો ન ચાર્થો ન કામો ન મોક્ષ-

શ્ચિદાનન્દરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥ ૩ ॥

મારે રાગદ્વેષ નથી, મારે લોભમોહ નથી, મારામાં મદ નથી અને માત્સર્યભાવ પણ નથી. મારે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ પણ નથી. હું ચિદાનંદરૂપ શિવ છું, હું શિવ છું. ૩

ન પુણ્યં ન પાપં ન સૌખ્યં ન દુઃખં

ન મન્ત્રો ન તીર્થં ન વેદા ન યજ્ઞાઃ ।

અહં ભોજનં નૈવ ભોજ્યં ન ભોક્તા

શ્ચિદાનન્દરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥ ૪ ॥

મારે પુણ્ય નથી, પાપ નથી, સુખ નથી, દુઃખ નથી, મંત્ર નથી, તીર્થ નથી, વેદ નથી, યજ્ઞ નથી, હું ભોજન નથી, ભોજ્ય નથી અને ભોક્તા પણ નથી. હું તો ચિદાનંદરૂપ શિવ છું, હું શિવ છું. ૪

ન મે મૃત્યુશઙ્કા ન મે જાતિભેદઃ

પિતા નૈવ મે નૈવ માતા ન જન્મ ।

ન બન્ધુર્ન મિત્રં ગુરુર્નૈવ શિષ્ય-

શ્ચિદાનન્દરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥ ૫ ॥

મને મૃત્યુનો ભય નથી, જાતિના ભેદથી હું પર છું, મારે પિતા નથી, મારે માતા નથી કે જન્મ પણ નથી, મારે બંધુ નથી, મિત્ર નથી, ગુરુ પણ નથી અને શિષ્ય પણ નથી. હું ચિદાનંદરૂપ શિવ છું, હું શિવ છું. ૫

અહં નિર્વિકલ્પો નિરાકારરૂપો

વિભુર્વ્યાપ્ય સર્વત્ર સર્વેન્દ્રિયાણામ્ ।

સદા મે સમત્વં ન મુક્તિર્ન બન્ધ-

શ્ચિદાનન્દરૂપઃ શિવોઽહં શિવોઽહમ્ ॥ ૬ ॥

હું નિર્વિકલ્પ છું, નિરાકારરૂપ છું, વિભુ છું, સર્વત્ર સર્વ ઇન્દ્રિયોમાં વ્યાપ્ત છું. મારામાં સદા સમત્વ છે, બંધ કે મુક્તિ બંનેથી હું મુક્ત છું. હું ચિદાનંદરૂપ શિવ છું, હું શિવ છું. ૬

શ્રીશંકરાચાર્ય

૫૬. પ્રાર્થના

શંભુ ચરણે પડી, માગું ઘડી રે ઘડી, કષ્ટ કાપો,

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

તમે ભક્તોનાં દુઃખ હરનારા, શુભ સૌનું સદા કરનારા.

હું તો મંદમતિ, તારી અકળ ગતિ, કષ્ટ કાપો,

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

અંગે ભસ્મ સ્મશાનની ચોળી, સંગે રાખો છો ભૂતની ટોળી.

ભાલે તિલક કર્યું, કંઠે વિષ ધર્યું, અમૃત આપો,

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

નેતિ નેતિ જ્યાં વેદ કહે છે, મારું ચિત્તું ત્યાં જાવા ચાહે છે.

સારા જગમાં છે તું, વસું તારામાં હું, શક્તિ આપો,

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

હું તો એકલપંથી પ્રવાસી, છતાં આતમ કેમ ઉદાસી.

થાક્યો મથી મથી, કારણ મળતું નથી, સમજણ આપો,

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

આપો દૃષ્ટિમાં તેજ અનોખું, સારી સૃષ્ટિને શિવરૂપ દેખું,

મારા મનમાં વસો, હૈયે આવી હસો, શાંતિ સ્થાપો,

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

ભોળા શંકર ભવદુઃખ કાપો, નિત્ય સેવાનું શુભ ધન આપો.

ટાળો માન મદા, ગાળો ગર્વ સદા ભક્તિ આપો.

દયા કરી દર્શન શિવ આપો.

વન્દે શિવં શઙ્કરમ્ ગ્રંથમાં ભગવાન શંકર વિષે સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલાં શિવતાંડવસ્તોત્ર, ઉપમન્યુએ કરેલી શિવસ્તુતિ અને મહિમ્નસ્તોત્ર સહિતનાં પ્રસિદ્ધ શિવસ્તોત્રો તથા ગંગાસ્તોત્ર, નર્મદાષ્ટક વગેરે સ્તોત્રોનું સંકલન કરી કઠિન શબ્દોના અર્થ આપવા સાથે સરળ ગુજરાતી ભાષામાં તેમનો અનુવાદ કરી આપવામાં આવ્યો છે. ગ્રંથમાં શિવજીની લીલાઓ અને ગુણોનું કથન કરતી સ્તુતિઓ છે, રક્ષણ માટે વિનંતી કરતાં કવયો છે અને દર્શનદાન માટે આજીજી કરતી પ્રાર્થનાઓ છે. તદુપરાંત આરતીઓ, અપરાધક્ષમાપન, આશીર્વચન, મહામૃત્યુંજય તથા અન્ય શિવમંત્રો, ધ્યાનશ્લોકો, સૂક્તિઓ, નિર્વાણષ્ટક અને અંતે ‘શંભુ ચરણે પડી...’ એ પ્રાર્થના પણ છે.

આધ્યાત્મિક સાધનામાં દેવપૂજન કરતાં સ્તોત્રપઠનનું સ્થાન ઊંચું છે. ઈંદ્રિયોને અને વાણીને વિષયોમાંથી ઉપસંહૃત કરી ભગવાનમાં જોડવા દ્વારા વ્યક્તિત્વને એકાગ્ર અને શાંત કરવામાં સ્તોત્રપઠન મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે અને એ જ્યારે અર્થના અનુસંધાન સાથે થતું હોય છે ત્યારે તે ધ્યાન માટેની ભૂમિકા પણ ઊભી કરી શકે છે.

શિવભક્તોને અને આધ્યાત્મિક સાધકોને આ ગ્રંથ ઉપકારક સિદ્ધ થશે.

